

Dr. Nuhi Veselaj

**PSE “PO” PASKAJORJA,
NË STANDARDIN
E SHQIPES SË NATYRSHME**

Prishtinë, ERA 2021

Recensues

1. Prof. Dr. Begzad Baliu
2. Prof. Dr. Mustafa Ibrahim

Pse “po”paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme

Përshëndetje, lexues i nderuar,

*Meqë në punimin tonë të mëparshëm “Brerore lavdie feniksëluftëtarëve të shkrimshqipnxënies, anonimë e të tjerë, sadopak të njohur kudo që ishin, janë e do të jenë” të botuar në portalin “zsh”, më 19.11.2019, veç tjerash, në të mirë të rikthimit të paskajores me + pjesore në standardin e gjuhës shqipe, insistua që ajo si vlerë e pakompenzueshme siç është, patjetër, me dashje a pa dashje cinikës kapës të politikës së standardologjisë sonë gjuhësore, duhet me u rikthye dhe me qenë e pranishme aktualisht në gjuhën tonë të shkrimit standard dhe, si e tillë, duhet të jetë e pranishme gjithsesi edhe në librat e filloristëve tanë, duke filluar nga abetarja. Dhe meqë një veprim i tillë është në interesin jetik të shqipes së natyrshme globale, paralajmëruam se në këtë vijë, arsyetimin tonë do ta argumentonim së shpejti në punimin pasues me titull: “Gogolëzimi i paskajores së mirëfilltë – trill patologjik i shpifur me pasoja fatale ndaj njëzimit të standardit të shqipes së natyrshme”, i cili që tashti, po fillon së publikuari, por për hir etike me mbititullim të ndryshuar: **Pse “PO” paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme**, titull ky i përzgjedhur me qëllim për të zbutur paksa fjalën “gogolëzim” dhe tërë titullin e paralajmëruar, nga i cili nuk heqim dorë për hir të pasqyrimit të realitetit, por etika kërkon të zbutet paksa që “e ramja pa të shamen” të jetë sa më e lehtë. Madje përgjigjen. sa kemi të drejtë ta ndjejmë ashtu çështjen, apo jo, do ta keni më të qartë, andej nga fundi i këtij punimi.*

*Së këndejmi, durim e mirëkuptim, lexues i nderuar, ngase edhe me këtë punim, guximtarisht sfidojmë me risim-interpretime të veçanta faktike, qindpërqind të argumentuara, në të mirë të kompletimit me paskajore të standardit të përbashkët të gjuhës shqipe të natyrshme. Paskajoren e mirëfilltë në standard e shohim, vërtet, se po rigjallohet si feniks jo nga hini i mbeturinave të hedhura allapartizançe mbi të në pus të pa fundatje në kampin e izolimit, po nga goja e sovranit, pa i pyetur disa nga ajanët militantë, të cilët me kallash e flakë gogolësh, kështjellën e standardit me kthina të paakomoduara dhe me mure brenda e jashtë të pasuvatuara mire, po e ruajnë që mos të kthehet aty assesi ajo silugatja paskajore e mirëfilltë e ringjallur jo nga hini i djegun, por po nga vetë hiri i shenjtërisë sovraane të gjuhës së natyrshme shqipe, në themelet e së cilës e kishte vendin e rezervuar ndër shekuj, duke shpëtuar tashmë rrënjësisht nga prangat e ca mendjeve të trullavta të 70 e sa viteve, të cilat e trillaun paskajoren **gogole të përshtrë**, por ajo po rikthehet për gjuhën e natyrshme shqipe dhe standardin e saj siç është: **orëbkuese si zanëmirë!***

Pasqyra e lëndës**PSE “PO” PASKAJORJA NË STANDARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME**

Pëshëndetje lexues i nderuar

Hyrje, paskajorja feniks i ringjallur ndaj standardit të shqipes së natyrshme**I. PRANIA E PASKAJORES SË MIRËFILLTË NË SHQIPEN GLOBALE PARA RILINDJES SONË KOMBËTARE****Sihyrje**

(1) Paskajorja me rrënjë pellazgo-ilire (parahomeriane)

- a) Shembuj pjesoresh
- b) Shembuj paskajoresh

(2) Paskajorja me “me” dhe trajtat fundore-prapashtesore të emrave dhe mbiemrave të paranyjësuar prejpjesorë në shkrimet e vjetra të shqipes globale.

A. Disa shembuj paskajoresh me+pjesore

1) Shembuj mbi temë më –Ë ose zeroprapashtesë

- a) Mbi temë në bashkëtingëllore
- b) Mbi temë në zanore e togzanor

2) Shembuj më –IM e –JE (emra veprimi).

- a) Shembuj më IM
- b) Shembuj më -JE

3) Shembuj më –ËS (emra veprues)

B. Shembuj paskajoresh me pjesore të zgjeruar, me prapashtesa identike me të mbiemrave prejpjesorë të paranyjësuar.

Sqarim

C. Disa shembuj nga realiteti i sotëm me paskajore me “me” me pjesore të shkurtë dhe me atë të zgjeruar gegnisht e toskërisht, sipas prapashtesave identike me të mbiemrave prejpjesorë të paranyjësuar.

- a) Tri sqarime paraprake
- b) Vazhdim sqarimi

Përmbyllje

II. NGA SHQIPJA “E PËRZIER” E RILIDËSVE DERI TE STANDARDIZIMI GJATË PERIUDHËS SË PAVARËSISË MBI BAZË TË GEGNISHTES ME PASKAJOREN E MIRËFILLTË NË THEMEL**Sihyrje**

1) Paskajorja në Kanonizmën e Stambollit (1870).

Skema: Paskajorja sipas varianteve të përziera.

2) Paskajorja e mirëfilltë (gege) e përdorur nga publicistë e shkrimtarë jোগegë.

- a) Shembuj nga Faik Konica
- b) Shembuj nga Asdreni

3) Komisia Letrare Shqipe -Shkodër (1916-1918), Rregullat mbi Ortografin e gjuhës shqipe të shkrueme (1917).

1. Vlerësim rreth parimeve e rregullave ortografike nga teksti.

2. Vërejtje e konstatime rreth sistemit foljor trajtuar në Rregulla.
3. Rreth përfshirjes së lëndës në shtojcën: *Rradhue fjalësh*, me theks paskajoret e mirëfillta
Skema e tipave të paskajoreve të mirëfillta në *Rradhue fjalësh* 1917, me theks aftësia e pjesores si temëfjalëformuese
Disa vërejtje e komentime nga skema e mësipërme
4. Shtirja dhe zbatimi i Kodit të Komisionit si gjuhë standarde shqipe e Periudhës së Pavarësisë
Përmbyllje

III. PAS LDB NË SHQIPËRI ALAPARTIZANÇE ME STIMULIMIN E STANDARDIT MBI BAZË TË TOSKËRISHTES U BË RRËZIMI I GEGNISHTES DHE SHUARJA E PASKAJORES SË MIRËFILLTË

Sihyrje

- 1) Përpjekje e pamjaftueshme për shpëtimin e gegnishtes në ortografitë e Tiranës 1948 e 1951.
- 2) Përpjekje e natyrshme për ruajtjen dhe kultivimin e paskajores së mirëfilltë në Ortografinë e Prishtinës 1952.
- 3) Raste të paskajores së mirëfillt në FGJSH 1954.
- 4) Prania e pjesores së shkurtë (gege) pa paskajore në Ortografinë e Tiranës 1956.
- 5) Paskajorja në Ortografinë e Prishtinës 1957.
- 6) Ortografia e Prishtinës 1963 dhe paskajorja e reduktuar.
7. Ohoja politike e parajehut të Projektit të drejtshkrimit të Tiranës 1967 dhe Konsulta gjuhësore e Prishtinës 1968
 - a) Parajehu në Prishtinë i Rregullave të drejtshkrimit (Projekt) 1967
 - b) Konsulta gjuhësore e Prishtinës 1968 në shërbim të tëhuajimit alpartizançe të nomës së gegnishtes pa paskajore
8. Kongresi i Drejtshkrimit 1972 dhe Rezoluta për shpalljen e standardit unik të gjuhës shqipe mbi bazë të toskërishtes si standard kombëtar
9. Paskajorja dhe zgjedhimi i foljeve të shqipes në ballafaqim përkim-ndryshimi gegnisht/toskërisht para dhe pas vitit 1968-1972 deri te sfidimi i sotëm.
 - (1) Zgjedhimi i foljes *me punue* (punoj punova, punuar (punue)
 - (2) Tri konstatime të veçanta.
 - a) Rreth kohëve foljore pa ndryshim kodi në raportin gegnisht-toskinisht
 - b) Si arsyetohet nënshtrimi i plotë i pjesores gege gjatë zgjedhimit të foljeve. në standardin e ri
 - c) Ku qëndron shkaku që në standardin mbi bazë të toskërishtes nuk u bë absorbimi i koncepteve të paskajores së mirëfilltë.
 - 1) Rreth konceptit të foljes si formë përfaqësuese.
 - 2) Rreth konceptit të përshkallëzimit kuptimor sinonimik me paskajore
 - (3) Sqarime shtesë1
 - a) Skema rreth ballafaqimit të disa trajtave foljore gegnisht/toskrisht para periudhës së Pavarësisë dhe propozim-zgjidhjet e sotme
 - b) Skema me shembuj të paskajores së mirëfilltë në raport paralelizmash me paskajoren e dytë
Sqarim shtesë 2
Sqarim shtesë 3
10. Rreth sukseshmërisë formale pompoze të standardit mbi bazë të toskërishtes pas kompletimit me shtyllat kryesore profesionale si mjete konkretizimi.
Përmbyllje

IV. PËRMBYSJA E MONIZMIT DHE PASOJAT NGA PENGOJCAT PËR RIKTHIMIN E PASKAJORES SË MIRËFILLTË DREJT STANDARDIZIMIT TË SHQIPES SË NATYRSHME

Sihyrje

(I) Vendi i paskajores në gjuhët që e kanë dhe përpjekje për rikthimin e saj në shqipen e natyrshme pas rënies së monizmit

(II) Keqkuptimi i kodit gjuhësor si dhe kriteret e imponuara nga logjika e luftës së klasave, kriteri i thjeshtëzimit dhe vlerë mohimi subjektivist ndaj paskajores së mirëfilltë.

- 1) Rreth kuptimit të nocioni: kod i përbashkët.
- 2) Paskajorja e mirëfilltë gege viktimë e kriterit doktrinor të politikës së ditës
 - a) Paskajorja viktimë e veprimit alapartizançe nga jashtë
 - b) Kriteri shablon i thjeshtëzimit si kriter i trilltë ndaj menjanimit dhe zhdukjes së paskajores së mirëfilltë nga standardi e ligjërimi
 - c) Subjektivizmi mbisundues ndaj objektivitetit logjik të disa studiuesve tanë standardistë

(III) Vlerë mohimi institucional ndaj paskajores së mirëfilltë akt i paskrupullt pengues ndaj kompletimit të standardit të shqipes së natyrshme

- a) Përkufizimi i fjalëtermit **paskajore** në Gramatikën e Akademisë (Morfologjia (1976)
- b) Fjalë-termi **paskajore** në fjalorët normativë të Akademisë
 - a. Paskajorja
 - b. Pjesëza “me”

Vërejtje

(IV) Vendi i paskajores në sintaksën e fjalive dhe të sifjalive të gjuhës shqipe
Skema: Krahasimi i formave paralele me theks kallëzuesi i standardit

Përmbyllje

V. TË RIKTHYERIT E PASKAJORES SI FENIKS I RINGJALLUR DHE RAPORTI NDËRSINONIMIK BALLAFAQUES I SAJ ME FORMAT E STANDARDIT TË SOTËM

Sihyrje

(1) Paskajorja e rikthyer dhe raporti me katër trajtat orto-morfologjike përfaqësuese të standardit të sotëm

- 1) Raporti përfaqësues: punoj – me punue
- 2) Raporti të punoj – me punue
- 3) Raporti të punosh – me punue
- 4) Raporti për të punuar (për të punue) – (për) me punue

(2) Paskajorja në raport me trajta sinonimike të fryera, të amputuara etj. në standardin pa paskajore

- a) Raporti: duhet me punue - duhet punuar (duhet punue, duhet punua) .
- b) Raporti: kisha me punue - kisha punuar (kisha punue)
- c) Raste amputimi edhe të disa shprehje të ndërmjetme sinonimike

(3) Raste ikjesh spontane nga shprehjet sinonimike me paskajore, në konkurrencë lojale

- 1) Raste ikjesh spontane nga shprehjet me paskajore
- 2) Riballafaqimi i paskajores në raste konkurruese kontekstore
 - a) Shembuj ndërkëmbimi të treshit sinonimik
 - b) Paskajorja në kontekst numrimi çështjesh
 - a. Nga prof. Gjergj Pekmezi
 - b. Nga Enver Hoxha

c. Nga Kolë Bibë Mirakaj

c) Paskajorja në shprehje lapidare në konkurrencë lojale me variante të tjera sinonimike

- 1) Nga Naim Frashëri
- 2) Nga Atë Gjergj Fishta
- 3) Nga anonimi

Përmbyllje

VI. DISA PROVA BINDËSE QË ARSYETOJNË RIINTEGRIMIN E PASKAJORES SË MIRËFILLTË NË STANDARARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME KOMBËTARE

Sihyrje

1. Kërkesë-propozimi ynë i ngahershëm me sfida mirëkuptimi e kundërshtimi rreth riintegrit të paskajores së mirëfilltë në standard
2. Argumenta se disa rregulla nga *Drejtshkrimi i gjuhës shqipe* 1973 nuk kuptohen pa ndihmën e paskajores së mirëfilltë.

- 1) Paragrafi 8 pika k
- 2) Paragrafi 13 pika b
- 3) Paragrafi 14
- 4) Paragrafi 15
- 5) Paragrafët 16, 17

6) Shembull dy folje: ndenj (me ndejë) dhe shëtis (me shëtitë) me trajta përfaqësuese të paqëndrueshme në zgjedhim e fjalëformim

Përmbyllje

VII. INTEGRIMI I PASKAJORES , SHPËTIM PËR STANDARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME DHE PËR LAJTHITËSIT NAIVË RESPEKTUES PATOLO-FANATIKË TË STANDARDIT TË SOTËM

Sihyrje

A) Përjetimet tona me shqipen me e pa paskajore në standard

B) Shembuj konkretë lajthitjesh

- 1) Lajthitje të patolerueshme shkaktuar nga amputimi i pjesëzës **me** të paskajores së mirëfilltë
- 2) Amputimi i pjesëzës **të** të lidhore
- 3) Amputimi i –E-së së diftongut –UE
- 4) Përdorimi i diskutueshëm i paskajores së dytë
- 5) Lajthitje veta III e foljes dëft. –ON në vend lidh. me –ojë ose –osh
- 6) Lajthitje ndryshim zanorje A në E
- 7) Paskajorja hibride me pjesore të toskëzuar
- 8) Deformime pjesorësh nga moszotërimi i standardit
- 9) Ngatërrësë v. III e aor. të dëftores me trajtën e lidhore
- 10) Lajthitje të foljes di (me dijtë) në kushtoren e tashme dhe dëftoren e ardhme
- 11) Lajthitje me gjysmë ndhmësen mund/mundet

Përmbyllje

VIII. TRILL-GOGOLËZIMI, ARMË E FUNDIT KUNDËR RIKTHIMIT TË PASKAJORES NË STANDARD DHE PRIRJA METAMORFOZUESE E SHNDËRRIMIT TË MITIT GOGOL NË ZANËMIRË ORËBEKUESE

Sihyrje

- 1) Rreth degradimit të togfjalëshit *paskajore e mirëfilltë e gjuhës shqipe* në “paskajore geqe”
- 2) Me ç’kuptim përdoret fjalë-miti “gogol”, gogolëzimi i paskajores në këtë punim.

- 3) Gogolëzimi i paskajores si prekës shkatërrues standardi nga nëntë pyetje përgjigjet del proçkë e turpshme makiaveliste
- 4) Sa është me vend shndërrimi i trillit paskajorja gogol shkatërrues në zanëmirë orëbekuese për standardin e shqipes dhe fuqizimin e harmonisë ndërdialektore të shqiptarëve
- Përmbyllje

IX. METAMORFOZIMI E DISA PROVA NDIKUESE NDAJ SHNDËRRIMIT TË KONCEPTI TË PASKAJORES NGA NJË MIT-GOGOL NË ZANËMIRË ORËBEKUESE PËR STANDARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME

Sihyrje

(I) Rreth mendimeve ndaj paskajores së mirëfilltë para e nën ndikimin e Konsultës gjuhësore të Prishtinës 1968 dhe Kongresit të Drejtshkrimit 1972

1) Përjetimet tona ndaj shqipes para Konsultës gjuhësore të Prishtinës 1968

2) Entuziazmi euforik ndaj elaboratit të shqipes së njësuar letrare (1967-1972) dhe ndërkohë të shfaqurit e simptomeve të grykave të ngushta gjatë ekonomimit gjuhësor pa paskajore

(II) Metamorfozimi ose shndërrimi i mitit gogol në zanëmirë orëbekuese

(III) Tri arsye logjike si ndikim shtesë pse nuk u zhduk paskajorja e mirëfilltë

1) Urdhër-zbatimi strikt absolut i rregullave të standardit të ri pa parapërgatitje dhe në kundërshtim me kriterin e lejueshëm tolerues ndaj shqipes së natyrshme kombëtare me paskajore

a) Paskajorja e shkurtë toske në sistemin foljor

b) Dyzanorshi –UA sundues ndaj –UE nënshtues edhe në sistemin emëror

2) Dëshmi shtesë se pa paskajore të mirëfilltë del e mangët fusha semantike e fjalëformuese e e çdo tipi foljor e emëror, shembull konkret tipi i foljeve -UEJ/-UAJ

a) Rreth fushës semantike të folje-paskajores përkatëse të foljeve të tipit -UEJ/-UAJ

b) Rreth formëzimit të pjesore-paskajores dhe emërformimi nga ky tip foljor

1. Nga aspekti historik

2. Shembuj konkretë emërpërftimesh

a) Nga pjesorja e shkurtë

b) Nga pjesorja e zgjeruar në të dyja alternativat

c) Edhe tri sqarime të domodoshme impunuese si shtojcë

(IV) Fakte shtesë që dëshmojnë pamundësinë e mbulimit të koncepteve të paskajores me mjetet e standardit të sotëm

a) Dy skematizime shembujsh

1) Trajta të ashtuquajtura të konsumuara gënisht/toskërisht me paskajore të zgjeruar

2) Trajta me paskajoren e dytë toskërisht/gënisht, ndërlidhja dhe paskajorja e mirëfilltë

b) Sqarim rreth skematizim shembujsh, me theks skematizimi i dytë

Përmbyllje

X. PSE “PO” PËRMENJËHERSHMËRISHT PASKAJORJA NË STANDARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME

Sihyrje

1) Rreth disa argumenteve historike që mdriçojnë identitetin e paskajores ndër shekuj

2) Paskajorja në standard ndihmon sqarimin dhe zgjidhjen e anomalive dhe të dilemave ekzistuese

3) Disa nga përparësitë që rifiton shqipja e natyrshme dhe standardi i saj me rikthimin e paskajores në gjirin e vet.

4) Pse **PO** paskajorja në standard pa pritur konsensus apo direktivë institucionale nga kapësit kështjellës së politikës standardologjike të shqipes sot,
Përmbyllje

PËRFUNDIME TË PUNIMIT: PSE “PO” PASKAJORJA NË STANDARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME

1. Të gjithë njerëzit vdesin po bota s’mbetet e shkretë: Gjuha, Mëmëdheu mbesin të patundura për jetë
2. Amanet i lashtë shqipen me dashtë
3. Me pa më larg nuk mjaftojnë sall sytë e ballit
4. Nuk asht kulturë me prishë atë që e ndërtoen shekujt
5. U vra vlera, u bë krim, nga padija jo me qëllim
6. Dita vjen dritëpashtjerrë, sado nata të jetë skëterr
7. Kush mohon të vërtetën poshtnon vetveten
8. Dardha ka bish bishti gërvisht
9. Ishte siç na isht’, një përbindsh i trisht: trill, dhëpën pa bisht
10. Nga gogole e pështirë - shpëtimtare zanëmirë
11. Vlerëshenjta pa mohë - shëndet e forcë në gjithëkohë
12. Mos me fajsue pasqyren për serratet tona dijevrāja

(Përmbyllje e Përfundimeve të këtij punimi)

a) Shembulli i parë

b. Shembulli i dytë

Sivërejtje

Rezyme

Të dhëna bio-bibliografike për autorin

HYRJE, PASKAJORJA, FENIKS I RINGJALLUR NDAJ STANDARDIT TË SHQIPES SË NATYRSHME

Të gjithë njerëzit vdesin, bota s'mbetet e shkretë

Gjuha, Mëmëdheu mbesin të patundura për jetë.

(Naim Frashëri)

Për t'u kuptuar më lehtë faktologjia dhe objektivi i synimit tonë në këtë punim që shqipja standarde dhe vetë shqiptarët, tash për tash, kanë nevojë të domosdoshme jetike për paskajoren e mirëfilltë me+pjesore, u rrekëm me shkruar këtë trajtesë, për t'i ndihmuar në radhë të parë disa kolegë që kanë mbetur mbase spontanisht sikapës të standardit të sotëm nga Tirana e Prishtina, në mënyrë që ta kenë më lehtë të esëllohen dhe me bindje vetjake pa doza jatrokimie, jo vetëm ta ndalin propagandën që pavetëdije u është bërë rutinë kundër paskajores së mirëfilltë në standard, por edhe vetë të kontribuojnë që atë gogol ta shndërrojnë në mit zanëmire orëbekuese, ngase kjo shkon në të mirë të gjuhës së natyrshme shqipe dhe standardit të saj, ngase nga një riintergim i tillë rinohet gjuha shqipe, gjithsesi futet në binarë normal zhvillimi. Duhet të kihet e qartë që askush mbas tashti mos të provojë me i mbajtë ison asfiksimit të paskajores, përkundrazi, duhet të ndihmojë rifutjen e shprehjeve lapidare me paskajore edhe brenda librave shkollorë, madje mos të vazhdohet me konvertimin e saj në lidhore apo forma të tjera nga krijimet e rilindësve tanë e të tjerëve. Me fjalë të tjera të ndërpritet kështu mekatimi ndaj paskajores së mirëfilltë, ku mjerisht ende po gjenden edhe disa intelektualë standardistë albanologë hallakaçë, të cilët me ndonjë sejmën ajan militant ende po shërbehen me roçka se gjoja rikthimi i paskajores nuk plotëson asgjë, po prishka plotësisht standardin gjuhësor të shqipes. Me një veprim të tillë sigurisht pa vetëdije kanë bërë dhe ende po trullavin grupe naivësh e të painformuarish. Ndërkaq, e vërteta, faktet e qindpërqindta flasin ndryshe. Ato, dëshmojnë se me rikthimin e paskajores së mirëfilltë në standard gjuha jonë e standardi i sotëm i saj në thelb ripërtrihet, përplotësohet dhe kështu forcon identitetin e vet kombëtar. Në këtë mënyrë, duke u përplotësuar standardi edhe me paskajore të mirëfilltë konsolidon vetveten, balancon harmonizimin ndërkoinezues dhe njëherazi çimenton rrugën e deritashme të trasuar jo keq drejt përkapjes dhe përvetësimit të shqipes të përbashkët standarde. Na vjen shumë keq që disa kapës të standardit të sotëm mbase pa ditur për autonominë kuptimore që kishte dhe ka paskajorja gjatë gjallimit historik të saj brenda identitetit të gjuhës sonë si mjet i domosdoshëm jetik si për sitemin foljor ashtu dhe atë emëror ende nuk po kujtojnë apo nuk duan ta kuptojnë se dëbimi i paskajores nga standardi në vitin 1945, kur alapartizançe u hodh në pus pa fund dhe ndërkohë duke mos u bërë përpjekje të organizuara me nxjerr së andejmi e aq më keq duke cilësuar si një plaçkë të pavlerë si në Shqipri, pastaj edhe në Kosovë, ishte bërë një gabim fatal, sepse nga aktzbimi i tillë si pasojë ndodhi e pamira përkundër dëshirës nuk mundi me u njësue natyrshëm standardi i vërtetë i gjuhës globale shqipe, pra pikërisht për mungesë të paskajores. Kjo ndodhi edhe nga neglizhenca e disa standardkapësve fanatikë gegë e toskë dhe si rrjedhojë deri më sot vendi i paskajores së mirëfilltë në standardin e shqipes së natyrshme mbeti i zbrazët.

Si duket edhe pas viteteve të '90-a të shekullit të kaluar, kur u kërkua haptas përmirësimi i kësaj anomalie disa nga standardologët mbeten gardianë keqkuptues, sepse në vënd këqyrjes së mënyrës së rikthimit ata refuzuan rikthimin e paskajores dhe kështu i lanë bazat e kështjellës së normëzimit të shqipes pa themel të fortë, me kthinat të paakomoduara mjeshhtërisht dhe disa mure të brendshme e të jashtme të pasuvatuara. Këto fakte dhe të tjera na bëjnë me kuptue se dikush nga standardistët përgjegjës që zinte kryet e vendit vërtet nuk kishte koncepte të qarta për vendin dhe funksionin e paskajores gjatë zhvillimit historik të gjuhës shqipe dhe njëherazi s'kishte mjaft përvojë standardologjike, ngase me një akt të tillë përjashtimi nuk respektohej as tipari themelor i çdo standardformimi gjuhësor shtetëror a shoqëror kombëtar, siç është detyrimi që standardi mbi bazën e vet patjetër duhet të përthithte të gjitha vlerat më të larta nga dialektet e të folmet që e karakterizojnë identitetin e asaj gjuhe (kombëtare), të cilën si standard e përfaqëson, apo jo?!

Kjo është arsyeja që kërkohet sot nga lexuesit e nderuar, dashamirës të gjuhës shqipes, e sidomos kjo vlen edhe për studiuesit e vërtetë që pa pritur ngridhimet me smirë primitive të disa sikapësve të standardit të sotëm, qoftë edhe me origjinë veriore të cilët ngurrojnë ose pajtohen me kushtëzimin me pritë konsensus që vetë betohen se nuk e japin dot, andaj për hir të interesit të përgjithshëm kombëtar, me guximin që na jep e drejta pa zvarritje menjëhershëmrisht, duke shfrytëzuar të drejtën universale, krijuesit ta integrojnë paskajoren e mirëfilltë në shkrimet e tyre, sepse me rifutjen e paskajores në gjuhën e shkrimit fuqizohet standardi ekzistues, i cili duke u pajisur me tiparin parësor të ish-standardit të shqipes së natyrshme forcon vetveten kombëtarisht e profesionisht, apo jo?!

Sidoqoftë, për të pasur mirëkuptim për kërkesën që nuk është vetëm e jona, po e jo pak intelektualëve të tjerë që flasin në emër të miliona shqipfolësish, gjithnjë duke respektuar standardin në fuqi, ku e gjej edhe veten, thërrasim të gjithë studiuesit e intelektualët dashamirës e respektues të standardit, që për hir të vlerave dhe funksioneve që ka luajtur gjatë historisë dhe që ka edhe sot, **paskajorja e mirëfilltë me+pjesore**, assesi nuk duhet lënë edhe më pa prestigj standardi, andaj për t'u kuptuar edhe më mirë kërkesa që nuk është, pra, vetëm jona, por edhe studuesve të tjerë, përkatësisht të një mase intelektualësh të vetëdijshëm, lus lexuesit e nderuar dhe feniksëluftëtarët e shkrimshqipnxënies që me vëmendje të shtuar meditimisht t'i rikonsultojnë shkrimet që rrahin këtë temë nga të tjerët dhe prej nesh dhe në veçanti t'i kenë parasysh edhe konstatimet faktike të këtij punimi që gjithsesi vjen i pajisur me plot risime që sfidojnë për të mirë që me të përqaftuarit e paskajores dhe me ndonjë përmirësim tejtër standardi i shqipes fiton të drejtën me u quejtë: *standardi i shqipes së natyrshme*, dhe pikërisht si përgjigje ndaj temës së këtij punimi: *Pse "po" paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme shërbejnë këta 10 tituj krerësh, ku kemi shtruar e rrahur këtë problematikë:*

I. Prania e paskajores së mirëfilltë me + pjesore në shqipen e natyrshme globale para Rilindjes sonë kombëtare.

II. Nga shqipja e përzier" deri tek standardizimi gjatë periudhës së Pavarësisë mbi bazë të gegnishtes me paskajoren e mirëfilltë në themel

III. Pas LDB në Shqipri allapartizançe me stimulimin e standardit mbi bazë të toskërishtes u bë rrëzimi i gegnishtes dhe shuarja e paskajores së mirëfilltë

IV. Përmbysja e monizmit, dhe pasojat nga pengojcat për rikthimin e paskajores drejt standardit të shqipes së natyrshme

V. Të rikthyerit e paskajores si feniks i ringjallur dhe raporti ndërsinonimik ballafaques i saj me format e standardit të sotëm.

VI. Disa prova bindëse që arsyetojnë riintegrimin e paskajores së mirëfilltë në standardin e shqipes kombëtare.

VII. Integrimi i paskajores, shpëtim për standardin e shqipes së natyrshme dhe për lajthitësit naivë respektues patolo-fanatikë të standardit të sotëm

VIII. Trill gogolëzimi, armë e fundit kundër rikthimit të paskajores në standard dhe prirja metamorfozuese të shndërrimit të mitit gogol në zanëmirë orëbekuese.

IX. Metamorfozimi e disa prova ndikuese ndaj shndërrimit të konceptit të paskajores nga një mit-gogol në zanëmirë orëbekuese për standardin e shqipes së natyrshme.

X. Pse PO përnjëhershëmrisht paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme, Natyrisht nuk do të mungojë përfundimi as rezymeja nga ky punim.

I. PRANIA E PASKAJORES SË MIRËFILLTË NË SHQIPEN GLOBALE PARA RILINDJES SONË KOMBËTARE

Amanet i lashtë: shqipen me dashtë!

Sihyrje

Në këtë krye, duke u nisur nga fakti se shkenca ka vërtetuar që infinitivi në të gjitha gjuhët ku ka funksionuar dhe funksionon, dallon abstraktivisht nga format e tjera të pashtjelluara dhe të shtjelluara, ka shërbyer dhe shërben konceptualisht si ndërlidhëse në mes të sistemit verbal me atë nominal, duke u pozicionuar kryesisht si folje, po herë-herë edhe si emër a në funksion emri, por që në gjuhën shqipe, edhe pse nuk është pa gjurmë specifikimi i tillë i paskajores së mirëfilltë del pa mëdyshje në kuadër të sistemit foljor, madje duke u kualifikuar edhe si mënyrë. Së këndejmi, pa marrë parasysh hamendësime rreth historikut të prejardhjes sintetike, apo jo, në gjendjen e dokumentuar si edhe të sotme paskajorja e mirëfilltë (infinitivi) del në formë analitike, e përbërë: *nga pjesëz-parashtesa me + pjesorja*, duke u paraqitur si një gërshetim i pandashëm unikal, jo vetëm nga ana kuptimore, por edhe nga ajo ndërtimore. Po kjo pandarësi shihet si e shkrirë ndërtimisht edhe me pjesoren si pjesë e dytë përbërëse fizike e paskajores së mirëfilltë, konceptualisht si në gjuhë të tjera, raporti *paskajore/pjesore*, edhe pse del i ndërlidhur, megjithatë ndryshon, sepse edhe në shqipe, paskajorja ndërlidhet kuptimisht e ndërtimisht me emrat, ndërsa pjesorja del e gëshetuar kryesisht me formimin e mbiemrave prejpjesorë.

Në të vërtetë, lidhur me këtë dallim ndërlidhjeje organike: emër-paskajore/mbiemër-pjesore, studiuesit e gjuhës sonë sqarojnë se paskajorja e shqipes (me+pjesore), si e njohim sot, si formë e pashtjelluar është përfutur para ndarjes së shqipes në dy dialektet e njohura sot (gege e toske), përkatësisht para lindjes së vet konceptit të pjesores dhe të mbiemrave të paranyjzuar si forma në gjuhën tonë. Është fjala për periudha më të hershme se mesjeta e vonë, kur si kategori të pashtjelluara dokumentohen, paskajorja, në njërin anë, duke qëndruar brenda sistemit gramatikor, relativisht të stabilizuar në kohëhapësirën përkatëse që gjithsesi i takon sistemit foljor, por i qëndron afër edhe atij emëror, ndërkaq në anën tjetër pjesorja e zgjeruar gjithnjë e më tepër qëndron e ndërlidhur me konceptin e cilësisë a të karakteristikës që ndërlidh mbiemrin me emrin, sidomos me atë pjepjesorin e paranyjzuar. Së këtejmi, ç'është e vërteta, paskajorja me+pjesore, si në gjuhë të tjera i.e., del si *formë themelore* apo si *formë përfaqësuese* e strukturës foljore edhe në gjuhën shqipe, por me ndërlidhje organike me pjesoren në ndërtim, por jo në kuptim dhe që të dyja shërbenin aktivisht, siç shërbejnë edhe sot edhe si tema prodhuese në formim të emrave dhe të mbiemrave, çështje kjo që dihet, por që kërkon hulumtim të mëtejshëm.

Sido që të ketë qenë, në vijim në tre nëntuj do të paraqitim fakte për ekzistencën e pjesores e të paskajores me+pjesore në kontinuitet, duke e identifikuar:

së pari, nga periudha antike parahomeriane,

së dyti, nga periudha e shkrimeve të vjetra shqipe pararilindëse deri në shek. XVIII dhe

së treti, do të paraqitim shembuj që tregojnë sot vazhdimësi si eptim-modele pjesorësh si tema aktive fjalëformuese emrash e mbiemërash të paranyjzuar në dy koinetë e shqipes.

(1) Paskajorja me rrënjë pellazgo-ilire (parahomeriane)

Meqë në shkrime të mëparshme mund ta merrim me mend ndërlidhjen e paskajores me rrënjë pellazgo-ilire, ndërkohë, në saje të studiuesve tanë pellazgologë, kjo nuk mbeti supozim hipotetik po u bë realitet. Kështu nuk mungojnë pellazgologët, të cilët pohojnë se paskajorja ka zanafillë që nga gjuha pellazge, andaj del e qartë te Homeri. Ndërkaq studiuesi Luftulla Peza, nga epoka para/homerike (pellazge), përveç deshifrimit të disa fjalëve e kontrakteve të tëra foljore e emërore të protoshqipes, nga gjuha e veprave të Homerit, siç e lexuam në faqe interneti, solli shembuj konkretë edhe të pjesoreve dhe të paskajoreve të mirëfillta, fakte këto bërë e gjetë për punimin tonë, të cilat po i japim tashti në dy pika, duke i dalluar me boldim fundore-prapashtesat karakteristike të tyre, së pari, po i shënojmë kryesisht pjesoret dhe së së dyti, paskajoret.

a) Shembuj pjesorësh:

therunë, pituem, punuem, prim, fale (përfshëndes), *pheston* (feston), *curr* (korr), *est* (është) si dhe shprehjen: *si isht?* (si është?)

b) Shembuj paskajorësh:

me djegunë (me djegë), *me ditum* (me ditë), *me dezur* (me ndezë), *me lutëm* (me (u) lutë), *me preem* (me pre /prerë), *me ngranë* (me ngrënë), *me kruem* (me krue), *me schelë* (me shkelë).

Shembujve të paskajores po i shtoj edhe rastin ”**me con**” (me qenë //o/e) të shënuar nga studiuesja Nushe Zhuba (“RD”, 01.11.2020) lidhur me tekstin pelazgo-etrusk **Lapis niger** (Guri i zi) i trajtuar nga F. Xharra).

Meqenëse shembujt e mësipërm na imponohen si zbulime apo shpikje epokale, ngase na servohen gjëra të admirueshme të para mija e mija vitesh, andaj me të drejtë kërkohet verifikim-zbërthimi institucional ekipor i tyre nga origjinali, ngase, jo vetëm pse atë formë të pjesores, përkatësisht të paskajores **me+pjesore**, e kemi të gjallë sot e gjithë ditën, por edhe për arsye se prapashtesat ose fundoret e pjesoreve të shembujt e mësipërm, si: **-unë, um!, ur?, -ue/m, -m** dhe **-ë** (zero), si mbetje, pothuaj janë identike me të sotmet, apo jo?.

Lidhur me këtë kemi parasysh edhe mendimin e pellazgologut **Muharrem Abazaj**, i cili shpreh mendimin se *pellazgishtja ka pasur dy trajta të pashtjella: paskajoren* dhe përcjelloren, të cilat fillimisht ishin sintetike njërrrokëshe, formë kjo, të cilën e ka të trashëguar në formë pjesoreje të sotme, dhe ndërkohë konceptin infinitiv paskajorja e formëzoi, duke u pajisur me pjesëzën **me**, me të cilën tashti si paskajore e mirëfilltë mbeti e pandarë, si e kemi sot: **me +pjesore - paskajore e mirëfilltë**. (Shih internet, 11.10.2018.)

Sido që të ketë qenë, vetë hulumtimi, gjetja, grupimi dhe trajtimi i gjurmëve të protoshqipes që në antikë, në përgjithsi, edhe të paskajores me + pjesore në veçanti, shton guxim e vullnet për vijimin e përthellimin e gjurmimeve të tilla, të cilat kërkojnë dije e punë me mund, por që njëherazi vetvetiu, për këtë profil studiuesish, kushtëzohet ndihmë e gjithanshme nga shoqëria, sepse shkenca shqiptare linguistiko-historike në përgjithësi në këtë rrugë zbulimi qëndron jo e rrahur mirë, për mos me thanë ishte fare e panjohur më parë, tani, fatmirësisht, po vazhdon kjo rrugë me ecje të mbarë në vijë-hone të panjohura me këta studiues –gjurmues të, cilët po na joshin me arritje për lakmi. Sidoqoftë, shoqëria – shteti ka detyrim të ndihmojë kuadrot ekzistues, por edhe të krijojë e specializojë kuadro të rinj të këtij profili, apo jo?!

(2) Paskajorja me “me” dhe trajtat fundore–prapashtesore të emrave dhe të mbiemrave të paranyjzuar prejpjesorë në shkrimet e vjetra të shqipes globale

Lidhur me pikën e mëparshme lindin dilema që kërkojnë përgjigje, ndër të tjera po i theksojmë edhe këto dy pyetje që ndërlidhen me paskajoren e mirëfilltë me+pjesore:

1. *Shqipja e cila në shekullin XIV del e identifikuar në dy koine (dialekte) gegnishte e tosknishte ishte e tillë që nga antika e hershme, apo jo?*

2. *Madje, paskajorja me + pjesore e shkurtë, si dhe me pjesore të zgjeruar, njëra nga tiparet e tashme të kësaj ndarjeje dialektore ishte e shtrirë në mbarë truallin shqipfolës apo i takonte vetëm koinësë geqe?*

Prof. Selman Riza mendonte që “*toskërishtja jo N-në e gegnishtes, po atë të shqipes së përbashkët e altenoi në R*”. Së këndejmi për të pasur më të qartë këtë çështje ne morëm në analizë fundoret M/R, duke u lënë vend diskutimeve e sqarimeve të nevojshme edhe për trajtat e kësaj paskajoreje me –M e N fundore, ashtu si e ndeshim në shkrimet e shkrimtarëve tanë të vjetër. Sidoqoftë, shembujt e vjelë, sipas tipit të trajtë–fundores së pjesores përkatëse të tyre, po i paqitim në tri grupe:

së pari, shembuj, kur *pjesorja e shkurtë e paskajores* pa prapashtesa ka shërbyer që në lashtësi, ashtu si shërben edhe sot si temë fjalëformuese e emrave prejpjesorë të shqipes globale (të dëshmuara para dukurisë së rotacizimit), konkretisht kjo për mendimin tim, dëshmohet katërcipërisht në formimin i emrave ekzistues: më –Ë, –IM/–JE dhe –Ë/S,

së dyti, shembuj me trajtat e paskajores me fundore–prapashtesa të pjesores së zgjeruar (të mbiemrave e asnjansëve të parynyjzuar) të përdorur, sipas tipit përkatës të prapashtesave, nga shkrimtarët tanë të vjetër në trajtat e **paskajores me +pjesore të zgjeruar** dhe

së treti, në kontinuitet japim disa shembuj nga shqipja e vjetër dhe e sotme, duke i ilustruar me shembuj **nga të dyja koinetë e sotme**, pra edhe me trajtat e toskëzuara.

A. Disa shembuj paskajoresh me “me”, me pjesore të shkurtë, si temë e hershme emërformuese

Për të tërhequr vëmendjen tek *pjesorja e shkurtë e paskajores* me **me**, si temë fjalëformuese për formimin e emrave prejpjesorë që nga lashtësia, përkatësisht para shfaqjes së dukurisë së rotacizimit në toskërishte (B. Bokshi), po paraqitim veç e veç shembuj të këtyre tre tipa emrash:

- 1) emra kryesisht abstraktë e konkretë me prapashtesën **Ë** ose me **zero prapashtesë**,
- 2) të emrave të veprimit me **–IM e –JE** dhe
- 3) të emrave të vepruesit me **–Ë/S**.

Ç’është e vërteta, meqë kemi të bëjmë me një veprim paksa të guximshëm praktikuar prej nesh, paraprakisht kërkojmë ndihje nga studiuesit kompetentë që pas vëzhgimit me vëmendje të shtuar të na japim të drejtë, jo veç me fjalë, apo jo, por dhe edhe me punë, nëse vërejnë si diçka pozitive del këtu dhe kështu së bashku këtë risi si një bazë e ecuri me vlerë ta vëmë re në kuadër të saktësisë së procesit fjalëformues të shqipes, ku paskajorja e mirëfilltë vërtet drejtpërdrejt, që nga lashtësia **me pjesores e vet të shkurtë** del **emërprodhuese**, dhe si e tillë paska pas shërbyer, siç shërben edhe sot si model gjallërues për formimin e emrave të tillë prejpjesorë, gjithsesi e ndarë formalisht e kuptimisht **nga pjesorja e vet e zgjeruar**, e cila si e tillë, siç do të shohim, po me formën e

paskajores si koncept e ndërtim shërben si temëprodhuese, kryesisht për formimin e mbiemrave dhe të emrave asnjans të parynjëzuar.

I) Shembuj mbi temë më –Ë ose zeroprapashtesë

Meqë këtë temë rreth prejpsorëve pandajshesorë të gjinisë femërore e kemi trajtuar mjaft në hollësi në një vend tjetër (Shih: *Shumësi dhe shquarsia*,... Pr. 2015, f. 67-85), këtu po mjaftohemi vetëm me disa shembuj më –Ë ose zero prapashtesë, si:

a) Mbi temë në bashkëtingullore:

mbathë-a (mbath me mbathë), *sosë-a* (sos me sosë), *pasë-a* (kam me pasë), *v/dekë-a* (arbërishtja) (vdes me dekë), *kullotë-a* (kullot me kullotë), *pritë-a* (me pritë), *vërejë-a* (vëj re vërej, me vërejë) etj.

b) Mbi temë në zanore e togzanore:-

pijë-a (pi me pi), *prejë-a* (prej me pre); *bløjë-a* (bluaj me blue), *lojë-a* (luej me lue), *rojë-a* (ruej me rue), *çojë-a* (çoj me çue), *rrojë-a* (rruej me rrue), *shpojë-a* (shpoj me shpue), *mbulojë-a* (mbuloj me mbulue), *rrënojë-a* (rrënoj me rrënue), *shtrojë-a* (shtoj me shtruo) etj.

Në të vërtetë në punimet tona të mëparshme kemi konstatuar se në shqipen e sotme letrare emrat e tillë pandajshesorë me –Ë fundore ofrohen me mundësi të pakufizuar shumimi dhe ishin të destinuar për të shprehur koncepte të fushës abstrakte, ndërsa tani prirjen të specifikohen brenda fushës konkrete semantike, duke ua lënë abstraksionin si tipar themelor asnjansve të paranyjëzuar prejpsorë: *të mbathët- mbathë-a*, / *të pijtët -pijë-a* etj. Lidhur me sa e thamë po e rikujtojmë një strofë të një këngë partizane, siç e këndonim, ku emrat e tillë prirjen me metaforëzim drejt konkretës:

Qiellin e naltë kemi mbulojë,
tokën e zezë e kemi shtrojë
armët në duer kemi mb(u)rojë,
Ne, shqipo – shqiponjat parzanë!

Sidoqoftë, kjo mënyrë e lashtë emërformimi që kishte dhe ka shtrirje në të dy dialektet e shqipes në këtë trajtë nuk mbiemërzohet dot. Dhe kjo veçori tregon lashtësi trashëgimore parambiemërore, apo jo?

2) Shembuj më –IM e –JE (emra veprimi)

Emrat e veprimit të këtij tipi, po i trajtojmë në dy pika, së pari emrat më –IM, pastaj ata më –JE.

a) Shembuj më -IM

Emrat e veprimit më -IM nga tema e foljes më *O, dokumentohen shumë herët, fjala **kujtim** (me kujtue) konstatohet se ka gjurmë edhe para shek. XV, dhe po kështu në kontinuitet del e pranishme që në shkrimet e para të shkrimtarëve tanë të vjetër dhe në vazhdimësi.

Gjithsesi formimet e emrave me prapashtesën –IM mbi bazë të foljes më –O janë të hershëm, mirëpo, edhe pse mbizotëron pjesorja temëprodhuese –UA/-UE, ndeshim edhe ndonjë shembull me fundoren toske -UA, raste këto që na bëjnë me mendue, janë reflekse sporadike të mëvonshme, apo i takojnë fazës së hershme? Dhe nga ky fakt mbase sprovohen gjurmët e fillimit të procesit të fenomenit të rotacizmit në dialektin jugor, apo jo?

Sido që të ketë ndodhur, krahaso:

- a) Te Buzuku: ndërtim (*me ndërtuom*), ngadhënim, shkënzim, shkushullim, kushtim;
- b) Te Budi: urdhënim (*me urdhënuom*).fshanëtim, mallënjim, nëkim, ngënjim, përgëzim;
- c) Te Bardhi: ushqim (*me ushqyem*). çudim, këcim, pëlqim;
- d) Te Bogdani, amëshim (*me amëshuem*), kungim, rrëmbim, rruzullim.

Shënim:

Sipas Pedersenit kjo prapashtesë vlerësohet autoktone e shqipes, së pari kishte kuptim mbiemëror. Për mendimin tonë konstatimi i tillë rreth kuptimisë së mbiemërore lypset rishikuar, sepse, në të vërtetë mbiemrat prejpjesorë, siç do të shohim identifikohen, jo me pjesorën e shkurtë, por vetëm me parapashtesa të pjesores së zgjeruar. Kjo duhet pasur parasysh në rast rishikim gjykimi.

b) Shembuj me -JE

Edhe një shumicë emrash prejpjesorë të veprimit mbi temë të foljes me bashkëtingëllore formohen me prapashtesën -JE si: **rritje** (*me rritë*), **rrjedhje** (*me rrjedhë*), **lutje** (*me lutë*), **mbathje** (*me mbathë*) etj.

Gjithsesi, emrat e përftuar me -JE, po ashtu si edhe ata më -IM, mbase janë po aq të lashtë si emra veprimi dhe i takonin mbarë shqipes. Emrat më -IM ndeshen edhe ndër shkrimet e vjetra të arbëreshëve të Italisë.

Ka shembuj nga Grigori e Kavaljoti, tek të cilët, kjo prapashtesë shënohej -JË, e cila ndërkohë edhe gjithandej del në trajtën -JE.

Edhe zbërthimin fjalëformues të këtyre dy nëntipave i kemi të trajtuar mjaft në hollësi nga studiuesit, andaj këtu nuk po zgjatemi më tepër, por më poshtë, edhe nga këta nëntipa, nëse na imponon konteksti, së këndejmi për ilustrim do ta marrim ndonjë shembull emërformimi.

3. Shembuj më -S (emra vepruesish)

Nga shkrimet e periudhës së vjetër (pararilindëse) po i shënojmë disa shembuj emra vepruesish me prapashtesën -ë/S:

a) Nga Gjon Buzuku (1555): *urdhnuos* (*me urdhënuom*), *zotënuos* (*me zotnuo/m*), *shpëtuos* (*me shpëtuo/m*), *ruojtës* (*me ruojt/un*), *baas* (*me ba/m*), *korrës* (*me korrinë*), *përrallës* (*me përrallinë*);

b) Nga Pjetër Budi: *nkrijuos* (*me nkrijuo/m*), *shkruos* (*me nshkruo/m*),

c) Nga Pjetër Bogdani: *krijues* (*me krijuem*), *bas* (*me bam*), *vräs* (*me vram*), *lyes* (*me lyem*), *lypës* (*me lypinë*);

ç) Nga fjalori i Frang Bardhit: *mrekullues* (*me mrekulluem*), *ngallënjyes*, *nadhënjim* (*me ngallënjyem*), *ndishkues* (*me ndishkuem*), *rrëfyës* (*me u rrëfyem*) etj.

d) Nga Teodor Kavalioti: *kullotës* (*me kullotë!*), *çartës* (*me çartë!*), *ndjekës* (*me ndjekë!*)

dh) Nga Tahir Boshnjaku: *msues* (*me mësue*), *folës* (*me folë*), *dis* (*me ditë!!*), *shtis* (*me shti*) etj.

Pikërisht ky tip emërtimelesh me -ë/S nga tema e foljes me pjesorën e shkurtë -UE. -YE të gegnishtes, paraqitet si një model i pranuar edhe nga standardi i shqipes së sotme. Krahaso: *mësues*, *përkthyes*.

e) Nga arbëreshët: *liruas* (*me lirua/r*), *përgjuas* (*me përgjua/r*), *krijuas* (*me krijua/r*);

Për mendimin tim pikërisht kjo pikë zgjon shumë interes, ku pjesorja e toskërishtes reflektohet në trajtën e shkurtë me -UA fundore si paralele me -UO/-UE të gegnishtes, çështje kjo që do të preket paksa edhe më poshtë nga fundi i këtij kreu, por më në hollësi do të trajtohet në kërret vijues.

B. Shembuj paskajoresh me pjesore të zgjeruar, identike me prapashtesat e mbiemrave dhe disa emrave prejpjesorë të paranyjzuar

Më sipër trajtuam shembuj të paskajores me **me me pjesore të shkurtë**, e cila shërbente, siç shërben edhe sot, për formim emrash, ndërkaq këtu po ashtu kemi të bëjmë me fjalëformim, po tash **me pjesore të zgjeruar të paskajores**, shenjzim ky, ku prapashtesa e pjesores **del identike me fundore-prapashtesat e mbiemrave dhe të asnjansve prejpjesorë të paranyjzuar**.

Së këtejmi, tani, po sjellim disa shembuj nga burimet e dokumentuara në periudhën pararilindëse, ku në mbështetje të paskajores me **me, me pjesore të zgjeruar** del formimi i mbiemrit përkatës që siç u cek më lart, kanë ngjashmëri të plotë me prapashtesat e mbiemrave prejpjesorë të paranyjzuar.

Shembujt, i kemi vjelë kryesisht nga Fjalori e F. Bardhit (1635), por edhe nga burime të tjera. Në të vërtetë në Fjalorin e F. Bardhit si barasvlerës ndaj paskajores së latinishtes ndeshim mbi 1400 raste të paskajores me +pjesore të zgjeruar të shqipes. Sa për ilustrim, ja disa shembuj, me theks fundore-prapashtesat:

1. Nga Fjalori F. Bardhit

- a) **-ue/M**: me ninuem, me u gazmuem, me madhështuem, me punuem, me nqefuem etj.; - i gazmuem /e gazmueme – i zgazmuet, i ngazmueshëm, e ngazmueme;
- b) **-ie/M**: me ziem; i ziem e zieme; **-ye/M**: me lyem me pëlqyem; (në gegnishten e Kosovës) me punuen, me zien, me pëlqyen (!);
- c) **-UNË**: me zbutunë, me pyetunë, me dashunë, me ndritunë, me vizitunë (?); i zbutun e zbutun;
- d) **M**: me ndam, me bam, me lem, me u thamë, me nxemë, me lëpim, me u nxim;- i nximë e nxieme;
- e) **-Ë**: (folje apofonike) me dalë, me mjellë, me marrë, me pjellë; - i/e mjellë;
- f) **-Ë /-UN**: (shembuj paralelë me folë e me folunë, me fedigë e me fedigunë, me falë e me falunë -i/e falun;
- g) ose vetëm në trajtën e shkurtë të pjesores) me votë; me u sëmutë –mb. i sëmutë, e sëmutë;

gj) edhe te Buzuku ndeshim paskajore me të dyja trajtat e pjesores: ngjall (me ngjallë!) dhe ngjallunë (me ngjallunë) – ngjallë, i ngjallun? Si edhe - i folun e folun (emërzimet: e folne, e folme).

2. Nga Gj. Buzuku: **-TË**: me pitë (me pi) i pitë e pitë), me pate (me pasë) - i e pasun, i/e pasur

3. Nga J. Bageri: **-UE/T**: me punuet, me kënduet; - i punuet/e punuet.

4. Raste nga gegnishtja e Shkodrës (të mbishtuemen) **-ue/MUN**: (me) afruemun, lulzuemun etj. – i (e) afruemun.

5. Nga Kazazi me punuemun, i punuemun etj!!!

Sqarim: 1. Te Gj. Buzuku e te P. Budi zbërthimi nga pika a) del më –UO/m, me punuom i punuom etj.

2. Vetëm te pika **-e** (foljet apofonike) dhe pika **f** – kemi të bëjmë me pjesore të shkurtë të paskajores, formë kjo e specifikuar, siç e përmendëm më lart, temë prodhuese për emërtimin e emrave prejpjesorë që nga lashtësia.

C. Disa shembuj, nga realiteti i sotëm, nga paskajorja me “me”: me pjesore të sbkurtër dhe atë të zgjeruar gegnisht e toskërisht sipas prapashtesave identike me mbiemrat e asnjësisht prejpjesorë të paranyjësuar

Meqë natyra e trajtimit na imponon parasqarim, andaj fillimisht para se të japim disa shembuj konkretë në përputhje me titullin e shënuar, paraprakisht po japim nja tri sqarime e pastaj edhe të tjera:

a) Tri sqarime paraprake

E para, shembujt e emrave prejpjesorë të formuar me –Ë fundor ose me prapashtesë zero janë përfutur mbi temë të pjesores më –O, si: lojë-a nga **me *lo’** – që zberthehet lo+J- epentetike + prapashtesa –Ë nga një *A e zgjatur, pra **lojë loja**. Ky proces ka ndodhur edhe kur tema kishte zanore tjetër, si p.sh.: pijë nga **me pi**, pi+J-+Ë **pijë-pija** ose **me ble**: ble +J-ë/a **blejë bleja**. Ngjashëm ka ndodhur edhe kur tema kishte bashkëtingëllore fundore, si p.sh.: **me pritë**, andaj rezultoi zberthimi: **pritë+Ë pritë-a- prita**, e kështu me radhë.

E dyta, edhe shembujt nga pika 2. me prapashtesën –IM dalin nga foljet më *On, përkatësisht *O, si p.sh.: nga folja **me kujtue** nga ***kujto’**, paskajorja fillimisht ***me kujto**, së andejmi prapashtesa –IM. (Sipas rregullit kur tema përfundon me zanore, edhe prapashtesa që vjen po me zanore, atëherë zanorja e temës elidohet). Së ketejmi u pëftua emri i veprimit: **kujtim (kujt/o/im)**. Kuptohet se procesi i emrave më –IM, paska ndodhur para krijimit të mbiemrave të paranyjësuar të toskërishtes, të cilët ndërkohë shfaqen paralel me ata të gegnishtes. Krahaso: *i kujtuem e kujtueme ose i kujtuen, e kujtuene* ndaj *i e kujtuar* (toskërisht).

E treta, shembujt nga foljet më togzanor –UE **me punue**, -YE, **me shkëlqye**, që i ndeshim me -M fundore si *punuem ose punuen, shkëlqyem ose shkëlqyen* në toskërishte *punuar, shkëlqyer*, në letrarishten e gegnishtes dalin me –M fundore si b.f. folja **me punue, punue/m; me shkëlqye, shkëlqye/m** dhe se kjo pjesore e shkurtë shërbente që nga lashtësia, siç shërben deri edhe sot për formimin e emrave të veprimit dhe të vepruesit: *punim punues, shkëlqim shkëlqyes*, ndërsa pjesorja e toskërishtes që mbetet e zgjeruar në letrarishten e sotme (toskërisht) që është pasive për formim emrash, ndërkaq për formim mbiemrash del në konkurrencë pothuaj të fituar ndaj trajtave të gegnishtes. Krahaso geg.: *i punuem/ i punuen, i shkëlqyem/i shkëlqyen*, toskërisht: *i punuar, i shkëlqyer*.

b) Vazhdim sqarimi

Pas tri sqarimeve të mësipërme, duke e përforcuar analizën edhe me disa shembuj të tjerë mbështetur po nga realiteti ynë i përditshëm, po vazhdojmë me sqarue diçka të veçantë. Këtë rast, me qëllim tërheqim vëmendjen në ndryshimin e derivateve mbi tri temat prodhuese të foljes përkatëse varësisht nga ndërtimi i pjesores (së paskajores). Së ketejmi, të vihen re prejpjesorët e formuar, si:

- a) mbi temë **nga pjesorja e shkurtë** e paskajores së mirëfilltë - vetëm **emra**;
- b) mbi temë **nga pjesorja e zgjeruar** e paskajores së mirëfilltë në gegnisht – kryesisht **mbiemra** dhe
- c) mbi temë **nga pjesorja e zgjeruar e toskërishtes**, paralel me të gegnishtes (në kllapa). **mbiemra** e disa **emra veprues(!)** në konkurrencë me të gegnishtes me pjesore të shkurtë (zakonisht) dhe të zgjeruar, tipi bles blemës - blerës,.

1) Nga folja **me (u) rritë**:

a) **rritë-a, rritës, rritje**; e rritne, e rritme

b) *e rritm/e-ja, e rritn/e-a, (i e) rritët, i rritshëm e rritshme*;

c) **i, e/rritur** (i e rritun). **rritshmëri** (rritshmeni), **të rriturët** (të rritun't), **të rriturit** (të rritunit), **të rriturat** (të rritunat).

2) Nga folja **me tjerrë**

a): tjerr-i, tjerrës, tjerrëse, tjerrtores;

b) i e tjerrët, i e tjerrshëm/e tjerrshme, i e tjerrun, e tjerrne!

c) i tjerrë, i tjerrshëm.

3) Nga folja **me shpue (me *shpo')**:

a) **shpojë, shpim, shpimtar, shpues, shpuesi, shpojëse, shpojsë, shpuesi, shpuese, shpuesor, shpuesore**.

b) i e shpuet, i shpueshëm e shpueshme, i shpuem/e-ja, i shpuen/e-a.

b): **i e shpuar**, (i shpuem/e, i e shpuen/e, **shpueshmëri** (shpueshmëni,) të shpuarët (të shpuen't);

4) Nga folja **me shkëlqye**:

a): shkëlqim, shkëlqyes, shkëlqejë!, shkëlqesë, shkëlqesi;

b) i shkëlqyem, e shkëlqyeme, i shkëlqyeshëm e shkëlqyeshme, i e shkëlqyët,

c) **i e shkëlqyer** (i shkëlqyem, e shkëqyeme), shkëlqyerje! (shkëlqyemje), shkëqyeshmëri (shkëlqyeshmëni), **të shkëlqyerët** (të shkëlqyent, të shkëlqyemt), **të shkëlqyerit** (të shkëlqyemit, të shkëlqyenit).

5) Nga folja **me n/da**

a) ndajë-a, ndasi, danet (veshë, brekët e gjata.), danat (vegël);

b) i ndamë e ndame, ndanë, e ndane, i ndashëm e ndashme, ndamje,

c) i e ndarë, ndarës (ndas, ndamës)! **ndarje** (ndamje), **të ndarët** (të ndamt, të ndan't) **të ndarit** (të ndamit, darat (danat),

6) Nga folja **me ble**

a) bles, blejë-a, blemje, mblesë, mblesëtar,

b) i blem, e bleme, i blen, e blene,

c) **i e blerë** (i blemë, e bleme), **blerës** (bles, blemës), **blerje** (blemje), **të blerët** (të blem't, të blen't) **të blerit** (të blemit, të blenit), mblesëroj (mblesnoj!)

Pra, edhe nga ky këndvështrim, del mjaft qartë roli fjalëformues i paskajores së mirëfilltë në këto tri raporte fjalëfortmimi:

1) *paskajore me+pjesorja e shkurtë,*

2) *paskajorja me+pjesore e zgjeruar (kryesisht mbiemra) dhe*

3) *pjesorja e zgjeruar e toskërishtes si temë prodhuese, karakteristikë e shqipes së sotme standarde.*

Ndërkaq, te kjo e fundit, përveç përkimeve konkurruese paralele që ka me pjesoren e zgjeruar të gëgnishtes ka edhe dallime, sepse nuk mund të zëvendësojë paskajoren, përkatësisht pjesoren e shkurtë të gëgnishtes, por mbetet e konkurruese për të zëvendësuar konceptet e pjesores së zgjeruar të mbiemrat dhe emrat prej pjesorë të paranyjzuar dhe mbetet i përdëshiruar në ndonjë rast emri që imponohet nga pjesorja e zgjeruar (toskëzim i mëvonshëm), siç janë rastet: **blerë**: blerës blerje ndaj *me ble* bles, blemës, blemje apo: **përzier**: përzierës përzierje ndaj *me përzie* përzie, përziemës përziemje.

Përmbyllje

Në fund të këtij kreu mund të thuhet se që në periudhën pararilindëse, bazuar edhe në funksionimin e paskajores së mirëfilltë me+pjesore, sistemi fjalëformues foljor dhe ai emëror në shqipen globale ose në të dyja koinetë e shqipes: gegnishte e tosknishte paraqitej relativisht i konsoliduar dhe pa dallime, gjë që e vertetojnë edhe konstatim-përfundimet e mëposhtme që shikuar pak më gjerë, nga kjo analizë, në krahasim me burime të tjera, këtu dalin më të sqarueshme në parashtrim për opinionin e gjerë, apo jo? Le të vlerësohet:

E para, kur paskajoren e paskemi pasur të krijuar para se të përtftoheshin mbiemrat e nyjshëm prejpjesorë që sadopak u cekën prej nesh, por meritojnë analizë edhe më të thellë, atëherë kur paskajore-pjesorja (me +pjesore) u ngjizën kuptimisht dhe si u mundësua krijimi i emrave prejpjesorë me pjesoren e shkurtë, siç janë emrat abstraktë pandajshtesorë, si emrat e veprimt me -IM e -JE dhe ata të vepruesit me -Ë/S, formime këto që karakterizohen në të dy dialektet e shqipes toske e gege, atëherë domosdo paskajorja do të ketë qenë në përdorim edhe në protoskërishte, apo jo? Po e përfocojmë edhe pak të njëjtin argument. S'do mend se paskajorja e mirëfilltë me +pjesore e shkurtë (jo e shkurtuar!!!), duke qenë e formuar nga pjesëz-parafjala **me** dhe duke përvetësuar organikisht kryesisht pjesën e shkurtë të pjesores si mjet gërshetues konceptual, si në gjuhë të tjera, edhe në shqipe mbuloi, siç e mbulon edhe sot fushën e duhur të nocionit infinitival folje/emër të mbarë gjuhës shqipe, duke shfrytëzuar tash si mjet temë-prodhues *pjesoren e vet të shkurtë* (që supozohet se ishte prejpjesor i një rase të ndyllosur, siç na e kujton sot për sot rastin formëzues të asnjansit prejrrjedhor (ablatival) me specifikim mbylljeje në një rasë, pothuaj të skaduar të neutrit, rasën ablative (tipi *së punuari, së punuemi/së punueni*) dhe kjo veçori e temës sonë shihet konkretisht e ndërlidhur me formimin e emrave prejpjesorë konkretë e abstraktë, së pari të tipit pandajshtesorë më -Ë fundore ose me zeroprapashtesë, së dyti, të emrave të veprimt me prapashtesat -IM e -JE dhe së treti, të emrave të vepruesit me -S.

E dyta, duke qenë paskajorja me+pjesore e mbarë shqipes (gegnishtes - si shqipe globale e kohës), para rotacizmit të toskrishtes, gjithsesi e ndërlidhur organikisht me pjesoren e zgjeruar, e cila si koncept del e implikuar rreth mbiemrave edhe asnjansëve të ndërkohshëm të paranyjzuar, shihet qartë se edhe me rastin e krijimit të mbiemrave pjesorja e zgjeruar e paskajores del dominuese. Sipas shembujve konkretë forma e paskajores me prapashtesat e veta të zgjeruara, shihet qartë se formoi mbiemrat e paranyjzuar. Kështu themi ngase prapashtesat e pjesores së zgjeruar, duke qenë gjithnjë në kuadër të paskajores së ngjizur ishin dhe mbetën identike me fundore-prapashtesat konvertuese të mbiemrave prejpjesorë të paranyjzuar.

E treta, si duket atëbotë, jo vetëm te formimi i emrave por edhe të mbiemrave dukuria e rotacizmit ende nuk kishte filluar së vepruari plotësisht, sepse pjesorja e toskëzuar assesi nuk del reflektuese tek të tre tipat emrave të sipërtrajtuar të formuar mbi temë në pjesore të shkurtë (po përsëris *jo të shkurtuar*), madje as te mbiemrat derivatë të tyre, tek të cilët më fort reflektohej si hije, por që zuri të kërkonte hise, madje edhe ta fitonte konkurrencën në ndonjë të folme vetëm tek disa tipa mbiemrash prejpjesorë.

E katërta, pra trajta e pjesores së toskërishtes shfaqet e fortë ndërkohë (reflektim i mëvonshëm), madje del e sforcuar në kohën tonë tek foljet me temë në zanore e togzanor, tipat: **me ble, me përzie**. Rikujto shembujt jo paralelë: **me ble**: blejë-a, bles, por tash krijime paralele të ligjshme: **me ble: (me) ble-rë i blerë** (me ble-më, i blemë e bleme; i blen e blene), **blerje** blemje, -**blerës**- blemës, përkatësisht **me përzie: përzier, i përzier, përzierje** - dukuri e trashëguar nga rotacizmi. Dhe kështu trajta e tillë vepron si temë e re fjalëformuese më dukshëm në periudhën pas L2B vetëm te foljet e rotacizuara që në shqipen e sotme imponohet si risi e standardit të ri, me konkurrencë pothuaj të fituar ndaj trajtave të trashëguara nga ish-norma e

gegnishtesh dhe aktualja gegnisht pa prestigj standardi. Krahaso: xhampres, xhampremës ndaj xhamprerës sot etj. Shtrohet pyetja te rastet paralele të paranyjëzuar: blerje –blemje/blenie, blerës –blemës/blenës cila nga tratat dialektore ka ndikuar e po ndikon më fort tek tjetra?

E pesta, në gegnishte ndeshim mbiemrin me prapashtesa të veçanta, si *i gëzuet, i gëzueshëm, e gëzueshme* që u mungojnë përgjegjësit paralele në toskërishte, andaj në këtë raport ka mungesë barasvlerësie paralele edhe si prapashtesa gjinie si b.f. nga folja *me gëzue: i gëzuem e gëzue me ose i gëzuen e gëzue* në toskërisht, del njëtrajtshëm si prepjesor: *i e gëzuar*. Në këto raste raporti fundore-prapashtesë del 8:1 në dobi të trajtave të trashëguara gëge.

E gjashta, gjithsesi zgjon interes trajta e paskajores së toskëzuar ose pjesorja e zgjeruar e toskërishtes, që implikohet rreth zbërthimit të fundores *O të tipit të foljeve me –O, që pati ndodhur në fazën kur toskërishtja ndoshta sa kishte filluar njëfarë ndarjeje nga trunngu i shqipes globale (gegnishtes), përkatësisht sa ishte në fille apo në prekje e sipër nga procesi i rotacizmit. Krahaso konkretisht si shpjegohet procesi i zbërthimit të foljes **me shpue (me shpua!)**, por gegnisht e toskërisht **shpues**, siç e ndeshim të shpjeguar nga studiuesit (Kujto rastet në letrarishten e sotme pa paralelizma: *shpues. i shpueshëm, i shpuet:, shpueshmëri-a, shpuesi-a*).

a) Faza e parë, pa dallim ballafaqimi gegnisht e toskrisht reflektohej: **me *shpOn – me *shpo’**.

b) Zhvillimi gegnisht: me shpou, me shpuo, *me shpUE* me shpu, të mbiemrat: *i shpuom* e shpuome, i shpueM/ueME, i shpueN/--ueNE, i shpueT, i shpueSHËM –ueSHME.

c) Toskrishtja aktualisht nuk vazhdoi të ndjekë të njëjtën rrugë evoluimi as të –UA-së ndaj –UE-së, as të –UA/R nga –UE/M ose –UE/N dmth. të heqjes së fundores –R, ndaj –N-së apo –M-së fundore, andaj si rrjedhojë, në toskrishte sot ndeshim trajta të vetme foljore me –R pa paralelet e konsumuara me fundoren –M ose +N të gegnishtes. Krahaso: (me) *shpUAR* dhe mbiemri: **i (e) shpUAR/**, kurse në gegnisht **me shpue**, mbimeri **i shpuem** apo **i shpuen**. Po kjo nuk do të thotë se edhe në tosknishte nuk ishte apo nuk del e shfaqur fare trajta e shkurtër më –UA, pa fundoren –R, siç ishin rastet *me shpua, me punua*. Lidhur mer këtë përveç rasteve në të folmet e toskërishtes, këtë dukuri e ndeshim në mes të gegnishtes, në oazën e të folmes së Rugovës e të një pjese të Malësisë së Shkodrës. Pra edhe nga kjo e vërtetë, dëshmohet se ka ekzistuar reflektim i tillë që ende është dukuri e gjallë dhe si e tillë do të trajtohet pak më në hollësi më poshtë, kur bëjmë fjalë për paskajoren e tipit të foljeve –UEJ/-UAJ në shqipen e sotme, por edhe rreth një sugjerim reformimi të pjesores së standardit.

Krahaso edhe një herë raportin e derivateve: gegnisht: paskajore e mirëfilltë me +pjesore e shkurtë: **me shpue** (me derivatet emra gegnisht-toskrisht, si atëherë si sot, të përbashkët: **shpues, shpim**, ndërkaq nga paskajorja me pjesore të zgjeruar **me shpuem, me shpuen**, ku ndërkohë fundoret –M apo –N kanë mbetur funksionale si derivate vetëm te mbiemrat dhe të asnjansit të paranyjëzuar si: i shpue/M e shpueME, të shpuemit, përkatësisht i shpueN e shpueNe, plus rastet i (e) shpueT, i shpueSHËM, me prirje substantivimi, ndërkaq në toskërishte (shqipen e sotme ekziston edhe trajta eptimore *shpua (u shpua, me shpua, kam shpua)*, por manipulohet konceptualisht vetëm me trajtën e vetme: **shpuar** (si pjesore) dhe **i (e) shpuar** (si mbiemër), pastaj të shpuarit, të shpuarët, e shpuara.

E shtata, kështu deri në kohën tonë vetëm në toskërishten letrare pjesorja edhe mbiemri kanë ngelur me fundore të njëjtë –UAR, ngase procesi i rotacizmit si në sistemi foljor si dhe atë emëroro-mbiemëror në toskërishte, u forcua ndërkohë, duke e shndërruar jo vetëm N-në ndërvokalike në R, si te foljet e trajtave të gegnishtes *rritunë –* (**me u rritë**) i e rritun/ë, që në toskërisht u rotacizuar **rriturë, i e rritur/ë**, ashtu si edhe te emrat: **syNi – syRi, peNi –peRi**, por edhe te foljet **më –O**, siç u përmend më sipër.

E teta, lexuesi i vëmendshëm do ta ketë vënë re, që ne, lidhur me trajtën e hershme barasverëse paralele gegnisht/toskërisht të foljeve dhe mbiemrave, manipulua, duke theksuar në trevat e tosknisë shndërrimin e **N-së** fundore në **R** e jo parësisht të **M -së** në **R-**, ndonëse shembujt në shqipen e dokumentuar i ndeshnim kryesisht në trajtën **-M** fundore, si: **me punueM, i punueM** jo **me punueN, i punueN**, ndaj paraleles toskërisht: **me punuaR**. Këtë dukuri po e vëmë në pah me qëllim, sepse, siç ka të ngjarë, ashtu siç edhe e shpjegon dija: **N-ja** i përgjigjet realitetit të lashtë të shndërrimit në **-R** më fortë se **-M-ja** fundore. Kështu themi ngase dihet se dukuria e rotacizmit parësisht shpjegohet me alternimin e **-N-së** në **-R**, konkretisht te shembujt **-UE/N** në **-UA/R**. Kjo është arsyeja që e theksuam, pra, fundoren **-UE/N**, edhe pse në shkrimet tona të vjetra të gjuhës së gropës së Shkodrës e gjithandej e ndeshëm trajtën me **-UE/M** fundore. Por ne kemi edhe një arsye tjetër, bile edhe më me shumë vlerë argumentuese se e para. Prandaj, po sqarojmë pse ne e potencuam dhe po e theksojmë përsëri në mënyrë të veçantë trajtat me **-N** fundore: **me shuen, i shuen e shuene** ndaj atyre me **-M**: *me shuem, i shuem, e shueme*, mirëpo për hir përmase vendi, shpjegimin po e bëjmë tash fill në dy nënpikat vijuese:

Së pari, trajta fundore me **-UE/N** ndaj **-UAR**: **me /i punUEN** ndaj **i punUAR**, është dukuri e gjallë dhe aktive në gjuhën popullore të gegnishtes kontinentale (Kosovë e më gjerë). Kjo dokumentohet edhe nga shkrimet e prof. Selman Rizës, i cili rastet me **-UE/N** i përjetoi si gjalluese në vendlindje (Gjakovë) e gjithkëndej, andaj në veprat e para të tij edhe i përdori kështu. Është e vërtetë, ndërkohë, se edhe më parë, gjatë pavarësisë u goditen trajtat me **-UEN** nga letraristja e gegnishtes perëndomore (shkodrane) –me **-UE/M**, por në gjuhën e popullit te ne e më gjerë ende ruhen të gjalla trajtat me **-UE/N** (me punuen).

Së dyti, në të mirë të kësaj që thamë, në gjeografinë gjuhësore të shqipes së vjetër kontinentale folësit e trajtës **-UE/N** në të kaluarën, siç supozohet, ishin të shtrirë në trekëndshin Shkup-Nish-Sofje e tutje, d.m.th. që nga Dardania e më gjerë e deri tek dy Epirat e gjithandej, andaj themi se toskët i rotacizuan fundore-prapashtesat parësisht të foljeve me **-UE/N-*On** që i kishin të përbashkëta me shqipen e lashtë kontinentale (gegnishten) lindore, nga e cila për shkak rotacizimi ndërkohë pësuan disa të folme jugore (toske). Me fjalë të tjera, toskët e rotacizuan trajtën që e kishin të veten ose të përbashkët me trungun ligjërimor të shqipes kontinentale (gegnishtes dardane) që supozohet jo pa të drejtë që shtrihej gjithkëndej e gjithandej mesdheut, apo jo? Fundja pse trajta me **-UE/M**, e cila, siç e pamë del mbizotëruese te shkrimtarët tanë të vjetër të Veriut, edhe sot mbetet karakteristikë e të folmeve geqe të Shqipërisë bregdetare (perëndimore), sa ka të bëjë me shkizmën apo jo, mbetet ta shpjegojnë historianët e gjuhës sonë.

E nënta, në të mirë të asaj që u tha më sipër po përmendim edhe një fakt tjetër. Pellazgologët, si, S. Konda, M. Abazaj, Luftulla Peza, Eqrem Zenelaj, R. Doçi, F. Xharra, B. Abdyli, Agron Jaha edhe të tjerë si M. Aref si dhe Mëhill Elezi, gegnishten e quajnë dialekt lashtësor të pellazgishtes dhe po në atë frymë gjuhën e Homerit, apo fjalë të *protoyllyrishtes* apo të lashtogreqishtes i shpjegojnë ndërlidhur me protoshqipen apo me lashtogegnishten, madje gjatë hulumtimeve të tyre, shumë fjalë e konstrukte të protoshqipes (pellazge) të trashëguara të ruajtura që nga lashtësia, i zbërthejnë me sukses duke mbështetur në ngjashmeritë identifikuese me trajtat e parotacizuara të gegnishtes së sotme në gjuhën e Homerit.

E dhjeta, po në këtë kontekst për t'u arsyetuar ndërlidhja e shqipes kontinentale në kohë-hapësirën përkatëse si shqipe kontinentale, siç u cek më sipër, si pikë të veçantë po e trajtojmë zbulim-konstatimin e studiueses Fatbardha Demi (mbështetur tek Pashko Vasa, sidomos të sforcuar nga Aref Mati), e cila fjalën homerike **Gigët** (*g(j)igantët*) e ndërlidh me emrin *Gegët*, ku krahasuar me gjendjen e sotme ndryshuaka vetëm zanorja **i/e: gigët** ndaj sot **gegët**. Ne duke e përkrahur përpjekjen e studiueses Fatbardha dhe të tjerëve në të mirë të zgjidhjes ose kthjellësisë

së çështjes po shtojmë vetëm kaq se një alternimi i tillë i **i-së** ndaj **e-së** për shkencën shqiptare nuk është fenomen i panjohur, ngase këtë realitet e ndeshim në raste të shumta. Unë po mjaftohem me këto fakte:

Së pari, fakti që I-ja para E-së përdorej në lashtësi në këto fjalë-raste: te **Perikopea e Ungjillit** shek XIII, ndeshim: “Evangjil *s(h)ijti*”(d.m.th. *shenjt*) dhe te **Fjalori i F. Bardhit (1635)** për **parakletus** të latinishtes del **shpirti i shinjtë**, –për *siguare, santificare* del folja **me shinjuem**, së adejmi, pra *shenjt* shqiptohet **shint** atëbotë.

Së dyti, në Fjorthin shqip-serbisht të Milosh Milojeviçit hartuar para LSh të Prizrenit (1866-1873), fjala shqipe **shin** në serbisht është përkthyer **sveti** (i shenjtë), andaj sipas këtij fakti fjalët me **shin** si Kolashin, Ukshin është afërmensh të zbërthehen: *Kola i Shenjtë, Uka i Shenjtë*, apo jo?

Së treti, sipas Pëllumb Xhufit, toponimi **Shirgj**, shek VI vjen në “Shën S(h)ergj),pastaj **Shijak, Shirok**, madje unë sjell dëshmi se ne nga fëminia i shqiptonin festat pagano-fetare kështu: **shingjergji/ shinkolli**, madje mendoj se edhe dy emrat e njohur në veprën *Milosao* të De Radës, **Milosao e Miloshini** në shqipe, gjithsesi pothuaj kanë kuptim barasvlerësie, jo tjetër ndryshe po: **Luftëtari i Shenjtë** (lat. e it. *milo- luftëtar + shin ose san (i shenjtë)*, apo jo?

E njëmbëdhjeta, ndërlihdja Dardani-Toskëri Maqedoni (Bullgari) argumentohet bindshëm edhe nga studiues të tjerë, të cilët në shqipen e hershme relativisht të përbashkët e shihnin vetëm N-në të rotacizuar me kompleksin e sajuar në toskërishte -R, fakte këto që mund të përforcohen edhe me të dhëna të reja, siç është edhe mungesa e paskajores ndërkohë në bullgarishte, greqishten e re dhe toskërishte pjesërisht. Sidoqoftë, po del gjithnjë më i qartë fakti se toskërishtja bënte pjesë në kuadër të gegnishtes dhe se infinitivi i takonte protoshqipes, si dhe paskajorja e mirëfilltë ta quajmë kështu ishte pronë e *toskërishtes* së parotacizuar, por sadopak edhe të rotacizuar që si fenomen ndryshoi togun *UO/’ ose UE/’ në –UA’ te foljet për kohën në trajtim. Së këtëjmi çështja rotacizmi/paskajorja e shkurtë në raport me paskajoren me pjesore të zgjeruar: -UEn/-UA/r, por tërë ky kompleks kërkon sqarim dhe për këtë kërkohet ndihmë e angazhim ekspertësh, megjithatë ne tani guximtarisht, madje për hir përmase që duam ta themi këtë çështje po e trajtojmë në vijim si pikë të veçantë. Pra, vemë në pyetje tash fill, kemi të bëjmë me ekzistimin e paskajores së rotacizuar gjithandej në viset e Tosknisë apo jo?!

E dymbëdhjeta, është vertetë se gjatë rotacizmit ndodhën kompleks ndryshimesh, ku bën pjesë edhe paskajorja e toskëzuar. Kohëpërftimi i saj në toskërishte del i paqartë. Gjurmë ka, por ende çështja nuk është zbardhur sa e si duhet. Prof. F. Altimari, nuk i la fort vend mëdyshjes së prof. E. Çabejt dhe e përkrahësve të tij që u shkante mendja se toskërishtja nuk do të ketë pasur fare paskajore, me+pjesore. Prof. F. Altimari, duke u mbështetur në paskajoret e toskëzuara në numër të konsiderueshëm të përdorur nga shkrimtarët arbëreshë pararilindës, nuk përjashton **mundësinë që një formë të tillë të paskajores në trajtën e rotacizuar me me**, (qoftë në trajtën me –UAR, ose edhe të me pjesore të shkurtë -UA (!), do ta kenë marrë me vete nga Morea e vise të tjera të Tosknisë prej nga u shpërngulën arbëreshët. Madje, pyesim si ndodhi të krispi të ndeshen këto paskajore, përkatësisht si kuptohet përdorimi i paskajores jo vetëm nga Sami e Naim Frashëri, por edhe nga të tjerë të asaj periudhe, nga të cilët ndeshim forma të paskajores që nuk përdoren si paralele në gegnishte, si p.sh.: *me mos marrë, me mos prishurë, tue me mos pasurë, duk me qenë* etj.? Po të ishte ndonjë ndikim i dretpërdrejt i gegnishtes së kohës, atëherë pse mos të çpiknin diçka të ngashme ose ta pranonin edhe ata trajtën e tillë, siç e pranuan b.f. shkrimtarët e rinj toskë të cilët përdorën trajta geqe të plota ose të kalkëzuara, por gjithnjë e më shpesh të parotacizuara. Në të vërtetë, Prof. F. Altimarit, përdorimi i *paskajores me rotacizëm* nuk i duket dukuri e rastësishme, sepse, vetëm nga vepra e Nikollë Ketës, prej nga studiuesi i solli së paku

10 shembuj të tipit *me ardhurë, me thënë*, po aq nga togu i tipit *kanë me mbeturë, ka me dëshiruarë*, si dhe të shprehjeve si *për me o (u) dashurë, për me o bërë* etj., por ndeshi edhe nga shkrimet e shkrimtarëve të tjerë arbëreshë. Së këtejmi, konstatimet e prof. F Altimari, na cytin të mendojmë, se vërtet njëfarë vërshimi i përdorimit të paskajores së toskëzuar nga shkrimtarët tanë toskë në fillim të Rilindjes (siç do ta argumentohen më poshtë), nuk ishte aq si rast i ndikimit të formave gege të paskajores, ngase ndeshim shembuj të ngjashëm, si edhe te arbreshët: **me mësuarë, me rarë, kam me larë, pata me pasur**, madje trajtat nga oaza e të folmes së Rugovës, **me punua, me ndig-jua** etj, nuk është ndikimin e toskrishtes me –UAR, apo jo? Së këndejmi, themi se rastet –UA, ndaj –UA/R te foljet nuk kishin gërshetim të domodoshëm ndërlihdhmërie, për këtë ka argumenta të tjerë që sfidojnë. Sidoqoftë, kemi të bëjmë me trajta të fosilizuara nga lashtotoskërishtja, apo jo, le të vlerësohet? Ndër të tjera zgjon interes fakti se trajta **me rarë** e përdorur nga De Rada është ndeshur edhe në të fomen e Himarës këndejetit., madje edhe rastet **me punua** i ndeshim edhe ndonjë të folme të toskërishtes së sotme. Sido që të ketë qenë kjo çështje meriton hulumtim të mëtejshëm më të plotë e **më të arsyeshëm**. Ne po shtojmë edhe një fakt që e vren **studiuesja Ledi Sh. Shkreli**, e cila konstaton se rastet **kam të shkoj** tek arbëreshët janë *ndikim i përzier perëndimor latin e lindor bizantin që vinte i trashëguar nga konstrukti i mëhershme model me paskajore ndikim thjesht perëndimor latin kam me shkue*, e cila më në fund kaloi nga *kam të shkoj në do të shkoj ndikim lindor bizantin*, ngase siç dihet arbëreshët janë fanatikë ndaj ortodoksizmit të tyre, edhe pse jetojnë në botën katolike. Pa dyshim kështu do të ketë ngjarë edhe këtë Adriatikut në viset e Toskërisë ortodokse, ku ndikimi i greqishtes ishte tejet i madh, apo jo?! Çështje kjo që do të vështrohet me në hollësi në krerët e tjerë të këtij punimi.

E katërmbëdhjeta, kur kemi parasysh faktin se vetëm në Fjalorin e F. Bardhit ndeshim 1422 paskajore të mirëfillta dhe po aq e më shumë në shkrimet e shkrimtarëve të tjerë të kohës së tij pa përmendur gjuhën popullore të asokoshme dhe të derisotme me paskajore, e cila si paskajore e mirëfilltë pati zhvillime e evoluime të natyrshme, nga njëra anë, dhe në anën kur kujtojmë paskajoren e toskëzuar, e cila në vatrat e të folmeve ku vepronte rotacizmi dhe njëherazi edhe ndikimi i bullgaro-sllavishtes e sidomos i greqishtes së re, nuk pati stimulim, po evoluim tjetësimi, atëherë e kuptojmë edhe më mirë të vërtetën e historisë së dallim-përkimeve të dy koineve të gjuhës sonë gegenisht/tosknisht në raport me paskajoren, ngase prania e saj e mëhershme në paratosknishten e parotacizuar pengoi sadopak natyrshmërinë e formimit e të zhvillimit e dukshëm të paskajores në trajtën *me punua* a me punuar si edhe në përftim emrash, të hershëm prej pjesorë të tipit punuas! Përkundër profesor E. Çabejt që shprehte dyshim dhe disa mohuesve energjikë në njerën anë dhe pohuesve si të profesorëve si A. Xhuvani, Selman Riza, B. Bokshi e të tjerë të cilët kishin argumenta mjaft të fortë, në favor të palës së dytë se paskajorja e mirëfilltë me + pjesore kishte përdorim normal edhe në toskërishte për ne në këtë punim imponohen edhe këta dy faktorë që duhen cekur:

E para, ka edhe argumenta të tjerë, siç janë gjetur e gjenden disa shembuj me paskajore me trajta të rotacizuara ose jo të pjesores së paskajores, siç janë shembujt me *me mësuara* në arbërishte si dhe e dyta, trajta m UA të habitores, aoristit në shqipen standarde etj.

E dyta, vetë prania e paskajores me +pjesore e shkurtë e rotacizuar në të folmen e një pjese të Malësisë dhe të Rugovës dëshmon për ekzistimin e shtrirjen e saj edhe në veri në trajtën me +pjesore e shkurtë të rotacizuar, apo jo?!

E pesëmbëdhjeta, kur është fjala te greqishtja e re, pohohet se kjo rijogreqishte gjatë formëzimit të saj kishte braktisur mbi 10 trajta paskajore të greqishtes së vjetër (Sh. Demiraj). Kështu në këtë vorbulli bashkëjetese ndërfaqinjësore dhe ndërlihdhjet mbase të dobëta asokohe me Veriun, me gegnishten sinanë apo motërmadhe, sigurisht mund të kenë ndodhur edhe këputje

hallkash të zhvillimit ose të evoluimit normal të përbashkët edhe sa i përket paskajores dhe doemos gjithandej do të jetë fuqizua semantika me lidhoren dhe e mënyra të tjera shprehjësore, të cilat ashtu i kishte dhe protoshqipja (gegnishtja) këndeje nga Veriu, por jo aq të fuqishme sa i bëri sibija a simotra e saj nga Jugu, apo jo?!

Fundja, gjithsesi edhe atëherë ka pasur marrëdhënie mes folësve të së njëjtës gjuhë, por janë shtytës të tjerë që i forcojnë ose i ligshtojnë raportet e përdorimit të formave të caktuara gjuhësore, andaj, pse paskajorja tek rilindësit tanë u trashëgova shumë e fortë në dialektin verior por nuk ishte aq pa gjurmë as në dialektin jugor, kërkon sqarime shtesë, apo jo?!

Sidoqoftë, të shohim tashti, në kreun vijues, si u shfrytëzua paskajorja, si mjet themelor gjuhësor ose si mënyrë foljore nga rilindësit tanë dhe si kjo dukuri, rreth përdorimit të paskajores nga toskët, qoftë spontanisht, qoftë me vetëdije do të jetë e pranishme në shqipen kombëtare “të përzier” të rilindësve.

II. NGA SHQIPJA E “PËRZIER” E RILINDËSVE DERI TE STANDARDIZIMI GJATË PERIUDHËS SË PAVARËSISË MBI BAZË TË GEGNISHTES ME PASKAJORE TË MIRËFILLTË NË THEMEL

Me pa më larg nuk mjaftojnë sall sytë e ballit.

Sihyrje

Rilindësit tanë idealistë që nga fillet e shekullit XIX trashëguan vetëm disa nga veprat e shkrimtarëve tanë të vjetër, ngase ato u zbuluan, u studiuan e u vlerësuan më vonë, por ata mbi të gjitha u mbështetën në gjuhën e folur popullore dhe, pasi ishte gjuhë e veçantë, nuk ishte me prejardhje as romane, as sllave, atëherë kjo mëvetësi që edhe ngjalli interes tek studiuesit evropian të kohës motivoi edhe rilindësit tanë të interesohen për historinë e saj të lashtë autoktone.

Në realitet në këtë periudhë, shqipja identifikohet në dy koine atavikisht të përpunuara, në Veri gegnishtja që dallohet me terminologji pleqnish kanunore, ku mbizotëron paskajorja me+pjesore si dhe hundorzi i disa zanoreve dhe në Jug, toskërishtja, ku dukuria e rotacizmit, përveç shndërrimi i N-së ndrvokalike në R, kishte prekur edhe ndryshime të tjera, qoftë në zbutjen timbrit të zanoreve hundorëzuese, qoftë në zbutjen e theksit të disa bashkëtingëlloreve sonore fundfjalëshe në sorde, po kishin ndodhur edhe ndryshime edhe në natyrën e formave foljore e emërore të togut diftongor -UE ndaj -UA edhe të pjesores së paskajores në zgjedhim foljesh, por megjithatë këto ndryshime gjuhësore nuk paraqitnin pengesa aq të mëdha sa mos të përqafohej gjuha shqipe sipikëmbështetje e një kauzë me synim të përlindjes dhe bashkimit të kombit shqiptar. Sidoqoftë, kur kemi parasysh shfrytëzimin e gjuhës poetike e publicistike si propagandë të bardhë kombëtare, ndonëse lidhshmëria e shkodranëve katolikë me krijuesit rilindës toskë të jugut e gjithandej nuk mund të mohohet, por ajo ishte e kufizuar, megjithatë veprimtaria e jugorëve jo vetëm e frashërrjotëve, por edhe disa veprimtarëve të tjerë atdhetaro-propagandisht dilte mjaft gjallëruese. Këtu kemi parasysh edhe ndërlidhjet diasporë/vendlidje nga mergimtarët si nga Rumania, Egypiti, madje individët nga Europa e Amerika. Gjithashtu, assesi s'bën me harrue ndërlidhjet veri e jug me arbëreshët e Italisë. Por sido që të ketë qenë, edhe pse gjuha shqipe në përgjithësi si dhe ajo popullore ishte e palëvruar, rilindësit ngulmonin që sa më tepër të dilte në pah sheshazi shqipja vëndëse burimore, si në të folur e mundësisht edhe në të shkruar. Në këtë vazhdë ndihmuan edhe dy fjalorë të rëndësishëm ai i K. Kristoforidhit, ku u përfshinë fjalë nga të gjitha trevat, por më fort nga Jugu dhe Fjalori i Bashkimit, ku u volën fjalë nga Veriu.

Sido që të ketë qenë, nga rilindësit kërkohej të shkruhej sa më shqip, jo e përzier me turqizma, greqizma, sllavizma e gjuhë të tjera. Për ta, aspak nuk prishte punë të kishte sa më shumë fjalë vëndëse, qoftë edhe variantesh të ndryshme me sinonimi laramane. Natyrisht në të folmet e shqipes edhe në gegnishte në Veri dhe në tosknishte në Jug në të dyja koinetë ishte e pranishme edhe paskajorja në versionet përkatëse: paskajorja gege shumë frekuentuese në dy trajta të natyrshe, edhe në trajtën *me + pjesore e shkurtë*, edhe në *trajtën e pjesores së zgjeruar*, ndërsa ajo e toskërishtes dilte jo aq frekuentuese, edhe pse identifikohet edhe gjithandej në të dyja trajtat.

Së këtejmi, për të kuptuar më mirë këtë gjendje komplekse lidhur me paskajoren, në këtë krye do të sjellim në trajtim shkurt fare:

së pari, gjuhën e Kanonizmës së Stambollit, ku edhe trajtat e paskajores me+pjesore dilnin të përziera, sipas identitetit dialektor.

së dyti, do të përmendim raste që përdorimi i paskajores së toskëzuar rrallohej në përdorim, ndërsa me+pjesorja e gegrishtes, gjithnjë e më shpesh përdorej në shkrimet e tyre edhe nga disa shkrimtarë e publicistë të dalluar toskë, pa u shkëputur nga e folmja e tyre e natyrshme – toskërishtja.

së treti, do ta analizojmë në hollësi kodin e hartuar si gjuhë letrare nga Komisia Letrare e Shkodrës (1917), e sajuar mbi bazë të gegnishtes, pa e përçmuar toskërishten.

Meqë këto tri tema (gjuha e kanonizmës, paskajorja gege e përdorur nga krijues toskë dhe kodi letrar i sajua nga Komisia e Shkodrës) kapin një gamë të gjerë çështjesh, të cilat nuk janë të parrahura në gjuhësinë e kulturologjinë tonë, ne, do përpiqemi të vëmë në spikamë vetëm disa nga ato pika, të cilat edhe aktualisht zgjojnë interes, sepse trajtimi si duhet i temave të tilla do të kontribuojë jo vetëm në të kuptuarit e realiteti të atëhershëm e të sotëm, por edhe në zgjidhjen e çështjeve të hapura të standardit të sotëm, siç është çështja e temës sonë që ka të bëjë me riintegrimin e paskajores së mirëfilltë në standardin e shqipes së natyrshme.

1) Paskajorja në Kanonizmën e Stambollit (1879)

Ne pa u zgjeruar në kërkime faktesh të tjera si shembull brendapërbrenda gjuhës së *përzier* të rilindësve, konkretisht po përqendrohemi rreth përdorimit të paskajores në të dyja trajtat dialektore koenizuese ashtu si i ndeshëm në Kanonizmën e Stambollit (1879).

Në këtë dokument 2-3 faqesh, shkruar parësisht toskërisht, veç gegizmave të tjerë në mbi 20 raste është përdorur paskajorja me+pjesore në trajta të pëziera sipas varianteve dialektore, që sipas fundore-prapashtesave përkatëse paralele **gege/toske**, do shembuj po i paraqitim në 4 rubrika të skemuara:

- 1) numri rendor, sipas llojit paralel të shembullit,
- 2) shembuj gegnisht
- 3) shembujt toskërisht
- 4) theksimi i fundore-prapashtesës paralele gege/toske.

Skema, paskajorja sipas varianteve të pëziera

1	2	3	4
a) <i>ka me shkruem, për me shikuem /</i>	<i>me shkruar, me shumuarë:</i>		-uem /-uar;
b) <i>me bam,</i>	<i>/ me bërë, kam me bërë;</i>		-m(ë) /-rë:
c) <i>me përdorunë, ka me u quejtunë, me ngritunë/ me diturë, me hapurë. me shiturë/</i>	<i>- ka me përdorurë; tue me mos pasurë(!):</i>		-unë /-urë
ç) <i>kanë me u ba, me qenë.</i>			-zerofundore.

Po këso përzierjesh ndeshim edhe në ndonjë shkrim tjetër, por siç do të shohim, ndërkohë, trajtat e paskajoreve të toskëzuara nga vetë toskërishtshkruesit do të përdorën gjithnjë e më rrallë, ndërsa këto të gegërishtes, duke ua lënë në shërbim pjesoren e zgjeruar mbiemrave e emrave të paranyjëzuar, do të kalojnë rëndomtë në formën e koduar: *paskajore e mirëfilltë me+pjesore e shkurtë*.

2) Paskajorja e mirëfilltë (gege) e përdorur nga publicistë e shkrimtarë toskë

Është e vërtetë, se gjatë fazave të fundit të shek. XIX, dhe në fillim të XX-shit u rrit vëllimi i botimeve në toskërishte, por gëzon fakti se shumë autorë gjuhën e tyre e *përzijnin* me trajta e fjalë gege e në këtë kontekst dallohet përdorimi i paskajores me+pjesore në formë të shkurtë, ndërsa pjesorja e zgjeruar e paskajores gege si edhe ajo e toskëzuara e zgjeruar vinte gjithnjë duke dalë nga përdorimi si paskajore, por mbetj e përforcuar, siç u tha, si trajtë kryesish në formim mbiemrash.

Nuk e shohim të arsyeshme të ndalemi gjatë rreth përdorimit të paskajores me+pjesore të toskëzuar nga disa shkrimtarë e publicistë toskë, duke filluar nga N. Frakulla, J. Vreto, Th. Mitko, madje edhe Naim e Sami Frashëri, A. Z. Çajupi, si dhe vazhdues të tyre, të cilët, siç e kemi cekur më lart, e përdornin paskajoren e toskëzuar, ngase, siç na mori mendja, atë mund ta kishin si një shenjë gjurme (fossil) nga trashëgimia, por ndonjë rast mund të ishte edhe përftim vetjak, reflektuar asociacionisht nga formimi i mbiemrave, por në gjuhën e disave prej tyre, sigurisht nën ndikimin e të folmeve ose edhe të shkruesve gegë, andaj paskajoren e mirëfilltë e ndeshim të futur në shkrimet e tyre pikërisht në formën e tipit me + pjesore e shkurtë (gege). Së këndejmi, po në këtë kontekst ne do të përmendim dy figura të shquara intelektuale toskërishshkruesish të nderuarit: Faik Konica dhe Aleksandër S. Drenova, të cilët me vetëdije e futën në përdorim në shkrimet e tyre paskajoren me +pjesore të gegnishtes.

a) Shembuj nga Faik Konica

Faik Konica i njohur për “toskërishten e tij elegante” vetën në tregimin “Dr Gjilpera”, e ka përdorur afro 30 herë paskajoren e mirëfilltë, ndërsa këtu me qëllim po e paraqitim një tekst të shkurtë të tij shkruar gegnisht, ku janë pëfshirë tri paskajore:

*Nuk mundena **me pushue** së foluni kundër koineve (politikave) **qi duen me e tretë e me përpi** këtë komb të dashun.*

Siç mund të vërehet që të tri paskajoret: **me pushue**, **me tretë** dhe **me përpi**, janë përdorur si paskajore të mirëfillta: **me + plus pjesore e shkurtë**.

b) Shembuj nga Asdreni

Ndërkaq, Asdreni, në gjuhën e tij poetike kryesisht toskërishte inkorporoi në 116 raste paskajoren me + pjesore, të cilat sipas tipave të pjesores, në një punim shkencor, i kemi seleksionuar kështu:

1) Paskajore të mirëfillta me+pjesore e shkurtë 73 raste (tipi: *me ardhë*, *me dhanë*, *me pa*, *me pru*, *me përtri*, *me luftue*, *me kthye* etj.)

2) Paskajore me +pjesore të cunguar (vetëm në diftong të foljeve) 16 raste (tipi: *me coptu*, *me shkëlzy* etj.),

3) Paskajore me pjesore të zgjeruar tri varianteshe me –UN 9, me -NUN- 1 dhe –MUN 3 fundore, gjithsej 13 raste (si: *me qitun*, *me ranun*, *me shpëtumun* etj.)

4) Paskajore të toskëzuara 14 raste, më –UR 7 dhe me –UAR/-YER 7 raste (si: *me ditur*, *me gjetur*, *me shkëlqyer*, *me kërkuar* etj.)

Siç po shihet Asdreni futi në përdorim në përqindje më të madhe paskajoren në trajtën e mirëfilltë me+pjesore të shkurtë.

Së këndejmi, po due me thënë, se edhe nga ky këndvështrim kuptohet se sa e afërme për shkruesit toskë ishte forma e paskajores (gege) me+pjesore e shkurtë, ngase shkrimtarët e tillë toskë kishin synim të përbashkët me gegët me modifikue një gjuhë të përbashkët shkrimi me vlera të dëshmuara, siç ishte edhe paskajorja, tipar themelor i gegnishtes, por edhe shqipes globale.

E shohim të nevojshme që edhe njëherë ta kthejmë vëmendjen te format e pjesores në trajtat e verifikuara ose të mundshme të paskajores nga krahasimi gegnisht /tosknisht i foljeve të më poshtme të trashëguara para kanonizmës:

- g. **me ba**, me bam, me bamun, me banën / t. me bënë, me bërë, **me bë!**
 g. **me ra**, **me ramun**, **me ranën** / **t. me rarë, me ranë , me rënë, me ra!**
 g. **me nda**, me ndam , me ndamun me ndanen / t. me ndarë, **me nda**,
 g. **me punue** me punuem , me punuen / t. me punuarë, me punuar, **me punua!** -

Sido që ka qenë, këtë gjendje për këtë pikë e kemi të trashëguar kështu edhe nga rilindësit dhe që nga ajo kohë trajtat e tilla do të mbesin të hapura në konkurrencë paskajore gege / paskajore toske, ose më konkretisht dy pjesoret gege (e shkurtë dhe e zgjeruar) në raport me pjesoren e shkurtë e atë të zgjeruar toske, të cilat (këto të toskërishtes) nuk e kishin vitalitetin fjalëformues të trashëguar që tregonte se pjesorja e shkurtë e paskajores gege, në atë funksion, ishte më e hershme. Me fjalë të tjera është e vërtetë se në këtë periudhë të Rilindjes të shkruarit e shqipes kishte probleme të shumta e të llojllojshme. I mungonte abeceja shqipe. Për këtë qëllim ishin hartuar nga nevoja alfabetet nga individë të caktuar, por më të sukseshëm në këtë punë u treguan grupet e organizuara, siç ishte Shoqata e Stambollit e Shoqnitë *Bashkimi* e *Agimi* në Shkodër. Ndërkohë, sidomos, nga gjysma e shekullit XIX dhe fillimi i hekullit XX u shtuan edhe kërkesa për hapjen e shkollave me shqipen si gjuhë mësimi, Pas Shoqërisë së Stambollit si ngjarje tejet e rëndësishme për kohën ishte Kongresi i Manastirit 1908, edhe pse aty u lejuan dy alfabetet.

Ndërkaq si propozim konkret mbështetur në gjeografinë gjuhësore ishte propozuar që elbaskanishtja të merrej si gjuhë e përbashkët letrare. Kjo ishte përmendur më herët nga studiues vendës e të huaj, por edhe nga vetë elbasanasit para e në Kongresin e Manastirit (1908), por të shtruarit dhe të miratuarit e saj u bë një vit më vonë, në Kongresin e Elbasanit 1909, por pa u bërë grumbullime materialit si mjetekonkretëzimi e manipulimi dhe pa u përcaktuar e bërë formulime të caktuara kodifikuese si shembull model në këtë Kongres.

Në këtë situatë sprovuese u gjenden mirë mësuesit e Normales së Elbasanit, të cilët pa mohuar elbaskanishten përdornin të folmet e kuptueshme për mësimmarrësit. Kështu vepronin edhe mësuesit e tjerë në shkollat e kurset e sapohapura në klube vendi edhe në diaspora dhe kudo ku ekzistonin sadopak kushte. Tani, nga fundi i sundimit të Turqisë anëmbanë trojeve shqiptare filluan të hapeshin kurse-shkolla të tilla, të cilat vende –vende u mbyllën gjatë luftave ballkanike, por vende- vende edhe u gjalluan gjatë Luftës I Botërore. Ky gjallim ndodhi, nën pushtimin e Austrohungarisë (1916-1918), ngjarje kjo shumë fatlume në atë situatë për shkollën, kulturën e arsimimin shqiptar, për të cilën do të flasim më poshtë.

3. Komisia Letrare Shqipe -Shkodër (1916-1918) dhe Rregullat mbi ortografinë e gjuhë shqipe të shkrueme (1917)

Siç na është e njohur, për shqiptarët e trojet e tyre më e keqja ndodhi pak para, e sidomos pas shpalljes së pavarësisë, më 28 Nëntor 1912, ngase gjatë kësaj kohe kishte plasur Lufta I Ballkanike, ku tokat shqiptare që ishin nën sovranitetin formal të Turqisë, ngjashëm si para 30-40 vitesh (nga koha e Kongresit të Berlinit (1877-1878) vazhdonin edhe më me furi të pushtoheshin nga qeveritë shoviniste fqinje. Këta pushtues vazhdues mbyllnin shkollat e sapohapura dhe asgjë nuk lejonin të frymonte shqip, madje ndodhi edhe Lufta II Ballkanike dhe pandaras vazhdoi Lufta e Parë Botërore, përsëri pësonin shqiptarët dhe tokat e tyre. Kështu shqiptarët vazhdonin të zhgryheshin e vriteshin, sidomos nga ushtritë pushtuese serbe, malazeze,

bullgare e greke. Por, si me thënë, aso kohe ndodhi, siç thuhet, fat në fatkeqësi, sepse rasti e desh që Austrohungaria, aleate me Bullgarinë, duke ndjekur ushtrinë serbe e maleleze nga tokat e pushtuara shqiptare, sidomos këndeje nga Veriu, në krahasim me robërinë primitive shtazarake serbo-malazeze e greke taktikisht e faktikisht ky shtet u soll më ndryshe ndaj shqiptarëve. Ndodhi ajo që thuhet *anmiku i anmikut tim u bë miku im*, **ngase vërtet Austrohungaria në krahasim me ripushtuesit e mëparshëm zaptues të egër, përgjithësisht u soll si mik me shqiptarët.**

Siç dihet, Austrohungaria si fuqi shtetërore ushtarake politike edhe më përpara, e në veçanti nga Kongresi i Berlinit e këndeje, kishte patronat përkujdesjeje ndaj katolikëve të Arnautistanit të Turqisë, me qendër Shkodrën, mirëpo tani pas kësaj fitoreje kundër serbëve, pasi ndau sundimin e viseve shqiptare me bullgarët aleatë, duke e shtrirë administratën mbi trojet shqiptare kryesisht bregdetare deri nën Vjosë dhe në përputhje me interesa të ndërsjella e riaktivizoi këtë përkujdesje. Taktikisht shqiptarëve u dha njëfarë vetadministrimi. Faktikisht u lejoi t'i gëzonin simbolet kombëtare, administratën e shkollën shqipe. Ndër të tjera njihet ndihma në fushë kulturo-gjuhësore.

Së këndejmi, që në fillim në vitin 1916, me urdhër të atij pushteti autriak u formua Komisia Letrare Shqipe e Shkodrës, e cila u ngarkua me detyrë të formulonte **“Rregullat mbi orthografin e gjuhës shqipe të shkrueme”**, punë kjo që u kuptua dhe u ndërmor seriozisht edhe nga vetë *misët* (anëtarët e asaj Komisie). Në këtë kontekst *misët* me një punë intensive dyvjeçare arritën të rezultonin me kodin e shkruar që në parim do të mbetet vepër me rëndësi historike për standardin e gjuhës shqipe.

Meqë kjo vepër e kësaj Komisie, nga të tjetër dhe nga ne është trajtuar sadokudo si temë e veçantë, ne këtu, pasi e rikonsultuam tekstin do të përpiqemi që sa më me korrektësi të shprehim vetëm disa konstatimvlerësime vetjake në të cilat arritëm pas rishqyrtimit të këtij tekst-kodi fillestar të rëndësishëm për gjuhën tonë, kodifikimin e saj. Në këtë kontekst na ra në sy se vlerësimet e deritashme nuk rrahin në një vend, disa e ngrejnë tepër lart rëndësinë e saj e disa e nënvlerësojnë edhe qëllimshëm.

Sidoqoftë, ne për të qenë sa më konstruktiv pasi rilexuam tekstin me vëmendje, po japim vlerësimet tona në katër pika:

së pari, bëjmë fjalë për: *Parime e rregulla mbi ortografin e gjuhës shqipe të shkrueme të vendosuna prej Komisis Letrare*”,

së dyti, për sistemin foljor të përfshirë në Rregulla,

së treti, rreth përfshirjes së foljeve në shtojcën *Rradhue fjalësh*, me theks paskajoret e mirëfillta dhe

së katërti, rreth shtrirje-zbatimit të këtij kodi si gjuhë zyrtare gjatë periudhës së Pavarësisë, por që ende sfidon suksesshëm për ndonjë vlerë, siç është paskajorja.

1. Vlerësim rreth parimeve e rregullave ortografike nga teksti

Gjatë rikonsultimit të tekstit shoqërues dhe sidomos të tekstit të paragrafëve nën titullin **“Parime e rregulla mbi ortografin e gjuhës shqipe të shkrueme të vendosuna prej Komisis Letrare”** morëm përshtypjet tona, ndër të cilat si më të imponueshme po i përmendim këto konstatimvlerësime:

E para, ndonëse *misët* nuk e kishin lehtë të ballafaqoheshin me zbatimin e një detyrë të tillë praktike, shkencore-arsimore e patriotike kaq me përgjegjësi, ata pasi e kuptuan si të tillë, andaj dhe vepruan me korrektësi drejt synimit për një kauzë të shenjtë kombëtare. Është e vërtetë se shqiptarët, mjerisht, patën fatin e tillë historik që viset e tyre më parë nuk ishin të bashkuara në një qendër politike zyrtare e kulturore brenda atdheut të tyre ku do të kultivohej gjuha mbi

një burim ngrohtësie prej nga do të rrezatonte tërësinë e viseve shqipfolëse, ngase Stambolli ishte larg mundësive të një rrezatimi të tillë ashtu si edhe Shkodra, në anë tjetër skajore ishte jo e lirë për veprime të tilla madhore. Madje edhe momentalisht vendi ishte nën okupim dhe jo nga një pushtues. Megjithatë dihet se gjithandej nga Shkodra ka pasur shkolla fetare me ngjyresë kombëtare, ku veç tjerash mësohej shqipja. Kuptohet, mësimi jepej në të folmen shkodranisht. Andej nga Jugu ku si shkollë e parë njihet Mësonjtorja e Korçes (7 mars 1887 përdorej si gjuhë shkollë korçarishtja. Madje edhe Normalja e Elbasanit (1 dhjetor 1909) si gjuhë mësimi e kishte të shpallur gego-elbanishten, ku në të vërtetë pikërisht aty në Elbasan fillon sprova e ligjërimit si gjuhë e përbashkët mësimore shqipe, ku synohej edhe njësimi i gjuhës ligjërimore shkollë shqipe të njëzuar së paku kjo të arrihej në shqipshkrim, në mësimdhënie e mësimnxënie. Prandaj është meritë e kësaj Komisie me shumicë shkodrane që, siç shihet nga 11 paragrafët e këtyre “**parimeve dhe rregullave**”, gjuha nuk ndërlihet me gjuhën shkollë me traditë të këtij qyteti, por me parapëlqimin e *dialektit të Elbasanit* si orientim themelor me drejtim nga toskërishtja, të cilit domosdo i duheshin *disa përmirësime*, duke pasur si bazë prej ardhjen e etimologjinë e disa fjalëve të ruajtura në toskërishte dhe nga disa të folme të gegnishtes nga Veriu.

E dyta, ndonëse në paragrafin 3 pranohet se fonetiko-fonologjia e shqipes kishte tri lloje zanoresh që nuk përputheshin sipas të folmeve *misët* u pajtuan që derisa kjo çështje të studiohej më në hollësi e thellësi kjo çështje lihej e haptë alternativisht sipas përzgjedhjes “fjalë-për fjalë”, siç thuhet në paragrafin 4.

E treta, në paragrafin 5 ceken konkretisht *tufat e bashkëzanoreve mb, nd, ngj* që ishin të *zbrujtuna* në elbanishtë, ato në të shkruar duhen ruajtur të plota, *siç ishin në toskërishte dhe në disa të folme të gegnishtes*. Me qëllim po e nënvizojmë këtë kriter, ngase do të ketë ndikuar subjektivisht edhe në raste rotacizimi, mirëpo disa raste si veçori e toskërishtes e lidhur me të që dallohej vetëm në toskërishte nuk u morën parasysh, apo jo?!

E katërta, sido që të ketë qenë, në paragrafin pasues 6, kërkohet që si në toskërishte dyzanoret **IE, UE, YE**, të ruhen të plota, të cilat në elbanishtë ishin të *përmbledhuna në zanore të gjata*. Në të vërtetë, këto grupe zanoresh dilnin të monoftongëzuara, ashtu si edhe tufat e bashkëtingëlloreve të *zbrujtuna* edhe në të folme të tjera zakonisht në qytete, pra edhe në Shkodër, mirëpo *misët* respektonin interesin e përgjithshëm me synim formimi të një gjuhe të përbashkët shkrimi për shumicën, pra edhe për tosknishten, e cila përmendet me respekt në shumicën e paragrafëve. Megjithatë, siç vihet re konkretisht në paragrafin 6, lidhur me tosknishten, bëhet lëshim, nuk dihet, me hir e me pahir, ceket tosknishtja e në tekst (siç e kam origjinalin) shënohen shembuj si të paqënë në tosknisht. Është fjala për trajtën –UE, te fjalët: *thue, ftue, mue*, pastaj pjesoret: *shkue, punue, rrëfye*, pa u shënuara fare trajta paralele të tosknishtes: *thua, ftua, mua; shkua/r, punua/r, rrëfye/r*. Ishte kjo lajthitje a gabim shtypi, nuk mund ta dimë, por gjithsesi ishte lëshim i rëndë, të cilin, do ta përpushim paksa në nëntitullin vijues.

E pesta, në paragrafin 7: *Mbi tingullin e zvogluem -Ë*, të katër pikat e përmbajtjes janë në favor të toskërishtes dhe njëherazi e shpëtojnë gegnishten aktuale nga erozioni i mëtejshëm i fjalëve të tilla, në krahasim me standardin e synuar, si:

nËn a.: shËndet (shnet), rrËfye (rrfy), kËndue (knu),

nën b1.: punË, mollË, luginË, pëlhurË, parmendË, por ShkodËr, vegËl, lakËn; burrË, djalË etj.

nën b2 adjektivat: i mirë e mirë, i shpejtë e shpejtë etj., por i bukur e bukur, i vogël e vogël etj.

nën b3: folë, shkojmë, bajmë, (dhe shumësi) punëtorË, kryetarË.

Këtu ka vend për diskutim e sqarim, por sidoqoftë zgjidhjet e rekomanduara janë të drejta, largpamëse. Sidomos është vepruar drejt në pikën nën b), sepse hiqet dorë nga ortografia e vjetër e praktikuar me –Ë fundore, si te rasti: i bukurË, i vogëlË.

E gjashta, në paragrafin 8. flitet për rregullat e përdorimit të apostrofit, ndërsa në paragrafin 9 në tri pika jepen rregulla për përdorimin e theksit të mprehtë, që për ne vështroar nga këndvështrimi i sotëm, nuk zgjojnë ndonjë interes, ashtu si edhe përmbajtja e paragrafit 10, në të cilin rekomandohet që emrat femërorë në trajtën e shquar më -A ose –E të marrin një-J-epentetike si grue-j-a, shpi-j-a, përkatësisht bukuri-j-e, dituni-j-e. Sot rregull i pranuar selektivisht: grua gruaja (grue grueja), bukuri bukurie, bukuria.

E shtata, në paragrafin 11, në dy pika shpjegohen dy dukuri me interes:

së pari, nën 11/1. mbi të gjithë fjalëve me A hundore të gegnishtes në toskërishte u përgjigjet një –Ë, si za (zë), gja (gjë) asht (është) dhe

së dyti, nën 11/2. përmendet çështja e shenjimit të hundorimit në gegnishte të shembujve të pësuar nga rotacizmi në tosknishte, ku **N-ja** ndëtvokalike shndërrohet në **R**, si: *pe peni/peri, fre freni/freri, hi hini/hiri, hu huni/huri, sy syni/syri*. Siç dihet, ai theks për drejtshqiptimin dhe drejtshkrimin tonë aktual, pos ndonjë rasti, del fare i panevojshëm.

Sido që të ketë qenë, kur kemi parasysh kohë-hapësirën e punës dyvjeçare të Komissisë, kur shqipja nuk ishte e lëvruar, kur mbretëronte kohë lufte, kur pos Gjergj Pekmezit, të tjerët edhe pse nuk, ishin pa përvojë, megjithatë pothuajse askush prej tyre nuk kishte pasur mundësi të kishte përvojë standardologjie apo profilizim të tillë filologjik, atëherë formulimi i përmbajtjes së 11 paragrafëve mund të cilësohet si një punë me vlerë për admirim, ngase qëllimi nuk ishte vetëm ai orientues që të kihej parasysh për afrimi toskërishte/gegnishte, por, kishte edhe karakter udhëzimi dhe për veprime praktike unifikuese njëstandardologjike.

Natyrisht, mesa pamë kishte edhe paqartësi formulimi në këto **Rregulla** rreth sistemit foljor të shqipes, edhe të gegnishtes, por sidomos ndaj sistemit foljor të tosknishtes, i cili del i anashkaluar, por diçka më në hollësi në vijim.

2. Vërejtje e konstatime rreth sistemit foljor trajtuar në Rregulla

Sipas procesverbalit anëtarët e kësaj Komisie si intelektualë të njohur kanë përdorur gjuhë të përpunuar të përzier sipas koineve (gege-toske). Kështu, mesa kemi vënë re, Gjergj Pekmezi toskë i lindur nga Ohri me paskajoren me + pjesore kishte hapur seancën e parë të përbashkët me *misët*, madje gjatë konsultimit të tekstit në shqyrtim, ku ai nuk ishte i pranishëm vumë re se në atë tekst janë përdorur mbi 10 raste të lidhore-kushtores ose të ardhmes së dëftores, si:

do të ketë fuqi, do të shihet përdorimi, të formohet një gjuhë shkrimi, t'i japë një trajtë të përbashkme, do të paraqiten, do të shkruhen e shqyptohen, do të paraqytyrohet, do të shenjohet (3 herë),

por njëherazi janë përdorur edhe afro 10 paskajore të mirëfillta si:

me u dhanë, me përmirësue, me u përpjekë, me bamë kërkime, ka me dalë, kanë me bamun, për me shtypë, duhet me u shkruet (2 herë).

Është përdorur edhe në një rast edhe paskajorja e dytë (gegnisht): *Ka për ta gjetë vetë rrugën e mesme.*

Me fjalë të tjera, kjo praktikë e përdorimit të lidhores dhe të paskajores, por edhe të pjesores së shkurtë, sipas specifikimit të nënfushave përkatëse semantike ishte shumë punë e mirë ndaj respektimit të natyrës së gjuhës shqipe. Kjo është arsyeja që ne vazhdimisht po ngulmojmë që edhe në të tashmen e në të ardhmen (në cilëndo baze standarde gegnisht e

tosknisht) lidhorja dhe paskajorja duhet të veprojnë në një front të përbashkët drejt konsolidimit e zhvillimit të shqipes standarde, duke specifikuar më mirë secila trajtë nënfushën e vet stilistike e semantike dhe së bashku të konsolidojnë të tërën e shqipes së natyrshme, apo jo?

Sidoqoftë, në këtu po në kuadër të sistemit foljor të manipuluar nga Komisia, ngase na duket se në trajtimet e deritashme kjo temë nuk është rrahur mjaftueshëm e si duhet, në vijim do të përipiqemi të përmbledhim shembujt e trajtave foljore si lëndë konkrete të përfshira në këto Rregulla. Në të vërtetë, në paragrafët e Rregullave, veç paskajoreve që shënuam më lart, ndeshëm të shënuara këto trajta foljesh:

a) në pjesore: *mbathë, mbushë, shkue, punue, këndue; lye, rrëfye, folë,*

b) në veta: *shkojmë, bajmë;*

c) në shumës (zgjedhim): *pam pat pan, lam lat lan; pim, pit pin; blem, blet blen;*

ç) në shprehje: *nd'ardhtë, nd'iktë dhe*

d) si trajtë e veçantë: *shkërbas, shkërbas shkërbash*, fjalë kjo, që sot shpjegohet ose si përbindësh ose me konceptin e trajtës shkërbej.

Sidoqoftë, me siguri, si edhe të tjerat, çdo trajtë foljore e shënuar do ta ketë pasur destinimin e caktuar ortografik e kuptimor gjuhësor, por për ne sot na shtojnë kërsërinë vetëm sa për t'i krahasuar zgjidhjet e atëhershme me këto të sotmet, ndonëse edhe sot, në këtë kontekst, kemi gjëra të diskutueshme.

Së këndejmi, te ne zgjojnë interes tri çështje tejet të rëndësishme të ndërlikuara që lypsen sqaruar:

E para, ka të bëjë me paraqitjen e trajtës së pjesores si trajtë përfaqësuese e foljes, si te pika a) *mbathë, shkue, lye, folë*, por për mendimin tim më me vend do të kishte qenë që trajtat e tilla të ishin shënuar në paskajore *me mbathë, me shkue, me lye, me folë* e kështu me radhë. Me thënë të drejtën nuk dimë se çfarë roli përfaqësues ka pjesorja në gjuhë të tjera, por në gjuhën tonë një trajtë e tillë sa i përket përfaqësimit (sidomos në gegnisht) assesi nuk mund të krahasohet me trajtën e paskajores së mirëfilltë me+pjesore të shkurtë.

Po ashtu, kur është fjala si trajta përfaqësuese që po praktikohen pjesoret në letrarishten sotme me njëjës in e vetës së parë të dëftores: *mbath shkoj, lyej, flas* ose me pjesoren e zgjeruar të standardit: *mbathur, shkuar, lyer, folur*, për mendimin tim assesi nuk mund të krahasohen me trajtën e paskajores së mirëfilltë: me + pjesore e shkurtë, sepse pjesores në përgjithësi e sidomos asaj gege) në gjuhën tonë, i mungon kuptimi themelor përfaqësues, ngase, pa marrë parasysh të kaluarën sot atë përfaqësim e ka nën zotërim paskajorja: **me mbathë, me shkue, me lye, me folë** e cila në të vetvete një veprim të tillë e kryen konceptualisht në të tashmen gjithëkohore, në të kaluarën e përgjithshme besa edhe në të ardhmen të së shkuar, koncepte këto që në të gjitha rastet shprehet një veprim a një gjendje në mënyrë të përgjithshme që bart në vetvete të gjitha kohët të ngjyera me koncept abstraksioni, si *të tashmen mbarëkohore, të kaluarën* e papërcaktuar limitisht dhe të ardhmen e të së shkuarës, koncepte këto që përbëjnë në njëfarë mënyre një *autonomi të veçantë semantike*, e cila nuk mund të shfaqet a të shprehet dot e plotë me asnjë formë tjetër, madje assesi jo se jo, as me të tashmen e dëftores. Me fjalë të tjera “kategoria gramatikore e kohës së paskajores shqipe ka vlerë fiktive dhe reale (Ina Arapi). Krahaso edhe edhe njëherë: trajtat përfaqësuese të shqipes së sotme njëjësi i dëftores: *mbath, shkoj, lyej, flas* si dhe ato me pjesore në dy variantet dialektore: *mbathë/mbathur, shkue/shkuar, lyej/lyer folë/folur*, me trajtat e paskajores së mirëfilltë: **me mbathë, me shkue, me lye, me folë**. Gjithsesi trajtat e dëftores dhe pjesorja kuptimisht qëndrojnë në erë, sepse **kuptimin mbarëkohor të abstraktuar ontologjik e shpreh me kompetencë vetëm paskajorja si trajtë përfaqësuese foljes**.

E dyta, ç'është e vërteta, përveç çështjes së pjesores si trajtë përfaqësuese, siç u trajtua më sipër, që në Rregulla në vend të paskajores si formë përfaqësuese misët e Komisisë u mjaftuan me të shënuarit e pjesores si trajtë përfaqësuese, pra ky veprim është për kritikë, ngase ndaj mjaftueshmërisë së pjesores si trajtë përfaqësuese, edhe atëherë, me të drejtë mund të shprehej rezervë, ashtu siç bëhet edhe sot, por për mendimin tonë është edhe një rast tjetër problematik që tani po e paraqitim. Konkretisht në paragrafin 6 të Rregullave thuhet se “dyzanoret **ie ue, ye**, te emrat: *qiell, miell, diell; ftue, thue* ashtu si edhe foljet: *shkue, punue, lye, rrëfye*, shkruhen të plota, **ashtu si janë në dialekt tosknisht (!)**, ku në të vërtetë, vetëm tre shembujt e parë në tosknisht e gegnisht shkruhen ashtu, siç u cek më sipër (qiell, diell, miell), ndërsa dy emrat e fundit (nënvizuar prej nesh) në tosknishte shqiptohen, jo me UE, po me dynorshin **-UA: ftua, thua**, që te pjesoret më UA dhe YE për dallim mund t'u shtohet **-R-ja** e toskërishtes: kam punua kam *punuar, kam lye kam lyer, pata rrëfye pata rrëfyer*. Pra **-UE-** e gegnishtes te shembujt: *ftue, thue, shkue, punue*, në toskërishte dilte togu **-UA-**, që foljeve mund t'u shtohet plus **-R-ja**, si element mbiemri, përkatësisht i pjesores toske të zgjeruar. Kjo që u tha ia vlen të dihet, por ne kemi vërejtur edhe diçka tjetër. Përveç kësaj mungese në Rregulla del edhe një paqartësi që nuk është vërejtur deri më sot që tash fill po e paraqit si pikë të tretë.

E treta, në tekstin e kryerreshtit të tretë të urdhër-vendimit të Komandës së Lartë Austriake dorëzuar Komisisë Letrare, më 24 II.1917, lidhur me paragrafin 6, theksohet se “*u pëlqye që tash për tash të mbajtnit e të dy mënyrave ortografie të disa formave si t'emnavet ashtu edhe të verbavet...*”, Urdhër ky, nga i cili kuptojmë se kemi të bëjmë ose kishim të bënim me “*dy ortografi*”, apo jo? Kërkohej qartësim: së pari, është fjala, vërtet, me drejtshkrimin gegnisht, siç qëndron e shënuar aty në paragrafin 6, apo, kemi të bëjmë me diçka tjetër, siç lexohet qartë tek urdhëri në fjalë: *të shkruhen të plota në djalektin tosknisht?!*

Pra kjo është çështja (nënvizimi ynë) që kërkon sqarim, sepse në rregulla mungon alternativa, siç e sqaruam më lart. Me fjalë të tjera, mos vallë, Komisia i bëri bisht urdhërit rreth aplikimit të dy ortografive, duke e parapëlqyer vetëm zgjidhjen në gegnisht, apo jo?! Sido që të ketë qenë, është e vërtetë, siç e kemi vënë re në vlerësimin e publikuar më herët se nga rregullat e publikuara të Komisisë del se është anashkaluar: *sistemi foljor i tosknishtes*. Ndoshta ky anashkalim është bërë me qëllim, duke menduar se fenomeni i rotacizmit si ndikim i greqishtes duhej zhbërë, apo jo?! Madje, ndoshta për këtë çështje është shfrytëzuar *kriteri i thjeshtëzimit*, i cili theksohet në rregulla se Komisia pati *parasysish vetëm elementet e shtrirjes së fakteve në dy dialektet*, ndërsa rotacizmi shihej si veçori e një dialekti, apo jo?!

Gjithsesi, mund të thuhet se synimi i Komisisë ishte formimi i një gjuhe unike zyrtare të përbashkët, pa rotacizëm të sforcuar shumë në sistemin emëror, ndërsa pa të në sistemin foljor. Ndoshta ky kriter ishte shkak që në njëfarë mënyre u arsyetua më vonë një “hakmarrje primitive” kur pas LDB me “*shenjim a shenjeshtrim pushteti*” u përjashtua nga kodi i letrarishtes komplet sistemin foljor i gegnishtes (Mehmet Çeliku), me ç'rast ra viktimë edhe paskajorja e mirëfilltë, apo jo?!

Nga sa u tha, si dy të parat, edhe kjo çështja e tretë del e përmjegullt, qoftë nga vendimet e asaj komande, qoftë nga formulimet e Rregullave të ortografisë nga Komisia, qoftë edhe nga interpretimet e ndërkohshme të paqarta të studiuesve e standardologëve lidhur me këtë. Në të vërtetë, duke e parë paskajoren e mirëfilltë feniks të ringjallur në standardin e sotëm, që bazat e vlerës së vërtetë kjo paskajore i mori pikërisht nga vlerësimi i Komisisë letrare të Shkodrës, siç

do të shohim në vijim, atëherë besojmë se edhe kjo çështje si shumë të tjera do të kthjellat më mirë gjatë trajtimit të raportit ndërkoeinizues të shqipes së natyrshme.

3. Rreth përfshirjes së lëndës në shtojcën “Rradhue fjalësh”, me theks paskajoret e mirëfillta

Në librin “*Drejtshkrimet e shqipes*”, përgatitur nga ak. Rexhep Ismajli, botim i ASHAK, Prishtinë, 2005, si shtojcë *Rregullave mbi orthografinë...* e Komisis Letrare, Shkodër 1917, f. 231, është botuar një listë fjalësh e titulluar *Rradhue fjalësh*, në të cilën janë përfshirë 268 fjalë, prej të cilave 149 emra, 92 folje (që të gjitha paskajore të mirëfillta), 6 mbiemra të paranyjzuar dhe 21 pjesë të tjera të ligjeratës. Çdo shembull si rast i shënuar mund të zgjojë enteres, si b.f. dallimi i shquarsisë dhe i gjinisë së emrave, mbiemrat me nyjet në kllapa, parafjalët paralele: *mbë e më, ndë e në*, pjesëzat: *ndo e do, ndoshta e ndofta, ndafolja sonde e sonte* etj., por për ne, për temën tonë në trajtim konkretisht zgjojnë shumë interes mbi 90 foljet që të gjitha të shënuara vetëm në paskajoren e mirëfilltë: **pjesore e shkurtë**, me pjesëzën **me** në kllapa dhe dy raste me **me** + pjesore të zgjeruar me duplim prapashtese, për të cilat (paskajoret) do të bëjmë fjalë më në hollësi pak më poshtë, pasi të japim ndonjë vlerësim të përgjithshëm ndërlidhur me të dhënat që na i mponohen si dijeni nga ky dokument, si p.sh.:

E para, vetë emri i titullit *rradhue fjalësh* imponohet si sinonim i termave të përvetësuar nga gjuha e huaj *listë* ose *regjistër fjalësh* e jo *notes apo fletore shënimesh* siç është reflektuar në FGJSSH 1980 në trajtën e toskëzuar fjala: *radhua radhoi -radhor*, f. 1631, sepse me fjalën **rradhue** ose *radhua radhoi* kemi të bëjmë me *radhitje fjalësh*/ Pra kemi të bëjmë me listë apo regjistër fjalësh apo jo?!

E dyta, si duket ky Rradhue është një fragment i një dokumantacioni më të gjerë punues i kësaj natyre i përgatitur nga referuesi përkatës në të mirë të zbatimit të Rregullave, i ruajtur rastësisht. Kështu supozojmë, sepse materiali i përfshirë në këtë Rradhue (listë) fjalësh ka të bëjë me *parafrafin 5* të Rregullave ku thuhet: “*Tufat e bashkëtingulloreve mb, nd e ngj shkruhen e shqiptohet të plota...*” rregull ky i cili ilustron me 2- 3 shembuj përkatësisht: *mbret, mbathë, mbushë; nder ndrikull, rend; ungjill, engjëll*, ndërsa në Rradhue, nga referuesi si trajta shoqëruese përfaqësuese vetëm për grupin **mb**, janë shënuar 97 fjalë-shembuj, ndërsa për **nd** 171 shembuj. E thamë se është fragment, sepse domosodo do të kenë ekzistuar edhe shembuj me **ngj**, si *ungjill, engjëll* etj. por do të jenë tretur rastësisht, apo jo?! Sido që të ketë qenë, edhe nga ky fakt shihet qartë se sa rëndësi i kishin kushtuar, *misët*, anëtarë të asaj Komisie, grumbullimit të materialit dhe përgatitjes deri në akribi, çështjeve të normëzimit të gjuhës shqipe.

E treta, ndërlidhur me pikën e mësipërme, gjithashtu kuptohet se për secilën pikë të Rregullave në tryezë shqyrtimi do të ketë pasur material të tillë të parapërgatitur dhe, sa ishin të angazhuar që zbatimi i kodit të ishte sa më i plotë dhe i realisht i dokumentueshëm. Që me të vërtetë është trajtuar një material i tillë pikërisht rreth opusit të gjerë të foljeve jo vetëm nga Gropa e Shkodrës e Elbasani, po nga mbarë shqipja, tregon kjo episodë shumë interesante, e cila mund të shfrytëzohet si vlerë edhe për situatën që ndodhemi sot. Komisioni gjatë trajtimit të drejtshkrimit të trajtës së pjesores së paskajores të foljeve më -O, duke u bazuar në gjuhën e qytetit të Shkodrës, ndoshta edhe të Elbasanit, të gjithë shembujt e tipit në trajtën përfaqësuese të paskajores i kishte shënuar fillimisht me fundoren -U të pjesores së shkurtë: *punu (me punu), shku (me shku), pushu (me pushu)* e kështu me radhë, dhe pa e proceduar mirë në të ngrysur ndëprejnë punën për të vazhduar të nesërmen. Të nesërmen, njëri nga *misët*, mbase studiuesi më

i ri dhe më i papritueshmi, Vinçenc Prennushi, i cili tërheq vërejtje dhe argumenton se duhet ta kthejmë togun UE, ngase fundorja -U- vërtet dëgjohet në qytet, por krejt rrethina, fshatrat e më gjerë e kanë në përdorim diftongun -UE, atëherë *misët* pajtohen njëzëri dhe bëhet korrigjimi, Kështu **fundorja e pjesores së foljeve të atij tipi kodohet me -UE fundore: me punue, me shkue, me pushue** etj. siç edhe i ndeshim shembujt edhe në **Rregulla** edhe në **Radhue fjalësh** e në **proceverbal**, rregull apo zgjidhje kjo që deri më sot **si në gegnishte** ashtu edhe në **letrarishten e sotme**, respektohet.

E katërta, siç u caktua trajta e shkurtër e pjesores për foljet më -O, e cila u kodua me fundoren -UE, ashtu u përcaktua **trajta e shkurtër e pjesores** për tërë sistemin foljor të shqipes (sprovë, *Rradhue fjalësh* me 90 shembuj paskajoresh me pjesore të shkurtë) Kështu për të parën herë u parapëlqye kodimi e mbaresë-fundorës -Ë për të gjitha foljet me bashkëtingëllore. Së këndejmi kjo fundore (-Ë), nga foljet apofonike, kaloi si model zgjidhje cilësore më rëndësi të veçantë për të gjitha foljet me bashkëtingëllore, që është praktikuar gjatë periudhës së Pavarësisë dhe në vijim, madje edhe gjatë periudhës së monizmit, në punime shkencore e sipas normës së situatës vazhdon të shënohet paskajorja, po edhe pjesorja konsonantike me Ë fundore.

E pesta, pikërisht ky togzanor -UE, përkatësisht trajtat e shkurta të të gjitha tipave të foljeve me -Ë fundore në pjesoren e paskajores doli e pranueshëm jo vetëm nga Xhuvani, I. D. Sheperi, por edhe nga xhuvanët e shepërët e tjerë deri sa do të kodohet në gramatikën e Osman Muderrizit, madje edhe në standardin e shqipes mbi bazë gegnishte gjatë viteteve të '40-60-a të shekullit të kaluar e në të gjitha ortografitë e Prishtinës deri më 1968. Madje trajta e pjesores së shkurtër më -UE për tipin e foljeve më -O, siç janë shembujt e normëzuar: **mësues (me mësue), i qëndrueshëm (me qëndrue)**, del e legjitimuar edhe në drejtshkrimin e Kongresit 1972. e kështu me radhë.

E gjashta, kur është fjala te Rradhoi në shqyrtim si dokument, s' do mend se për shkencën shqiptare në përgjithësi dhe për punimin tonë në veçanti, nuk zgjon interes pse kërkohet aq me ngulm respektimi i shkrimit dhe i shqiptimit të togjeve *mb, nd, ngj*, por aq më tepër ka rëndësi lënda gjuhësore për fjalët që përmban, t'ë cilat pasqyrojnë realitetin kohor të asaj periudhe dhe mënyra se si ishin zgjidhur çështjet rreth vendosjes së kodit standard gjuhësor, qoftë sa i përket sistemit emëror, qoftë atij foljor.

E shtata, mesa dimë, pikërisht lënda gjuhësore që përmban **Rradhue fjalësh** nuk del e trajtuar nga studiuesit tanë deri më sot, veçmas as sa i përket sistemit emëror, as atij foljor. Së këndejmi, ne e pamë të arsyeshme ta vjelin nga ai Radhue, kokërr për kokërr vetëm lëndën me paskajoren e mirëfilltë, të cilën, për ta pasur më të qartë kryesisht sipas tipave të fundoreve të pjesoreve edhe si të tërë, po e paraqitim në skemës vijuese në këto 6 rubrika:

1. Numri rendor, fundorja dhe numri i shembujve.
2. Trajta e normëzuar (e tashmja dhe pjesorja) në shqipen e sotme.
3. Trajta ekzistuese e paskajores dhe pjesorja e shkurtë.
4. Pjesorja e shkurtë e gjuhës shqipe në funksion emërformimi .
5. Pjesorja e zgjeruar e gegnishtes në funksion fjalëformimi, mbiemrave e asnjësve të paranyjësuar, por edhe të disa emrave.
6. Pjesorja e shqipes së sotme në funksion fjalëformimi të mbiemrave, asnjësve të paranyjësuar dhe të disa emrave.

Skema e tipave të paskajores së mirëfillta në Rradhue fjalësh 1917 me theks shtesë aftësia e pjesores si temëfjalëformuese

1	2	3	4	5	6
			pejsorja e shkurtë e		

Nr.r., fundorja, nr. i shembujve	Trajtat e normuara në shq, e sot.	Trajta ekzistuese e paskajores	paskajores në funksion emërformimi	Pjesorja e zgj. e geg, në funksion fjalëformimi.	Pjesorja. e shq.. së sotme në funks, ff.
1. -UE 28	ndërtoj, ndërtuar	me ndërtue (ndërtue)	ndërtojë, ndërtim ndërtesë, ndërtues, ndërtmtar ndërtimtari të ndërtuemit	I e ndërtuem/ e, ndërtuen/e, i ndërtueshëm/e, i e ndërtuet,	I e ndërtuar, të ndërtuarët
2 -Ë 44	mbath mbathur	me mbathë (mbathë)	mbathë-a, mbathje, mbathës mbathtar, mbathore, e bathme/ja të mbathmët	I, e mbathun, i e mbathëm/me i e mbathshëm /me, i/e mbathët	I e mbathur të mabrhurët
3. -ATË 1	mbufas mbufatur	me mbufatë (mbufatë)	mbufatë-a mbufatje, mbufatës, të mbufatët	I e embufatun i mbufatshëm/ i /e mbufatët,	I e mbufatur, të mbufaturët
4. -OSË 1	plandos, plandosur	me plandosë (plandosë)	plandosë-a, plandosje të plandosët	I e plandosun , i plandost I e plandosshme	I e plandosur, të plandosurët
5. -ITË 3	trondis tronditur,	me tronditë (tronditë)	tronditje, tronditës të tronditët	I/e tronditun/-ne I tronditshëm /e /me i tronditët	I e tronditur, të tronditurët
6. -ISË 2	llamburis llamburisur	me llamburisë (llamburisë)	llamburisje, llamburisës! të llamburisët	I/e llamburisshëm/- llamburisës, i e llamburist I	I llamburisur, të llamburisurët
7. -YE 11	këmbej këmbyer	me këmbye (këmbye)	këmbyes, këmbim këmbimtare të këmbimët	i e këmbyem/e, i këmbyet, këmbyen/e, i ekëmbyeshëm /me	I e këmbyer të këmbyrët
8. -Ë 2	mbjell mbjellë	me mbjellë (mbjellë)	mbjellje, mbjellës, mbjellëse të mbjellat mbjelltar, të mbjellët	e mbjellë i mbjellshëm /me, i mbjellët	i e mbjellë të mbjellët, të mbjellat
9 -IE 1	ndiej ndier	me ndie (ndie)	ndies, ndimje të ndiemit të ndiemët	I ndiem/e, e ndieme,i ndiet i ndieshëm/ me	I ndierje,e ndier ndierës të ndierët
10. -MUN 2	ndaj ndarë	me nda, me ndamun, me da,! (nda)	ndamje, ndamës, dajë-a dasë-a, ndasi, të danat, të ndamët	të ndamët, i ndanë, i ndamun i ndashëm	I e ndarë të ndarët ndarës, ndarje

Disa venerime e komentime nga skema e mësipërme

Nga skema e mësipërme nga lënda lexuesi mund të vërejë atë që i intereson sipas rubrikave, pikërisht rreth kësaj dukurie ne kemi venerimet tona që në vijim do t'i shpreh disa sirregulla-konstatime në katër pika e më shumë nënpika:

Së pari, siç po shihet nga shembujt, në këtë *Radhue fjalësh* si shtojcë e *Rregullave* janë dhënë 92 **shembuj** foljesh me paskajore të mirëfilltë, **90 shembuj me pjesore të shkurtë** dhe vetëm **dy me pjesore të zgjeruar**: *me ndamun me mbimun*,

Së dyti, edhe pse seleksionimi ishte i rastësishëm, ngase numri nuk ishte qëllimi i sajuesit të dokumentit, po drejtshkrimi e drejtshqiptimi *i tufave* të bashkëngulloreve **mb** e **nd** brenda fjalëve përkatëse, megjithatë, *bëegjetë* ky material, për ne, për temën tonë, ngase po e shfrytëzojmë si provë të fortë për pasqyrimin e kriterit shkencor praktik rreth qëndrimit ndaj paskajores në atë periudhë kohore dhe si të tillë e shfrytëzojmë për me nxjerrë më shumë të dhëna me vlerë standardologjike në perspektivë, kjo është arsyeja pse e skemuam në disa rubrika. E skemuam, pra, për të mësuar jo aq sasinë e shembujve sipas tipave të foljeve të paskajores me pjesore të shkurtë më Ë fundore 40 raste, me -UE fundore ose me zerombaresë 28, me -YE

fundore 11 dhe për tipa foljesh me fundore të tjera në pjesore të paskajores që del në numër simbolik, por e ndamë ashtu për me mësue të vërtetën se si dalin të përfaqësuara shumica e tipave të foljeve sipas zgjedhimit të tyre. Pra, për ne ky pasqyrim që e sollti rasti ishte sprovë e mirëseardhur, pasi, për temën tonë, është një burim tejet me vlerë për me konstatue dallimin fjalëformues të dy llojeve të pjesores së paskajores së gjuhës shqipe që po emnohet edhe si paskajore e gegnishtes:

e para, ka të bëjë me emërformimi me pjesore të shkurtë, trashëgimi e gegnishtes globale dhe

e dyta, ka të bëjë po me pjesoren e zgjeruar geqe po edhe e toske në furnksion fjalëformimit të mbiemrave dhe asnjane prejpjesorë të paranyjzuar sipas tipit të veçantë të foljes përkatëse mbi temë në zanore a togzanor, që tani venerimet tona konkrete po i paraqitim në katër nënpika:

a) Shikuar nga këndvështrimi i sotëm pikërisht zgjidhjet e saksionuara me pjesoren e shkurtë, në vetvete janë një kthesë me ngjyresë revolucioni shkencor për kohën, ngase nuk ka qenë lehtë me ndërpre praktikën pararilindëse dhe sidomos atë rilindëse, ku mbizotëronte i paskajorja me pjesore të zgjeruar, apikërisht ndaj, duke u mbështetur në shembujt nga ky dokument arrijmë në këto rregulla-konstatime:

1) Tipi foljeve më –**O** e të tjera mbi temë zanore e togzanor që nga shembujt e vjelë nga Kanonizma e Stambollit dilnin me pjesore paralele të zgjeruar, geg. -M/-N , tosk. –R fundore, si p.sh: *me punuem* ose *me punuen /me punuar*, me këmbyen / me këmbyer, me ndien / me ndier, me ndamë/me ndarë, tani siç po shihet nga skema shënohen vetëm në trajtën e shkurtë të pjesores pa –M/-R: **me punue, me këmbye, me ndie, me nda.**

2) Në këtë Rradhue, prapashtesa -UN/-UR e foljeve konsonantike si p.sh. *me mbathun, me tronditun me llamadisur, me mbufatun me plandosun* si te foljet apofonike **me mbjellë** zëvendësohet më –**Ë**: **me mbathë, me tronditë, me llamburisë, me mbufatë, me plandosë**, e kështu me radhë. Dhe si rrjedhojë e kësaj mënyre fjalëformuese mbi bazë të pjesores së shkurtë (gegnishte), jo nga pjesorja e toskërishtes, as nga e zgjeruara e gegnishtes, nga 10 foljet në dokument si po shihet nga skema mbi bazë të shqipes së natyrshme dalin të formuar afro 40 emra, atëbotë e sot të përligjur sipas kodit standard të Komisisë letrare -Shkodër më 1917.

b) Po ashtu edhe aftësia fjalëformuese në raportin pjesore e zgjeruar geqe /pjesore e zgjeruar toske sipas skemës, nga rubrikat 5 (gegnishte) që ishte e përligjur mbi bazë të normës në fuqi në krahasim me pjesoren e zgjeruar të tosknishtes (6), e cila ishte e paqortueshme në veprim, siç po shihet nga skema, sasia e përfitimeve del 3 me 1, ose 30 me 10 në favor të gegnishtes.

Krahaso fundoret nga shembujt e regjistruar gegnisht /toskërisht:

1) -UN ndaj -UR: i mbathun - i mbathur, i tronditun- i tronditur, i llamburisun -i llamburisor, i mbufatun – i mbufatur, i plandosun – i plandosur,

2) –UEM/-UEN ndaj -UAR: i ndërtuem - i ndërtuar, i këmbuem – i këmbyer, i ndiem – i ndier, i ndamë -i ndarë,

3) -Ë ndaj –Ë i mbjellë – i mbjellë.

4) –SHËM i ndërtueshëm, i mbathshëm, i plandosshëm, i tronditshëm.i llamburishshëm, i mbufatshëm,. i këmbueshëm, i ndieshëm, i ndashëm, i mbjellshëm dhe

5) –T: i ndërtuet, i mbathtë, i plandostë , llamburistë, i mbufat, i këmbyet, i ndiet, i ndamtë(!), i mjellhtë.

Siç po shihet dy shembuj e parë –UN ndaj -UR dhe -UEM/-UEN ndaj –UAR kanë barasvlerësi paralelizmi, rasti i fundore prapashtesës –Ë (nga foljet apofonike) është i njëllotë për të dy dialektet, kurse fundore-prapashtesat –SHËM dhe –T(ë) që simbolizojnë dy tipa

mbiemerorësh janë veçori e pjesores së zgjeruar të gegnishtes. Ja si dalin të shpjeguar nga prof. Prof. B. Bokshit këto dy fundore-prapashtesa foljore-mbiemërore. Sipas tij –*SHËM* ishte prapashtesë e pjesores pjesore të futurit (Shih Pjesorja f, f. 64), ndërsa -T(ë) si prapashtesë e lashtë e pjesores së paskajores ndeshet në përdorim nga Gj. Buzuku.

Me këtë dua të them se procesi i shndërrimi në papashtesë mbiemërore ka ndodhur relativisht më herë, mbase para rotacizimit që pësoi toskërishtja, apo jo?! Së këndejmi, prandaj toskërishtja ka të drejtë ta kujtojë praninë e vet edhe në formimet e tilla qysh nga koha antike apo jo, kur ishte e pandarë nga gegnishtja?

Sido që të ketë qenë, raporti numërik i formimit të mbiemrave për secilin tip të foljeve sipas skemës del 3:1 ose 30 me 10 në favor të gegnishtes. Megjithatë në raportin gegnisht tosknisht ka edhe ndryshime të tjera edhe sa i përket gjinisë dhe numrit të mbiemrave përkatës/

c) Po i shënojmë disa nga shembujt e mësipërm duke theksuar gjininë m. e f. dhe numrin njëjës shumës, duke kërkuar nga lexuesi që të vërejë harmonizimin e njëjës së përparme me njëjën shquese karakteristike, gegnisht e toskërisht:

1) Nga folja **me ndërtue**:

Geg. m. **i të ndërtuem/ ndërtuen**, f. **e, të ndërtueme, ndërtuene**;

Tosk. m.: **i e të ndërtuar** f. sh. **të ndërtuara**.

2) Nga folja **me mbathë**

Geg. m. **i, të mbathun**, - f. **e, të mbathme** ose **mbathne**

Tosk. m **i (e) të mbathur** f. sh. **të mbathura**

3) Nga folja **me ndie**

Geg. m. **i ndiem, të ndiem(ë)**, f. **e, të ndieme/ndiene**

Tosk. **i e të ndier** - f. sh. **të ndiera**

4) Nga folja **me nda**

Geg. **i të ndamë/ndanë** - f, e, **të ndame/ndane**

Tosk. **i e të ndarë** - f. sh. **të ndara**

Siç po shihet njësi dhe shumësi i gjinisë mashkullore tek të katër shembujt gegnishte dallohen vetëm sa i përket njëjës së përparme, sepse prejpjesori nuk ndryshon. ashtu ndodh edhe te shembulli në gjininë femërore, ku trajta merr nyjen shquese –E (njëjës e shumës), ndërkaq sa u përket trajtave të toskërishtes ka përkime por edhe dallime. Kështu tek të gjithë shembujt trajta e njëjësit m. e f. dhe të shumësit m. përpjesori nuk ndryshon, por f., varësisht nga emri i gjinisë femërore që e cilëson, në shumës merr trajtën shquese femërore me –A fundore.

ç) Në rubrikën e pestë dhe të gjashtë, përkatësisht të dy shembujt e fundit nga skema **me ndie** dhe **me nda** që i përsëritëm edhe si mbiemra në shembullin e sapo trajtuar kemi të përftuar edhe emra me pjesore të zgjeruar, qoftë si asnjans që vlejné për të gjithë shembujt gegnisht e toskërisht, si:

1. Emra asnjansish: të punuemët të punuent, - të punuarët a të punuarit; të mbathunët a të mbathunit- të mbathurët a të mbathurit, të ndiemë a të ndiemit- të ndierët a të ndierit, së ndamët a të ndamit - të ndarët a të ndarit. që në njëfarë mënyre fundorët e tyre kanë mbetur të diskutueshëm derë në ditët e sotme.

2. Emra veprues kemi shënuar në të dy variantet e pjesores të shkurtë e të zgjeruar në gegnishte si **ndies e ndiemës, ndas e ndamës** që po e shtojmë edhe shembullin e foljes me mbi (me bi) me mbimë a me mbimun) mbis e mbimës që në toskërishte dalin vetëm me pjesoren e zgjeruar: **ndierës, ndarës, mbirës**

3. Ndërkaq si *emra veprimi* që gegnisht e toskërisht formohen mbi temë të pjesores së zgjeruar trajtat ndryshojné vetëm sa i përket fundores -M/-R të pjesores dialektore + prapashtesa

–**JE: ndiemje ndierje, ndamje - ndarje, mbimje – mbirje**, të cilët ndesheshin në përdorim gjatë periudhës së pavarësisë që dëshmohej edhe në FGJSH 1954, edhe pse ndërron favorëzimi standard në dobi të trajtave të toskërishtes.

Së treti, e kemi cekur më lart, por do ta përforcojmë paksa edhe këtu se pikërisht ndarje-dallimi i funksionit të *pjesores së shkurtër* për formim emrash, ndërsa *pjesorja e zgjeruar* për formim mbiemrash si kriter shkencor e pragmatik për mendimin tonë shënon një ngritje cilësore të cilën e ndihmoi kjo Komisi me 90 shembujt e shënuar në Rradhuen në fjalë. Themi kështu, sepse edhe në vijim e deri sot, ka paqartësi në raportin ndarës dypjesorësh të paskajores, qoftë me pjesore të shkurtë me mbaresë zera në njëjërën anë, qoftë pjesore e zgjeruar me fundore prapashtesat: M, -Ë, UN, në anë tjetër, parelele me të toskërishtes: - R, -RË,-UR, madje kishte paqartësi edhe lidhur me dallimin sipas funksionit të pjesores së shkurtë të paskajores së gegnishtes në formim emrash po ashtu dhe të paskajores me pjesore të zgjeruar të gegnishtes dhe të tosknishtes në fushë të mbiemërzimit të pjesores së zgjeruar, por kishte dallime njëherazi edhe brendapërbrenda vetë raportit pjesore e zgjeruar e gegnishtes ndaj asaj të toskërishtes, prandaj edhe sot nga vetë standardologët ka paqartësi rreth këtij dallimi, çështje për të cilën, siç kërkuam ndihje në kreun e mëparshëm të këtij punimi, sërish kërkojnë, sepse kjo duhet duhet ta qartësohet nga studiuesit e sotëm.

Së katërti, pa hyrë në përimtime rreth problemeve të sapocekura e të pacekura, që kishte aq shumë si sot edhe atëherë kur vepronte norma e Komisisë, tashti do të themi edhe diçka rreth pasqyrimin të realitetit fjalëformues sipas skemës së mësipërme, ku pjesorja e tosknishtes nuk ka qasje si temë fjalëformuese në formimin e asnjë emri për 8 tipat sipas numrit rendor të foljeve nga skema që kap mbi 30 shembuj të shënuar.

Pra raporti emra të formuar mbi bazë të pjesores së shkurtë të paskajores (gege) del 36 me zero. Kjo gjendje ekzistuese e periudhës së pavarësisë u trashëguar edhe pas LDB dhe vazhdon edhe sot, ku pjesorja e shkurtë e paskajores vepron në sistemin fjalëformues të gjuhës shqipe, por letrarishtja nuk e pranon amën(!) e tyre, anomali sarkastike kjo, apo jo?! Përsërisim mbi bazë të pjesores së paskajores nga tetë folje, i kemi në përdorim mbi 30 emra. Vallë sa folje ka shqipja sa emra i kemi të formuar nga pjesorja e shkurtë e paskajores, pikërisht atë prodhim që i njeh dhe i gëzon gjuha e natyrshme shqipe dhe standardi i saj, por standardi i sotëm,(absurd ky i cullakavt) *gramatikisht* nuk e njeh amën e asaj pjesoreje të shkurtë, vetëm pse qenka paskajore gege, edhe pse e vetene e mirëfilltë?! Ndërkaq nga pjesorja e standardit të këtyre foljeve nuk e kemi asnjë formim emri, apo jo?| Le të konstatohet kjo marri, apo anomali! Fundi i fundit a mund të durohet kjo nga shkenca shqiptare, nga akademitë e insitutet e saj ?!

Së pesti, ç'është e vërteta,, mesa po shihet në **Rradhue fjalësh** Komisia duke i dhënë **paskajores së mirëfilltë me+pjesore e shkurtë**, vend të konsiderueshëm këtë trajtë e ka formëzuar qartë si *trajtë themelore të strukturës foljore të gjuhës shqipe*. Kjo zgjidhje e Komisisë letrare e Shkodrës, duke formëzuar, pra, **paskajoren e mirëfilltë me + pjesore të shkurtë**, si trajtë **model përfaqësimi**, gjeti përdorim të gjerë dhe u tregua si zgjidhje praktike e qëlluar në standardin vijues të shqipes (mbi bazë të gegnishtes, apo jo, le të vlerësohet). Në të vërtetë kjo paskajore (me +pjesore e shkurtë) siç doli edhe nga punimi ynë qysh para rotacizmit i përkiste shqipes globale, kjo u vërtetua, sidomos gjatë analizës së formimit të emrave të hershëm, më –O, më –IM/JE dhe -S. Mirëpo tani nga analiza lidhur me këtë nëse gjykohet më thellë mund të nxiren edhe përfitime të tjera shkencore e praktike edhe lidhur me zgjedhimin e foljeve analitike.

Së gjashti, për ta kuptuar të vërtetën mbi rolin që ka luajtur dhe e luan, *paskajorja e mirëfilltë me+pjesore e shkurtë* në tërë procesin e formimit të emrave si dhe formëzimit ligjërimor të gjuhës shqipe në tërësi, si dhe në procesin e së kaluarës lidhur me zgjedhimin e foljes, por me

vlerë edhe për periudhën e sotme dhe të ardhme, mjafton me sjell ndërmend analizën e sapëcekur. Së këndejmi, Lidhur me trajta paskajoresh përgjithësisht dhe në veçanti të këtyre të përfshira në *Radhue fjalësh*, bazuar në fakte e shohim me interes të shprehim në përmbyllje edhe këto 10 konstatime:

E para, ia vlen të theksohet e ritheksohete e vërteta se kristalizimi i trajtës së *paskajores me +pjesore e shkurtë si themel sistemi* është meritë e veçantë e misëve të kësaj Komisie, meritë kjo me rëndësi jetike për gjuhën shqipe.

E dyta, si formë e vetme përfaqësuese e sistemit foljor të shqipes, si zgjidhje-model, që jo vetëm do t'u shërbente kjo gramatikanëve në periudhën e pavarësisë, por do të mbetet si kriter treshëgimtar i shëndetshëm shkencor në analiza për të zgjidhur çështje të shqipen si gjuhë standarde e natyrshme. Dhe **pikërisht ky formëzim i foljeve me punue, me shkëlqye, me folë, me dalë** etj. si trajtë themelore e strukturës foljore tashti po tregohet katërcipërisht si një realitet i pamohueshëm me perspektivë të bëgjjetshme.

E treta, duke u dhënë vendin e merituar pjesoreve të paskajores në procesin e fjalëformimit, sot e kemi më të qartaë faktorët e mëposhtëm që po i po i përsërisim me qëllim përforcimi:

a) Pjesorja e shkurtë del e specializuar për formim emrash ku nuk merr pjesë pjesorja e zgjeruar as e gegnishtes as e toskërishtes.

b) Pjesorja e zgjeruar e gegnishtes dhe toskërishtes merr pjesë në formim mbiemrash dhe asnjans të paranyjzuar.

c) Meqë pjesorja e zgjeruar e toskërishtes që është standardizuar nuk merr pjesë në formim emrash, atëherë raporti numerik temëfjalëformues pjesore e shkurtër-/pjesore e zgjeruar e letrarishtes si temë prodhuese të emrave konkretë për një folje del 4 me 0 ose për dhjetë folje 40 : 0, në dobi të paskajores së mirëfilltë ose pjesores së saj të shkurtë.

ç) Ndërkaq edhe sa i përket formimit të mbiemrave e asnjansve të paranyjzuar nga pjesorja e zgjeruar gege ndaj asaj toske në funksion temëfjalëformues numri i shembujve ndryshon, ngase pjesorja e dialektit përkatës pëson dallim gjinie. Siç e pamë nga shembuj konkretë raportri del 3 : 1, ose 30: 10 në të mirë të pjesores së zgjeruar të gegnishtes, mirëpo nëse kemi parasysh ndryshim gjinie në njëjës e shumë raporti del 2 :1 ose 20 me 10, ndërkaq nëse mblidhen dallimet e tilla raporti del 5 me 1 për çdo folje ose 50 : 10 për 10 raste të provuara sipas skemës tashmë të njohur. Kështu shikuar thjesht raporti angazhues: pjesore gege/ pjesore toske vetëm për 10 shembuj gegnishtja me pjesoren e saj ka përparësi fjalëformimi në krahasim me atë të toskërishtes për afro 100 fjalëformime: emra e mbiemra.

E katërta, duke parë këtë shumësi trajtash fjalëformuese të gegnishtes ndaj toskërishtes pa u thellua në arsye dikuj mund t'i shkojë mendja se toskërishtja si dialekt është më e varfër ndaj gegnishtes, andaj kjo mund të jetë arsyeja që misët e Komisisë letrare –Shkodër nuk e morën në konsideratë trajtimin e sistemit foljor dhe atë fjalëformues të toskërishtes. Unë mendoj se kjo shumësi trajtash e fjalësh e gegnishtes nuk arsyeton atë mostrajtim. Themi kështu, edhe pse kjo shumësi përftuese e fjalëformuese e gegnishtes ndaj tosknishtes është e vërtetë e parrëzueshme, ngase vërtet nuk ka trajtë-fjalë të toskërishtes, konceptet e të cilave nuk shprehen me mjete paralele të basvlershme të gegnishtes, por në anën tjetër ka raste që nuk mund të zëvendësohen trajtat e gegnishtes me ato tosknishtes, mirëpo për raste të tilla assesi nuk bën të përformohen gjykime të gabuara se gegnishtja si gjuhë mund të ekzistojë vetëm për vetëm dhe ta përfaqësojë gjuhën shqipe, ndërsa toskërishtja edhe sa i përket fjalëndërtimit e fjalëformimit e përfaqësimit, së paku edhe për mungesë të paskajores nuk mund ta përfaqësojë assesi shqipen globale. Gjykimet e tilla edhe kur shprehen pa tendencë kërkojnë përgjigje nga

mendjet e esëlluara, sepse nuk ka shpi pa derë e pa dritare, të cilat, qoftë të vogla, qoftë normale a të mëdha i japin frymëmarrje e dritë ndërtesës. E thamë më sipër se se toskërishtja për jo pak koncepte e fjalë që i gëron dihet se ka hise të plotë historike si bijë e shpisë, sepse para prekjës nga rotacizmi ato i kishte fjalë-koncepte të shpisë së vet të madhe, ngase ishte e pandarë nga gegnishtja, apo jo?

E pesta, nëse dialekti toske vështrohet i ndarë ose nën hije nga sistemi i gegnishtes, siç është keqkuptua paksa edhe nga kodi normativ i Komisionit Letrar dhe nga megalomania nga Drejtshkrimi apo standardi i sotëm që duket nga ndonjë lëshim i tillë (siç është mungesa e paskajores dhe jo vetëm e saj), atëherë vërtet duhen përmirësime, sepse të metat e tilla nuk janë aspak trillime, po të vërteta, siç u thanë në pikën e mësipërme.

Krejt ajo që u tha për funksionin e pjesores së shkurtë, por edhe për pjesoren e zgjeruar, ku toskërishtja duket se del më e varfër edhe materialisht, edhe kuptimisht e sasijisht nuk janë trillime por kjo aspak nuk e përçmon rregullshmërinë e shtëpisë ligjërimore të toskërishtes, sepse kjo arsyetohet fare thjeshtë, ngase, po përsërisim me qëllim dhe për nevojë se formimet e tilla të hershme me pjesoren e shkurtë të paskajores që sot quhen **gege**, që nuk është mirë të quhen **gege**, ato ishin pasuri e s e përbashkët e shqipës, ajo në të vërtetë ishte edhe pasuri e toskëve, Fundi i fundit, edhe nëse paska pasur migrime ardhje, përzjerje me autoktonët, ndërkohë të emigruarit ishin ose edhe u bënë pjesë përbërëse e shqipës globale që përfaqësohej nga **gegët**, të cilët mbase me të vërtetë quheshin me emër të përbashkët **gigë**, ku ta dimë!, kur ende ajo pjesë shqifolëse nuk ishte prekur atbotë nga rotacizmi, madje kështu shpjegohet kompleksi i jetësimit të prapashtësëmbaresave të gegerishtes që mbeti më e gjerë nga ai i toskërishtes deri në ditët e sotme, apo jo?!

E gjashta, pikërisht këto dallime sa i përket sistemit më të pasur gjuhësor dialektor, apo jo, nuk duhet problematizuar. Duhet pasur parasysh segmentet e ekzistencës që e bashkojnë gjuhën ndërdialektore. Por gjithsesi lypset kuptim e mirëkuptim edhe për veçoritë që u janë imponuar dialekteve ndër shekuj, të cilat tashmë në gjendjen e sotme paraqiten si vlera shoqërore me interes gjithëkombëtar. Kështu le të dihet se as toskët nuk mund të rrojnë pa gegët e paskajoren e tyre, as gegët nuk mund të rrojnë pa toskët e rotacizmin muzikal të tyre.

Toskërishtja pa paskajore si dhe gegnishtja pa u njomë me trajta rotacizmi mund të ushqehen gjuhësisht vetëm me kafshata të veta të thata ndërsa ushqim të plotë gjuhësor kombëtar ka shqiptaria me paskajoren e gegnishtes pa e mohuar ëmbëlsinë e shprehjeve me rotacizëm. Me fjalë të tjera misët standardologë të asaj periudhe është dashur të thellohen e të mendojnë më thellë rreth trajtimit të sistemit foljor të toskërishtes ashtu e aq më tepër është dashur të mendojnë në vijim standardologët e Tiranës të viteve të monizmit përgjithësisht e sdomos këta të sotmit, të cilët doemos duhet të hapin dyer e dritare që në normën ekzistuese mbi bazë toskërishte patjetër të hyjnë vlerat më qenësore kruciale të gegnishtes, siç ishte dhe është paskajorja e mirëfilltë e jo këtë vlerë të pakompnzueshme edhe më ta lënë standardisht të hedhur në pus pa fund.

E shtata, me shikue standardologjikisht çdo gjuhë e njëzuar e përbashkët zyrtare do thjeshtëzuar, por jo gjymtuar, madje shikuar letraro-poetikisht e pragmatikisht e gjithë pasuria e e përfutur nga gjuha e trevave, dhe sidomos ajo e dialekteve me të gjitha elementet duhet shfrytëzuar dhe gjetur vendin për përdorimin e tyre, sepse çdo përfitim gjuhësor urban social nëse përdoret me mjeshtri pasqyron realitetin e folësve dhe njëherazi e njomë stilin e pasuron shprehjen e gjuhës kombëtare dhe ofrohet si fuqi potenciale si rezervë edhe për standardin zyrtar gjuhësor. Sepse sipas studiusve, çdo fjalë e krijuar ose që gjendet në përdorim është pasuri që lypset vlerësuar e shfrytëzuar në situatat përkatëse. Për mendimin tonë, është vepruar drejt në

FGJSH (2006) që janë shënuar në zërat përkatës fjalë-emrat me prapashtesat sinonimike -ri /-ni te shembujt: *vajzëri, çupëri* nga Jugu, ndërsa *cucni, çikni* nga Veriu (Kukësi, Drenica) etj., ngase me përdorime të tilla i shtohet bukuria mozaikut shprehjesor varësisht nga trevat që përdoret fjala dhe i ofrohet si mundësi shtrirjeje drejt standardit përherë i hapur për risime, apo jo?

E teta, në nëntitullin e mësipërm konstatojmë që Komisia raportin e sistemit foljor gegnishte / tosknishte e la të patrajtuar. Madje asgjëkundi nuk i ndeshim të shënuara trajtat paralele me pjesoren e zgjeruar në të dyja koinetë, geg. *me punuem* ose *me punuen* ndaj tosk. *me punuar*, madje as vetëm pjesoret *punue* ndaj *punua* siç ndodhi b.f. me trajtën e emrave si, *syNi syRi etj.* Në këtë kontekst vërejtja jonë ka të bëjë me rastin e dytë dmth me pjesoren e shkurtë të toskërishtes **punUA** ndaj **punUE** të gegnishtes. Është e vërtetë se në fjaformim pjesorja e shkurtë e toskërishtes nuk është aktive, sepse ajo si duket u përftua më vonë, kur pjesorja paragëgnishte kishte kryer të formëzuara thellë atë proces emërformimi, kujto shembujt / punojë (punojës), punim e punues etj., por sa i përket zgjedhimit të foljeve ajo (trajta me –UA fundore del aktive në raste në arealin jugor, siç del edhe në letrarishten e sotme dhe domosdo në barsvlerësi me trajtën gegnisht të ish standardit dhe sot të së follmes dialektotë, apo jo?!

E nënta, pikërisht çështja rreth përfuturit të pjesores së shkurtë të toskërishtes në raport me pjesoren e zgjeruar dhe në krahasim me paskajoren, përkatësisht pjesoren e shkurtë të gegnishtes do ta cekim në fund të këtij kreu, por edhe nga fundi i këtij punimi.

E dhjeta, së fundi sa e sa e varfër do të ishte të shprehurit vetëm në një dialekt po japim kalimthi nja dy shembuj:

1) (tosk.) **Nga të thënë në të bërë është në mes një lumë i tërë.**

2) (geg.) **O sa mirë me qenë shqiptar, me folë shqip e me pasë atdhe.**

Nuk e shoh të aryeshme me i komentue asnjansit e rotacizuar gjoja vetëm pronë e toskërishtes dhe në anën tjetër paskajoret nga fraza e dytë kinse qenkan vetëm pronë e gegnishtes që nuk i qaska standardi i toskërishtes, ndërsa ne ralisht me qinda e mija shprehje të tilla potenciale janë pasuri ushyese e gjuhës së natyrshme të popullit tonë, të gërshetuara në gjuhën e natyrshme të tij, apo jo?!

Sidoqoftë, këto vlera dalluese të cekura në 10 pikat e mësipërme, pa përjashtuar edhe të tjera lidhur me paskajoren, të cilat janë me rëndësi jetike për funksionimin normal të gjuhës shqipe, prandaj disa njihen pak ose aspak sot, ngase në periudhën e monizmit arbitrarisht qe bërë të shporrurit allapartizancë të paskajores së mirëfilltë nga gjuha e standardi i saj zyrtar, e cila fatkeqësisht standardisht dhe po vazhdon, apo jo?!

4. Shtrirja dhe zbatimi kodit të Komisë si gjuhë standarde shqipe në Periudhën e Pavarësisë (elbasanishtja apo gjuha standarde e pavarësisë)

Pa marrë parasysh paqartësitë dhe mangësitë që u përmenden lidhur me kodin e hartuar nga Komisia Letrare e Shkodrës, pas përfundimit të LPB-së që në hapat e parë të shtetit shqiptar, ky kod gjuhësor filloi me u zbatue. Së këndejmi, edhe pse ishte kod i hartuar mbi bazë të gegnishtes, lidhur me gjindshmerinë dhe njëherazi shkallshmërinë e shtrirjes si në plan gjeografik, ashtu edhe në atë përmbajtësor praktik profesional, nuk pati kurrfarë pengesash formale. Në të mirë të kësaj shtrirjeje e zbatimi po përmendim disa nga faktet:

Së pari, në Kongresin Lushnjës më 1920, si mjet i gatshëm arsimo-kulturor i përfaqësuar konkretisht nga njëri nga misët e Komisë së Prof. Aleksandër Xhuvani, parimisht, edhe pse me

materiale modest, u pranua si kod i vullnetshëm, madje, edhe aty për aty u pasurua edhe me disa terma të rinj.

Së dyti, meqë një kod-gjuhe të përbashkët shkrimi kërkonte performancat e shtetësisë, ngase Shqipëria londineze, për të parën herë filloi të hapëronte si shteti i pavarur në kufijt e caktuar, më 1923 nga organet qendrore të shtetit shqiptar po ky kod: *elbanishtja me disa përmirësime*, u dekretua zyrtarisht që të shërbente si gjuhë shtetërore, kuptohet kjo ishte dëshirë, por edhe orientim i mbarë që të zinte vend si gjuhë administrate, shkolle, si gjuhë parlamenti, madje edhe në funksion të gjuhës të shkresave zyrtare të nivele të larta diplomatike, e kështu me radhë.

Së treti, është e vërtetë se në shtetin e ri, situatat politike ndryshonin, ndërronin edhe pushtetarët, gegë e toskë, por sa i përket gjuhës, edhe pse toleroheshin veçoritë dalluese të koineve përkatëse, kodi gjuhësor mbi bazë gegnishte elbanase nuk kundërshtoj.

Së katërti, ndërkohë, rreth fuqizimit e përplotësimit të asaj baze u shtuan nevojat dhe u shtruan edhe kërkesa të reja edhe rreth gjuhës standardit të saj. U formuan edhe komisione për përkujdesjen, fuqizimin dhe përplotësimin e këtij kodi, por nuk kërkoheshin ndryshimi i asaj baze. Përmendet një komision i tillë për përkujdesje ndaj gjuhës shtetërore (letrare) që ishte emnuar nga kreu i shtetit, mbreti Zog, më 1928.

Së pesti, është e vërtetë se gjatë viteve të Mbretërisë Shqiptare (1928-1939), edhe pse nuk sillej në dyshim zbatimndryshimi i bazës së këtij kodi nga intelektualë të caktuar u hapën diskutime të rëndësishme, duke u shtruar edhe kërkesa konkrete për plotësimin e konsolidimin e tij, qoftë nga Gegnia (shkodranishtja), qoftë nga Toskënia (toskërishtja veriperëndimore). Kështu që kishte kërkesa nga të gjitha trevat që të kishin më shumë prani në kodin e përbashkët gjuhësor (letrar). Kjo ishte si me thënë kërkesë normale, sepse, në të vërtetë, shteti e shoqëria shqiptare gjatë kësaj periudhe, në krahasim me të kaluarën, kishin shënuar ngritje në të gjitha domenet, sidomos në fushën arsimore kulturore, madje edhe ekonomike. Është e vërtetë se në këtë periudhë gjuha standarde, elbanishtja përgjithësisht dilte gjithnjë e më e përforcuar jo vetëm me elemente të gegnishtes së Shqipërisë së Mesme, por edhe me të mbara të shkodranishtes, por në anën tjetër edhe nga dialekti i toskërishtes ofroheshin elemente joshëse edhe brenda e jashtë kornizave të atij kodi për pika të caktuara. Në të vërtetë, krijuesit e koinesë jugore, pasi kishin liri të plotë veprimi, ndjenin nevojën, siç u tha më lart, të kishin më shumë hise në standard dhe këtë e fitonin me punë, me krijimtari. Atëbotë, propagandë në të mirë të toskërishtes, ndër të tjerë, bënë emër edhe dy intelektualë të njohur, vlerësues të dalluar të literaturës në koinenë e toskërishtes, Namik Resuli, beratas, intelektual i lartë, i cili duke u mbështetur në literaturë cilësore toskërishtshkruese kërkonte më shumë vend nderi në standard. Tjetri ishte prof. Selman Riza, i gjakov's, intelektual e gjuhëtar i talentuar, i cili shprehej në favor të toskërishtes, sepse gjuha gege e A. Xhuvanit, me elbançen e tij i dukej se nuk e kishte arritur gjerësinë e thellësinë e një gjuhe standarde që do të përthithte vlerat e mbarë shqipes, prandaj ky mendonte me sajue një *pangegnishte*, e cila si standard i riformëzuar do ta gëzonte më shumë autoritet githkombëtar, ku do të përthekonte *gjitheggnishtet* edhe toskrishten. Pati edhe diskutues e polemikanë të tjerë, por askush, madje as N. Resuli nuk dilte kundër shqipes standarde me paskajoren në bazë.

Së gjashti, polemikat vazhdonin, por edhe standardi zyrtar formëzohej përkryhej e zbatohej e gjallonte gjithnjë e më i pasuruar me një gjuhë të konsoliduar sadokudo sipas stileve profesionale. Ndërkohë edhe e prof. Selman Riza, duke e parë standardin gjithnjë më të përforcuar me gjithgegizma, ku ishte përfshirë edhe më e hieshmja e shkodranishtes, pa anashkaluar liritë shprehëse të nënshkumbinit, në njërën anë dhe në anën tjetër, si jurist që ishte, duke parë zhvillimin e gjuhës zyrtare në funksion të stilit juridik e gjithandej në fusha të tjera administrative e shkencore, deklaronte me njëfarë entuziazmi se sot për sot shqiptarët, vetë shteti shqiptar

tashmë kishte arritur ta formonte *një gjuhë zyrtare të përbashkët*. Në anën tjetër edhe Prof. N. Resuli, siç lexova diçka nga kujtimet e tij, pa kurrfarë alergjie, pranonte se nga vazhdimi i përpunimit praktik të kodit të Komisionit mbi bazë gegnishte, natyrisht ndërkohë i zgjeruar dhe i përpunuar kishte arritur të kishte efekte edhe në viset më të thella të arealit toskërishtfolës, efekt ky i arritur qoftë në ndikimin e gjuhës administrative, qoftë nga nëpunësit e shtetit, qoftë edhe nga mësuesit në shkolla si dhe nga vetë librat shkollorë si dhe shtypi e forma të tjera. Madje ai përmend edhe rolin ndikues të atij standardi zyrtar nga ushtria. Kështu sipas tij edhe ushtarët e demobilizuar, pas kryerjes së shërbimit të obliguar usharak, kur ktheheshin në trevat jugore, brenda familjes e në shoqëri kudo me krenari vazhdonin të flisnin në standardin zyrtar, kuptohet në shqipen letrare (elbasanase) me paskajore, të cilën nuk e ka pasur të huaj as vet N. Resuli.

Së shtati, flas nga përvoja, gjatë konsultimit të krijimeve burimore të viteteve të '30 të shekullit të kaluar, jo vetëm të natyrës letrare, por edhe të asaj fetare e shkencore siç ishin edhe revistat *Zani i naltë*, *Leka e Hylli i dritës*, *Koha* e të tjera kam fituar bindjen se shqipja në atë periudhë, konkretisht nga fundi i Mbretnisë Shqiptare, që quhet Periudha e Pavarësisë, vërtet kishte arritur në një gjuhë zyrtare funksionale të niveluar, sipas stileve përkatëse, deri edhe nga fusha e diplomacisë, madje kishte arritur ta konsolidonte sadokudo edhe gjuhën e stilit shkencor. Kam vërejtur se prof. Eqerem Çabej, pa i prekur gjuhën e tij toskërishte botonte edhe te *Hylli i dritës*.

Së teti, kjo që thamë rreth konsolidimit të asaj gjuhe dëshmohet katërcipërisht edhe me faktin se edhe pas rrëzimit të asaj Mbretnie 1939 dhe ardhjes në pushtet të Mbretnisë pushtuese italo-shqiptare, me ç'rast, disa intelektualë shqiptarë, si në kohë austrohungareze, po tash në kushte të reja, shfrytëzuan rastin për avancimin dhe fuqizimin institucionalisht po të atij kodi gjuhësor. Veç tjerash Mustafa Kruja, gjuhëtar e publicist, duke përkrahur gegnishten, cek dhe e përfaqon pikërisht paskajoren e shkurtë "dembelë" si bazë të sistemit, ndonëse në shkrimet e tij të mëpastajme nuk ishte aq konsequent.

Së nënti, fuqia e atij standardi u konfirmua sidomos po në atë periudhë me shtrirjen e suksesshme të tij si "*gjuhe e pavarësisë*" mbi bazë gegnishte (elbasanase) gjatë LDB si gjuhë shkolle e administrate në *Tokat i Lirue* nga Kravevina Jugosllave (Kosovë, Maqedoni, Mal të Zi), ku vërtet, si me thënë, menjëhershëmrisht u rrënjos me tërë forcën intelektuale si gjuhë shqipe zyrtare, dhe së andejmi e këndejmi kjo "*gjuhë shqipe e pavarësisë*", të cilën, edhe pse pati firo anësore, askush nuk mundi ta shkulte as nga goja as nga ndërgjegjja, edhe pse ato vise përsëri u kthyen nën sundimin jugosllav.

Së dhjeti, me fjalë të tjera mund të thuhet se shqipja standarde me paskajore mbi bazë gegërishte e formuluar nga Komisioni Letrare e Shkodrës, e cila quhej, pra, "*gjuhë e pavarësisë*", praktikisht e përpunuar ndërkohë, kryente vërtet, funksionin e saj zyrtar suksesshëm deri pas LDB në Shqipëri, ndërsa në Kosovë deri në vitin 1968. Në të vërtetë, nuk dimë, as që kemi pasur rast të dëgjohim për ndonjë mosmarrëveshje aq të madhe në raport gegnishte/toskrishte, gjatë periudhës së pavarësisë, por e dimë se toskrishtja ishte e lirë të funksiononte, madje nuk kishte asnjë formëvlerë të veten që nuk mund ta mbulonte me format paralele të sistemit të gjuhës letrare zyrtare (mbi bazë të gegnishtes), megjithatë dikë si duket do ta ketë penguar smirëzisht e vërteta pse gegnishtja hiqej me e pasur me disa forma që nuk i kishte toskërishtja, e cila (toskrishtja) për atë shkak nuk ishte bërë fillimisht gjuhë zyrtare, andaj standardi mbi bazë gegnishte (elbasanishte), ose "*standardi i shqipes së pavarësisë*", do të marrë goditje fatale në Shqipëri pas LDB, që në vitin 1944/1945, pikërisht nga alpartizanët toskërishtfilës, të cilët shfrytëzuan atmosferën e fitores së luftës "nacionalçlirimtare" të udhëhequr nga Partia Komuniste, edhe për fatin se tërheqja e zaptuesit gjerman bëhej duke ikur nga Jugu drejt Veriut e tutje.

Sidoqoftë, para se të kalojmë në kreun vijues ku trajtohet kjo përmbysje e gegnishtes me plandosjen për vdekje të paskajores së mirëfilltë, dy gjëra duhet të thuhet troç, së pari kemi të bëjmë me një sugjerim apo me një si të metë të Komisionit Letrar të Shkodrës dhe së dyti, rreth mohimit të formëzimit dhe funksionimit të standardit zyrtar të shqipes mbi bazë të gegnishtes gjatë periudhës së Pavarësisë, pas Çlirimit për shkaqe politike.

E para, për mendimin tonë, standardologët e atëhershëm, misët e Komisionit Letrar të Shkodrës dhe pasuesit e tyre, edhe pse nuk e harruan asnjë qast të përmendnin në rregulla sistemin fonetiko-fonologjik si dhe atë morfologjik emëror të toskërishtes, ku theksuan qartë rastet *syni/syri, truni/truri* etj., por nuk patën sens të plotë rreth formimit të një gjuhe letrare të shqipes së natyrshme me elemente paralele të përbashkët të sistemit alternativ foljor me të toskërishtes, të cilën e anashkaluan. Megjithatë, për mendimin tim misët e Komisionit, bënë zgjidhje shumë të drejta, kur e ndanë paskajoren me **pjesoren e shkurtë** *me punue, me mbathë, me pritë, me shkëlqye*, si trajtë të mirëfilltë përfaqësimi të sistemit foljor, nga paskajorja e zgjeruar e cila mbeti e specifikuar për formim mbiemrash, por nuk bënë mirë që nuk e praktikuan që krahas menjanimit të fundoreve –M, -N, e -UN, nga pjesorja e zgjeruar e gegnishtes nuk u shprehën për prekjen e trajtë-fundoreve paralele të sistemit foljor të toskërishtes: –R, -UR, -RË dhe të nxitnin trajtën e pjesores së shkurtë edhe në toskërishte, si p.sh. **me punua**, përkatësisht **kam** (kisha, pata) **punua**, duke i ikur –R-së fundore, siç u veprua në gegnishte ndaj –M-së apo -N-së së ngjashme paralele. Madje, siç e cekëm më lart, për këtë kishin argumente të forta, sepse përveç aoristit: **(u) punua, punuam, punuat, punuan**, ishin në përdorim edhe rastet e habitores: **punua-kam, punuake, punuaka, punua-kemi, punua-keni, punua-kanë** dhe aq më tepër shembuj me paskajore të shkurtë të toskëzuar kishin në përdorim, siç i ndeshim edhe sot në të folmen e Rugovës, e të një pjese të Malësisë së Shkodrës, si: **me punua** ose **kam** (kisha, pata) **punua** etj. Pikërisht lidhur me këtë dukuri si argument sjellim pohimin e studiuesit Tom Gjokhilaj rreth përdorimit të paskajores me –UA fundore gjithandej në zonën e Lezhës (Shih *faqe interneti*, 19.07.2018), i cili na bën me dije se pikërisht atëbotë ka pasur tri komunitete që bashkëjetonin si fqinjë: **zadrimorët** që e përdornin **paskajoren** në trajtën **me punu, mirditorët me punue**, ndërsa **malësorët me punua**. Për këtë të dhënë, edhe pse nuk e shënon se cili komunitet ishte shumicë dominuese, e falenderojmë z. Gjokhilaj.

Megjithatë, për mendimin tim Komisioni e Shkodrës ka bërë mirë që hoqi dorë nga trajta *me punu* në të mirë të asaj **me punue**, sepse veç tjerash *punu* nuk ka motivim në emërformim dhe as në zgjedhim në kohë analitike të foljes si trajta paralele, ngase trajta *punu, kam pata kisha punu* nuk ka paralelizëm si trajta **punue, kam** (pata, kisha) **punue**, ndaj asaj **punua** si **kam pata kisha punua**, trajtë e shkurtë kjo pa –R-në fundore (*punuar*).

Me fjalë të tjera, po përsëris po të potencohet kjo zgjidhje me pjesore të shkurtë të toskëzuar në krahasim me ato ato të gegnishtes do të kishte më shumë harmonizim ndërdialektor edhe në këtë pikë dhe nuk do të kishin aspak nevojë të rishfaqeshin në kohët analitike të zgjedhimit vepror e jovepror foljet me pjesore të zgjeruar, apo jo?!

E dyta, me sa pamë nga analiza e mësipërme gegnishtja në fund të LDB, kishte arritur stadin e një gjuhe letrare zyrtare kombëtare relativisht të konsoliduar për kohën. Pra, jo siç po thuhet me tendencë, duke i ikur së vërtetës se kinse edhe gegnishtja si toskërishtja i kishte të gjitha kartat që pas LDB të bëhej një gjuhë e përbashkët letrare, siç u formëzua ndërkohë pas LDB toskërishtja. Pra ne i mësojmë të vërtetës se gegnishtja veç ishte gjuhë e formuar letrare dhe këtë ne e konfirmuam me fakte se në të vërtetë gegnishtja ishte e pajisur me të gjitha kartat si gjuhë e përbashkët zyrtare (standarde), por në vend që përplotësohej me prurje të reja ose të forconte ndonjë vlerë paralele të sistemit foljor nga toskërishtja, siç u sugjerua në pikën e

mësipërme prej nesh, ajo u përmbys, alapartizance, ngase ashtu ishte e “shenjuar politikisht” që atë vend ta zërë toskërishtja, e cila në saje të përkrahjes politike arriti ta rrëzojë pushtetin gjuhësor të gegnishtes dhe të kurorëzohet si e vetme si *gjuhë e njësuar letrare kombëtare* më 1972[^]73., po koha po tregon se kjo motër e vogël përkundër propagandës së fortë shoqëruese nuk kishte arritur t’i përthekonte në gjirin e vet vlerat e ish standardit mbi bazë të gegnishtes të thadruara historikisht besa edhe praktik-teorikisht nga Komisia Letrare e Shkodrës më 1917 dhe të formësuara nga gjuha zyrtare e pavarësisë mbi bazë elbaskanishten me përmirësime, ku dilte e dalluar në vendin e vet paskajorja e mirëfilltë.

Përmbyllje

Që në fillim të këtij kreu konstatojmë që rilindësit tanë nuk trashëguan ndonjë literaturë të pasur shkrimore nga paraardhësit në gjuhën shqipe, madje disa nga veprat e tyre nuk njiheshin, pasi edhe u zbuluan më vonë ose nuk kishin mundësi filologjike t’i studionin e masivizonin, por sidoqoftë trashëguan një gjuhë të pasur popullore, kryesisht në dy koine, gegnishte e toskërishte. Pasuria e tillë leksikore edhe pse u tentua mbeti kryesisht e paeksploruar. Fjalori i K. Kristoforidhit shqip-greqisht dhe Fjalori i Bashkimit shqip-italisht ishte punë shumë e madhe dhe me vlerë në këtë drejtim, por shumë e vogël në krahasim me pasurinë leksikore që mbeti në popull pa u vjelë, pa u eksploruar. Si duket hartuesit në fjalë bën mbledhje jo të hollësishme, ngase shënuan apo futën në fjalor vetëm atë fjalës që mund të përkthenin më lehtë barsvlerësisht në gjuhën përkatëse që e njihnin, konkretisht greqishten ose italishten. Kështu themi ngase nga konsultimi i veprave të tjera të shkruara nga të dy dialektet fitojmë këtë bindje se shqipja në përdorim ishte shumë më e pasur, bile shumë më e pasur se ajo që do të standardizohet më vonë (1917 e 1972 – 1980 në FGJSSH). Së këtëjmi del e vërteta sheshit se shumë fjalë e shprehje ende edhe sot e kësaj dite, kanë mbetur pa u mbledhur dhe mjerisht po zhduken, sepse mënyra e jetës po ndryshon diametralisht. Është e vërtetë se gjatë konsultimit të veprave të reja të botuara ndërkohë, mahnitemi me pasurinë e gjuhës shqipe, edhe pse jo e njëzuar ortografikisht. Sido që të ketë qenë dhe që është, ne kemi çka të mësojmë nga mendjet e ndritura të Samiut, të Kristoforodhit dhe të tjerëve që pasuan si ajo I. D. Sheperit, që në gramatikat e tyre e trajtuan edhe paskajoren e mirëfilltë. Në të vërtetë, siç u dokumentua në Kanonizimën e Stambollit paskajorja fillimisht dilte paralele në të dy koinetë, në trajtën toskërisht e atë gegnisht, mirëpo ndërkohë mbizotëroi paskajorja e mirëfilltë e gegnishtes me pjesore e shkurtë, e cila edhe u vu në themel eptimi foljor e emëror dhe si e tillë u zbatua me sukses në gjuhën zyrtare në Periudhën e Pavarësisë mbi bazë të elbaskanishtes me përmirësime.

Ajo që vlen të theksohet si pohim i rëndësishëm në këtë krye është e vërteta se paskajorja tashti si trajtë themelore del standarde me pjesore të shkurtë, pjesore kjo me përdorim të specializuar në procesin e eptimit, edhe sa i përket zgjedhimit ashtu edhe në emërformim, ndërsa pjesorja e zgjeruar e paskajores mbetet e ndërlidhur me formimin e mbiemrave prej pjesorë të paranyjëzuar. Kjo attitj ishte meritë e Komisionit Letrare të Shkodrës, karakteristikë kjo e trashëguar e gjuhës normative të periudhës së Pavarësisë mbi bazë të gegnishtes.

Gjithsesi gjuha e koinësë gege del shumë më e pasur sa u përket formave se ajo e dialekti toskërisht. Arsyeja është se toskërishtja që në lashtësi ishte pjesë e shqipes globale, por nën ndikimin e dukurisë së rotacizmit pësoi disa ndryshime, por megjithatë mbeti e fortë e gjalluese në kuadër të shqipes globale, duke mos iu ndarë gegnishtes, prandaj ato që duket se i merr apo duhet t’i marrë nga gegnishtja në të vërtetë i kishte si të vetat, andaj edhe duhet t’i gëzojë si të vetat, në këtë grup bën pjesë edhe paskajorja e mirëfilltë, por fatkeqësisht pakuptimësi ndodhi fill pas LDB, kur gegnishtja u rrëzua allapartizance dhe si rrjedhojë e folmja gege me paskajore apo

ish standardi mbi bazë të gegnishtes mbeti pa prestigjin e standardit (në kuadër të shqipes letrare kombëtare) dhe së këtejmi për të zbutur sadopak këtë humbje insistohet për rikthimin e paskajores në standard, mënyrë kjo që e shpëton paksa gegnishten nga ai rrëzim dhe ndihmon standardisht mëkëmbjen e shqipes së natyrshme dhe të standardit të saj që ta meritojë emërtimin që duhet ta ketë si *standard i shqipes së natyrshme kombëtare*.

III. PAS L2B NË SHQIPËRI, ALLAPARTIZANÇE, ME STIMULIMIN E STANDARDIT MBI BAZË TË TOSKËRISHTES U BË RRËZIMI I GEGNISHTES DHE ZHDUKJA E PASKAJORES

Nuk asht kulturë me prishë atë që e ndërtuen shekujt! (A. Z. Pllumi)

Sihyrje

Pas LDB Shqipëria sapo e çliruar me forcat e veta partizane të udhëhequra nga Partia komuniste, kishte shumë halle siç ka çdo vend i dalë nga lufta. Po kjo përveç shembjes ekonomike, skamjes së trashëguar, deri edhe në mungesë buke, kishte edhe probleme të ndryshimit të sistemit politik-shoqëror.

Një ndryshim të tillë iu mundësua kësaj Partie, pasi fuqitë e mëdha fitimtare Perëndimore kundër nazo-fashizmit Shqipërinë e lanë në sferën e interesit Lindor, atëherë pushtetarët e rinj vazhduan dhe ntrashën raportet ideopolitike e ekonomike me jugosllavët prej nga morën mësim për themelimin e shtetit monist dhe së andejmi po nga ndikimi jugosllavo-rus morën përvojën si mbahet e ushtrohet pushteti i shtetit monist komunist pa e lëshuar kalashët nga dora. Dhe ky ishte një fat shumë i rëndë për klasën kulturo-intelektuale të vendit, elitë kjo e shkolluar në botën perëndimore, ngase e kishin vështirë të pranonin atë ndikim që përfaqësonte krejt tjetër sistem ideologjik e arsimo-kulturore shoqëror kombëtar. Sidoqoftë, meqë në këtë fazë ndikimi kulturo-politik jugosllavo-rus nuk mund të frenohej dot, shumë prej tyre pësuan, por në një mënyrë, në atë drejtim, pësoi edhe kultura shqiptare. Ndër të tjera pësoi cilësia e mësimdhënies në shkolla si edhe kultura gjuhësore. Pushtetarët e rinj udhëheqës ushtarak e partiash kryesisht nga zona jugore (toskë) morën tagrin në dorë edhe për politikën e standardit gjuhësor. Kështu, që në fillim me fuqi pushteti allapartizançe bënë të ndryshojë baza e standardit ose e gjuhës zyrtare, që ishte kryesisht mbi bazë gegnishte, tani u kanalizua dhe filloi së praktikuari zyrtarishtja mbi bazë të toskërishtes. Me fjalë të tjera me **veprime allapartizançe** përzier me ca trashëgimi allashqiptarçe si ajo primitivja "mëhypetëhupa" u rrëzua gegnishtja dhe po ashtu fatkeqësisht, duke mos ia njohur autonominë kuptimore historike e aktuale në suazat e shqipes globale, u plandos në pus pa fund **paskajorja e mirëfilltë**.

Sidoqoftë, sapo e cekëm fjalë-termin **veprime allapartizançe**, që nënkupton një varg veprimesh si veprime allashqiptarçe që karakterizohen me një ndjenjë vetëkënaqësie e guximi që vjen pas ndonjë fitore rasti. Në të vërtetë këso veprime te entuziazmit fillestar pothuajse u bënë të zakonshme gjatë tërë periudhës së monizmit, prandaj në këtë krye e pamë të arsyeshme që këtë çështje në kontekst me standardin e shqipes ta sqarojmë në dy pika, që po i shprehim në formë pyetjesh:

së pari, me çfarë kuptimi përdoret fjalë termi "veprime allapartizançe" në këtë punim dhe

së dyti, si është vepruar allapartizançe jo pa sukses me tismbulojen e standardit të rinj ndaj gegnishtes dhe konkretisht ndaj pjesore-paskajores letrare të përjashtuar.

I. Ç' kuptojmë me fjalë-termin “veprime allapartizançe” në këtë punim?

Me fjalëtermin **allapartizançe** apo me sintagmën “**veprime allapartizançe**” ndaj standardit dhe në përgjithësi në këtë punim kuptohet një mënyrë veprimi ”*jo gjithnjë e rregullt dhe e organizuar metodologjikisht me rreptësi e akribi shkencore, po me metoda e forma të rastit, duke i zëvendësuar disa nga vlerat morale, edukative, arsimore e shkencore me arsye a direktiva të sajuara politikisht ad hoc, sipas platformës ose interesave partiako-shtetërore të ngutshme që ndërlihdeshin me udhëheqësit e sistemit socialist të partizanisë, të cilët pas fitores në frontin e luftës vërtet nuk i lëshonin kallashët nga dora, duke e pasur si parim *luftën e klasave* si doktrinë që si synim-rrjedhojë kishte me çdo kusht mos me lëshue nga dora *kapjen dhe ruajtjen e pushtetit*. Dhe kështu në Shqipëri u formua shteti monist që mbështetej disiplinisht nga fronti i gjerë i cili quhej *Fronti popullor*, që ishte në shërbim të Partisë, e cila faktikisht si pushtet propagandisht zotohej me diktaturën e proletariatit për ardhmerinë e lumtur të masave punonjëse, të klasës punëtore e fshatarësisë dhe në veçanti të rinisë revolucionare, e cila me Partinë po e merrte fatin në duartë e veta, nën ndriçimin e rrugës me mësimet e marksizëm-leninizmit.*

Pra kështu me këtë entuziazëm filluan e vazhduan së zbatuari edhe veprimet *allapartizançe, veprime këto* që zbatoheshin me *direktiva* partiake që kishin vlerë mbase edhe më të fortë se ligjet e shtetit dhe ato të përgjithshme humanitare universale.

Sidoqoftë, në këtë punim nuk kuptojmë as gjithçka të keqe as gjithçka të mirë, ngase në monizëm, veç asaj që servohej si e mirë, s’kishe çfarë të zgjidhej tjetër. Ç’është e vërteta, me veprime të tilla, edhe pse me direktiva allapartizançe, me shumë mund e sakrifica mbinjerëzore në ato fille pas çlirimit, edhe pse brenda kampit socialist, u siguria njëfarë sovraniteti i shtetit me kufij të garantuar, madje ndërkohë për mbijetesë u ndërmoren dhe vërtet u kryen vepra të mëdha. U bënë pyllëzime masive. U fitua tokë buke nga tharja e kënetave. U ndërtuan hidrocentrale. U ngriten pjesë vendbanimesh në fshatra e qytete. U rregulluan skele e baza detare ushtarake e tregtare etj. U bë ngritje edhe në pikëpamje kulturo-arsimore, u shrrënjos analfabetizmi, u hapen shkolla të larta e universitete etj. Me një fjalë Shqipëria u bë shtet si ca shtete të tjera. Prandaj, themi se nuk duhet konsideruar se çdo vepër e kryer allapartizançe ishte e dëmshme kombëtarisht. Duhet ditur se në ato rrethana pa disiplinë të çelniqtë, pa organizim të fortë politiko-ushtarako-shtetëror dhe pa ndihmë ekspertësh nga brenda dhe jashtë nuk mund të sanohej vendi nga pasojat e anarkisë primitive para e gjatë luftës. Edhe pse më e madhe ishte propaganda se puna e fitimi, megjithatë pati përparime me interes shtetëror, kombëtar e ndërkombëtar.

Por gjithsesi gjatë asaj periudhe krahas veprimeve allapartizançe pozitive, u bënë edhe disa veprime jo bash të mira. Kështu, në vend që të shfrytëzoheshin resurset e shumta në të mirë të ngritjes së natyrshme kulturore dhe të arritjes së mirëqenies jetësore-ekonomike me konkurrencë lojale, me bashkim vullnetar forcash për e me fitime materiale e etiko-morale etj., u bënë edhe gabime aq të rënda në veprime allapartizançe, si rrjedhojë e të cilave ende shpirtërisht e ekonomikisht po vuan popullata shqiptare, siç ishte ndërkohë lufta kundër lirisë së fjalës e fesë dhe shuarja e pronës private me kolektivizime të dhunshme, me kooperativa politike fshatare etj.

Madje një veprim i tillë i dëmshëm allapartizançe në vijë të kulturës gjuhësore ndodhi, pikërisht me përmbysjen ose rrëzimin e standardit gegnisht të ”*gjuhës së pavarësisë*” në vend të përpunimit e përplotësimit të saj me prurje të reja e përvetësim vlerash nga dialekti tjetër - tosknishtja, pasi pothuaj në atë kohë gegnishtja ose elbasanishtja me disa përmirësime kishte arritur të funksiononte si gjuhë zyrtare (letrare) kombëtare. Në këtë kontekst ne e quajmë lajthitje

të rëndë në veçanti jo aq pse u bë rrëzimi i gegnishtes me marrëveshje në ndonjë pikë, po pse u bë asfiksimi ose hedhja në pus pa fund të paskajores së mirëfilltë, e cila që nga lashtësia, si formë ndërlidhëse themelore e sistemit gjuhësor foljor e emëror ishte shtyllë kurrizore që më parë dhe ndërkohë ishte në shërbim të dy koineve të njohura të shqipes: geqe e toske.

Nuk dimë këtë rast sa u shfrytëzua ai *kriteri i thjeshtëzimit* i praktikuar jomirë nga Komisia Letrare e Shkodrës, e cila nuk e mori parasysh ose e la atëherë në gjysmë trajtimin e sistemin foljor, sidomos pjesën e shumëndryshuar nga rotacizmi, nën ndikimin e greqishtes apo edhe bullgarishtes më vonë (sa i përket paskajores me pjesore të shkurtë), por tashti, është e vërtetë se me urdhër të natyrës allapartizance të ministrit të propagandës, natyrisht me *shenjimin* e lejuar politik më parë si direktivë nga kreu parti-shtet, u ndalua gegnishtja me paskajore, pjesorja e shkurtë gegnisht e toskërisht (*punue/punua*) e në vend të saj u instalua toskërishtja vetëm me pjesore të zgjeruar *punuar*, deri atëherë variant i lirë pordorimi, por jo i përshpallur zyrtarisht si trajtë e vetme përfaqësuese.

Ç'është e drejta, asokohe në Shqipëri ekzistonte atmosferë e tillë, sa që nuk ishte i mundshëm as ndonjë reagim spontan, sepse ministri tjetër pasues, (si drejtues i departamentit shkencor) tërhiqte vërejtjen se askush nuk mund të jetë kundër *derektivave të partisë*. Megjithatë, meqenëse gegnishtja ishte lis i madh, rrëzimi tij me një të rënë sopate a prerje skalperi alapartizance nuk shkoi *si në vaj*, prandaj nga pushteti u caktuan edhe ekspertë gjuhësorë që do ta lehtësonin punën që në mënyrë më normale të kryhej një zbatim i tillë. Sidoqoftë, si rrjedhojë, e të rameve të tilla sopate fillimisht u shitua përnjëmend vetëm **paskajorja e mirëfilltë**, zemberleku i kodit zyrtar deri atëherë në fuqi, formë a mënyrë kjo, e cila për nga vlera mund të krahasohet me shtyllë a palcë korrizore të atij organizmi gjuhësor – standardit të shqipes mbi bazë të gegnishtes.

Për mendimin tone, pra i vetmi lëshim i madh gjuhësor allapartizance i bërë në fillim ishte qëndrimi ndaj paskajores, e cila nuk është dashur të preket si shenjë dialekti, madje, ma thotë mwndja, se ka pasur mundësi që ndërkohë të rehabilitohet po allapartizance, por ngjau e keqja kjo nuk ndodhi, dhe si rrjedhojë, paskajorja arbitrarisht mbeti jashtë standardit dhe ende fatkeqësisht qëndron, por shpresojmë jo edhe më, sepse jo vetëm feniksëlutëtarët e shkrimshqipnxënies, po as standardolgët e ndërgjegjësuar nuk do ta lënë.

b) Rreth hapërimit po allapartizance të standardit të rinj dhe tismbulojat ndaj gegnishtes, konkretisht ndaj pjesore-paskajores së përjashtuar

Sido që të këtë qenë, mirë e jo bash mirë, keq e jo bash keq, krejt kjo periudhë rreth rrëzimit të gegnishtes me paskajore me pjesore dhe fuqizimit jo pa sukses të standardit të ri mbi bazë të toskrishtes pjesore-paskajore të mirëfilltë, do të trajtohet në vijim, sipas këtyre dhjetë pikave:

së pari, përpjekje e pasukseshme për shpëtimin e gegnishtes pa paskajore në dy ortografitë e Tiranës 1948 dhe 1951;

së dyti, përpjekje e natyshme, por pa kompetencë ndërkoenizuese, për shpëtimin e paskajores në Ortografinë (gegnisht) të Prishtinës 1952;

së treti, është mjaft me interes prania e paskajores së mirëfilltë në sqarim zërash në FGJSH 1954;

së katërti, rreth pranisë së pjesores geqe pa paskajore në Ortografinë e Tiranës 1956;

së pesti, rreth pranisë enorme të paskajores në Ortografinë e Prishtinës 1957;

së gjashti, paskajorja edhe pse në numër të reduktuar kishte prani të kosiderueshme në Ortografinë e Prishtinës 1973;

së shtati, Oho-ja politike në Kosovë, jehu i Projektit të drejtshkrimit të Tiranës 1967 dhe Konsulta gjuhësore e Prishtinës 1968;

së teti, Kongresi i Drejtshkrimit 1972 me Rezolutën e miratuar, sforcimi i standardit mbi bazë të toskërishtes dhe shpallja e njësimi të gjuhës letrare kombëtare shqipe pa paskajore;

së nënti, pjesore-paskajorja dhe zgjedhimi i foljeve të shqipes në ballafaqim përkim-ndryshim pjesorësh gegnisht-tosknisht para dhe pas viteve 1968/1972 dhe sfidimi i sotëm;

së dhjeti, rritje e autoritetit të kodit të Kongresit të Drejtshkrimit 1972 me kompletimin e shtyllave kryesore profesionale përforcuese të standardit suksese të shqipes letrare kombëtare pa paskajore.

Të ndjekim tashti trajtimin e fakteve me radhë sipas pikave të sapocekura.

1) Përpjekje e pasukseshme për shpëtimin e gegnishtes, në dy ortografitë e Tiranës 1948 dhe 1951

Pra, rrëzimi i ish standardit mbi bazë të gegrishtes ose të gjuhës zyrtare të pavarësisë, më 1945-1947 në Shqipëri, ku mori goditje fatale paskajorja e mirëfilltë me pjesore, dhe nuk u mëkëmb më, vërtet ishte dëm i bërë në mënyrë allpartizance pa u pleqnie fare paraprakisht nga ndonjë organizëm profesional, por meqë çështja e dialektit të gegrishtes ishte problem shumë i madh, qeveritarët e panë të nevojshme që taktikisht ta vënin nën kontroll situatën. Kështu, më 1947, dy vjet pas rrëzimit allpartizance të gegnishtes, ngarkuan gjuhëtarët e njohur, konkretisht: profesorët e autoritetshëm: Aleksandër Xhuvani, Eqerem Çabej e Kostaq Cipo, që ishin bartës e kontribues të suksesshëm të mbarëvajtjes edhe të elbasanishtes, *gjuhës së pavarësisë* ose të ish standardit zyrtar të gjuhë letrare mbi bazë të gegnishtes (1917-1945), por që tashti *vullnetarisht me direktiva* duheshin ta përpunonin standardin e ri, mbi bazë toskërishte, duke e krahasuar nën hije me të përparshmin, të rrëzuar.

Dhe kështu ata si *u zbutën* vullnearisht filluan punën sipas angazhimit të marrë me direktivë që t'i siguronin pushtet-shtetit të ri një gjuhë zyrtare të re mbi bazë toskërishte. Meqë ata me dhjeta vite e kishin dhe ende kishin në përdorim gegnishten letrare, lidhur me ndonjë rezistencë të fshehur të tyre nuk dimë, por dimë se në *Fjalorin serbokroatisht-shqip* 1947, edhe pse trajtat e fjalëve të gegnishtes ende shënoheshin kryesisht si sinonime ndaj atyre të toskërishtes, nuk del i shënuar asnjë shenjë-sqarim me paskajore. Pikërisht këtë gjendje pa paskajore me pjesore të shkurtë me përparësi trajtash të toskërishtes ndaj gegnishtes e ndeshim edhe në Ortografinë e parë pas *Çlirimit*, shkruar gegnisht nga A. Xhuvani (1948), ku veç trajtë-foljes *me qenë* janë shënuar në një paragraf këto 6 paskajore: **me fsha, me ba, me vra, me rra, me me, me hy(!)** - theksi hundor i zanoreve të fjalëve të tilla sipas rregullit në toskërishten tash zyrtare nuk vihej, por zanorja hundore zëvendësohej me -Ë. Ndërkaq në përpunimin e kësaj ortografie më 1951 nga i njëjti Komision, por tani shkruar toskërisht nga Kostaq Cipo, shënohen vetëm këto dy paskajore: **me fsha, me ba**.

Kështu ishte demokracia socialiste, Xhuvani si elbasanas me dorë të vet shkroi gegnishten letrare pa paskajore, dmth, ishte bindur që *me vullnet të pranonte përmbysjen e normës* standarde *mbi bazë të gegnishtes elbasanase*, të cilën mbi 30 vjet e kishte përpunuar, rekomanduar e zbatuar, apo jo?! Ndërkaq, Kostaq Cipo, po elbasanas, *me vullnet e dëshirë* tash i avancuar kryetar Komisioni, shkroi vetëm në toskërisht. Kështu në këto dy Ortografi të gjuhës zyrtare shqipe

vazhdonte të mos shënohej fare paskajorja, madje që nga ortografia e K. Cipos e në vijimsi as gegnishtja letrare.

Sidoqoftë, kjo ortografi e Cipos ose kodi i saj toskërisht në vitin 1952, do të arsyetohej *shkencërisht* në dy Tubime të organizuara nga Shoqata e Shkrimtarëve të Shqipërisë, ku ishin të ftuar edhe gjuhëtarët hartues të asaj ortografie. Kjo bëhej, nga organizmat zyrtarë, për t'u dhënë tubimeve të tilla gjoja legjitimim demokratik e shkencor. Natyrisht, pasi toskërishtja tashmë dilte e favorizuar, i vetmi që tentoi së paku ta nxirrte nga pusi i hedhur paskajoren e mirëfilltë, ishte elbasanasi Dhimitër Shuteriqi, i cili jo në emër të gegnishtes (ishshqipes zyrtare), por në emër të gjuhës propagandistike të kreut të Partisë, i cili gjatë Luftës dhe e kishte përdorur në gjuhën e shkrimit. Po, sidoqoftë, as ky tentim i Shuteriqit nuk pati kurrfarë suksesi, pra, si duket, jo me fajin e kreut të Partisë, ngase ai e përdori paskajoren e mirëfilltë gjatë tërë jetës së tij, por nga poltronët gjuhëtarë e intelektualë miopë dhe alapartiashët përgjegjës pa njohuri standardologjie, të cilët e shfrytëzuan po *kriterin e thjeshtëzimit* rreth synimit të një gjuhe zyrtare, tash mbi bazë të tosknishtes, në të cilën, si veçori e dialektit tjetër të rrëzuar. nuk bënte pjesë aq dukshëm paskajorja e mirëfilltë.

2) Përpyjekje të natyrshme për ruajtjen dhe kultivimin e paskajores së mirëfilltë në Ortografinë e Prishtinës 1952

Të shohim tashti çfarë ndodhi me paskajoren në standardin e shqiptarëve gegërishtfolës në Kosovë (Jugosllavi), ku pas L2B, vazhdonte të respektohej standardi zyrtar i mbetur nga *shqipja e pavarësisë* që nga vitet 1941-1945 mbi bazë të gegnishtes. Kështu në Ortografinë e vitit 1952 të Prishtinës dalin të shënuara këto 19 paskajore:

me vu re, me përgjithësue, me bashkëpunue, me shti, me ringjallë, me trajtue, me përdorë, me krijue,, me mbajtë, me pasë, me botue, me çfratësue, duhet me i botue; me i prishë, me i marrë, me shfrytëzue, për me u përdorë, kanë me pasë, me lëvrue, me lëshue,

Siç po shihet në të gjithë shembujt respektohej trajta e shkurtë e pjesores së paskajores, e formëzuar në KL të Shkodrës.

3) Raste të paskajores së mirëfilltë në FGJSH 1954

Në *Fjalorin e gjuhës shqipe* 1954, për befasi ndeshim në diçka të papritur. Në këtë Fjalor, *pra, befason për të mirë fakti se hartuesit a dy ortografive të para, siç ishin gjuhëtarët tanë të njohur* si K. Cipo, E. Çabej, A. Xhuvani, të cilën së andejmi e anashkaluan paskajoren, tani si hartues apo udhëzues të këtij Fjalori drejtuar po nga K. Cipo, edhe pse konstatonin qartë se gjuha zyrtare tashmë ishte toskërishtja pa paskajore, këta si shkencëtarë të vërtetë siç ishin dhe që njihnin punë, mbase edhe me padjallëzinë e M. Domit, A. Krajnit dhe të gego-gramatikanit O. Muderizi, guximtarisht gjetën mënyrë që në tekstin sqarues të zërave, të fusnin jo vetëm afro 40 raste pjesorësh të shkurta geqe. Ndërsa te folja pres (me pre) ndeshim të dy pjesoret, të shkurtën geqe **pre** (me pre) edhe atë të toskërishtes **prerë**, te shembujt e mëposhtëm ndeshim vetëm pjesoren e shkurtë të gegnishtes:

pri (prij me pri, jo prirë), *përndjekë* (përndjek me përndjekë, jo përndjekur) *tronditë* (trondis me tronditë jo tronditur), *rrëshqitë* (rrëshqis me rrëshqitë jo rrëshqitur), *dvetë* (dves me dvetë jo dvetur), *ndjehë* (ndjeh me ndjehë, jo ndjehur) etj.

Ndërkaq, gjatë formulimeve të sqarimeve brenda zërave ndeshim përafërsisht nja 20 shprehje e idioma me paskajoren e mirëfillt: me+pjesore e shkurtë, si:

s'asht punë me luejtë, merr me dalë po s'mundet; me u rrekëllye, me hjekë, mos me shkue, mos m'u shue nga faqja e dheut, me i kapë majat, me u qepë, me u bë lamë, me mëshi nga faqja dheut.etj.

Vërtet një guxim i tillë flet në atë regjim për shpirtin, mendjen dhe bindjen e formimin shkencor të tyre, ngase nuk ka qenë lehtë të veprohej asokohe ashtu kundër direktivës, kur pjesorja e shkurtë geqe dhe paskajorja e mirëfilltë ishin dëbuar nga standardi i shqipes nga ata kallasha-zyrtarë që kolliteshin edhe tani si autoritete. Me sa dimë ky edhe ishte rasti i fundit që në një tekst të tillë, fjalor normativ, të botuar në Shqipri të zinin vend shprehje geqe me paskajore të mirëfilltë, apo jo?

4) Prania e pjesores së shkurtë (geqe) pa paskajore në Ortografinë e Tiranës 1956

Edhe Ortografisa e re e Tiranës 1956 si dy ortografite e para 1948 dhe 1951 i jepte përparësi standardit mbi bazë të toskërishtes, por në njëfarë mënyre lihej liri sa për t'u kuptuar se gjoja mund të përdorej edhe dialekti i gegnishtes, duke lejuar në ortografi edhe ndonjë trajtë geqe, por jo paskajore. Kështu ndodhi edhe në Ortografinë e viti 1956. Sido që të ketë qenë, ndërsa për dikë në Shqipri mund të ishte mashtrim politik, për standardologët e Prishtinës ishte legjitimim i dialektit gegë.

Pikërisht për këtë arsye e pamë të mbëhishme të rikujtojmë disa rregulla drejtshrimore nga kjo ortografi që ndërlidhen me gegnishten:

1) Në një fjali thuhet se në gegërisht do të ruhet kudo i plotë në shkrim togu zanor UE, që del kryesisht paralel ndaj atij –UA të toskërishtes (standardit zyrtar), si:

a) tek emrat: *ftua /ftue, muaj /muej, grua/grue, krua/kruë; kallxues* (ndaj kallëzues), pastaj veçan: *besues, sulmues, zbatues* etj.;

b) tek mbiemrat (vetëm gegnisht): *i durueshëm, i kuptueshëm, i rrëmbyeshëm; i liruët, i squët, i shëmtuët, i shuët;*

c) përemra e raste të tjera, shembuj paralelë: tosknisht / gegnisht: *ne/na, tënd/tand, tim/tem, time/teme juaji/jueji; vetes/vehtes, të tyre/të tyne;*

ç) te folja e raste lidhur me to, si ballafaqimi –UA/-UE: *shkruaj / shkruëj*, ndërkaq ndeshim shembuj paralelë të pjesoreve, që toskërisht marrin fundore –UR, po që në gegnisht si në përdorim alternativ: –Ë ose -UN, si *lidhur - lidhë a lidhun*, ndërsa tipi tjetër që në toskërisht po në pjesore përfundojnë me -R ose –RË, në gegnisht pjesorja ka mbaresë zero, si p.sh.: rrëfej rrëfyer/rrëfye, shpërblej shpërblyer/shpërblye, punoj **punuar** (pa paralelen geqe *punuem*)/**punue** (pa paralelen toskë *punua*), shkruaj shkruar/ *shkrue* (pa paralelen toskë *shkrua*), lyej lyer lye; laj larë/la, fshij fshirë fshi, fryj fryrë fry, blej blerë/ ble; pastaj janë shënuar barasvlerës të tjerë: hyra/hyna, ngrira/ngrina, të lidhë/të lidhi, të flasë/ të flasi, laje e lajshe, lanin e lajshin; urdhërore folë- *fol*, ikë –*ik*; keni –*kini*, jeni –*jini*; punote! –*punonte*; baj, **me ba** (bë), ndaj baj (bar), **me bajtë**, me qenë se a meqenëse; ardhkam, shkelkam.

d) shembuj të tjerë: *duke/tue*; shumësi nj-j: *kalamanjt*; - *kalamajt*, thonjtë - *thojt*, mullinj – *mullij*; shoqëror/shoqnor, etër/etën, etërit/etnit, djathërat / *djathënat*; fushë e gjerë/fushë e gjanë a fush' e gjanë etj.

Për secilin element edhe sot mund të diskutohet, por këtu tani nuk është vendi. Tashti mund të them vetëm kaq se vetëm emrat dhe mbiemrat e tipit **besues** dhe **i besueshëm** që kanë mbetur në përdorim në standardin e sotëm, të gjitha elementet e tjera ishin mashtrim ndaj gegnishtes ose sipas asaj që thonë: *më ka çue nana sa me la gojën*, sepse të gjitha rastet paralele

pothuaj ishin në shuarje e sipër ose ishin shuar tashmë apo ishin shkruar si paralele ndaj standardit të ri tosknisht në Shqipëri. E thamë se gegizmat e tillë ishin veprim demagogjik, ngase në atë kohë në Shqipëri, pothuaj, asgjë nuk botohej në gegnishte. Sidoqoftë, për mendimin tim ajo që i ka munguar dhe i mungonte kodit të formëzuar gjuhësor në Shqipëri, pra edhe kësaj ortografie, ishte mungesa e paskajores së mirëfilltë, sepse pa të, pra pa paskajore të mirëlltë në standard pjesorja e gegnishtes nuk ka forcë konkurruese ndaj pjesores së letrarishtes së sotme (toskrishtes). Madje, pa paskajoren e mirëfilltë edhe vetë shqipja globale nuk mund të quhet plotësisht gjuhë e natyrshme shqipe. Si duket kjo mangësi ishte vërejtur nga standardologët e Prishtinës, tek të cilët kjo paskajore me ca vlera do të shënohej konsiderueshëm në dy ortografitë pasuese të tyre.

5) Paskajorja në Ortografinë e Prishtinës 1957

Viti 1956, kur në Tiranë u botua Ortografia e re e sapocekur, për shqiptarët në Jugosllavi ishte një ndër vitet më fatzeza, sepse kundër tyre, popullsisë shqiptare, ishte organizuar aksioni famkeq “*mbledhja e armëve*”, kurse qëllimi ishte: dhunë, represalje kundër asaj popullate për shpënguljen ose ligshkrimin e tyre në çdo pikëpamje dhe në aspektin kulturo-gjuhësor. Pikërisht tashti depërton në Prishtinë ortografia e sapocekur e Tiranës me pjesoren geqe, por pa paskajore dhe kështu gjoja ndihmonte standardin e shqipes këndeje. Por e thamë se intelektualët tanë e dinin se pa paskajore s’mund të mendohej standardi i shqipes. Atëherë standardologët e Prishtinës, pra një vit më vonë më 1957, ndoshta paksa në shenjë reaksioni kundër Ortografisë gjysmake pa paskajore të Tiranës, pasi ndryshe nuk kishin mundësi reagimi, në Ortografinë e vet të sapohartuar, tekst 3-4 faqesh, futën në përdorim si model drejtshkrimi afro 50 raste me paskajore të mirëfilltë, si:

me thjeshtue, për me mbrojtë, me rekomandue, me ba, me pra, me u thi, duhet me u shkruie (2 herë), duhet me mujtë, me ra (3 herë), me pru (3 hetë), me ardhë (3 herë), me dijtë (3 herë), me shkruie, me shque, me shlye, me shtye, me shkoqë, duhet me u parakujdesë, me shtrua, me shitë, me gjetë, me lagë, me prishë, me ndie, me mbërrijtë, me mësue, me mbërri, me arrijtë, me ndigjue, me ndëgjue, me mbështetë, me pështetë, me parafytyruem, me parafytyrue.

Dhe i gjith ky numër enorm i paskajoreve me+pjesore të shkurtë u nënkuptua nga dikush vërtet si njëfarë proteste për mungesën e paskajores në ortografinë e Tiranës 1956. Edhe pse nga Tiranë nuk u hetua farë reagimi, këndeje nga ne, po. Mbase dikush nuk mund ta duronte një dallim kaq të madh ortografie në raport Tiranë-Prishtinë, prandaj, si rrjedhojë në Prishtinë, u formua një komision i ri për hartimin e një ortografie të re të gjuhës shqipe, ku edhe pjesore-paskajorja do të sillej në kufij më të arsyeshëm.

6) Ortografia e re e Prishtinës 1963 dhe paskajorja numerikisht e reduktuar

Kështu më 1963 Komisioni i ri, me në krye prof. Idriz Ajetin, ofroi Ortografinë e re të gjuhës shqipe të hartuar me material të përzgjedhur e të përpunuar. Në këtë ortografi të re (Beograd 1964). shihej ndikimi edhe metodologjia e Ortografisë së Tiranës 1956. Ndonëse nga pala e Tiranës as që bëhej orvatje për me nxjerrë nga pusi pa fund paskajoren me+pjesore, këndeje megjithatë u ruajt ajo paskajore edhe në këtë ortografi, edhe pse në numër më të kufizuar shembujsh, ku i ndeshim të shënuara këto 13 paskajore:

me ba, me bajtë, me marrë, me nxjerrë, me ardhë, me dijtë, me pi, me pre, me pritë, me mbjellë, me mjellë, me ikë, me ecë.

Mund të themi se në këtë ortografi, edhe pse ishte reduktuar numri dhe se mungonin pikërisht shembuj të paskajores së mirëfilltë nga tipi i foljeve më *O, megjithatë në një pjesë të një pike të “mbiemnat”, pa cekur paskajore, bëhet njëfarë përplotësimi, ku thuhet: “*mbiemnat që vijnë nga pjesoret e shkurtueme(!) me –UE do të sosin me –t: lirue i liruet, sque – i squet, shëmtue – i shëmtuet, kullue – i kulluet etj.* Jo vetëm për këtë rast, ku vihet në pah togu zanor –UE, karakteristikë e gegnishtes, por në ortografitë e Prishtinës e quajmë pozitiv edhe faktin tjetër, ku tërhiqet vërejtje rreth përkimit e dallimit në mes të foljeve në raste homofomash, si: me ra /me pru, me pre/me pritë, me ba (të bajë)/ me bajtë (të bajë).

Sidoqoftë, ky tekst pasqyrore mjaft mirë, natyrën e gegnishtes në atë fazë zhvillimi, duke mbështetur ortografinë e standardit të gjuhës shqipe mbi bazë të gegnishtes.

7) Oho-ja politike e parajehut të Projektit të drejtshkrimit të Tiranës 1967 dhe Konsulta e gjuhësore e Prishtinës 1968

Ndërkohë, derisa te ne respektohej ortografia e Prishtinës, në Tiranë u publikua ortografia tjetër të radhës – Projekt 1967, këndej te ne ndodhi një ohojë politike që kushtëzoi dhe mundësoi admirimin ndaj atij projekti, prandaj për oho-jehonën dhe efektin e veçantë që pati aso kohe në Prishtinë kjo ortografi e radhës që vinte nga Tirana, do të bëjmë fjalë tash në dy nëntituj: së pari, parajehu në Prishtinë i këtij *Projekti* dhe së dyti, *Konsulta gjuhësore e Prishtinës*, ku do të miratohet me aklamacion (si një për një) përmbajtja e atij Projekti.

a) Parajehu në Prishtinë i Rregullave të drejtshkrimit (projekt), Tiranë 1967

Si duket standardologëve të Tiranës, nuk u binte në sy shqetësimi nga Kosova as nga diaspora për mungesën e paskajores së mirëfilltë në standard dhe kjo u pa katërcipërisht, se po në atë dhjetëvjetësh, konkretisht më 1967 në Tiranë u botuan **Rregullat e drejtshkrimit në gjuhë në shqipe (Projekt)**, ku përsëri nuk shënohej asnjë paskajore, madje elementet e toskërishtes pa ato geqe ishin përforcuar. Sido që të ketë qenë gjendja në Shqipëri, këtej, falenderuar një ohoje politike të krijuar në Prishtinë pas Plenumit të Brionëve 1966 (Jugosllavi), këto rregulla të reja u pritën mirë, mbase edhe nga ndonjëri që ende nuk i kishte pasur në dorë, por duke pasur besueshmëri të plotë të standardologët e Tiranës, të cilët, siç mendohej nga ne, përveç kritereve shkencore do të kishin parasysh edhe interesin e përgjithshëm kombëtar, andaj gjithçka që servohej së andejmi ishte joshëse dhe konsiderohej si detyrë që duhej zbatuar edhe prej nesh.

Këtë që e thamë, kemi vërejtur se pa kaluar as disa muaj, nga botimi i atij Projekti të *Rregullave* në Tiranë, profesori ynë i nderuar Idriz Ajeti, mbase edhe ky ende pa i shfletuar mirë apo pa i studiuar në thellësi ato Rregulla në grup me shokë, i entuziazmuar për njëfarë lirie të shprehjes që fituan shqiptarët aso kohe këndej nga rrëzimi i Rankoviçit, në gazetën **Zani i rinisë** të Prishtinës nr. 11/67, publikisht shprehej kështu:

Gjuha letrare që asht në përdorim në Shqipni nuk asht tosknishte, por e njomun me gegnishte, çka përputhet me evoluimin e vet gjuhës dhe e pasunon atë, prandaj me atë gjuhë mundemi me fillue menjëherë ngapak me ndonjë emision përkrye radios etj.

Kështu, siç do të shohim, kjo ishte parapërgatitje për pranimin e gjuhës letrare symbyllazi, me besim ose tue ua lënë zgjidhjen si në besë burrash kanuni Tiranës, atje ku duhet të pleqnohej drejt jo vetëm çështja e gegnishtes, por veçmas edhe mungesa e paskajores. Mirëpo, pikërisht kur është çështja të paskajorja, siç do të shohim, ajo e mirëfillta nuk do t'i rikthehej standardit, por aq më

keq edhe më tej i shtrohej asfiksimit apo zhdukjes propagandisht. Gjithsesi ishte e kundërta e asaj që e pati shprehur prof. Idrizi që me paskajore “**mundemi me fillue**”. Kështu edhe me këtë Ortografi nuk do të sakrifikohet, vetëm kjo paskajore e profesorit tonë por edhe mbi 90 shembuj të tillë përfaqësues nga Komisia Letrare e Shkodrës që i ishin lancuar normës si shembuj model, madje po aq e më tepër do të sakrifikoheshin nga ortografitë e gramatikat e Prishtinës, të miratuara e të vendosura me bekimin e profesor Idrizit dhe të profesorëve të tjerë si dhe të mija e miliona paskajoresh nga shkrime gegësh e të tjerë, pa përmendur numrin e tyre të pa fund e pa plafon nga gjuha e folur e popullit tonë.

b) Konsulta gjuhësore e Prishtinës 1968 në shërbim të tëhuajimit alpartizancë të normës së gegnishtes me paskajore

Në të vërtetë, meqë në Shqipëri assesi nuk donin të rehabilitonin vlera të gegnishten, kuptohet aq më hiç paskajoren e mirëfilltë, madje as atë të shkurtë të toskëzuar. Ky sakrifikim i paskajores së mirëfilltë arsyetohej me interesin jetik ekzistencial kombëtar të shqiptarëve kudo, brenda dhe jashtë **Shqipërisë-Nanë**, se shqiptarëve momentalisht u nevojitej njësimi i gjuhës standarde, që konsiderohej si hallka e parë e bashkimit kombëtar, se sa hapja e ndonjë diskutimi rreth standardologjisë së gjuhës sonë. Kështu, atëherë situata oho-politike diktoi që një vit pas botimit të Projektit të kësaj ortografie, këndej në Prishtinë më 1968 të organizohet një Konsultë gjuhësore, ku pas propozim-referatit të prof. Idriz Ajeti, i cili tashti nuk kënaqej me "ngapak", në përputhje me sloganin “*Një komb një gjuhë letrare*” të përkrahur edhe nga studentë e studiues, por edhe nga disa aktivistë politikanë vendës, Prishtina ia servoi vullnetarisht vetvetes, pa kurrfarë rezerve normën e Projektit të Tiranës, standardin mbi bazë të toskërishtes, me të cilën mbase nuk dihej mirë se gegnishtja tëhuajsohej, gati plotësisht, ndërsa paskajorja shpallej e zhdukur totalisht. Kështu, me thënë të drejtën, në Konsultën gjuhësore të Prishtinës ai njëzim u pranua allapartizancë, mbase me shpresë për dikënd, që edhe kjo çështje si edhe të tjera në raportin toskrisht/gegnisht do të zgjidheshin më lehtë me bashkëpjesëmarrjen e të dyja palëve Tiranë – Prishtinë, duke e pasur për mbështetje një gjuhë letrare të unifikuar, apo jo?!

Së këtejmi, është e vërtetë, siç tregoi koha se edhe Konsulta e Prishtinës, edhe pse atdhetarisht në parim ishte admiruese, shikuar nga një aspekt tjetër, kur pala tiranase paraqitej tejet toskërishtfile, gjykuar nga rrethanat e sotme, duke pasur për bazë kriteret shkencore pa emocione sociolinguistike, vendimi i Prishtinës ishte vendim i nxituar, i marrë, si u tha, gati-gati allapartizancë, apo jo?!

Sidoqoftë, vendimi nga Konsulta e Prishtinës, si thuhet, e kishte befasuar parinë politiko-shtetërore të Shqipërisë, po njëherazi e kishte këndellur që të mendonte se nga shqiptarët sidomos nga Kosova, mund të fitonte politikisht, mbase edhe atdhetarisht, si në planin e brendshëm, ashtu edhe në atë politik të jashtëm, pikërisht edhe nëpërmjet faktit që vetë prishtinasit, duke mbështetur politikën kulturo-gjuhësore të Tiranës ndihmonin rritjen e prestigjit të Tiranës edhe në këtë pikë. Së këndejmi, si rrjedhojë e këtij vendimi të Prishtinës, ku në të vërtetë, u pranua standardi gjuhësor i Tiranës, i cili filloi së zbatuari përmenjëhershëmrisht, shoqëruar me një propagandë të organizuar mirë. Kështu rezultatet fryheshin e zmadhoheshin, ndërsa defektet fsheheshin.

Sido që të ketë qenë, pas 5 vitesh edhe me votën e paraditur të prishtinasve në Kongresin e Drejtshkrimit në Tiranë (1972) kodi në shqyrtim pa paskajore, do të shpallet standard unik i gjuhës kombëtare shqipe.

Ç’është e vërteta, meqë fillimisht para e pas konsultës nuk pati mençuri konstruktive që të bëhej një marrëveshje mirëkuptimi, në mënyrë që së paku të bëhej ndonjë plotësim i Rregullave ku ndërkohë mund të përfshiheshin disa vlera të saktësuara nga ortografitë e Prishtinë, siç ishte çështja e paskajores, atëherë ai vendim i nënshkrim-përbashkimit gjuhësor pa paskajore, duke

shfrytëzuar frymën e Kongresit, për këtë pikë doli shumë i dëmshëm me rrjedhoja, të cilat duke pasur parasysh autoritetet institucionale kulturo-shtetërore gjuhësore të atëhershme, për mendimin tonë ka qenë më lehtë se sot të zgjidhej edhe ky problem, zgjidhje kjo që po zvarritet për mungesë autoriteti, siç ekzistonin atbotë, por nuk u zgjidh ky problem edhe për faktin sepse mungonin studimet e nevojshme dhe kërkesat këmbëngulëse siç po veprohet sot.

8) Kongresi e Drejtshkrimit 1972 dhe Rezoluta për shpalljen e standardit unik të gjuhës shqipe mbi bazë të toskërishtes si standard kombëtar

Nga veprimet alpartizance pas LDB në Shqipëri dhe nga Konsulta gjuhësore e Prishtinës 1968 gegnishtja mbeti e rrëzuar, ndërsa paskajorja e mirëfilltë standardisht e zhdukur, si e paqenë, prandaj në Kongresin e Drejtshkrimit 1972 vetëm sa u konformua një gjendje e tillë. Në të vërtetë, nga referati i prof. A. Kostallarit, pse ndodhi kështu rreth paskajores së mirëfilltë, përgjegjësia binte mbi gegërtandardologët, të cilët e diskutuan e diskutuan por nuk e argumentuan bindshëm kthimin e saj në standard, ndërkaq, nga reagimi i prof. Spiro Floqit në Konkres, kuptojmë pak më troç rreth qëndrimit zyrtar ndaj paskajores. Ky, duke kërkuar që lidhëzja *meqenëse* duhej shkruar bashkë, arsyetonte me faktin se po të shënohej me pjesët veç e veç do të asociaciononte formën *me qenë* të paskajores(!), e cila, sipas tij, ishte gjykuar më parë si *e huaj për standardin*. Po këtë mendim e shpreh edhe delegati (gegerishtfolës) nga Shkupi, Sefedin Sulejmani, i cili insistonte që paskajores assesi nuk duhet lënë asnjë gjurmë, pra as si lidhëz *meqenëse!*?

Po në këto rrethana prof. Idriz Ajeti, duke qenë aktiv në Konsultën e Prishtinës për pranimin dhe zbatimin e atij Projekti, dhe njëherazi, duke qenë kryesues i delagatëve të Prishtinës edhe si një pjesëmarrës i privilegjuar në Kongresin e Drejtshkrimit, aspak nuk u tregua i zhgënjyer, pse nuk i doli gjuha letrare e Shqipnisë, ashtu siç e pati paramenduar të *njomun me gegënishte*, por aq më keq do të gëlltiste jo vetëm rrëzimin e gegnishtes, por edhe zhdukjen e paskajores së mirëfilltë me të cilën kishillonte se *mundemi me fillue*, mbase me shpresë që e mbante mbyllur se kolegët gjithandej nga Tirana do të mund të rregullonin ndërkohë diçka edhe lidhur me paskajoren, apo jo?! Jo vetëm ai, por edhe të tjerët, atëbotë askush nuk gjeti rast të qante hallin e paskajores dhe për mangësitë e tjera që nuk ishin të përfshira në standardin e tillë të quajtur gjithëkombëtar. Në të vërtetë, profesorët e Prishtinës dukej se tashmë ishin pajtuar me normën *ideale* të ofruar të *gatshme* nga Tirana. Dhe kështu të lehtësuar nga përgjegjësia u mbetej vetëm të zbatuarit e atij kodi sa më sukseshëm në të gjitha porët e jetës, andaj edhe nëse dikush ua përmendte ndonjë mungesë, siç ishte edhe mungesa e paskajores, nuk donin ta dëgjonin, sepse sipas tyre ishte arritur njëzimi e stabilizimi i një gjuhe standarde për të gjithë shqiptarët, kurse një paskajore e mbetur jashtë, si *fjalë mahalle*, nuk çonte kurrfarë peshe, apo jo?!

Së këndejmi, po del e vërtetë se paskajoren nuk e përjashtoi Kongresi, ngase ishte e përjashtuar dhjetra vite më para, duke mos u përsirë në asnjërën nga ortografitë e Tiranës, as në Projektin e Kongresit, andaj në aso rrethana këmbëngulja për rikthimin e saj ishte diçka jo vetëm kundër protokollit, por edhe jashtë të së mundshmes. Kështu paskajorja duke mos pasur sinonim ose paralele në tosknishte, mbeti pa zëvendësim,. Gjithsesi e përjashtuar nga procesi i zgjedhimit të foljeve.

9) Paskajorja dhe zgjedhimi i foljeve të shqipes, në ballafaqim përkim/ndryshimi gegnisht/toskërisht para dhe pas viteve 1968-1972 deri te sfidimi i sotëm

Kur, në një konferencë shkencore, më 1992, kam pas dëgjuar nga prof. Mehmet Çeliku se në kodin e ri mbi bazë toskërisht për shkaqe subjektive është përjashtuar nga standardi komplet sistemi foljor i gegërishtes e më të edhe paskajorja, nuk kam dashtë me besue, se një punë të tillë mund ta kishin bërë adhuruesit tanë politikë e shkencorë nga Nanë-Shqipnia, të cilët i paramendonim të pagabueshëm politikisht e të arrirë shkencërisht. Nuk dyshonim në konstruktivitetin e tyre, madje, duke marrë parasysh mundësitë, edhe atdhetarisht i konsideronim të përkryer. Më shkante mendja si ishte e pamundur me ndodhë një subjektivizëm i tillë në Shqipri, ku popullata gegnishtfolëse ishte e lirë, por të gjithë, në radhë të parë studiuesit, të cilët, siç mendonim ne, për hir të interesit të përgjithshëm kombëtar, kishin pranuar vullnetarisht me respektue standardin mbi bazë të toskërishtes, ashtu siç bëjnë edhe ne që vullnetshëm e pimë atë pilulë më 1968, ngase besonim, siç na servohej se drejtshkrimi si një vepër e arrirë e dijes dhe politikës parimore ishte plotësisht në vijë të drejtë me kauzën kombëtare, apo jo?

Sido që të ketë qenë, për ta kuptuar më mirë përmbajtjen e këtij nëntitulli “*Paskajorja dhe zgjedhimi i foljeve të shqipes në ballafaqim përkim-ndryshimi gegnisht/toskrisht para dhe pas viteve 1968-1972 deri te sfidimi i sotëm*”, si mësues gjuhe deri në vitin 1971, kur m’u mor ditari për herë të shtatë dhe të fundit, kujtoj transformimin e zgjedhimit të foljeve, dhe konkretisht këtu tash fill do të mjaftohem me ofrimin e zgjedhimit të një foljeje si shembull, sepse qëllimi është sa për t’u kuptuar ideja se çfarë flijoi vullnetarisht në zgjedhim kodi gegnisht për t’u shkrirë në kodin tosknisht për hir të zgjedhimit të njëzuar, kurse sot pa kurrfarë sakrifikimi dikush nga ana e kodfituesit nuk e toleron paskajoren, së paku si trajtë përfaqësuese, fakt-arsyeja e vetme vetëm pse qenka gege!!!

Mirëpo, duke lënë vend për shpimje (zhdehje) deri në këndellje, meqë edhe çështja e zgjedhimit të foljeve në gramatikat tona paraqitet me probleme, ne përzgjedhëm procedurën e zgjedhimit të zbatuar nga z. Zijadin Munishi, profesor fakulteti, sipas veprës: “*Zgjedhimi i foljeve*”, SHB “*Libri shkollor*, Prishtinë 1998 dhe sipas asaj skeme po e zgjedhjmë foljen me punue.

(1) Zgjedhimi i foljes me punue (punoj, punova, punuar (punue))

Format veprorë e joveprorë

I. Mënyra dëftore

1) Koha e tashme

Punoj /punohet / pa ndryshime kodi gegnisht /tosknisht

2) E tashme e caktuar

Jam duke (u) punuar - jam tue (u) punue, / ndryshimi -UAR /- UE 16 raste

3) E ryer

Kam (jam) punuar -Kam (jam) punue, / -UAR/-UE 16 raste;

4) e pakryer

punoja/ punohej - punoja (punojshta!) punohej /- pa ndryshim kodi

5) e pakryer e caktuar

Isha duke (u) punuar - Isha tue (u) punue /- ndryshimi -UAR- UE 16 raste

6) më se e kryer

Kisha (isha) punuar - kisha (isha) punue /- *ndryshimi* –UAR/-UE 16 raste

7) e kyera e thjeshtë

Punova, u punova /- *pa ndryshim kodi gegnisht/tosknisht vetëm njëjësi 3 vetat e para*
vepreore dhe 2 jovepreore , ndërsa - plus veta III njëjëj jovepreore u punue/ u punua dhe
rastet e shumësit 4, UA/-UE gjithsej 10 raste .

8) e kryer e tejshkuar

pata (qeshë) punuar /-pata (qeshë) punue - *ndryshimi* –UAR/-UE 16 raste

9) E ardhme

do të punoj (punohej) /- *pa ndryshim kodi gegnisht/tosknisht*

10) e ardhme II

Kam për të (për t'u) punuar -kam për të (për t'u) punue /-*ndryshimi* –UAR/-UE 16 raste
(kam me punue)

11) e ardhme e përparme

Do të kem (jem) punuar - do të kem (jem) punue /- *ndryshimi* –UAR/-UE 16 raste

12) e ardhme e së shkuarës

do të punoja (punoheja) - do të punoja (do të punojsha) /- *pa ndryshim kodi*

13) e ardhme e së shkuarës II

kisha për të (për t'u) punuar - kisha për të (për t'u) punue /-*ndryshimi* –UAR/-UE 16 raste
(kisha me punue);

14) e ardhme e përparme e së shkuarës

do të kisha (do të isha) punuar – do të kisha (isha) punue /- *ndryshimi* -UAR/-UE 16 raste
(do të kisha me punue!)

II. Mënyra habitore

1) E tashme

(u) punua-kam -(u) punue-kam /- *ndryshimi* –UA /-UE 16 raste

2) e kryer

paskam (qenkam) punuar -paskam (qenkam) punue /- *ndryshimi* -UAR/-UE 16 raste

3) e pakryer

(u) punua-kështa -(u) punue-kështa - *ndryshimi* –UA/-UE, /-16 raste

4) Më se e kryer

Paskështa (qenkështa) punuar – paskështa (qenkështa) punue /- *ndryshimi* -UAR/-UE, 16 raste.

III. Mënyra lidhore

1) e tashme

të punoj (të punohet) /- *pa ndryshim kodi gegnisht/tosknisht*

2) e kryer

të kem (të jem) punuar – të kem (të jem) punue /- *ndryshimi* –UAR/-UE, 16 raste

3) e pakryer

të punoja (të punoheshin) - të punoja (të punojsha) të punohesha /- *pa ndryshim*

4) më se e kryer

të kisha (të isha) punuar -të kisha (të isha) punue /- *ndryshimi* –UAR/-UE, 16 raste

IV. Mënyra lidhore-habitore

1) e tashme

(t'u) të punua-kam – (t'u) të punue-kam – *ndryshimi* -UA/-UE, 16 raste

2) e kryer

të paskam (të qenkam) punuar - të paskam (të qenkam) punue /- ndryshimi-UAR/-UE, 16 raste

3) më se e kryera

të paskësha (të qenkësha) punuar - të paskësha (të qankësha) punue /- ndryshimi -UAR/-UE, 16 raste.

V. Mënyra kushtore**1) E tashme**

Do të punoja (do të punohesha) /- pa ndryshim kodi gegnisht / tosknisht, 16 raste

2) tashme II

Kisha për të (t'u) punuar - kisha për të (t'u) punue /- ndryshimi -UAR/-UE, 16 raste (kisha me punue)

3) e kryer

Do të kisha (isha) punuar - do të kisha (isha) punue, /- ndryshimi -UAR/-UE, 16 raste

VI. Mënyra dëshirore**1) e tashme**

punofsha // u punoftë /- pa ndryshim kodi gegnisht/tosknisht

2) e kryer

Paça (qofsha) punuar – paça (qofsha) punue /- ndryshimi -UAR/-UE, 16 raste.

VII. Mënyra urdhërore

(/- pa ndryshime kodi)

Pa trajta të shkurta

Ti puno (punohu)

Ju punoni (punohuni)

Me trajta të shkurta të prapavendosura

Punomë punomni

Punoma punomani,

Punomi punomini

Punoje punojeni:

Punoja punojani,

Punona punonani

Punoji punojini

Punoju punojuni

Punojua punojuani.

Sido që të ketë qenë, për të kuptuar më mirë këtë proces transformimi nga normëzimi mbi bazë gegnishte në atë tosknishte, mbështetur, përveç në pasqyrzën e mësipërme po shprehemi me ndonjë konstatim më poshtë.

(2) Tri konstatime të veçanta

Ndërkaq ne për hir destinimi të temës, duke pasur parasysh të dhënat nga procesi i zgjedhimit, fare shkurt do të përqëndrohemi vetëm në tri konstatime të veçanta. Në të vërtetë, rreth përkim-ndyshit në raportin gegnishte (kodi i mëparshëm) ndaj tosknishtes ose standardit (kodi i tashëm) lidhur me zgjedhimin e foljes **me punue**, po spikasim këto tri çështje në formë pyetjesh:

E para, në krahasim me burime të tjera ka apo jo, gjëra të paqarta lidhur me kohët e shënuara pa ndryshim kodi gegnisht/tosknisht?!

E dyta, si shpjegohet shpërndërimi i pjesoreve të gegnishtes apo shuarja e prapashtesë-fundores së pjesores gege –UE në -UAR dhe -UA të toskërishtes për hir të unifikimit të standardit? dhe

E treta, si sqarim shtesë, pse mbeti jashtë, pa u mbulua apo pse nuk u bë absorbimi i konceptit të paskajores së mirëfilltë në standardin e ri mbi bazë të toskërishtes?

Për qartësi të pyetje-konstatimeve të veçanta, po përpiqemi me u përgjegjë tash fill.

a. Rreth kohëve foljore pa ndryshim kodi në raportin gegnisht –tosknisht

Si shihet nga pasqyrëza e zgjedhimit, pa ndryshim kodi në raportin gegnishte/tosknishte dalin 9 kohë, 5 kohë të mënyrës dëftore: *e tashmja*, *e pakryera*, *e kryer e thjeshtë* (pjesërisht), *e ardhmja* dhe *e ardhmja e së shkuarës*, dy të lidhore: *e tashmja* dhe *e pakryera*, po ashtu dy nga *e tashmja* e kushtores dhe *e tashmja* e dëshirores si dhe e tërë urdhërorja *me trajta të shkurta* dhe *me trajta të shkurta të prapavendosura*.

Dhe ky përkim konsiderohet fat, ngase tregon lidhshmërinë e fortë, gjatë shekujve, mes dy koineve të shqipes.

Së këtejmi, dihet se në këtë kontekst kishte, siç ka edhe sot edhe gjëra të diskutueshme, jo vetëm lidhur me tërësinë e kohëve, por edhe lidhur me ndryshime trajtash brenda vetave, qoftë të njëjësit, qoftë të shumësit. Mjafton të kujtojmë disa raste të paevidentuara ose të anashkaluara nga të folmet e trevave të caktuara të gegnishtes, para- e pas Rilindjes, të shënuara edhe në ortografitë e mëparshme, apo të përdorura nga shkrimtarë të njohur ose që edhe i ndeshim në përdorim e sipër në të folme të caktuara.

Gjithsesi edhe kjo çështje sfidon, jo për të krijuar farë problemi, por për të njohur të vërtetën, ngase duke njohur të vërtetën më lehtë arrihen kompromise, por njëherazi edhe më mirë bëhet sforcimi i kodit të përbashkët ndërdialektor.

b. Si arsyetohet nënshtrimi i plotë e pjesores gege gjatë zgjedhimit të foljeve në standardin e ri

S'do mend se te ne deri në vitin 1968 zgjedhimi i kohëve analitike të foljeve bëhej me pjesoren e shkurtë të gegnishtes, kodifikim i kryer atavikisht dhe i rekomanduar fillimisht nga Komisia letrare e Shkodrës 1917 dhe e zbatuar në vijimsi. Ndërsa që nga viti 1968, përforcuar edhe më 1972/73 e teknej me miratimin e standardit mbi bazë të tosknishtes u bë shpërndryshimi me pjesoren e tosknishtes standarde. Themë u bë shpërndryshimi i trajtës së pjesores së shkurtë gege në pjesore të standardit, ngase ajo, përkundër një propagande, nuk u zhduk, sepse në dialektin gegë ajo jashtë standardit, pothuaj normalisht vazhdoi me u përdorë.

Sidoqoftë, siç dëshmon shembulli (me punue) nga pasqyrëza jonë vetëm në zgjedhimin e një folje, konkretisht të foljes **me punue** pjesorja e shkurtë e gegnishtes më–UE fundore (jo paskajorja) në 228 raste (veta) u shpërndërrua në pjesore me –UAR fundore të toskërishtes. Madje po ashtu pjesorja gege me –UE në 58 raste u konvertua në pjesoren -UA të toskërishtes tek *e kryera e thjeshtë* (pjesërisht), tek *e tashmja* dhe *e pakryera e habitores* si dhe tek *e tashmja e lidhore-habitores*. Sidoqoftë, kjo shifer 286 (228+58) që tregon këtë shpërndryshim të pjesores gege gjatë zgjedhimit të një folje nuk është numër i vogël, por shikuar nga interesi i përgjithshëm nuk duhet vlerësuar si shifër alarmante, meqë ky flijim i pjesores, po përsëris: **jo i paskajores**, ia

vllente të bëhej vullnetshëm edhe në procesin e zgjedhimit për hir të njëzimit të shqipes së përbashkë. Së këndejmi, pyesim, vallë, gjatë periudhës së Pavarësisë ishte bërë ndonjë sakrifikim i tillë vullnetshëm nga toskët ndaj normës në fuqi, apo jo? Mesa kemi parë në disa shkrime të asaj periudhe, edhe pse ishte në fuqi kodi me pjesore të shkurtë, toskët pikërisht në zgjedhimin e foljes në kohët analitike përdornin lirisht pjesoren e zgjeruar me fundore-prapashtesat përkatëse –UR, -RË, -R, përkatësisht me –UA/R fundore, por edhe –UA krahas atyre të normuarave me –Ë apo –UE ose zero fundore të gegnishtes, por kur në Shqipri nga vitit 1945 u parapëlqyen si të vetme trajtat e pjesores së toskërishtes, atëherë u përforcua direktivisht vetëm përdorimi i tyre në gjuhën e shkrimit zyrtar, madje në vend të –UA-së, u përforcua fundorja –UAR e pjesores së zgjeruar, të cilës tashmë i mungonte në standardin gegë paralelja –UEM/-UEN.

Vërtet, nuk dimë, ndodhi për mungesë koncepti apo me qëllim diferencimi pse në Shqipëri në vitet e pas LDB në versionin toskërisht në procesin e zgjedhimit të trajtave analitike nuk u përzgjedh trajta e shkurtë e pjesores së toskërishtes me -UA fundore: **punua (kam punua me punua)**, pasi edhe ajo ishte në përdorim e sipër, krahas asaj me –UAR: **punuar (kam punuar me punuar!)** e cila do të ndihmonte që shumë më lehtë të bëhej bile edhe më harmonishëm shpërndërimi nga masa që e kishte në përdorim trajtën–UE: **punue (kam punue, me punue)/** ndaj **punua (kam punua, me punua)**. Madje nuk dimë se si gjatë kësaj periudhe afro 30 vjeçare 1945-1968, andej nga Shqipëria, ishin pranuar nga gegërishtfolësit trajtat e tilla të toskërishtes. Supozojmë se nga nevoja, bindja apo pse kishin ndonjë motiv tjetër, shpërndryshimi i tillë ishte përqafuar vullnetshëm, si te ne në Kosovë, që u bë vetëm për motive atdhetarie, dmth. për hir të njëzimit të shqipes letrare zyrtare kombëtare, apo jo?

Ndërkaq, gjithashtu nuk dimë sa përqind fillimisht e kishim atë vullnet, te ne, ku bëja pjesë edhe unë, e sa të tjerë ishin argatë, sipas asaj se duhej pranuar vetëm pse ashtu u thuhej nga eprorët. Me fjalë të tjera, lidhur me shifren 286 që kemi të bëjmë me shpërndryshimin e trajtës -UE, në –UAR si dhe –UA vetëm te një folje, edhe sot mendoj se aspak. nuk ishte veprim i gabuar. Kështu themi kur kemi parasysh faktin se për njëzim të shqipes standarde, ne, disa që kishim vuajtur burgjet e Tito-Rankovqit, ishim parapërgatitur për sakrifikime edhe më të mëdha, kurse flijimi gjuhësor i një pjesoreje ishte sakrifikim i lehtë. Fundi i fundit me mendue me krye e jo me sy, nuk zhdukej pjesorja e shqipes, ngase edhe e reja ishte e shqipes, madje edhe e vjetra mbetej në ligjërimin e lirë në masë, edhe pse pa prestigj. Gjithsesi me mendue edhe më hollë zhdukej, më drejt, ndryshohej jo krejt pjesorja, po vetëm një fundore e saj dhe zëvendësohej po me një barasvlerëse paralele më markante po e shqipes që e kishte edhe epitetin prestigjioz: pjesore *letrare zyrtare* dhe aq më tepër *kombëtare*.

c. Ku qëndron shkaku pse në standardin mbi bazë të toskërishtes nuk u bë absorbimi i koncepteve të paskajores së mirëfilltë?

Ç’është e vërteta, siç u shprehëm në dy konstatimet e mësipërme, edhe pse gegnishten përgjithësisht e shihnim paksa të anashkaluar dhe pjesoren tonë të shpërndëruar, ne për hir të njëzimit të gjuhës letrare, assesi nuk u shprehem as nuk shprehemi kundër zgjidhjes së arritur që na vinte nga Shqipria, madje fillimisht as që na shkonte mendja për keq pse paskajorja e mirëfilltë ishte aminue me qëllim zhdukjeje, për të cilën për funksionet e saj ndërkohë filluam të interesoheshim. Thuhej, që atë si të panevojshme nuk e paska qasur standardi, edhe pse konceptet e saj nuk dilnin të mbuluara kënaqshëm, atëherë pyesnim, siç pyesim edhe sot: pse paskajorja me konceptet e saj nuk u zëvendësua sikurse pjesorja me një trajtë tjetër? Pse standardi i ri nuk mundi të absorbonte trajtën e paskajoren së mirëfilltë?

Lidhur me këtë, para se të paraqitim dy-tri fakte konkrete, mbase për të parën herë, para lexuesit a ndonjë studiuesit sjell një ide-konstatim shumë interesant, për të cilin kërkoj ndihmë-mbështetje. Siç e kemi cekur edhe më parë që po vërtetohet edhe këtu, pa u zgjerua rreth barasvlerësisë si *paskajores së dytë, vetes së dytë njëjës të lidhores, vetës së parë të njëjësit të dëftores etj.* etj., këtu po përqëndrohem vetëm te shembujt konkretë shtesë që na u imponuan gjatë skemës së mësipërme gjatë procesit të zgjedhimit. Atje vërehet shpërndryshimi i pjesores së shkurtër të gegnishtes me pjesoren paralele të toskërishtes, qoftë të zgjeruar në 228 raste, qoftë të shkurtër në 58 raste, u bë plotësisht në mënyrë normale, ndërsa koncepti ose funksioni i paskajores së mirëfilltë, në toskërishte nuk kishte baravlerësi adekuatë, qoftë në *procesin e përfaqësimit*, qoftë në atë të *përshkallëzimit kuptimor sinonimik*. Së këtejmi këto dy dukuri po i trajtojmë tash fill:

1) Rreth konceptit të foljes si formë përfaqësuese

Ne si edhe para vitit 1968, në Pasqyrzë, foljen konkrete e prezantuam me paskajore, me fjalët: *Po japim zgjedhimin e foljes me punue*, por vunë nën kllapa: (**punoj, punova, punuar/punue**). Me thënë të drejtën, edhe pse mjaftonte prezantimi vetëm me paskajore **me punue**, ne për hir të respektit të standardit të sotëm bëmë plotësimin me tri trajtat plotësuese: **punoj, punova, punuar**, të shënuara nga autori i veprës: “*Zgjedhimi i foljeve*”, madje pranë trajtës *punuar* shtuam paralelen *gege punue*.

Pra ky është ai koincepti i pambuluar si përfaqësim për mungesë të paskajores në standardin e sotëm, andaj autorit i janë dashur, t’i përdorë 3 elemente formash në vend të paskajores joekzistuese në standard, në standardin e sotëm toskrisht, apo jo!? Dhe që të tria këto: **e tashmja** veta e parë e njëjësit të dëftore **punoj**, edhe pse thuhet se është ngarkuar si trajtë e mjaftueshme përfaqësuese, as për së afërmi nuk mund ta mbulojë vendin e paskajores së formës me+pjesore të paskajores që e kishte standardi mbi bazë të gegnishtes. Madje as trajta **punova**, veta e parë e aoristit të dëftores dhe as vet pjesorja e toskërzuar **punuar**, e cila kishte barasvlerësi të plotë vetëm me pjesoren e skaduar të gegnishtes **punuem/punuen** dhe tashti ka rivale trajtën **punue**. Kështu as të tria bashkë nuk mund të shërbejnë si trajta përfaqësuese të foljes, në krahasim me nocionin e plotë që e shprehte më parë dhe që e shpreh edhe sot trajta e paskajores së pavarur **me punue**, apo jo?! Së këndejmi kuptohet se standardit të sotëm i mungon pikërisht njësia apo trajta që momentalisht do të zinte vendin e përfaqësimit të plotë, të cilin mund ta quajmë: vend të zbrazët, që ka mbetur qysh kur paskajoprja është nxjerrë jashtë standardit të shqipes. Me fjalë të sistemit foljor të shqipes i mungon pikërisht paskajorja e mirëfilltë e gjuhës shqipe e ajo është **me +pjesore e shkurtë**.

Ndonëse për konceptin e plotë përfaqësues të paskajores nuk u tha e tëra siç do të sqarohet në tjetër vend, këtu nuk po zgjatemi më shumë, pasi besojmë se u kuptua se ku qëndron arsyeja që ne manipuluan me trajtën e vërtetë përfaqësuese të foljes në gjuhën shqipe, konkretisht me paskajoren e foljes **me punue** dhe nën ombrellën kuptimore të saj, futëm trajtat: **punoj, punova, punuar (punue)**. Me fjalë të tjera, tërë bota e di, por duhet ta dinë edhe disa standardistë tanë se *standardit të sotëm i mungon njësia barasvlerëse e zëvendësimit të paskajores së mirëfilltë*.

Le të gjykohet pra sa praktik del përfaqësimi i foljes me trajtën e paskajores së mirëfilltë të gjuhës shqipe, e cila i mungon standardit të sotëm, po nuk i mungon gjuhës shqipe apo jo?!

2) Rreth konceptit të përshkallëzimit kuptimor sinonimik me paskajore

Për të kuptuar më mirë se çfarë kuptojmë me përshkallëzim kuptimor sinonimik të paskajores së mirëfilltë, tani do të përpiqemi ta sqarojmë. Nga Pasqyrëza e librit “Zgjedhimi i foljeve” të autorit Munishi, nxorëm katër raste duke i shënuar në trajtën e paskajores, ashtu siç i kishim në përdorim normal para vitit 1968, të cilat, për hir qartësimi mbështetur tek pasqyrëza po i marrim nga kohët analitike dhe po risjellim së bashku **si tresh sinonimik** përkatës **tosknisht gegnisht**:

Nga mënyra dëftore:

1. E ardhme II: t. **kam për të punuar** –g. *kam për të punue*. /g. **Kam me punue**.

2. E ardhme së shkuarës: t. **kisha për të punuar** – g. *kisha për të punue*. /g. **Kisha me punue**.

Nga mënyra kushtore:

1, E ardhme II: t. **kisha për të punuar** –g. *kisha për të punue*. /g. **Kisha me punue**.

2, E kryer: t. **do të kisha punuar** –g. *do të kisha punue*, / g. **Do të kisha me punue**

S’do mend se trajtat e shkruara të gegnishtes ndaj atyre të tosknishtes (letrarishtes) historikisht qëndronin siç qëndrojnë edhe sot jashtë standardit si barasvlerës të plotë sinonimik, ndërsa ka prestigj në standardi vetëm trajta e tosknishtes. Ndërkaq rastet me paskajore shprehin sinonimi të përshkallëzuar kuptimore, me nuancime përforcimi në krahasim me dy trajtat tosknisht e gegnisht, andaj, themi se shprehjet me paskajore mbesin si koncepte të pambuluara në standardin e sotëm dhe nuk kanë konkurrencë apo u mungon konkurrenca barasvlerëse nga mjetet e letrarishtes së sotme: tosknishtja, ashtu si edhe nga gegnishtja.

Në të vërtetë, ne sapo theksuam këta dy argumenta si përgjigje pse nuk u absorbua koncepti i paskajores së mirëfilltë me mjetet e standardit të sotëm, pa përmendur argumenta të tjerë, të cilët bashkë me këto, mjerisht mbase edhe për mungesë koncepti nuk janë vlerësuar, pothuaj fare, nga studiuesit tanë të deritashëm, dhe nga një mangësi e tillë është dëmtuar dhe mbetet e dëmtuar dhe po vuan pikërisht natyrshmëria semantike logjike e gjuhës shqipe dhe e vetë standardit të sotëm të saj, andaj lidhur me këtë po japim në vijim edhe tri sqarime shtesë:

3) Sqarim shtesë 1

Për të kuptuar edhe më mirë këtë që e ekspozuam pak më lart po paraqitim dy skema të vogla,

E para një grupi shembujsh prej tri foljesh siç i ndeshnim para periudhës së pavarësisë në të dy dialektet dhe si rrjedhojë si ndeshet trajta e paskajores së sotme dhe

E dyta, po i paraqitim shembuj paralelizmash gegnisht/tosknisht që nga viti 1879 deri më 1972.

a) Skema rreth ballfaqimit të disa trajtë-foljeve gegnisht – tosknisht, para periudhës së pavarësisë dhe propozim-zgjidhjet e sotme

Skema përbëhet prej katër rubrikash:

- 1) Numri rendor
- 2) Trajtat gegnisht
- 3) Trajtat tosknisht
- 4) propozim-zgjidhja e sotme

Nr. r.	Gegnisht	Tosknisht	Propozim-zgjidhja.
--------	----------	-----------	--------------------

1) me ba, me bam, me bamun, me banën	t. me bënë, me bërë,	me bë
2) me ra, me ramun, me ranën	t. me rarë, me ranë, me rënë	me ra!
3) me punue, me punuem, me punuen	t. me punuarë, me punuar,	me punue

Pa hyrë në hollësi të tjera, siç po shihet në gegnisht paskajorja ka dy pjesore, të shkurtën dhe të zgjeruarën, propozim-zgjidhja e sotme e paskajores bëhet vetëm me+pjesore të shkurtë: *me bë, me ra, me punue*.

Së këndejmi sipas kësaj skeme vërtetohet se paskajorja e mirëfilltë tashmë del e specifikuar me pjesoren e shkurtë: **me ba (me bë), me ra, me nda, me punue**, ndërsa paskajorja e toskërishtes si dhe ajo me zgjerim e gegnishtes (të ngushtuara si pjesore), siç është argumentuar në përpara, *mbeten paralele aktive vetëm tek mbiemrat prejpjesorë dhe asnjësit e paranyjzuar*.

b) Skema me shembuj të paskajores së mirëfilltë në raport paralelizmash me paskajoren e dytë

Skema përbëhet nga 6 rubrika:

- 1) Numri rendor
- 2) Gegnisht 1879
- 3) Tosknisht 1879
- 4) Në Radhue fjalësh 1917
- 5) Ortografia e Prishtinës 1952
- 6) Ortografitë e Tiranës 1948 -1973

Nr. r.	gegnisht 1979	tosknisht 1879	/në Radhue 1017 / Prishtinë 1952	1	Tirana 1948/ 1973
1	2	3	4	5	6
a)	me punuem	me punuar/	me punue	për me punue /për të punue	për të punuar
b)	me bamë a me ba	- me bërë -	me ba, me bamë-	për me ba /për të ba)	për të bërë
c)	me përdorun -	me përdorur/	me përdorë -	për me përdorë /për të përdorë	për të përdorur
ç)	me ram,	me rarë	me ra	për me ra / për të ra	për të rënë

Sqarim shtesë 2

Siç po shihet nga skema më 1879 ndeshim paskajoren *gege, me punuem* paralel me atë toske *me punuar* me fundore-prapashtesë karakteristike mbiemërorësh. Ndërkohë, në Radhue 1917 del e sforcuar si trajtë përfaqësuese strukturore **paskajorja e mirëfilltë me +pjesore e shkurtë me punue** ndërsa në toskërishte del e sforcuar vetëm pjesorja e zgjeruar **punuar** e identifikuar si ashtuquajtura trajtë paralele si **paskajore e dytë** e shfaqur në trajtën **për të punuar**, e cila në gegnishte identifikohet në trajtën paralele **për të punue** me dallim vetëm në pjesore të shkurtë ndaj asaj të zgjeruar të toskërishtes dhe njëherazi plus e sforcuar vetëm në dy mënyra, dëftore koha e së ardhmes II dhe dhe të ardhmes së shkuar, ndërsa në mënyrën kushtore për kohën e ardhme dhe atë të kryer me kuptim sinonimik të përshkallëzuar, trajta këto që më 1945/48 kur u plandos paskajorja e mirëfilltë **me punue** pushuan së vepruari në shqipen standarde zyrtare të Tiranës.

Në të vërtetë, si **kod i normëzuar** zyrtar del e proklamuar vetëm trajta **për të punuar** (që për mendimin tonë më natyrshëm mund të dilte atëherë **për të punua(!)**, sepse në të folmet

gege si paralele barasvlerëse ndaj asaj toske të standardizuar mbeti vetëm trajta **për të punue**, ndërsa koncepti i varianti **për me punue** mbeti i zbrazët.

Gjithsesi kur paskajoret e toskëzuara si paralele me variantet e gegrishtes u hoqën nga përdorimi, ato si duket u hoqën atëherë kur u hoqen edhe trajtat e zgjeruara të gegnishtes, pra atëherë kur u bë specifikimi i paskajores vetëm me trajtën e pjesores së shkurtë. Së këndejmi përdorimi i paskajores së mirëfilltë me+pjesore e shkurtë, *me punue* në ish standardin vepronte pa konkurrencën e trajtës së toskërishtes *me punua*. Kjo ishte arsyeja që kur u përjashtua nga standardi i ri (toskërisht) paskajorja e mirëfilltë, atëherë vendi i saj në gjuhën globale shqipe mbeti i zbrazët. Andaj, me plot të drejtë sot kërkohet riintegrimi i saj ose rikthimi i saj në vendin e vet që ka mbetur i zbrazët, gjë që shihet qartë nga sistemi gjuhësor (foljor e emëror) i shqipes së natyrshme globale. Por me këqyrë hollë e hollë dhe në thellësi te pjesorja e shkurtë e paskajores ka hise të plotë trashëgimie edhe toskërishtja, sepse prejradhja e saj e përbashkët me gegnishten që nga lashtësia, nuk mund të mohohet dot, apo jo?!

Sqarim shtesë 3

Të vazhdojmë më tutje. Ndërkaq ndërkohë trajta e toskërishtes **punuar** konkretisht si paskajore e dytë **për të punuar** me hir e me pahir mbizozotëroi si trajtë zyrtare ndaj trajtës gege *për të punue*. Mirëpo lidhur me këtë edhe një gjë duhet ditur doemos. Tashti që ridoli sheshit çështjaja e rikthimit të paskajores së mirëfilltë në standard, rikthim ky që nuk mund të frenohet dot, atëherë patjetër duhet pasur të qartë se kjo **paskajore e mirëfilltë** as fare nuk ka se si të *prekë në sistemin e zgjedhimit të foljeve*, andaj ajo mbetet, siç u tha, jo në zgjedhim, jo çështje zugjedhimi po si trajtë përfaqësuese pa konkurrencë e rikthyer në vendin e zbrazët, që pati mbetur që nga anashkalimi i saj nga standardi, madje as trajta **për me punue** nuk rrezikon konceptin aktual të trajtës **për të punuar**, ngase ajo potencialisht ka destinim pëshkallëzimi kuptimor sinonimik ndaj të dyja trajtave paralele: **për të punue** dhe **për të punuar**.

Në të vërtetë, një siprirje e tillë në shpërthim e sipër që po përftohet në të folmen e Tiranës e gjithandej, ku po dëgjohet gjithnjë e më shpesh edhe në masmedia trajta *për të punue* nuk vjen aspak nga ndikimi i paskajores, por është rezultat i një atmosfere liberalizuese nga rikthimi i pjesores përkatëse popullore, e cila vullnetarisht për hir të njëzimit të standardit më përpara i qe nënshtruar trajtës së standardit *për të punuar*, që tani po paraqitete me e lehtë nga rezerva e ruajtur nga masa në trajtën: *për të punue* apo jo, Ndërkaq vetëm nëse kërkohet përshtkallëzim sinonimik, vetëm atëherë pa konkurrencë mund të ofrohet trajta **për me punue**.

Me fjalë të tjera mund të përfundojmë se paskajorja e mirëfilltë **me punue** madje trajtat analitike, si: *për me punue*, *kam me punue*, *kisha me punue*, *pata me punue* që momentalisht qëndrojnë jashtë por potencialisht ofrojnë mundësi përshtkallëzimi kuptimor, ofrohen kështu menjëhershëmrisht si pasuri shprehjësore, kështu që varësisht nga nevoja mund dhe duhet të përdoren. Kjo është edhe arsyeja pse kërkohet integrimi i paskajores së mirëfilltë në standard për të mbuluar kështu konceptet gjysmë ose plotësisht të zbrazta. Kjo, në të vërtetë, është mënyrë që ndihmon të ecet më tej drejt të shprehurit më cilësor të natyrës paksa më abstrakte në kuadër të shqipes së natyrshme globale. Kjo është rrugë e zhvillimit, jetës dhe e rritjes së prestigjit të kodit të shqipes së natyrshme.

Pra këtu qëndron problemi që lypset kuptuar e shfrytëzuar në të mirë të gjuhës së natyrshme shqipe dhe standardit të saj, apo jo?!

10) Rreth suksesshmërisë formale pompoze të standardit mbi bazë të toskërishtes pas kompletimit me shtyllat kryesore profesionale si mjete konkretizimi

U tha edhe më sipër se ishte e vërtetë se fillimisht, fill pas Çlirimit 1945, ish standardi mbi bazë të gegrishtes u përmbys allapartizançe, por gegnishtja me standardin e vet ishte lis i madh që nuk , ku qeorganet e pushtetit monist, i cili pa humbur shumë kohë më 1947 ngarkoi gjuhëtarët më të njohur vendas të asaj kohe, profesorët Aleksandër Xhuvani, Eqerem Çabej dhe Kostaq Cipo që ta konstatonin dhe ta kanalizonin këtë çështje standardi, duke vepruar në atë mënyrë që kjo zgjidhje mos të dukej aq shpluet si veprim allapartizançe. Dhe vërtet, treshi studiues me tërë dijen dhe forcën e vet intelektuale u përpoqën sa ishte e mundur që pa dalë jashtë kornizave të direktivave, këtë çështje ta kthenin në binarë që të dukej si ecje normale, natyrisht ata edhe vepruan ashtu siç e kërkonin kushtet e reja, interesat e zhvillimit shtetëror aso kohe. Përmendëm më sipër se nga këta studiues çështja e standardit u kthye në tryezë trajtimi, ku duhej pasur sadokudo parasysh edhe vlerat karakteristike të gegnishtes, ndonëse tani qëndronin jo krahas të dy koinetë, po toskërishtja ngrohej me rreze dielli të standardit gjuhësor zyrtar shtetëror, ndërsa gegnishtja apo ish-standardi mbeti nën hije të saj. Si duket, nga ajo përplasje fillimishte e ish standardit më së keqi e kishte pësuar paskajorja e mirëfilltë, e cila si vlerë e veçantë nga komisioni nuk u tentua të nxirej nga pusi, ku qe hedhur fillimisht allapartizançe. Kështu themi sepse siç dëshmon fakti në Fjalorin serbisht shqip 1947, i hartuar edhe me konsultimin e kësaj treshe gjuhëtarësh (në veçanti me prof. E. Çabej), si dhe në dy ortografitë ajo e Xhuvanit (1948) e shkruar gegnisht dhe ajo e Cipos (1951) tosknisht, nuk ishte përfshirë fare asnjë trajtë apo shprehje e natyrshme me paskajore. Tashti, kur toskërishtja po ntrashej, gjithsesi kodi i Komisionit Letraro 1917 me paskajore i fuqizuar gjatë Pavarësisë varfërohej dhe faktikisht u plandos keqas, ngase në Shqipëri nuk përfillej dot.

Kur është fjala te paskajorja e mirëfilltë, edhe pse ajo qëndronte jashtë ortografive, të Xhuvanit e Cipos, vlerat e saj ishin të pranishme në sistemin gjuhësor global të popullatës shqipfolëse, ngase ishte e ngulitur thellë tek masa gegnishtfolëse si dhe respektuesit e ish standardit, dhe të vetë studiuesit përkatës. Këtë të vërtetë që sapo e cekëm po e ilutrojmë me faktin se Prof. K. Cipo, jashtë protokollit guximtarisht lejoi të përfshihen si tekst sqarues mbi 20 raste të paskajores në FGJSH 1954 që u hartua nën drejtimin e tij. Prof. E. Çabej vetëm në një punim shkencor të përfunduar ndërkohë si dëshmi në mbi 40 raste e ka përdorur paskajoren e mirëfilltë. Ndërkaq prof. A. Xhuvani tërë veprimtarisë së tij të më pastajme vazhdoi ta përdorte gegnishten me paskajoren e mirëfilltë në shkrimet e tij.

Por ç'është vërteta, të thuash se dy ortografitë e para të hartuar të pas Çlirimit nga Xhuvani 1948 dhe ajo e Cipos 1951 që ishin pa paskajore si dhe 2 ortografitë e tjera të Tiranës 1956 dhe 1967 të thuash se ishin gatitur vetëm me veprime allapartizançe, do të bëhej mëkat shumë i madh, i pafalshëm, por megjithatë në to mungonte paskajorja. Madje po të krahasohen me ortografinë e Komisionit 1917, shihet dallim i madh përmbajtësor e metodologjik. Është krejt tjetër gjë pse bëhen vërejtje që në këto ortografi standardi i shqipes globale paraqitet me mungesë të paskajores. Për këtë mangësi kemi folur e shkruar më parë dhe në këtë punim.

Sido që të ketë qenë, përkundër asaj që thamë, assesi nuk duhet mohuar suksesi i standardit të rinj sidomos para e pas Kongresit 1972.

Ky sukses pas Kongresit të Drejtshkrimit u vazhdua me veprimtari konsoliduese teorike e praktike, me ç'rast suksesin atij standardi ia mundësuan pikërisht shtyllat mbështetëse të libëruara: *Drejtshtkrimi i gjuhës shqipe 1973, Fjalorit drejtshtkrimor, Gjuha letrare shqipe për të gjithë, Gramatika e Akademisë; Fjalori i gjuhës së sotme shqipe 1980* si dhe punime shkencore

pro rezultateve të atij Kongresi shfaqur në Tiranë e Prishtinë, gjithsesi në organizime konferencash e simpoziumesh shkencore, Kështu standardi dhe pas atij Kongresi arriti jo vetëm të përforcojë cilësinë e përdorimit në Shqipëri e Kosovë (Jugosllavi), po arriti ta zgjerojë gamën e përdorimit jo vetëm në Shqipëri e Kosovë, por pothuaj në të gjithë diasporën shqiptare, duke qenë konkurrent si gjuhë e konsoliduar letrare (standarde) në arënen ndërkombëtare. Ai sukses assesi nuk bën të mohohet, edhe pse ndërkohë pësoi kritika. Dhe vërtet nga analizat dalin vlerësime, jo vetëm pro por edhe kundër, me vend e pavend, por për mendimin tonë me vend si më kryesore janë vetëm ato analiza që kërkojnë përmirësime e përplotësimi kodit, por jo assesi ato që kërkojnë përmbysjen nga themeli të këtij standardi.

Përmbyllje

Në këtë krye mjaft voluminoz me titull “*Pas LDB në Shqipëri allapartizançe, me stimulimin e standardit mbi bazë të toskërishtes u bë rrëzimi i gegnishtes letrare dhe zhdukja e paskajores së mirëfilltë*”, që në sihyrje u sqarua me çfarë kuptimi përdoret sitermi *veprime allapartizançe*, që nënkupton veprime jo sipas rregullit, por të nxituara sipas direktivave partishtet, ngase vërtet zëvendësimi i kodit gjuhësor të Komisionit gjuhësor të Shkodrës me standardin mbi bazë toskërishte, u bë pa parapërgatitje dhe pa ndonjë parastudim serioz. Me veprime të tilla u rrëzua norma mbi bazë të dialektit gegë dhe u bë zhdukja ose e hedhja standardisht e paskajores së mirëfilltë në pus pa fund. Një veprim i tillë allapartizançe u jetësua në 5 ortografi të hartuara gjatë monizmit në Tiranë (1948, 1951, 1956, 1967 dhe 1973). Ndërkaq në Prishtinë, ku u vazhdua sadopak trashëgimia e kodit të gegnishtes me paskajore (elbasanishishtja në qendër) u hartuan tri ortografi me paskajore, mirëpo për hir të unifikimit të shqipes zyrtare në 1968, në Konsultën gjuhësore të Prishtinës u pranua Projekti i Drejtshkimit të shqipes pa paskajore, hartuar një vit më patë në Tiranë.

Për të treguar realitetin në raportin tosknishte gegnishte në këtë krye u zgjedhua folja **me punue**, dhe nga ky krahasim doli rezultati se në 285 raste pjesorja e shkurtë e gegnishtes iu nënshtrua pjesores standarde të toskrishtes, ndërsa paskajorja nuk kishte kurrfarë pranije në zgjedhim, mirëpo sipas realitetit, meqë toskërishtes i mungonin mjetet për mbulimin e fushës semantike të paskajores së mirëfilltë, nga trajtimi ynë doli se në letrarishten e sotme mbesin të pambuluara veç rasteve të tjera edhe këto dy nënfusha semantike: 1) koncepti i përfaqësimit të foljes dhe 2) koncepti i përshkallëzimit të kuptimit sinonimik me anë të paskajores. Për këtë në punim u paraqiten disa prova ilustruese.

Sido që të ketë qenë, duke u ndihmuar me flijimet vullnetare të pjesores së gegërishtes u arrit një gjuhë e përbashkët standarde shqipe. Megjithatë kjo gjuhë e përbashkët standarde nuk ka mundur të shpëtojë pa të meta, dhe ndër to si vend më të rëndësishëm, të pakompezueshëm zë mungesa e *paskajores së mirëfilltë*, por me rikthimin e së cilës në standard pritet të evitohet kjo e metë kryesore. Pyesim çfarë zemra të ndonjë standardisti toskë prekka dhe e lënduaka rikthimi i trajës **me punue**, ku standardi detyron secilin me përdorë emrin **punues** dhe mbiemrin **i punueshëm** si prejpjesorë që kanë lindur nga kjo paskajore, pjesorja e saj, apo jo?! Pse dikush s’mund ta tolerojë rikthimin e paskajores, ndërsa dikush ka toleruar aq shumë deri afro 300 nënshtrime të pjesores vetëm në zgjedhimin e një foljeje, vetëm e vetëm, për respektimin e standardit të njësuar të të shqipe së përbashkët?! Kjo do të thotë tolerancë me vetëdije, apo jo?!

Sidoqoftë, në punim theksohet se me rikthimin e paskajores së mirëfilltë në standard gjuha zyrtare përplotëson vetveten, funksionin e saj standard, sepse me plotësimin e këtij vendi

të zbrazët ndër të tjera fiton shumë ngritje cilësore, si në procesin e përfaqësimit, ashtu edhe në procesin e përshkallzimit kuptimor sinonimik si dhe dhe të aspekte të tjera.

Kështu dhe vetëm kështu me paskajoren në standard shqipja e sotme letrare, si në aspektin e brendshëm kombëtar si dhe në atë ndërkombëtar do të ketë barabarësi meritore ndaj gjuhëve të zhvilluara të Europës e botës. Kështu dhe vetëm kështu duke pranuar ta ketë dhe ta kultivojë në gjirin e vet paskajoren e mirëfilltë, me siguri do ta rrisë ndieshëm fushën e sukseshmërisë edhe botën e brendshme shqiptare dhe do ta sigurojë shkencërisht tipizimin e duhur në shkencën europiane e botërore.

Sidoqoftë, po përsërisim ky standard kryesisht mbi bazë të toskrishtes, përkundër propagandimit si unikal i përbashkët kombëtar, edhe pse i kompletuar edhe formalisht me shtyllat kryesore mbështetëse si drejtshkrimi, gramatika e fjalori, megjithatë nuk është i përkryer, ngase gjithnjë e më shumë ka nevojë për përmirësim shëndeti, dhe këtë do ta arrijë duke i pranuar e kultivuar në gjirin e vet pikërisht prurjet nga ish standardi, përkatësisht gegenishtja, siç është edhe *paskajorja e mirëfilltë me +pjesore e shkurtë*, prandaj përkrahja e paskajores në standard si feniks i ringjallur është kërkesë e ligjshme.

**IV. PËRMBYSJA E MONIZMIT DHE PENGOJCËT ISTITUCIONALË
KUNDËR RIKTHIMIN TË PASKAJORES
NË STANDARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME**

-U vra vlera, u bë krim – nga padija, jo me qëllim?!

Sihyrje

Në fund të kreu të mëparshëm potencuam se gjuha letrare shqipe ose standardi gjuhësor kombëtar, edhe pse kryesisht mbi bazë të një dialekti, para e sidomos pas Kongresit të Drejtshkrimit 1972 para botës paraqitej konform si gjuhë shtetërore me standard të konsoliduar, por kur është fjala te përfaqësimi brenda për brenda vetë kombit shqipfolës, edhe pse institucionalisht paraqitej gjithçka pa telashe, megjithatë me propagandë e euforizëm nuk mund të fshiheshin e të mbaheshin a të mbahen mbyllur problemet. Ndërkohë, pas pëmbysjes së sistemit monist në Shqipëri edhe filluan me dalë gjithnjë e më haptazi çështje të pazgjidhura të gjuhës standarde. Si duket standardologët nuk kishin qenë të parapërgatatur për shqyrtimin e zgjidhjen e çështjeve të tilla, andaj kur filloi me dalë sheshit ndonjë propozim si çështja e paskajores së mirëfilltë, ajo u refuzua kategorikisht nga kompetentët aktualë. Meqë rreth kërkesës së paskajores në standard ndeshet edhe emri im, atëherë sa i përket kërkesës për ripajisje të standardit me paskajore të mirëfilltë në njërin anë dhe rreth disa pengesave institucionale kundër në anën tjetër, duke u mbështetur në radhë të parë në pëvojën dhe ballfaqim-përjetimin vetjak do rrëfhem tash fill në këtë krye punimi.

Ç’është e vërteta, derisa ishim nën atmosferën e entuziazmit të para e pas Kongresit të Drejtshkrimit 1972, si shumë të tjerë edhe unë isha argat militant, si të thuash fanatik, i përqafimit të standardit, madje pa asnjë vërejtje, kuptohet edhe me kusht të zhdukjes pa dhimbje të paskajores në të folurit standard, por në nënvetëdije kisha rezerva pa paqartësie vetëm pse po mbesin jashtë vlerësimit veprat klasike të krijimtarisë së mëparshme letrare të krahit të gegnishtes prë shka dialekti.

Sidoqoftë, në këtë vijë të braktisjes së gegnishtes nuk më dhimbsej as paskajorja. Sa isha aktiv në mohimin e saj fillimisht pata shpikur devizën: *“Fol shqipo fol me mend paskoren mos e përmend“*, dhe për t’i mbyllur gojën gjithkujt që mund të pëshpëriste ndonjë rezervë ndaj forove të standardit, konkretisht për mungesën e paskajores që të isha edhe më i fortë si gardian i kështjellës së standardit të gjuhës së njësuar kombëtare vendosa të pajisem më tej me armën e dijes, me përvetësimin sa më në hollësi të përmbajtjeve të shtyllave kryesore të standardi të ri që fatlumnisht i kishim të libëruara edhe te ne, siç ishin: *drejtshkrimi, fjalori normativ dhe gramatika*, natyrisht të shoqëruara me material ndihmës jo vetëm propagandistik. Mirëpo, gjatë studim-meditimit të teksteve të tilla dhe në ballfaqim me realitetin dhe me literaturën profesionale përkatëse që e konsultoja, ndërkohë u binda se ato shtylla: *drejtshkrimi, gramatika dhe fjalori*, pa u krahasuar me ish-normën mbi bazë të gegnishtes që e respektonim deri atëherë, jo vetëm nuk ishin të përkryera siç i imagjinonim, ashtu si edhe propagandoheshin, por kishin zbatësi, mospërputhje e paqartësi të dukshme si brendapërbrenda vetvetes ashtu edhe në krahasim me njëra-tjetrën. Madje, në këtë vazhdë ndërkohë, ndër të tjera u binda se lufta për zhdukjen e

paskajores ishte tepër e dëmshme, jo vetëm pse ajo na konfrontonte me realitetin, ne masën tonë që ne idealisht i shërbenim, por ishte e dëmshme se na e kufizonte të shprehurit që e kishim fituar nga familja dhe literatura jonë gjuhësore kulturo-historike që aq shumë e adhuronim, ndërsa tashti vetëm me të folmen tosknishte bazë që na ofronte normëzimi edhe pse e përkrahim dhe e admironim me mish e shpirt deri në hiperbolizim, kishim vështirësi të gjindeshim si duhet pa idiomat tona me paskajore deri edhe në një muhabet ode. Dhe pikërisht rreth zëvendësimit të koncepteve të paskajores, që në të vërtetë ishte filldyshimi im ndaj normës së përkryer, andaj dhe hasja në pengesa sistemore. Kuptohet, se në të vërtetë e kishim keqkuptuara standardin e gjuhës kombëtare, andaj më duhej esëllim se nuk e kisha lehtë me vetveten që nga një militant entuziast ekstrem kundër me kalue në heshtak, madje ndërkohë edhe si mbrojtës aktiv i paskajores së mirëfilltë me dashjepër ta përfshirë në shqipen e natyrshme dhe standardin e saj, siç edhe do të përpiqemi ndërkohë edhe të kontribuonim, por edhe të pësonim nga shokët bashkëpunëtorë pse nuk vazhdoja kundër në bashkëveprim me ta.

Në të vërtetë, në qaste esëllimi më erdhi përshtatshëm një fakt që edhe dikush tjetër prej tanëve botërisht kishte hapur gojë në të mirë të paskajores së mirëfilltë në standard. E këta ishin dy profesorë tanë të rinj, që ishin edhe në korrent me Qendrën. Prof. Rexhep Ismajli, ishte i pari, i cili në një shkrim, veç tjerash guximtarisht theksonte se *“mos përfshirja e trajtës së tillë (paskajores) në gjuhën letrare të standardizuar paraqet pos tjerash problem të madh për kulturën tonë...”*. Ndërkaq i dyti, ishte prof. Fadil Sulejmani, i cili mjaft haptazi kishte shprehur kërkesën që: *“të ngrihet në normën letrare në gjuhën e sotme shqipe edhe paskajorja e ish-variantit letrar gegë”*. Nuk dimë pati apo jo polemizues të tjerë përkrahës standardi që kërkonin përplotësimin e tij me paskajore, por e dimë se polemikat e këtyre të dyve nga standardologët e Tiranës, por edhe nga dikush nga Prishtina nuk u përfillen fare, u quajtën diskutime të dëmshme, sepse po pa arsye po hapnin punë(!).

Ç’është e vërteta, duke i krahasuar argumentat që përkapja nga realiteti dhe i kisha idejuar m’u mbush mendja se diskutuesit nuk kishin shprehur mjaft fakte bindëse për rikthimin e paskajores në standard, prandaj fillova me tubue prova të reja, por edhe me specifikue të dhëna plus, sipas nënfushave semantike, të cilat besoja se ishin aq bindëse sa që diskutimet nuk *do të hapnin*, por do të ndreqnin *“punë”*, do ta bënin punë të kryer e të përkryer pa zvarritje riintegrimin e paskajores në standard, duke mos e llogaritur më si çështje të hapur(!).

Kështu pas një përgatitjeje relative, fillova me hapë gojë edhe unë në të mirë të rikthimit të paskajores në standardin e gjuhës shqipe, për nënfusha të caktuara semantike të pambuluara mirë, ose fare me mjete të standardit në fuqi. Meqë vlerësimin tonë rreth paskajores së mirëfilltë e kam shprehur në disa trajtesa e libra që tashmë edhe janë të publikuara, qoftë edhe në faqe interneti, këtu në këtë sihyrje po i përsëris nja katër tema jo aq të trajtuara më parë, nën titujt e të cilave do të shtjellohet tërë lënda në këtë krye:

e para, vendi i paskajores së mirëfilltë në gjuhët që e posedojnë dhe të ringjallurit e saj për standardin e shqipes së natyrshme;

e dyta, vërejmë keqkuptim konceptimi të kodit të sapoformëzuar gjuhësor që në start hartuar mbi bazë kriteresh të imponuara jashtëgjuhësore;

e treta vërejmë vlerëmohimin institucional zyrtar konkretisht kundër paskajores dhe

e katërta, pohojmë me shembuj vendin dinjitoz të paskajores së mohuar që i takon në kuadër të fjalive dhe të sifjalive brenda sintaksës së gjuhës shqipe.

(I) Vendi i paskajores në gjuhët që e kanë dhe përpjekje për rikthimin e saj në shqipen e natyrshme pas rënies së monizmit

Paskajorja e mirëfilltë e shqipes pas përmbysjes së monizmit, pothuajse filloi me u ringjallë nga standard-asfiksimi si një feniks jo aq nga hini i zjarrit të përjashtimit nga monist-standardi mbi bazë të ngushtë, po nga hiri i artit të trashëgimisë historike i gërshetuar me veprat e mendjes e të zemrës të përformuara nga masa shumicë shqipfolës.

Sidoqoftë, duke e falenderuar fushën semantike të veçantë që ndër shekuj mbulonte, mbulon dhe do të mbulojë trashëgimisht në ligjërimin shqip paskajorja e mirëfilltë në mënyrë që lexuesi ynë ta ketë më të qartë cila është ajo fushë semantike e veçantë si fakt i fortë, e cila nuk e la, nuk e lë dhe as s' do lërë me vdekë këtë paskajore paskajores do të përpiqemi sadopak me trasue gjurmën nga duhet kërkuar shpjegimin. Në këtë kontekst po theksojmë faktin tashmë të njohur, të vërtetuar shkencërisht se paskajoren e bën të pavdeshme vetë koncepti i saj abstraktiv që mbulon. Pikërisht ky abstraksion karakterizon të gjitha gjuhët e pajisura me këtë kategori. Ky tipar e karakterizon edhe gjuhën globale shqipe. Këtë që e thamë, mund të vërehet lehtë nga krahasimi i trajtave përfaqësuese nga standardin i shqipes së Pavarësisë me paskajores së mirëfilltë si b.f.: **me qenë, me jetue, me punue** ndaj trajtave të pakontestuara standarde të standardit aktual të monizmit, siç janë trajtat e sugjeruara barasvlerëse ndaj paskajores si, **jam, jetoj, punoj** (njëjësi veta e parë e mënyrës doftore), përkatësisht të lidhores **të jem, të jetoj, të punoj**. Të ndjekim analizën në vijim.

Kështu, ndërsa forma e paskajores, **me qenë, me jetue, me punue** duke qenë formë pa numër, kohë e vetë të fiksuar, por që nënkupton konkretisht tetë vetat e foljes përkatëse dhe kështu si koncepti i infiniti ndërlidhet me **të qenët** ontologjik si kategori filozofike që nënkupton realisht e figurativisht të kaluaren, të tashmen dhe të ardhmen pa fiksafatëzim, ndërkaq njëjësi i trajtave **jam, jetoj, punoj** pasqyron momentalisht realitetin individual si ekzistencë e së tashmes konkrete, kurse lidhëtorja: **të jem, të jetoj, të punoj**, tregojnë lidhshmërinë e kësaj ekzistence me të ardhmen zakonisht të përcaktuar momentale si e tashmja e dëftores po sipas vetës së parë, po me zhvillim dhe në veta të tjera veç e veç, njëjës e shumës, apo jo?

Sido që të jetë, paskajorja (infinitivi), qoftë si mënyrë, qoftë si formë, në gjuhët ku është përfutur, ashtu si edhe në shqipe, shërben si themel i sistemit foljor të asaj gjuhe, por pa u larguar konceptualisht as nga sistemi emëror i **të qenit** (qenia a **të qenët** si abstraksion), i **të jetuarit** (jeta konkrete a **të jetuarët** si abstraksion), përkatësisht i **të punuarit** (puna a **të punuarët**), prandaj infinitivi funksionalisht konsiderohet edhe mënyrë po edhe formë themelore e gjuhës përkatëse, pra po këtë tipar karakteristik, që e ka pasur dhe e ka në fakt paskajorja e mirëfilltë me+pjesore duhet ta ruajë si perlë gjuha jonë, nga e cila kalohet deri në përshkallëzim abstraksioni tek asnjësit, siç janë rastet: *të qenit, të jetuarit, të punuarit* ndaj: **të qenët, të jetuarët, të punuarët**. Së këndejmi, e quajmë fatkeqësi pse paskajorja e mirëfilltë që lënë jashtë standardit sharlatanisht pa u gjykua drejt funksioni dhe roli i saj në kompleksin shprehësor dhe autonom që kishte dhe ka kjo njësi e gjallë gramatikore në gjuhën globale shqipe.

Sidoqoftë, kjo që e thamë duhet të mbahet mend, sepse kjo na ndihmon me kuptue të vërtetën, ngase paskajorja e mirëfilltë me+pjesore e shkurtë edhe pse e përjashtuar nga standardi tashmë 50-70 vjet, ajo faktikisht, rroi e veprroi siç rron e vepron edhe sot, madje e rigjallëruar si realitet inkluzivisht në gjuhën tonë, madje qëndron në njëfarë mënyre si rregullatore nën hije edhe brenda standardit, i cili për shkaqe miopie ende nuk e njihet apo edhe hezitohet të pranohet,

ndonëse t[ë] qenët e saj si fakt është e vërtetë fort nëpërdukshme dhe shkencërisht e pamohueshme. Këtë të vërtetë e kemi argumentuar edhe më përpara sidomos te libri *Paskajorja dhe standardizimi...* f. 36.), por do të përpiqemi ta përforcojmë edhe në këtë punim.

S'ka mëdyshje, është e vërtetë, se paskajorja i nevojitet shqipes standarde, sepse siç ka ndikuar më parë dhe po ndikon inkluzivisht e ekskluzivisht edhe sot në formëzimin e formave të ndryshme të të shprehurit me gojë e me shkrim dhe për ndërtime strukturore të sistemit emëror brenda vetë shqipes letrare (standarde) kombëtare dhe sidomos në struktura fjalish e sifjalish. Jo vetëm kaq, por në këtë kontekst mjafton të kujtohet fakti se konceptet e paskajores së mirëfilltë me + pjesore në gjuhën e sotme standarde nuk kanë mundur dhe nuk po mundën me u mbulue konsiderueshëm, jo vetëm me një, po as me disa mjete të standardit të sotëm, fakt i vërtetëtuat nga jeta dhe i konstatuar edhe nga disa nga studiuesit tanë, të cilët kanë bërë e po bëjnë përpjekje lidhur me zbardhjen e kësaj dukurie. Edhe për këtë më hollësisht në kreun vijues të këtij punimi.

Kjo është arsyeja që disa studiues tani të vetëdijësuar pa zvarritje po kërkojnë menjëhershëmrisht me rikthye paskajoren në standard, por disa të tjerët, sipas të standardit të sotëm, robë të standardit ngecës për këtë pikë të skaduar, apo rob të pa përvojës apo miopisë po veprojnë si pengues në këtë drejtim. Kështu po përpiqen me çdo kusht, si në kohë të monizmit, me gjetë ose me i përsëritë disa forma barasvlerësie gjegjëse kinse të plota për me dëshmue, se standardi i sotëm ka mjaft mjete për me i mbulue plotësisht të gjitha konceptet e paskajores, andaj, sipas tyre, rikthimi i saj në standard konsiderohet fare i panevojshëm, madje që absurdi si paradoks të jetë edhe më madh ky rikthim po kualifikohet si shumë i dëmshëm, shkatërrimtar për standardin e sotëm të shqipes së natyrshme kombëtare. Të jemi më të qartë në teatër e në politikë, në vend të origjinalit mund të përdoret kipi, i cili mund ta luajë rolin shkëlqyeshëm, por assesi nuk do të thotë se duhet zhdukur i vërteti, artisti i njohur që ka arritur famë si personazh me origjinalitetin e tij, apo jo?!

Mjerisht, paskajorefobët e tillë me broçkulla e trille të tilla po zvarrisin zgjidhjen e domosdoshme të menjëhershme të paskajores në standard. Së këtejmi edhe pse nuk po mundën me gjetë barasvlerës të tillë ata nuk po duan me pranue se përjashtimi i paskajores së mirëfilltë nga standardi allpartizançe ishte vërtet gabim fatal i shkaktuar me veprime të pamatura ndoshta të nxitur nga jashtë, apo rastësisht edhe nga brenda smirëzish, duke shfrytëzuar pa të drejtë edhe ashtuquajturin: “*shenjim politik*” (cekur nga studiuesi A. Vehbiu). Dhe si pasojë, për çudi e përçmuan dhe po vazhdojnë ta përçmojnë tej mase edhe sot paskajoren e mirëfilltë dhe me një sjellje të tillë nuk po i bëjnë mirë as vetvetes as zgjidhjes së çështjes. Sidoqoftë, ata me përpjekjet e tyre hulumtuese për të gjetur ose për të sajuar sinonime sa më barasvlerëse mbështetur në strukturat e shqipes së sotme nuk kanë bërë keq pse u përpoqen me gjetë përgjegjës barasvlerës sa më të suksesshëm, po sa ia kanë arritur le të vlerësohet.

Po cilat janë ato forma të ligjshme gjoja barasvlerëse, të cilat në raste vërtet janë paraqitur si sinonime të pranueshme, apo jo, do t'i paraqitim në kreun vijues, pasi këtu paraprakisht të sqarojmë disa keqkuptime që po na imponohen dhe kërkojnë paraprakisht trajtime të domosdoshme, siç është keqkuptimi i kodit standard gjuhësor, ku ndërlidhet silueta nga dukuritë e së kaluarës, siç janë: a) lufta e klasave, b) thjeshtëzimi shabllon dhe c) subjektivizmi i tepruar, kritere këto e të tjera që do të trajtohen më gjerësisht në vijim, po këtu nxisim lexuesin që të djekë amalizën, sepse pirërisht kjo janë shkaqet nga të cilat, kishte pësuar rëndë dhe ende qëndron jashtë standardit paskajorja e mirëdfilltë e gjuhës së natyrshme shqipe.

(II) Keqkuptimi i kodit gjuhësor si dhe imponimi i kriterit politik rreth përzgjedhjes së standardit, logjika e luftës së klasave, thjeshtëzimit dhe subjektivizmi - si kritere shabllone të dëmshme

Siç po shihet nga formulimi i këtij nëntitulli kuptohet se këtu trajtohen këto katër tema:

e para, çështja kuptim-keqkuptim rreth nocionit kod i përbashkët gjuhësor; e dyta, logjika e luftës së klasave si kriter dëmtues, e treta thjeshtëzimi shabllon si arsye absurde për zhdukjen e paskajores dhe e katërta, subjektivizimi i tepruar si kriter për nënvlerësimin i vlerës së të vërtetës ndaj paskajores.

1) Rreth keqkuptimit të nocionit: kod unik i shqipes së përbashkët

Si duket jo vetëm fillimisht, kur allpartizançe u manipulua me standardin, kur edhe u rrëzua gegenishtja dhe u denua me zhdukje paskajorja, por edhe në vijim deri edhe pas vendimeve të Kongresit të Drejtshkrimit (1972) koncepti i kodit unik të gjuhës së përbashkët shqipe nuk ka qenë i qartë, për shumicën e studiuesve standardistë e të mos flasim për firmëtarët e Rezolutës së Kongresit si dhe për militantët adhures fanatikë të flaktë të standardit, siç isha edhe vet, ngase si duket disa faktorëve aktivë që në start u ka munguar përvoja e profesionalizmi i profilizimit të standardologut. Ne lidhur me këtë e shohim të arsyeshme që të rikujtojmë faktin se në veprën *Drejt standardizimit të gjuhës shqipe* (2015) në *Dy fjalë lexuesit* pas studimit përkatës të kësaj problematike, lidhur me këtë pikë, ndër të tjera, kemi shprehur mendimin se:

*“Ne, ende nuk i zotërojmë mirë disa nga rregullsitë themelore të tri shtyllave bazë të andardit të sotëm të gjuhës sonë, siç janë: **drejtshkrimi, gramatika dhe leksiku normativ**, sepse në to hasim çështje jo të qartësuara mirë ose që kanë mbetur të diskutueshme që nga starti, ...madje edhe disa profesionistë tanë nuk e kishin apo edhe sot nuk e kanë të qartë raportin trishkallësh të kodit ose të normës gjuhësore kombëtare, e cila ka të bëjë, **së pari**, me respektimin e **kodit të gjuhës së natyrshme globale**, vlerat e këtij kodi assesi nuk bën të rrezikohen, **së dyti**, me **kodin pragmatik situator** dhe së treti, me **kodin ose normën e gjuhës standarde (zyrtare)**.*

*Theksojmë se secila normë-kod në komunikim e ka rolin dhe rëndësinë e vet. Dy të parat janë norma të natyrshme, ngase, e para, si krijim ndër shekuj shpreh tipizimin e formëzuar atavikisht si identitet brenda grupgjuhësh ku gjithsesi identifikohen kufijtë e jashtëm. Ndërkaq e dyta ka invencion, ngase kemi të bëjmë me një kompleks normash, si është edhe norma stilistike, ajo e situatës etj., ndërsa e treta është normë artificiale që duhet të jetë sa më e natyrshme në harmoni me kornizat e dy kodeve të para, e cila krijohet nga ekspertët dhe shërben si variant përfaqësues i gjuhës zyrtare kombëtare. Kjo e fundit për me qenë sa më funksionale, si gjuhë vendi (administrative), gjuhë shkolle, gjithsesi gjuhë shtetërore, kuptohet nën hije të normës globale dhe asaj inventive pragmatike të situatës, ka edhe detyrim që me rregulla **udhëheqëse, drejtuese e udhëzuese**, të cilat duhet të mësohen dhe të respektohen si kod për hir të interesit shoqëror, shtetëror e kombëtar, të përfshijë të gjitha vlerat kryesore gjuhësore, duke pasur parasysh si shtrirjen gjeografike horizontale, ashtu edhe vertikalen tradicionale historike të kulturës gjuhësore kombëtare.*

Me fjalë të tjera i mësojmë së vërtetës se, tipari kryesor i kodit-standard është me qenë mbidialektor, duke përfshirë, pra brenda rregullave të shtyllave të veta vlerat kryesore të dialekteve e të të folmeve që i përfaqëson. Kjo kërkesë mjeshtërisht duhet të gërshetohet nga

ekspertët standardologë në raportin: *gjuhë e natyrshme kombëtare/ gjuhë standarde e përzgjedhur kombëtare –gjithsesi të latuara e të përpunuara mjershtërisht dhe sa më natyrshëm.*

Në përputhje me atë që u tha, lind pyetja: kur *paskajorja e mirëfilltë e shqipes*, temë e punimit tonë, siç dihet që nga fillet e identifikimit të *gjuhës sonë së natyrshme globale* dhe në të në të gjitha situatat kudo në trevat shqipfolëse ishte e pranishme organikisht, madje kishte edhe gjallëri përdorimi konstruktiv pragmatikisht në të dy dialektet, atëherë kush ka faj pse nuk del e integruar në *standardin e shqipes së sotme*? Vallë, ka faje ajo pse gjallonte dhe ekziston apo duhet kërkuar përgjegjësi tek standardistët tanë, pse ajo ka mbetur e pastandardizuar. Mos vallë, për shkak të faktorëve politikë, të doktrinës së luffës së klasave, për shkak thjeshtëzimi shabllon gjuhësor, apo për shkaqe të tjera subjektivistë - apo mbase për të gjitha këto që ishin sprova të politikës së ditës dhe të papërvojës ose të pamundësisë apo edhe paaftësisë standaroliogjike të klasës sonë intelektuale kulturore profesionale kombëtare që të vepronte shlrshëm në periudhën e caktuar, apo jo?

2) Paskajorja e mirëfilltë geqe viktimë e kriterit doktrinor të politikës së ditës

Pikërisht rreth anomalive që u diskutuan nga fundi i nëntitullit të mësipërm në shtjellimin tonë tani do t'i kemi paksa në trajtim që të tri kriteret, duke theksuar ndonjë nga shkaqet për viktimizimn e paskajores: luftën e klasave me ndikim edhe nga jashtë, kriterin e thjeshtëzimit si shabllon dhe subjektivizmi si kriter direktivash ndaj objektivitetit nga studiuesit tanë të kohës.

a) Paskajorja viktimë e veprimit allapartizance stimuluar nga jashtë

Ndonëse, për ndikimin e luftës së klasave si kriter lidhur me menjanimin e paskajores këtu nuk flas konkretisht, ngase nuk ka qenë vetëm ky shkak, por kam parasysh një kompleks shkaqesh. Lus lexuesin e nderuar që për ta pasur më të qartë këtë kompleks çështjesh, paraprakisht ta konsultojë një punim tonin me titull: *Shkaqet subjektive dhe objektive për mosfavorozimin e formës së paskajores së mirëfilltë*", botuar në veprën *Paskajorja çështje e shqipes standarde*, Pr. 2000, kreu II, f. 27-44", ndërsa tani do të përmend asociacionisht nga një këndvështrim tjetër të vërtetën se plandosja e paskajores së mirëfilltë si edhe e tërë standardit mbi bazë gegnishte pati ndodhur allapartizance, duke e pasur në prani faktin e ndodhjes nën hijen e luftës së klasave më 1945-1948, luftë kjo e përqaftuar indoktrinisht, por rasti i paskajores, qoftë nga padija, qoftë nga ndonjë smirë thjeshtë e fanatizmit primitiv kishte pësuar, siç më qan zemra edhe sot, edhe si pasojë e një shërri tjetër si tendencë, ndikuar e nxitur nga jashtë. Për mendimin tonë nuk ishte vetëm ndonjë alergji primitive patologjike e dobësisë njerëzore kundër *gegnishtes katolike me paskajore* apo vetëm kopjim *yrneku* nga greqishtja e re, e cila, siç thuhet, kryesisht me shprehje të mënyrës lidhore kishte zëvendësuar nga gjuha e vjetër *protogrekohylline(!)* me dhjeta paskajore (Sh. Demiraj), deri sa e formëzoi rijogreqishten, por, siç ma ndjen zemra intuitivisht, sherr-shkaku mund të ketë qenë edhe më i thellë. Kështu themi se asokohe pas LDB në Shqipëri, pikërisht andej nga Jugu, siç kam lexuar nga shtypi jugosllav (serb), veç tjerash, si *ndihmë "vëllezërore"*, në atë fill çlirimi, ishin dërguar afro 80 kuadro intelektualë serbë këshilltarë, ndër të cilët mbi 40 mësues të rryer, të cilët gjithsesi ishin të interesuar për *ngritjen dhe forcimin e miqësisë* me elementin ortodoks dhe të gjuhës së tyre toske, me rrënjë lashtosllave (serbe!) e ndryshuar (ndërkohë në gjuhë shkipoalbaneze(!), duke nxitur kështu, siç kishin bërë më parë me ortodoksët në Maqedoni, sadopak urrejtje primitive ndaj gegnishtes zogulliane e katolike, të ashtuquajtur *gjuhë e pavarësisë*, duke shenjuar për të keq: priftat reaksionarë të Shkodrës (arrë e fortë për gëlltitësit

sllavo-ortodoksë), e gjithkëndej gegnisë dhe Kosovës, ku 100 për qind ishin *shkipo-gegë* përkrahës e simpatizues të Shqipnisë etnike (fashiste!), edhe pse edhe këta *me prejardhje të lashtë serbe(!)*, të cilët Turqia “me zor” i kishte *poshkipuar(!)*, siç theksohet në veprën e M. Milojeviqit (1871-1873), i cili përçudi që atëherë në sifjalorthin e tij shqip-serbisht mbi 300 fjalësh më shumë shënoi fjalë nga Jugu pa paskajore, sepse *shkipët* e Serbisë së Vërtetë (Kosovës) e Maqedonisë) i konsidderonte *serbë të vërtetë të kulluar*, të cilët do t’i ktheheshin ashtu kështu fesë e gjuhës së vjetër ortodokse, do të serbizoheshin. Dhe në anën tjetër dihej se në atë kohë, pas LDB politikisht të shkriftë, naivisht e shtetërisht në rutinë fryhej urrejtja ndaj ish regjimit feudo-borgjez zogullian, me gjuhën e tij malokçe (me paskajore), mbi bazë elbasanishte, madje si e tillë e sforcuar nga fashizmi italian dhe nazizmi gjerman, ishte shtrirë *me shumë sukses* në *Tokat e Lirue*me nga Krlevina jugosllave, të cilat tani u rikthyen *vullnetarisht* nën sundimin e vëllezërve të armëve serbo-jugosllavë, andaj atëbotë vërtet ishte krijuar një atmosferë joshëse për aleatët e tillë, që gegët e ligshuar politikisht, tashti edhe me gjuhën pa prestigjin zyrtar pa paskajore, ashtu si edhe kosovarët e shqiptarët gjithkëndej pa përkrahje, do të gjunjëzoheshin më lehtë edhe me regjimin gjuhësor si ndaj sllavëve e sllavishtes ashtu edhe ndaj toskë-partiashëve sundimtarë dhe kështu do të jenë më të disiplinuar në nënshtrim, dëbim ose asimilim apo jo?! Siç lexova nga një shkrim i Kastriot Myftarajt në të njëjtën mënyrë (mision) kishin vepruar kundër gegnishtes e paskajores në dobi të këtij regjimi gjuhësor edhe KGB-istët rusë (sovjetikë).

Sido që të ketë qenë, në këtë kapërcyell kohor dinamik, fill pas LDB-së siç mbaj mend, krerët tanë *çlirimtarë* si aleatë ushtarako-ideologjik lindorë me jugosllavë e rusë nga pikëpamja kulturo-gjuhësore, pos urrejtjes ndaj veriorëve përkrahës të qeverisë zogulliane feudokapitaliste dhe pushtuesve fashisto-italianë e nazisto-gjerman (Duçe-Hitler), të cilët, si europiano-perëndimorë së paku nuk penguan popullatën shqiptare që në Tokat e Lirue me nga Krlevina jugosllave, siç ishte edhe Kosova, të frymonin shqipo-shqiptarisht, ndërsa, aleatët e rinj lindorë si serbo-rusë *bashkëçlirimtarë*, popullit shqiptar në vend të kulturës arsimore i sollën kulturë politike demagogjike e bashkë me të si komunistë edhe logjikën e luftës së klasave dhe të urrejtjes klasore. Së këndejmi pushteti i ri futi në shënjestër ndryshime rrënjësore edhe në fushën e kulturës-gjuhësore, duke zëvendësuar standardin zyrtar me paskajore me standardin e ri pa paskajore të mirëfilltë, e cila (gegnishtja me paskajore) edhe u përçmua edhe në vazhdimësi propagandisht si diçka e klasës së vjetër, si një didiçka me virus që duhej luftuar deri në asgjatim, sepse pengonte instalimin *si në vaj* të standardit të ri gjuhësor, apo jo?! Një qëndrim i tillë, u vazhdua, siç do të shohim pa zvogëlim trysnie, pa ndërprerë, saqë vërtet solli luftën deri në shuarjen e saj (paskajores) nga standardi, luftë apo kundërshtimrezistues ky nga disa zyrtarë institucional mjarishst ende po vazhdon. apo jo?!

b) Kriteri shabllon i thjeshtëzimit si pretekst i trilltë ndaj menjanimit dhe zhdukjes së paskajores së mirëfilltë nga standardi e ligjërimi

Që në vitin 1945 kur në Shqipri allapartizançe u rrëzua ish-standardi mbi bazë të gegnishtes, kur paskajorja e mirëfilltë me+pjesore e shkurtë me një të goditur rëndë u hodh jo në fund, por, *në pus pa fund* për mos me u nxjerrë kurrë nga standardologët e Tiranës me frymë jugore me aminues veriorë, duke u arsyetuar edhe me kriterin e thjeshtëzimit dhe kjo bëhej thjeshtë fare, duke e pasur si mostër kriterin e praktikuar shablonisht si në Komisinë Letrare të Shkodrës, e vërtetë kjo që e kemi përmendur më lart, mbase me tepri. Po ashtu bile edhe më keq këta të allapartizançes, kundër sistemit foljor të gegnishtes e paskajores, apo jo?!

Kështu nga Komisia nuk u trajtua sistemin foljor i toskërishtes i prekur nga rotacizmi, duke u shfrytëzua kriteri thjeshtëzimit të standardit sepse, ndoshta sipas tyre, rotacizmi me pasoja ishte tipar vetëm i toskërishtes, por ajo koine u la e lirë në përdorim, si në gjuhën e folur zyrtare, ashtu edhe në gjuhën e shkrimit. Ndërkaq standadologët e monizmit sipas standardit të rij e lanë jashtë standardit pothuaj tërë sistemin foljor të gegnishtes, sipas kriterit të thjeshtëzimit dhe të zevendsimit shabllon me atë jugor. Nga Ortografitë e pas luftës vihet re me lehtësi se aty ku kishte trajta paralele ose variante në të dy dialektet parapëlqej trajta ose varianti toskërisht, aty ku kishte barasvlerësi sinonimike, parapëlqej trajta toskërisht, ndërsa në raste ku kishte trajta ose fjalë nga gegnishtja që nuk kishin barasvlerësi sinonimike në përballje me toskërishten anashkaloheshin ose edhe hidheshin tej, me arsyetim si të panevojshme për standardin, ashtu u arsyetua ndërkohë edhe moskthimi i paskajores së hedhur në pus pa fund.

c) Subjetivizimi mbisundues ndaj objektivitetit logjik të disa standardistë tanë

Në këtë vazhdë pas Çlirimit në Shqipri, shumëçka u përmbys, si në sistemin politik shoqëror ashtu edhe në sistemi ekonomik, ndërsa në fushën e gjuhës në kuadër të gegnishtes nuk u përmbys vetëm paskajorja e mirëfilltë, por edhe disa trajta fjalësh geqe me UE, të cilat nuk u futen në standard, madje zyrtarisht haptas u injorua përdorimi i gegnishtes, kuptohet edhe paskajorja e mirëfilltë. Meqë në kohë të monizmit vendosja, kompletimi apo edhe heqja e fjalëve nga gramatika parimisht bëhej me direktiva që reflektoheshin kiearkisht si në frymë të disiplinës ushtarake, ia vlen të theksohet edhe kjo se ajo që vinte si direktivë nga autoritetet e larta zbatohej më besnikërisht se ligji përkatës kushtetues nga organet kulturo-arsimore të nivelit më të ulët. Prandaj në kushte të tilla gjuhëtarët në pamundësi të vepronin ndryshe, po vetëm e vetëm sipas direktivave, siç u tha, e patën lënë jashtë standardit tërë sistemin foljor të gegnishtes, pra edhe paskajoren. Por meqë pasuria e tillë gjuhësore-kulturore e mbetur jashtë standardit për vlerat që kishte po e përmendim si shembull edhe paskajoren, e cila ishte në përdorim jashtë standardit nga masa shumicë shqipfolëse, atëherë gjuhëtarët hartues të teksteve gjuhësore, doemos ata në vende me përgjegjësi, si me thënë, u detyruan me krijue barasvlerës, madje aq më keq sipas frymës politike vetëm e vetëm të përçmonin vlerat e tilla, duke ia minimizuar rolin, qoftë sa i përket boshtit vertikal historik, qoftë si dhe shtrirjes horizontale të përdorimit të saj. Mirëpo, ngase dielli nuk mbulohet me shoshë, sepse nga pikëpamja funksionale vlerat e paskajores dilnin sheshit, atëherë kërkesat për riintegrimin e saj, varësisht nga mundësia e të shprehurit të lirë ndërkohë u bënë më të shpeshta, atëherë paskajorefobët, sikapës të standardit, e transformuan paskajoren me vizion si trill-gogol dhe me gogolizmat e saj frikësonin siç po i frikësojnë edhe sot, të painformuarit e sidomos naivët e të të gjithë brezave, sidomos ata nga jugu, se gjoja paskajorja e mirëfilltë nëse rastësisht tentohet të futet në standard, atëherë standardi i cilësuar *standard i unjisuar kombëtar* i arritur me aq mund, falë kohës dhe pushtetit që mundësoi krijimin e një veprë të tillë të paparë historike, do të shkatrohej *si me mina tritoll*, menjëhershëmrisht!!

Sa i paqëndrueshëm del shqetësimi nga propaganda e tillë s'kemi arsye të flasim, por kemi nevojë të flasim për poshtrimet dhe cilat janë ato që iu bënë dhe ende po i bëhen paskajores së mirëfilltë nga vlerëmohuesit standardistë, të cilët po shfrytëzojnë edhe mjete e shprehje makiaveliste vetëm e vetëm me pengue riintegrimin e saj në standardin e shqipes së natyrshme, pa e ditur të vërtetën se kthimi i paskajores në standard ndreq shumë punë e nuk prish asgjë për normën në fuqi, siç do ta argumentojmë bindshëm më konkretish vijim të këtij punimi.

(III) Vlerëkohimi institucional i paskajores së mirëfilltë, akt i paskrupullt pengues ndaj kompletimit me paskajore të standardit të shqipes së natyrshme

Vlerëkohimi institucional ndaj paskajores shoqërohej, siç shoqërohet edhe sot jo vetëm me gjuhën e propagandës verbale, por edhe me gjuhën e shkruar institucionale të rangut më të lartë shtetëror.

Për të dëshmuar këtë vlerëkohim bërë paskajores së mirëfilltë nga gjuhëtarët autoritativë direktivëzbatues të Tiranës e poltronë-servilë të Prishtinës, po mjaftohemi me degradimin që i është bërë paskajores në Gramatikën e Akademisë dhe në fjalorët normativë të saj që po e paraqitim tash fill në dy pika, së pari, nga përkufizimi në gramatikën e akademisë dhe së dyti, nga fjalorët normativë të pas Çlirimit.

a) Përkufizimi i fjalë-termi paskajore në Gramatikën e Akademisë 1 (Morfologjia 1976, 2002)

Paskajorja e mirëfilltë me+pjesore si fjalë-term del shumë e defaktorizuar në Gramatikën e Akademisë (Morfologjia 1976, 2002), ngase nuk përfilllet si pjesë e standardit. Aty konstatohet se kjo formë a pashtjelluar ka mbetur jashtë standardit, ngase u gjendka në përdorim *vetëm në të folme geqe veriperëndimore*, çka nuk ishte as nuk është aspak e vërtetë.

Ndërkaq në pjesën *Sintaksa* (2002) degradimi është edhe më skandaloz, i pabesueshëm. Jo vetëm nuk trajtohet, por as që përmendet fare, mbase ky është demonstrim i fshehtë i hartuesve të sintaksës në krye me prof, Mahir Domin elbasanas, me shkollë parisiane, ku ta dimë.

Meqë për këtë temë kemi bërë fjalë mjaft gjerësisht në veprën "Paskajorja çështje shqipes standarde (2000), këtu shkurtimisht fare do të cekim edhe ndonjë të dhënë nga realiteti që prek raportin *paskajore e mirëfilltë/gramatikë e Akademisë*, por tashti të shohim se çfarë ndeshim të shënuar për këtë perlë gjuhësore, përveç gramatikës së Akademisë edhe në fjalorët normativë të gjuhës shqipe.

b) Fjalë-termi paskajore në fjalorët normativë të pas Çlirimit

Përkufizimi i fjalë-termi paskajore në fjalorët normativë të pas Çlirimit (dy të akademisë e dy të tjerë) del i shënuar në dy zëra: a) nën emërtimin e fjalë-emrit **paskajore** dhe b) nën emërtimin e fjalë-pjesëzës **me**.

Ja çfarë ndeshim në përkufizimet e këtyre dy fjalëve në fjalorët përkatës:

a. Paskajor/e-ja

1) FGJSH 1954, gr.:

Mënyra e foljes që shpreh një veprim në mënyrë të përgjithshme, pa caktuar veten e numrin.

2) FGJSSH 1980, gjuh:

Një nga format e pashtjelluara të foljes, e cila shpreh një veprim a një gjendje në mënyrë të përgjithshme pa u lidhur me një kohë a vetë të caktuar

3) FGJSH 2006, gjuh:

Kohë e pashtjelluar e foljes, e cila shpreh një veprim a gjendje në mënyrë të përgjithshme: trajtat e paskajores.

4) FTHGJSH 2012 gjuh:

Mënyrë e foljes që shpreh një veprim në mënyrë të përgjithshme, pa caktuar, as vetën, as kohën; paskajorja e gegërishtës p.sh. me lexue.

Si po shihet në FGJSH 1954 paskajorja cilësohej si *mënyrë* pa vete e numër, ashtu si edhe në FTHGJSH 2012, në FGJSSH quhet *formë* pa u lidhur me kohë e vetë, ashtu si edhe në FTHGJSH (ndryshimi *numër/kohë*), ndërsa në FGJSH 2006 quhet *kohë(!) e pashtjelluar*, as *formë* as *mënyrë*, mbase gabim shtypi(!).

Si të shpjegohet nga mësuesi fjalë-termi paskajore para nxënësve të filllores, si *mënyrë*, *formë* apo *kohë* dhe me çfarë cilësie: paskajore e *mirëfilltë* e gjuhës shqipe, paskajore *gege*, paskajore *parësore*, paskajore e *plotë*, paskajore e ndonjë të fomeje arkaike, paskajore e *skaduar* apo paskajore (sot) *inekzistente?!*

b. Fjalë-pjesëza ME

1) FGJSH 1954 :

formon paskajoren me qenë, do me thënë, me shkue.

2) FGJSSH 1980 -

Nën 2. Përdoret zakonisht në të folmet e Veriut me pjesoren për të formuar një nga trajtat e paskajores. *me qenë, me marrë, me dalë.*

3) FGJSH 2006

Pjesë e paskajores së gegërishtes: me pasë, me ardhë, me folë etj.;

4) FTHGJSH 2012 (Pavli Desku, Fjalori themelor të gjuhës shqipe)

Nën 1. *Formon paskajorën e gegërishtes: me qenë jam, me pasë kam, me jetue jetoj, me folë flas.*

Vërejtje-kontatime

Këtu bie në sy se pjesëza **ME** në FGJSSH 1980 përkufizohet si pjesëz që përdoret zakonisht në të folmet e Veriut me pjesoren për të formuar një nga trajtat e paskajores. Në FGJSH 2006 dhe në FTHGJSH 2012 emërtohet si *paskajore gege*. Sidoqoftë, degradimi i konceptit të paskajores së mirëfilltë shihet në të trija këto burime, siç janë degtraduese edhe këto pesë raste:

E para, në FGJSSH përkufizimi jepet nën 2, sepse vendi nën nën 1. i është rezervuar shprehjes: *Me të dëgjuar thirrjen u ngrit.* (paralel: *sapo e dëgjoi thirrjen u ngrit*), ku zëvendësimi “*me të*” është i barabartë real me “*sapo e*”, ndërsa “**ME**” e paskajores si p.sh. **me dalë**, nuk ka zëvendësim, d.m.th. ka përdorim të pavarur, të veçantë, abstrakt, gjithsesi përmbajtësisht e ka merituar vendin e parë, siç del në FTHGJSH, por këtu ky tekst si zëvendësim del i paqartë, apo jo?!

E dyta, theksohet se u përdorka vetëm në të folme të Veriut, harrohet tërë Shqipëria e Veriut, Shqipëria e Mesme, madje edhe një pjesë nën Shkumbin. Nuk përmendet fare përdorimi i saj në viset jashtë Shqipërisë shtetërore, si p.sh. Kosova, Mali i Zi, Maqedonia, vise të Serbisë, pa kaluar në diaspora (Itali), por vende-vende edhe në vise të Toskërisë.

E treta, jepen tre shembuj vetëm me folje me pjesore të shkurtë, të padiskutueshme që edhe në letrarishte përfundojnë me mbaresë zero, gjë që nga shembujt e tillë imponohet një përkufizim i ngushtë jo i plotë i fushës së realitetit të përdorimit të saj.

E katërta, thuhet se përdoret për të formuar “*një nga trajtat e paskajores*”, thua se kjo nuk qenka *paskajore e mirëfilltë*, mbase nuk qenka si paskajore e vërtetë edhe e vetme, pasi gjoja paska shumë paskajore!, kur dihet se si paskajore janë apo nuk janë këto forma: *me të + pjesore* si dhe ajo e ashtuajtura *paskajore e dytë*, e cila nga disa studiues as që konsiderohet si paskajore, po si asnjans ose trajtohet si dytësore, po ajo formohet me: *me të +*, apo jo?!

E pesta, në FGJSH 2006 si dhe në FTHGJSH duke e cilësuar si *paskajore gege* e jo paskajore e gjuhës shqipe, ose *paskajore e pavarur* siç është, kësaj perle gjuhësore i ulet prestigji. Del e degraduar, apo jo?!

Sipërfundim

Kështu nga gramatika e Akademisë vlerë mohimi i paskajores së mirëfilltë tregohet me faktin se përveç që nuk trajtohet me prestigjin e normës në morfologji, por përmbajtësisht del rrëgjuar, ndërsa në sintaksë, gjoja se nuk ekzistua nuk përmendet fare. Aq më poshtues del fakti se paskajorja e dytë quhet paskajore shqipe, ndërsa paskajorja e mirëfilltë quhet paskajore *gege*, andaj kjo pse qenka *gege*, atëherë kjo qenka shkak-arsyeja pse nuk e qaska standardi (jo gegë!), edhe pse në realitet raporti i nënfushave semantike që mbulojnë është 14 me 4 në favor të paskajores së mirëfilltë, apo jo?!!!!

Në pasusin më sipër e përmendëm *poshtrim*. Mua personaisht më dhimbsen profesorët tanë të njohur, hartues të gramatikave që vepruan gjatë monizmit, meqë e dimë se e dinin të vërtetën, po pse ranë kaq poshtë për këtë pikë, nuk di si të shprehem?! Pse i shërbyen aq dëmshëm shkencës sonë?! Kush i detyroi dikush mbase e di mirë pse, apo jo?!

Ndërkaq edhe nga fjalorët normativë realiteti ndaj paskajores del i degraduar fort keq qëllimshëm. Pyesim me keqardhje pa pritur përgjigje, ndërsa nga standologët e sotëm të sinqertë presim që përmenjër meshmërisht të spastrohen tekstet. E vërteta të ndahet nga gënjeshtër! Mjaft viktima kanë rënë nga shkrimet e tilla jo të sakta, qoftë nga mësuesit, qoftë nga studentët, qoftë nga studiuesit e huaj e vendës. Fundi i fundit ky korrigjim të bëhet për mbarë popullin tonë dhe të gjithë dashamirët e gjuhës kudo që të jenë, shqiptarë e të huaj, apo jo?!

Po e mbyll me shpresë që gjendja lidhur me vlerësimin e paskajores së mirëfilltë do të ndryshojë edhe tek standologët që për afro 70 vjet pa të drejtë nuk e qasën në përdorim.

Gjithsesi kërkohet që paskajorja përmenjër meshmërisht duhet me zënë vendin e vet të zbrazët edhe në morfologji edhe në sintaksë dhe assesi mos të vazhdojë me iu mohue vlera, në mësimdhënie në analiza leksiko-semantike, në çdo situatë e botim duhet ta ketë vendin merituar, kuptohet në të gjitha librat shkollorë, duke filluar që nga abetarja shqipe.

(IV) Vendi i paskajores në sintaksën e fjalive dhe të sifjalive të gjuhës shqipes

Konstatuam më lart me keqardhje që paskajorja e mirëfilltë nuk është trajtuar në Sintaksën e Akademisë, sepse paska qenë e përjashtuar nga standardi, si paskajore *gege* dhe si të tillë nuk e paska qasur standardi i toskërishtes!!! Pastaj qenka poshtëruar makiavelisht duke e etiketuar se gjoja paska pasur edhe paska përhapje tejet të ngushtë përdorimi e përçmime të tjera të kohës së monizmit, kur s'paska mujtë kush me hapë gojë për të vërtetën e saj. Ndoshta edhe ishte frikë, por shtrohet pyetja tash 30 vjet pas rënies së monizmit, ku është logjika e studiuesit?! Ku janë përgjegjësit, a nuk po duan a nuk po dinë, apo nuk kanë sy me pa, veshë me ndie apo kanë tepër shumë fije në krye?!

Sidoqoftë, kjo pasaktësi, ky qëndrim kundër realitetit, kundër së vërtetës shkencore s'di sa mund të tolerohet tash e 30 vjet pas përmbysjes së *direktivave* partiake?! Ku janë sintaksologët, tanë që tash 30 vjet nuk po e ndreqin këtë avari në shkollat tona, fakultetet tona?! A mos vallë ende ka standologë në institucione që nuk e qaska apo nuk e ditka se në gjuhën shqipe nuk ka njeri që nuk e kupton apo logjikisht nuk e qas paskajoren e mirëfilltë sa herë i duhet apo jo?!!

Unë nuk di sa e trajtojnë sot mësimdhënësit e sintaksës në fakultete, por e di se studiuesi ynë i mirënjohur z. Ardian Vehbiu në artikullin *Pse jo paskajorja gege*”, shembuj të paskajores në fjalitë e sifjalitë e gjuhës shqipe i ka marrë jo nga studiuesit tanë akademikë të Qendrës(!!!), por nga studiuesit gjermanë **Bucholz dhe Fiedler**, të cilët në gramatikën e tyre të gjuhës shqipe kanë shënuar si shembull 11 lloje ndërtimesh fjalish me paskajoren e mirëfilltë (gege).

Sidoqoftë, i konsultuam ata shembuj, nuk kemi vërejtje, por si shembuj ilustrues për këtë punim përzgjedha një fragment-skemë nga vepra: *Paskajorja çështje e shqipes standade (vështrim sinkronik)*, Prishtinë 2000, nën titullin *Paskajorja me +pjesore sinonim i mundshëm dhe i nevojshëm paralel krahas formave mbi bazë të lidhore e me forma të tjera të ndërkëmbyshme*, f.77-115, prej nga edhe e bëmë krahasimin e varianteve të kallëzuesve nga fjalitë përkatëse të varura, ku janë paraqitur 13 ndërtime (4 nga një shembull nga fjalitë e varura: *kryefjalore, kallëzuesore, kundrinore e përcaktore* dhe 9 nga ndërtimet e llojeve të fjalive të varura *rrethanore*.

Në të vërtetë, aty shtuam edhe rastin e fjalive në ndërtim për të shprehur kohën e *së ardhmes së afërt* në dy versione: *pa përcaktim* dhe *me përcaktim*.

Që tani, këtu lexuesi i nderuar mund t'i krahasojë format paralele të kallëzuesit **gegnisht me paskajore** me format paralele të predikatit të mënyrave të tjera të fjalive a sifjalive sipas **standardit të sotëm** (tosknisht e gegnisht), sipas rubrikave:

1. Numri rendor.
2. Lloji i fjalisë.
3. Fjalitë me paskajore dhe ajo e standardit me kallëzues në trajtën përkatëse të rekomanduar.

Skema:

Krahasimi i formave paralele: paskajore /trajta të lidhore

	1	2	3
Nr. r.	Lloji i fjalisë Fjalitë me paskajore me theks kallëzuesi i standardit		
1) pyetëse:	A më mirë me krye punë a me fjetë (<i>të kryesh punë</i> a <i>të flesh</i>)?		
2) kallëzuesore:	Është zakon me u përcjellë (<i>të përcillet</i>) miku bile tetë hapa përtej derës.		
3) kryefjalore:	Është kot me folë (<i>të flasësh</i>) me të; Ai shtirej si me fjetë (<i>shtirej se po fle</i>).		
4) kundrinore	E merrja me mend se atje nuk kisha me qenë (nuk <i>do të isha</i>) i qetë.		
5) përcaktore :	Me respekt të ndërsjellë mundet me u ruejtë (<i>mund të ruhet</i>) harmonia familjare.; Është njeri me i folë (<i>t'i flasësh</i>) me të mirë.		
6) në ndërtim të së ardhme së afërt:	<ol style="list-style-type: none"> a. pa përcaktim: kam me të ardhë (<i>do të të vij</i>), qysh jemi marrë vesh. b. me përcaktim: Edhe diçka pata me të tregue (! <i>do të të tregoja</i>), si në besë. Edhe për diçka kisha me t'u lutë (<i>kisha për t'u lutur</i>): mos me u nisë (<i>mos të nisesh</i>) pa mua. 		
7) rrethanore:			
1. vendore:	Mori rrugen andej prej nga nuk ka me u kthye (<i>nuk do të kthehet</i>).		
2. kohore:	Mate mirë fjalën para se me folë (para se <i>ta flasësh</i>).		
3. mënyrore:	Si me u pasë marrë veshë (<i>si të ishin marrë vesh</i>) më parë, morën plaçkat e shkuan.		
4. qëllimore:	Janë fjalë (për) me i mbajtë mend (<i>për t'i mbajtur mend</i>). Sytë janë me pa (<i>për të parë</i>).		

5. shkakore: Është i dëshpëruar që **ka me dalë** (*do të dalë – ka për të dalë*) prej kësaj shtëpie.
6. rrjedhimore: Ishte i vogël **me u marrë** (*për t'u marrë – që të merrej*) me punë aq të rënda.
7. kushtore **Me e pa** (*po ta shihnit*) **kishit me u habitë** (*do të habiteshit*). **Me i pas kuptue** (*si t'i kishit kuptuar*) me kohë atë fjalë, ndryshe **kishit me i pasë** (*do t'i kishit*) punët.
8. lejore: Sado vonë **me ra** (*të bjerë*) ai zgjohet herët. Sido **me qenë** (*të jetë*) vëllai, vëlla i thonë.
9. krahasore: Nuk asht aq i prap **sa mos me i besue** (sa mos t'i besohet, mos t'i besosh). Sa më shpesh **me dalë** (*të dilet- të dalin*) në shëtitje aq më mirë **kishte me qenë** (*do të ishte*) për shëndetin e tyre.

Secila pikë meriton vëmendje të veçantë studimore, unë tërheq vëmendjen në pikën 6.b, ngase dikush (me gradë akademike), duke u mbështetur vetëm në trajtën e standardit të sotëm, kishte shprehur mendimin se kjo kohë duhet shuar, por, sipas vërejtje-konstatimit tonë, meqë kjo kohë sipas versionit gegërisht në trajtën me paskajore del fort e gjallë dhe ka perspektivë specifíkimi, atëherë mendojmë se nuk duhet të rrëgjohet apo të zhduket, po duhet të mbetet e njëjta dhe të respektohet në kuadër të strukturës foljore sidomos të sistemit foljor të gegnishtes, si trajtë konkurrenente në sistemin tërësor të sistemit foljor në përdorim të gjuhës globale shqipe

Siç po shihet nga kjo skemë-pasqyrëz paskajorja e mirëfilltë merr pjesë pothuaj në tërësi në sintaksën e fjalive e të sifjalive të gjuhës shqipe, por sidomos ajo del e veçuar në shprehje të veçanta lapidare (shprehje frazeologjike, fjalë të urta, idioma, gnoma etj.).

Assesi, tashemenjëherë nuk bën të lejohet mohimi i mëtejshëm i vlerave të paskajores së mirëfilltë, siç janë: **funksioni përfaqësues, funksioni i përshkallëzimit kuptimor sinonimik** dhe në veçanti **funksioni fjalëformues me pjesoren e saj të shkurtë** si dhe njëherazi **funksioni kompleks shprehjesor i saj** në sintaksën e fjalive dhe të sifjalive në shqipen e natyrshme, funksione këto që kanë të bëjnë me shqipen standarde dhe assesi nuk kufizohen me ngecë vetëm në një sferë të kuvizuar të një dialekti, apo jo?!

Përmbyllje

Që në fillim të këtij kreu u rrëfeva se si unë nga militant kundër paskajores ndërkohë pësova metamorfozim, kalova në heshtak e pastaj edhe në mbrojtës apo kërkues i integritit të saj në standard, sepse vërtet, heqja apo zhdukja e paskajores nga standardi ishte avarizëm i rëndë për gjuhën tonë. Ne në punimet tona në të mirë të rikthimit të paskajores në standard konstatuam se që nga starti nuk është vepruar drejt ndaj kësaj forme, pasi ajo edhe më parë njihej si vlerë themelore e ish-standardit mbi bazë të gegnishtes, madje zinte edhe vendin bazë në strukturën foljore e emërore të mbarë shqipes së natyrshme.

Theksuam më lart se paskajorja pësoi fatkeqësisht nga tri kritere jashtë e brendagjuhësore, nga kriteri politik i luftës së klasave, nga kriteri shabllon i thjeshjtëzimit gjuhësor si dhe nga subjektivizmi i standard-hartuesve, pasi ajo cilësohej pa të drejtë si veçori jo e dalluar e gjuhës shqipe, madje theksohej si karakteristikë me pak vlerë e dialektit gegë, i cili e kishte larguar nga përdorimi, por ende kishte mbetur në përdorim e braktisur vetëm në disa vise të skajshme malore të Shqipërisë, duke përjashtuar kështu makiavelisht tërë Shqipëria e Veriut dhe ajo e Mesmja, pastaj viset shqipfolëse me paskajore jashtë Shqipërisë si Kosova, Maqedonia, Mali i Zi etj.

Fillimisht, nën entuziazmin se kishim fituar shqipen e njësuar nga Qendra shqiptare nuk na shkonte mendja në ndonjë teprim makiavelist, por ndërkohë pas vetëdijësimit mbështetur në realitetin tonë gjuhësor lidhur me përdorimin e paskajores këtej dhe në Shqipëri formuam bindjen

se përjashtimi i paskajores nga standardi i ri mbi bazë të toskërishtes ishte veprim allapartizançe që nuk i sillte asnjë të mirë standardit të shqipes së natyrshme, sepse e pëgjysmonte shqipen si gjuhë. Prandaj në këtë krye pasi vërtetua veç tjerash, se paskajorja, duke qenë si veçori e gjuhëve të zhvilluara që karakterizohet me abstraksion të lartë si në ish standardin mbi bazë të gegnishtes paraqitëm mendimin se standardi i ri i periudhës së monizmit nuk ishte konceptuar drejt, sepse kishte anashkaluar vlerat e dialektit tjetër, përkatësisht të gjuhës globale, siç ishte edhe paskajorja mirëfilltë. Aq më keq dyshohet se për përmbysjen e standardit me paskajore kishin pasur ndikim edhe politikën e jashtme që nuk ia donin të mirën gjuhës shqipe, as popullit shqiptar, siç ishte edhe ndikimi i zbatimit të kriterit të luftës së klasave në standardin gjuhësor, duke e vënë në sulm shqipen e veriut me paskajore, madje ishte shfrytëzuar shabllon edhe kriteri i thjeshtëzimit, gjoja duke hequr paskajoren standardi përvetësohet më lehtë, apo jo?!

Mjerisht gjatë kësaj periudhe moniste ka mbisunduar në punë të standardit më shumë subjektivizmi me direktiva se objektiviteti. Për që është përçmuar vërtet paskajorja tregon përcaktimi apo vendi i saj në Gramatikën e Akademisë, ku në morfologji pothuaj vetëm konstatohet se kjo formë (ky tip i paskajores) ka mbetur jashtë standardit, sepse u përdorka vetëm në disa vise të Gegnisë veriperëndimore, ndërsa në sintaksë ka ndodhur e pabesueshmja, as që përmendet fare(!). Një lëshim a përçmim i tillë me vetëdije nga institucionet më të larta të asokohe assesi nuk mund të tolerohet dot, prandaj është detyrë e ngutshme e institucioneve të sotme që këtë mungesë absurde ta përmirësojnë përmennjëhershëmrisht.

Për me tregue rolin dhe funksionet që kryen paskajorja u dhanë shembuj konkretë nga frazat e vjela nga gjuha jonë, ku brenda fjalive e sifjalive nga jeta e sotme ligjërimore jepen fakte konkrete ku paskajorja paraqitet komode në realitetin e gjuhës sonë si një pasuri gjithësi e pakompnezueshme shprehjësore.

Meqë paskajorja siç po vërtetohet nuk është formë e thjeshtë dhe pa vlerë e gjuhës shqipe, atëherë, insistohet për rikthimin saj përmennjëhershëmrisht në standard. Kjo kërkesë nuk reshti dhe as nuk duhet të reshtë sepse është kërkesë e drejtë, e cila rinon dhe vitalizon jetën e gjuhës së shqipes së natyrshme. Ndërkaq, fatkeqësisht, që është përvajtje, pse ende nuk ka mirëkuptim riintegrimi i saj e aq më keq vazhdon propaganda rreth përçmimit dhe kundërshtimi ndaj paskajores në standard. Dhe kjo ende po ndodh nga institucionalisht nga disa kapës të standardit gjuhësor nga Qendra, të cilët mjerisht po e shfrytëzojnë edhe tekstin e skaduar nga Gramatika e Akademisë si fakt kundër..

Gjithësi, shikuar nga çdo këndvështrim shihet qartë se paskajorja që del e dalluar në kuadër të strukturës ligjërimore të shqipes së natyrshme si e tillë patjetër meriton që doemos të kthehet në vendin e vet brenda standardit të shqipes së natyrshme, kur aq më tepër vjen si bekim i At-Mëmë-Dheut tonë që e shohim vizionisht gjithnjë edhe më të bashkuar sa më të natyrshëm dhe më të pasur shpirtërisht dhe gjuhësisht.

**V. TË RIKTHYERIT E PASKAJORES SI FENIKS I RINGJALLUR DHE RAPORTI
NDËRSINONIMIK BALLAFAQUES
LOJAL I SAJ ME FORMAT E STANDARDIT TË SOTËM**

- Dita vjen dritëpashtjerr - sado nata të jetë skëtërr

Sihyrje

Siç po shihet nga formulimi i titullit, në këtë krye do të trajtohet të rikthyerit e paskajores në standard si feniks i ringjallur dhe kjo do të trajtohehet guximtarisht në *raport ballafaques me format sinonimike në përdorim e sipër* si me qenë një rikthim tashmë në procedurë të rregullt, edhe pse dihet se paskajorja e mirëfilltë tash mbi 70 vjet në Shqipëri dhe mbi 50 në Kosovë, është përjashtuar nga standardi unik i zyrtarizuar dhe aq më tepër lidhur me këtë rikthim, me shikue sipas sistemit zyrtar, asnjë organ kompetent nga Qendra ende nuk ka dhënë pëlqim rehabilitimi, atëherë normalisht lind pyetja, kemi të bëjmë me ndonjë lajthitje rasti apo me ndonjë gjendje të jashtëzakonshme?! Nuk kemi të bëjmë as me njërin as me tjetrin sugjerim, por me gjendje specifike pothuaj të rëdomtë të lejueshme, por që gjithsesi kërkon sqarim.

Kjo që u tha më sipër është e vërtetë se paskajorja e mirëfilltë, siç është pohua më parë edhe në këtë punim ishte përjashtuar allapartizançe nga norma zyrtare e gjuhës shqipe më 1945 në Tiranë dhe më 1968 në Prishtinë, mirëpo ajo në fakt jetoi nuk u zhduk nga sovrani ose nuk mundi të zhdukej sepse ishte mishethua e mpleksur me popullin që e fliste dhe e flet që nga identifikimi dhe me shikue sipas anës historike dhe të drejtës së natyrshme universale paskajorja, duke qenë si pjesë e themelore e gjuhës si dhe ndërkohë e ish-shqipes letrare në Periudhën e Pavarësisë, ishte nën mbrojtje të normës së shqipes globale dhe njëherazi edhe sipas normës pragmatike të situatës. Me folë pak më troç. Paskajorja mbeti e mbrojtur jo nga norma zyrtare, por u mbrojt dhe mbeti e gjallë nën hije standardi, duke qenë pjesë përbërëse e gjuhës ku kishte përdorim të dalluar në gojën e Shqiponjës së Flamurit shqiptar që ligjëronte mbi bazë të gegnishtes. Madje u vetmbrojt jeta e saj edhe për vlerat që kishte, ngase me funksionet e veta, veç tjerash, në kuadër të ligjëritit përgjithësisht, dallohej, për këto katër funksione: a) rreth përfaqësimit foljor e emëror, b) përshkallëzimit kuptimor, c) fjalëformimit me pjesoren e shkurtë dhe ç) për pjesëmarrje në shprehje komplekse me simotra sinonimike brenda fjalive e sifjalive në sintaksën e shqipe.

Dhe kështu si njëra nga gjindja e dalluar më gjalluese e asaj shtëpie ligjërimore, kishte dhe detyra të tjera varësisht nga nevoja dhe klimat politiko-shoqërore që përjetoheshin gjatë zhvillimit historik nëpër shekuj. Së këndejmi paskajorja edhe gjatë periudhës së monizmit, edhe pse jashtëzyrtares, jetonte dhe e ndihmonte standardin jo aq haptas, por strukturisht. Ndërkohë pas përmbysjes së monizmit e në vijimsi, kjo formë nga nevoja filloi me u përmend si ndihmëtare e nevojshme gjithnjë e më haptas tash edhe nga goja e Shqiponjës tjetër të Flamurit që ligjëronte zyrtarisht mbi bazë të toskërishtes, prandaj me plotë të drejtë mund të thuhet se ajo si edhe më përpara po edhe tash duke qëndruar, jo përherë e strukur, brenda dialektit gegnisht u imponua në letrarishten zyrtare, dhe pikërisht së andejmi po vjen kërkesa për legalizim. Prandaj mbështetur në nevojën që po imponohet ne shfrytëzuam këto fakte dhe e formuluar këtë titull punimi, duke

cilësuar paskajoren si feniks të ringjallur në letrarishte (standard) dhe po e trajtojmë në raport ballafaques me format sinonimike të standardit të sotëm, me të cilat bashkëjetonte më parë, madje nën hije edhe pse e përjashtuar kishte prani, andaj sot lojalisht ka ndërveprim tok me format që qëndronin dhe qëndrojnë brenda standardit aktual.

Ç'është e drejta, para se të kalojmë në analiza konkrete rreth ballafaqimit e shohim të nevojshme të themi dy fjalë jo aq si qëndronte më parë, apo si mbeti gjallë paskajorja në gojën e Shqiponjës së Flamurit që ligjëronte shqip mbi bazë gegnishtes edhe si vepronte nën hije në përgjithësi, por edhe në veçanti sa i takonte fushës mendimore meditative, por s'mund të rrimë pa përmend ndonjë hollësi se çfarë përhapje e jetë stabile kishte në fushën letrare estetike më parë dhe ndërkohë. Për të mëparshmen po mjaftohem me dy fakte nga Periudhën e Pavarësisë. E para, i madhi Atë Gj. Fishta, vetëm në poezinë *Lule vjeshtet* (1909) 37 herë e ka përdorur paskajoren e mirëfilltë, ndërsa Pirro Floqi në poemën *Kosova e lirë* (1941) vargëzimin e përmbyll me 30 paskajore.

Po ky përdorim edhe pse jo aq me rezm standardi vazhdoi edhe me gojën e Shqiponjës tjetër të Flamurit me ligjërojën e shqipes së normëzuar mbi bazë të toskërishtes dhe sa i përket anës shpirtërore letraro-artistike edhe para dhe pas zhbërjes së monizmit pas viteve të 90-a të shekullit të kaluar dhe më haptas në fillim të shekullit të ri u fol dhe u shkrua frymëzisht për paskajoren edhe me gojën e standardit dhe kështu argumentohet ringjallja e paskajores edhe brenda jetës së standardit. Kështu dolën edhe vepra të shkruara mbi këtë vijë. Është fat që Mehmet Elezi nuk mbeti i vetmuar në Shqipri, ndërsa "akademikët" e këndejshtëm nga presioni, duke mbetur në ferkemt e Institutit, sa i përket kësaj pike, vetëm sa u përloçavën pa kryer punë, apo jo?!

Në të vërtetë, si formë e rëndësishme themelore përveç nevojave shkencore paskajorja vazhdoi me depërtue si "*moll e ndaluar*" nga fusha e krijtarisë letrare, Kështu pa përmendur të tjerë, vetëm në një krijim poetik të Sabri Hamitit *Paskajore* (2017) prej 31 vargësh paskajorja zuri vend në afro 40 raste.

Sidoqoftë, po në gjuhën e zyrtarizuar të kësaj goje më 2010 nga dy kryesuesit e akademive shqiptare Kolec Topalli (Tiranë) dhe Besim Bokshi (Prishtinë) që nuk ishin pa shokë, u kërkua rikthimi i paskajores në standard në procedurë të rregullt... Si rrjedhojë. barrierat që ishin të forta, ndërkohë pothuaj filluan të thyhen nga vetë pedagogët, jo vetëm të universitetit të Tiranës, po gjithandej e gjithkëndej, duke dhënë tema të tilla disertacionesh që shkencërisht zbulonin nga terreni si dhe nga veprat klasike vlerat e paskajores dhe kështu urtësisht u hapën dyert për rikthim të paskajores në diskutim forumesh me kompetencë, madje këtë rigjallërim e mundësuan me mendimet e tyre me qinda studiues e intelektualë respektues të denjë të këtij standardizimi, të cilët edhe arsyetonin riintegrimin e paskajores së mirëfilltë në standard. (Shih vepra *Drejt standardizimit ...* (2015.)

Në këto rrethana u botuan e po botohen edhe punime me vlerë, kushtuar pikërisht paskajores së shqipes. Ndër mendimtarët e kësaj teme po veçoj studiuesit me origjinë jugore, si Stavri Trako, i cili në mënyrë të veçantë ka meritë për përshkallëzimin kuptimor që mundëson paskajorja në krahasim me lidhoren, pastaj të gjindshmin Ardian Vehhiu, i cili fton të fillohet me paskajore në standard, gjithashtu përmend poetin Sulejman Mato, i cili botërisht kërkon paskajoren në standard, madje po e përmend edhe të madhin Ismail Kadare, i cili *sakrafikimin e paskajores e quan akt barbar*. Tash së fundi kam vënë re që një numër i konsiderueshëm gazetarësh, politikanësh, kolumnistësh, madje edhe tregimtarësh po me prejardhje jugore, po gjejnë rast që vërtet me mjeshtri dhe në mënyrë të natyrshme po e fusin në shkrimet e tyre paskajoren e mirëfilltë, madje në trajtën gegnishte.

Këto që i thamë e nuk i thamë po që nënkuptohen, por mua ishin prova të mjaftueshme që më duheshin edhe, pra edhe nga goja e Shqiponjës tjetër e Flamurit tonë kombëtar me ligjërim mbi bazë standardi (toskërishte) që në emër të të dy gojave të Shqiponjës me formulue titullin e këtij kreu dhe me qenë i lirë me përdorë paskajoren, sa herë që e kërkon rasa. Këtë rast më shkon ndërmend fakti historik që shqiptarët bënë mirë që pa pritur ndonjë dekret përvojë stambolli, e përqaftuan alfabetin e dytë nga Kongresi i Manastirit (1908), atë që e kemi sot me rrezatim perëndimor, ashtu mund të veprohet pse jo, edhe me përvetësimin e paskajores në standard, pa pritur konsensus nga ndonjë paskajorefob sot në pozitë, apo jo?!

Së këndejmi, atë që sapo e thamë e nuk e thamë po nënkuptohet, do të përpiqemi ta vërtetojmë së bashku gjatë trajtimit, por, nuk po mund të lë pa e shprehur një të vërtetë të madhe që tani është kënaqësi me përmend. Paskajorja askund nuk po rishfaqet si gogol ndaj standardit siç është propaganduar makiavelisht deri vonë. Ajo duke u rikthye së toku me sishoqe po krijon një mozaik shpjehësor të harmonishëm shumë të përkapshëm. Veç kënaqësisë mozaike opinionin e ri edhe nga analiza jonë, gjithnjë e më shumë mund të njihet me një pjesë të autonomisë kuptimore të privuar pa të drejtë kundrejt paskajores mbi 70 vjet, realitet ky që do të trokasë lehtë në mendjen e secilit shqipfolës dhe të ndonjë stardologu që ende mban dyshim ose ka mbetur i hutuar.

Sidoqoftë tashti do të trajtohet konkretisht ballfaqimi i sapocituar i paskajores së mirëfilltë me format sinonimike të standardit të shtjelluar në këto tri pika:

së pari, paskajorja në raport me katër forma të njohura përfaqësimi nga standardi i sotëm;

së dyti, paskajorja e ringjallur në raport me trajta sinonimisht të fryra, amputime, lajthitje gjatë standardit pa paskajore dhe

së treti, raste ikjesh nga shprehjet me paskajore gjatë periudhës moniste pa paskajore dhe riballafaqimi sfidues konkurrues i sotëm.

(1) Paskajorja e rikthyer dhe raporti me katër trajtat orto-morfologjike përfaqësuese të standardit të sotëm

Të shohim tani paskajoren potencialisht të rikthyer në raport me katër trajtat përfaqësuese të standardit të sotëm: a) *punoj –me punue*, b) *të punoj- me punue*, c) *të punosh – me punue dhe ç) për të punuar –(për) me punue*.

1) Raporti përfaqësuesor punoj –me punue

Meqë ndër funksionet parësore të paskajores së mirëfilltë përmendet funksioni përfaqësuesor i foljes si funksion i specializuar i saj, atëherë në mungesë të paskajores së zburat gramatikanët tanë standardologë, duke pasur model gjuhët pa paskajore, si trajtë përfaqësuese ngarkuan polisemantikisht veten e parë njëjës të së tashmes së mënyrës dëftore: **punoj** ndaj formës së paskajores së mirëfilltë **me punue**. Sa ishte e samethëshme e sa jo kjo zgjidhje le të vlerësohet.

Meqë rreth paskajores së mirëfilltë si trajtë-formë përfaqësuese kemi bërë fjalë paksa më lart në këtë punim e më gjerësisht gjetiu (Shih *Shumësi dhe shquarsia... Pjesa e tretë*, Prishtinë, 2015) (f. 209-214), këtu nuk po zgjatemi, por e themi pa rezervë se funksioni ose fusha semantike e paskajores në krahasim me trajtën e njëjësit të dëftores edhe pse nuk del e plotë, assesi nuk duhet vlerësuar si veprim i dëmshëm a i qortueshëm. Madje, veta e parë njëjës e dëftores në zera fjalësish në fjalorët leksikorë praktikisht tashmë del e pranueshme, mirëpo, megjithatë, prania e

paskajores është e domosdoshme si pjesë mozaike, sepse konceptet përkatëse i qartëson dhe i plotëson më mirë përgjithësisht paskajorja si për foljet e rregullta, atëherë ato të parregulltat, dhe njëherazi paskajorja përdoret domosdo për koncepte të tjera, siç janë analizat gjuhësore fjalëformuese, formëformuese dhe kohëformuese, ngase në analiza të tilla nuk bën punë trajta e zyrtarizuar përfaqësuese e së tashmes së dëftores, madje as pjesorja e zvetnuar përkatëse e standardit, ngase përfaqësimin e plotë e kryen ndershmërisht vetëm paskajorja e mirëfilltë me pjesoren e vet të shkurtë. Së këtejmi, e quajmë fort me vend kërkesën e studiuesve dhe të intelektualëve që patjetër pa zvarritje paskajorja me pjesore e shkurtë në këtë kontekst duhet ta fitojë prestigjin e plotë të standardit.

Gjithsesi, ritheksojmë për të satën herë, se vendi përfaqësues i paskajores që sot për sot ka mbetur i diskutueshëm vetëm për dikënd e jo për shumicën e gjuhëtarëve dhe intelektualëve, duhet të plotësohet jo sa më parë duke lënë zvarritje në kohë, por menjëherëshmerisht me riintegrimin e saj ku e lyp puna, në shpjegime në të gjitha nivelet shkollore si zgjidhje të paqortueshme. Madje siç e lyp rendi patjetër duhet të zërë vendin e duhur të merituar në gramatika dhe në libra shkollorë që nga abetarja e tekste të tjera normative e përgjithësisht.

2) Raporti të punoj – me punue

Të punoj më fort njihet si trajtë e përdorshme përfaqësuese sinonimike ndaj paskajores në fjali e përgjithësisht. Dihet se pothuaj të gjitha format e mënyrave të foljeve të shtjelluara: kushtore, dëshirors, urdhërore në kontekste të caktuara mund të kenë njëfarë barasvlerësie shprehjësore me trajtat e paskajores së mirëfilltë, por si më praktike për këtë destinacion ceken trajtat e mënyrës lidhore (8 vetat e 6 trajtave njëjës e shumës të së ardhmes), si trajta: **të punoj** (të punosh, të punojë, të punojmë, të punoni të punojnë) ndaj trajtës **me punue** të paskajores, por veta e parë e njëjësit **të punoj** qëndron kontekstualisht si më praktike. Po e improvizojmë sa për ilustrim një fjali në veten e parë njëjës toskërisht e gegërisht, trajta paralele këto, me ndryshim-plotësim vetëm tek e **tashmja e lidhore /paskajorja e mirëfilltë**, të cilën momentalisht nuk e qaska standardi(!):

Më duhet të punoj që të kem një të ardhme më të mirë. /

Më duhet me punue për me pasë një të ardhme më të mirë.

Pjesa e parë pa paskajore: “**më duhet të punoj që të kem**” si trajtë e standardizuar ishte dhe është pronë e standardit të të dy dialekteve (gegnisht e tosknisht), ndërsa pjesa e dytë “**më duhet me punue për me pasë**”, gjoja ishte vetëm pronë e gegërishtes dhe e ish standardit të saj tash klandestin, sepse nuk po i jepka qasje standardi mbi bazë të toskërishtes(!), por meqë realisht trajta e tillë është në përdorim të përditshëm (klandestinisht) nga gegërishtfolësit dhe respektuesit e ish standardit, po edhe nga një pjesë e toskërishtfolësve, gjithsesi e kuptueshme nga të gjithë, atëherë në këtë kontekst, sidomos për purtoskërishtfolësit nevojitet një sqarim rasti. Të dyja versionet **të punoj** ndaj **me punue** ose **të kem** ndaj **me pasë** janë forma të hershme, kishin dhe kanë barasvlerësi sinonimike. Mirëpo duhet të dihet se për gegërishtfolësin apo respektuesit e ish-standardit të shqipes që në sistem ligjërimit të tyre i kishin dhe i kanë të dy variantet **të punoj** dhe **me punue** ose **me punua** (i rugovsi), përkatësisht **të kem** dhe **me pasë**, ata nuk mund t'i braktisin këto trajta nga struktura shprehëse edhe përkundër qortimeve të standardit, sepse i kishin dhe ende i kanë të ravijëzuara thellë në atë strukturë, qoftë me nuancim të dalluar semantik, qoftë me përshkallëzim a sforcim kuptimor pikërisht në raportin sinonimik të pandarë paskajore/lidhore. Andaj për ta (gegërishtfolësit) paskajorja, përveç veçorisë që ka në absorbimin e kuptimit të një pjese të sinonimisë dhe si mbulesë koncepti të gjashtë trajtave dhe të 8 vetave (unë, ti, ai, ajo ne, ju ata, ato) ka edhe kuptim të përshkallëzuar sinonimik, që nënkupton sforcimin

e procesit që kryen folja në fushë të abstraksionit gramatikor. Ky absorbim me nuancim abstraksioni vërehet në versionin e shprehur pa vetë e numër në të njëjtën fjali:

Duhet me punue (duhet me punua) për me pasë një të ardhme më të mirë.

ndaj paraleles nga standardi (gegërisht e toskërisht):

Duhet të punoj (të punosh, të punojë, të punojmë ...) që të kem (të kemi ...) një të ardhme më të mirë.

Me fjalë të tjera ndaj trajtave **me punue, me pasë** standardi i tashëm mbi bazë toskërishte, nuk ka sinonimi të plotë në raportin ndër-dialektor, sepse paskajorja mbulon të gjitha vetat e trajtat e mënyrës lidhore në njëjës e shumës të standardit ose të të folmeve të të dyja dialekteve dhe plus ka aftësi për të shprehur përshkallëzim kuptimi në krahasim me trajtën e standardit të sotëm (toskërisht) ose të nënstandardit të gegërishtfolësve.

Gjithsesi këto dallime e mundësi shprehjeshore semantike në kuadër të shqipes globale ndër-dialektore duhen pasur parasysh dhe zbatuar, duke e kuptuar si pasuri me vlerë shprehjeshore.

3) Raporti të punosh – me punue

Siç u pa, ndërsa veta e parë njëjës e së tashmes së lidhore e ndërtuar të + dëftore **të punoj** karakterizohet si trajtë sinonimike përfaqësuese barasvlerëse ndaj paskajores së mirëfilltë, trajta e vetës së dytë të njëjësit të së tashmes së kësaj mënyre **të punosh** konsiderohet kryesisht *si trajtë zëvendësuese* e konceptit të paskajores. Si duket, një rol të tillë ia ngallmuan gramatikanët tanë, të cilët duke e ndjerë mungesën e paskajores në standard, në kërkim të një barasvlerësi sa më adekuat mes trajtave të lidhore ndaj konceptit të paskajores së anashkaluar, si përkim sinonimik si më të përshtatshëm ndër trajtat e tjera të lidhore krahaso: *të punoj, të punosh, të punojë, të punojmë, të punoni, të punojnë, shenjuan* apo *ngarkuan* vetën e dytë të njëjësit të lidhore **të punosh**, ndaj paskajores së mirëfilltë të përjashtuar: **të punosh – me punue, që të kesh – për me pasë**. Duke vepruar kështu sipas urdhër-direktivave imponuese, sipas tyre, gjetën zgjidhjen më të përshtatshme të ndihmuar nga logjika, mbase edhe nga prirja që mund të kenë vërejtur, sepse, vërtet trajta e *vetës së dytë të njëjësit të së tashmës së lidhore* rrah më shumë drejt konceptit të paskajores: **të punosh – me punue, që të kesh – për me pasë**, në fjalë të urta e kontekste të tjera, prandaj stimuluan këtë trajtë: *të punosh, të kesh*), duke i dhënë doza abstraksioni dhe me këtë u përpoqën me krijue një trajtë të barasvlerëshme ndaj zëvendësimit të nocioneve për shkak të mungesës në realitetin gjuhësor të paskajores së mirëfilltë. Krahaso fjali-periodhën në dy versionet me paskajore dhe me lidhore:

Duhet me punue për me pasë (për të pasë) një të ardhme më të mirë.:

Duhet të punosh që të kesh (për të pasur) një të ardhme më të mirë.

Pra, edhe varianti me lidhore (veta e dytë njëjës) ishte dhe është pronë e dy dialekteve, prandaj siç e thamë me këtë u përforcua destinim-zbatimi me këtë sqarim:

“kjo vetë e dytë e së tashmës së lidhore (të punosh, të kesh) i ka këputur lidhjet kuptimore me vetën e dytë të bazës (Lexo. shqipes globale?!) dhe funksionalisht del në barasvlerësi të plotë me paskajoren geqe(!)”.

Kështu konsiderohej e aftësuar kjo vetë e dytë për të zëvendësuar konceptet e paskajores së mirëfilltë, apo jo?! Mirëpo, ky formulim si zëvendësim i paskajores në realitet mbetet për t'u dëshiruar dhe mund të vlejë vetëm për disa, respektues të papërvojë të standardit të sotëm, por jo assesi për gegërishtfolësit dhe respektuesit ose njohësit e ish standardit me paskajore, tek të cilët ky zëvendësim nuk del i natyrshëm, sepse pikërisht për këtë ndikon të cekurit e vetes së dytë të foljes që nuk e ka paskajorja. Koncepti ekzistues nëndërdijshëm ia mohon trajtës së tillë të

shprehurit e përgjithshëm abstraktiv që ka paskajorja si veçori specifike. Madje gegërishtfolësit apo respektuesit e ish standardit mbi bazë të gegnishtes përpara këtij tentim-konstatimi, e kishin të thadruar në thellësi konceptin e tillë të veçantë të paskajores dhe e mbanin si të tillë brenda sistemit ligjërimor vetjak. Së fundi edhe u kuptua tashmë edhe nga toskërishtfolësit se gjithsesi këto dy forma **të kesh** dhe **me pasë** mbulojnë koncepte të diferencuara, prandaj gjithnjë e më tepër po vërtetohet se një ngarkesë e tillë apo zëvendësim i paskajores së mirëfilltë me njëjës të vetës së dytë të lidhores nuk del i qëndrueshëm apo del me vija fort të zbehta brenda mozaikut shprehjesor foljor, apo jo?

Sidoqoftë, gramatikanët e standardistët kanë bërë mirë që e kanë sforcuar edhe këtë barasvlerësi të pjesëshme ndaj paskajore si dhe barasvlesit mbi bazë të dëftores. Po e përfocojmë këtë që e thamë. Gjithsesi, studiuesit apo më mirë me thënë, standardologët e ngarkuar për zëvendësimin e koncepteve të paskajores së dëbuar bënë mirë që e shfrytëzuan prirje-logjikën e kësaj vete (*të punosh*) nga të folmet e toskërishtes dhe e përforcuan, por nuk ia arritën dhe nuk besoj se do t'ia arrijnë ta imponojnë më tej këtë zëvendësim, sepse fundi i fundit vetë hapja e debatit rreth feniksrikthimit në standard të paskajores së mirëfilltë si potencë me përshkallëzim kuptimi të theksuar në standard do ta lërë nën hije këtë rekomandim-zgjidhje edhe tek vetë standardologët toskërishtfolës që pritet edhe nga ata me hy tashmë 9 të gjithë në fazën e esëllimit për të lëshuar pe ndaj standardizimit të paskajores së mirëfilltë, apo jo?!

4) Raporti për të punuar (për të punue) –(për) me punue

Në të gjitha arsyetimet akademike të periudhës së monizmit në përgjigje pse riintegrimi i paskajores së mirëfilltë në standard nuk del i nevojshëm përmendej demagogjikisht zëvendësimi i koncepteve të saj edhe **me paskajoren e dytë**, e cila në gramatikën zyrtare edhe quhet *paskajore e gjuhës shqipe*, ndaj paskajores së mirëfilltë ose e pavarura, e cila quhet *paskajore geqe(!)*. Kjo arsyetohet me faktin se paskajorja e dytë, trajta: **për të punuar**, geg. **për të punue** ka shtrirje në të dy dialektet edhe pse me dallim pjesorësh: punuar – trajtë e zgjeruar, punue – trajtë e shkurtë, ndërsa paskajorja e mirëfilltë (**për) me punue** gjoja mbetet vetëm e gegnishtes. Këto dy forma, vërtet kanë njëfarë sinonimie por të pjesshme. Ndërkaq, sipas shtrirjes e përmbajtjes semantike fushat kuptimore të tyre nuk përputhen. Lidhur me këtë del e nevojshme të jepet këto dy sqarime:

E para, vërtet kjo paskajore *për të +pjesore* ose *për + emër asnjans* shtrihet në dy dielektet dhe ka dy forma përdorimi: trajtën e toskërishtes (standarde) **për të punuar** (ku ndeshet edhe në trajtën jo stndarde **për të punua**) dhe të gegnishtes **për të punue**, ndërsa trajtat e gegnishtes *për të punuem* ose *për të punuen* nuk janë më aktive, ku del në përdorim vetëm trajta e shkurtë e paskajores **me punue (për me punue)**. Kjo trajtë, *për me punue*, siç u sqarua më lart, edhe në gegnisht krahaso *për të punue* ndaj **për me punue**, konkurron plus me përshkallëzim kuptimi dhe faktikisht ka përfaqësim të plotë gramatikor të foljes përkatëse. Kjo veçori duhet të mbahet mend dhe assesi, nga standardologët toskërishtfolës, të mos injorohet.

E dyta, ka edhe diçka tjetër që lypset sqaruar. Po rikujtojmë faktin sesa u përket fushave semantike që mbulojnë këto trajta kanë dallim-përkime sinonimike të dallueshme. Ndërsa trajta e *paskajores së mirëfilltë me +pjesore*, siç e pamë në kreun e mëparshëm, ka përdorim pothuaj të pakufizuar në të gjitha llojet e fjalive e të sifjalive, trajta e paskajores së dytë, për të +pjesore ka shtrirje të kufizuar përdorimi, prandaj si rrjedhojë raporti i përkim-dallimit të tyre ajo që prihet me pjesëzën **me**, (**për) me punue** del në 13 ose 14 nënfusha përdorimi, ndërsa ajo e prirë nga **për të... (për të punuar (punua) a për të punue)** ka shtrirje në 4 nënfusha. Pra paskajorja e dytë në 10 nënfusha semantike nuk ka qasje semantike normale në krahasim me trajtën e paskajores së

mirëfilltë, e cila (paskajorja e mirëfilltë), si të thuash, pothuaj në të gjitha rastet e situatat mund ta zëvendësojë konceptualisht nocionin e paskajores së dyt, kuptohet sinonimisht edhe në atë katër nënfusha. Por veç kësaj përparësie rreth fushave semantike paskajorja e mirëfilltë, pra veç pjesëmarrjes në sinonimi, ka aftësi përshkallëzimi kuptimor ndaj të dyja trajtave dialektore, varianteve: tosk. *për të punuar* a *për të punua* në një rënë anë dhe g. *për të punue*, në anën tjetër. Gjithashtu, siç u përmend, të dyja trajtat e gegnishtes: *për të punue* dhe *për me punue* në çdo situatë mund ta zëvendësojnë kuptimisht trajtën e paskajores dytësore, e cila mbetet me zhvillim të kufizuar kryesisht a vetëm në standardin e sotëm.

Sirrumbullakësim

Gjithsesi, me sa pamë, nga kjo paraqitje mozaike mund të themi se roli paskajores së mirëfilltë në krahasim me këto katër forma përfaqësuese të standardit, del i qartë dhe për natyrën e gjuhës shqipe i domosdoshëm, aq më tepër për faktin se nuk prek standardin askund., madje assesi shkatërrueshëm Përkundrazi, ndihmon trajtën përfaqësuese zyrtare të dëftores që të ketë përfaqësim më të denjë dhe të plotë si për nevoja të analizave të brendshme ashtu edhe në krahasim me gjuhët e huaja. Gjithashtu edhe tri trajtat që i karakterizon pjesëza **të**, tipar i mënyrës lidhore në krahasim me formën e paskajores së mirëfilltë e pandarë nga pjesëza **me**, nuk mund të mohohet roli i tyre morfologjik e sintaksor, dhe gjithsesi në kontekstet të caktuara fjalisore mund edhe të këmbehen a të zëvendësohen, por në anën tjetër përkundrazi dallimet nuk përjashtohen varësisht nga stili apo specifikimet semantike që ofrohen sipas natyrës së të shprehurit kontekstor.

Së këndejmi, qëndrojnë argumenta të fortë që paskajorja e mirëfilltë gjithsesi duhet rintegruar përmenjëhershëm brenda standardit në fuqi, sepse, ajo jo vetëm ka sinonimi në raste, por sepse në raport me të katër trajtat sinonimike ajo ruan autonominë e vet specifike dhe në këtë proces avancojnë në përshkallëzim kuptimësie dhe në këtë mënyrë shton dhe pasuron mozaikun kuptimor të shprehjeve në standardin e shqipes së natyrshme, apo jo?!

Meqë këto aftësi të paskajores që konkretisht i di nuk i di opinioni i gjerë, ngase jo tek të gjithë është e ravijëzuar qartë kjo autonomi kuptimore, por shpresohet se me rikthimin normal të paskajores në standard sigurisht kjo do të jetë e praktikueshme, gjithsesi më e qartë dhe e kuptueshme nga shumica shqipfolëse, andaj standardistët e sotëm duhet ta mundësojnë me komente që menjëhershëm këto veprime rehabilitimi të paskajores të jenë të paqortueshme dhe kështu kjo zgjidhje të zërë vendin përkatës në gjirin e standardit të shqipes së natyrshme, në mënyrë që të manipulohet më lehtë me vlerat e paskajores në të mirë të gjuhës sonë kombëtare.

(2) Paskajorja në raport me trajta sinonimike të fryra, të amputuara apo të trilluara gjatë standardit pa paskajore

Për shkak të mbetjes së paskajores së mirëfilltë jashtë standardit, në Shqipëri faktikisht që nga viti 1945 (mbi 70 e sa vjet) e në Kosovë që nga viti 1968 (mbi 50 vjet) dhe propagandimit enorm për panevjshëmërinë e përdorimit apo për zhdukje të saj, madje edhe të keqkuptuar pikërisht nga respektuesit jo vetëm naivë të standardit, por edhe nga të tjerë, gjithsesi mosnjohës të rolit historik e aktual të paskajores në kuadër të sistemit foljor e emëror të shqipes së natyrshme globale, për mbulimin e konceptet të saj filluan të përdoren disa trajta të fryra ose të trilluara, që ne këtu po i trajtojmë nja tri raste shprehjesh të kësaj natyre, siç janë:

e para, raporti *duhet me punue* ndaj *duhet punuar*,
 e dyta, *kisha me punue* ndaj *kisha punuar* dhe
 e treta, raste amputimi në disa shprehje të ndërmjetme.

a) Raporti *duhet me punue - duhet punuar (duhet punua) /duhet punue)*

Pas shuarjes së paskajores së mirëfilltë nga standardi, atëherë spontanisht nga individë të caktuar u hoq nga përdorimi jo koncepti i shprehjes me paskajore **duhet me punue**, po në të vërtetë u hoq apo u amputua pjesëza **me** e koncepti mbeti. Mirëpo meqë edhe më parë ishin në përdorim edhe pse jo me sinonimi të plotë trajtat paralele geg. **duhet punue**, tosk. **duhet punuar** dhe **duhet punua**, atëherë konceptet e dalluara të paskajores iu ngarkuan trajtës **duhet punuar**, pasi vetëm kjo mbeti trajtë e zyrtarizuar në standardin e ri. Në të vërtetë, kujtoj që ne në gegnisht megjithatë në kontekstin **duhet punue** kuptohej si këshillë **puna duhej krye**, ndërsa për konceptin me paskajore **duhet me punue** shtohej diçka si urdhër i prerë: **puna duhet krye patjetër (= puna duhet me u krye)**

Sidoqoftë, ky proces pjesorëzim/shpjesorëzim i pjesores së paskajores si dukuri me rikthimin e paskajores do të rishfaqet edhe në standard, siç po ndodh edhe në të folurit e lirë të gegnishtes. Për mendimin tonë me rastin e këtij rehabilitimi të kësaj dukurie nuk do ta quaja të qortueshme rishfaqjen e trajtën: *duhet punua /qoftë edhe duhet me punua paralel ndaj geg, duhet punue/duhet me punue* që është në përdorim e sipër. Me fjalë të tjera trajta me pjesore **duhet punuar** ose **duhet punua** për shkallën ose pjesën e parë sinonimike si më përpara, kur e linin nën hije trajtën e gegnishtes *duhet punue*, ndërsa tani me të rikthyer paskajorja, e trajta **duhet me punue**, përveç një pjese të sinonimisë kryen edhe funksionin e përshkallëzimit semantik, si ndaj trajtës së gegnishtes, ashtu edhe ndaj trajtës së standardit (toskërishtes).

Po sqarojmë në fund se pjesorja e letrarishtes *punuar*, e cila del e vetme dhe mbizotëruese në formim mbiemrash e asnjësisht aspak nuk prish punë nëse në shprehjet që po i diskutojmë me dalë paralele me trajtat e gegnishtes po në trajtën e shkurtë. Krahaso *duhet punue - duhet punua; duhet me punue – duhet me punua* të cilat edhe mund përdoren në situata të caktuara, qoftë në përshkrime situatash, qoftë në profilizime personazhesh.

Është krejt normale që në fjali dëftore, urdhërore varësisht nga kontekste të caktuara të futet në përdorim trajta **duhet me punue**, ngase gjithsesi ka tagër me u përdorë edhe me kuptim specifik përforcues të përshkallëzuar.

b) Raporti *kisha me punue - kisha punuar (kisha punue)*

Pikërisht nga amputimi i pjesëzes “me” ka ndodhur një ngatërresë e madhe sidomos te ne (Kosovë e gjithkëndej) që prek keqas dhe rëndë sistemin jo vetëm logjik-ligjërimitor por edhe atë gramatikor të gjuhës shqipe. Dihet se *kisha thënë, kisha punuar* sipas gramatikës shprehet pluskuamperfekti ose koha më se e kryer (apo e kryer e plotë!) e mënyrës dëftore, ndësa te ne, krejt nga padija na është shpifur një lajthitje e rëndë, sidomos kjo është majmur e ntrashur pas pranimit me dëshirë të standardit pa paskajore (1968). Si duket duke respektuar gjoja standardin e *dhuruar* nga **Nanë-Shqipnia** pavetëdijshtëm u bë a po bëhet pa ndërpre amputimi i pjesëzes **me** nga trajta ish e normëzuar e gegnishtes: **kisha me punue**, duke e ruajtur konceptin e paskajores, nga amputimi i tillë u përftua trilli: **kisha punuar** homonim me trajtën e kohës *më se të kryer* të dëftores standarde: **kisha punuar** (geg. **kisha punue**). Dhe kështu kjo homofomë nga lajthitësit po

përdoret në zëvenmdësim të paskajores së amputuar për kohën *e ardhme të së shkuarës II të dëftores kisha për të punuar* (geg. **kisha me punue**), përkatësisht të së **tashmes II të kushtores (kisha për të punuar** (geg. **kisha me punue**).

Pra në vend të ish nocionit të mbuluar me trajtën **kisha me punue** lajthitësit grup jo i vogël i infektuar keqas me këtë virus ngjitës, po e përdorin masivisht trajtën **kisha punuar**, duke mos e hetuar amputimin e pjesëzën **me** dhe njëherazi, duke e toskëzuar pjesoren e paskajores **punue nga me punue në punuar**. Po ky mashtrim patologjik me shumë pasoja për standardin e gramatikën e gjuhës shqipe ka marrë masa shqetësuese, sepse lajthitësit po mendojnë se kështu gjoja po veprojnë sipas rekomandimit të standardit vetëm pse çoroditshmërisht po e toskëzojnë paskajoren e në të vërtetë po e toskëzojnë vetëm pjesoren e saj, apo jo?!

S'do mend se kjo lajthitje ka ndodhur nga mosnjohja e rregullave gramatikore të standardit në fuqi, ngase baravlerësi më i përfërt i trajtës **kisha me punue** në standard mbulohet me dy kohë të dëftores, me kohën: *e ardhme të së shkuarës: do të punoja* përkatësisht me *të ardhmen e së shkuarës II kisha për të punuar* ose me dy kohët e kushtores: *të tashmen do të punoja* përkatësisht *të tashmen II kisha për të punuar* (geg. **kisha me punue**, prandaj për shkak të amputimit pa mend kjo lajthitje është shndërruar në permutacion ose defekt serioz homonimik te ne, sidomos është ngulitur keqas te disa intelektualë të nivelit të lartë, respektues fanatik të standardit të Kongresit, duke u bërë kjo dukuri vërtet problem, që si të thuash ka kaluar në sëmundje patologjike, që patjetër, për hir të intersit kombëtar, për shërimin e saj në plan shtetëror lypset me interevenue energjikisht, madje në mënyrë të organizuar institucionalisht md ndihmë pushteti.

Lidhur me qartësimin e këtij defekti kemi bërë fjalë mjaft gjerësisht në një trajtësë me titull "*Rreth homonimisë së shpifur te ne nga pjesorëzimi formal i paskajores me "me"*", të botuar së pari në gazetën Rilindja dhe s[andejmi te përmbledhja me titull *Çështje të shqipes standarde në fushë të normëzimit II*, (2015 f. 89-103), ku për lehtësi dallimi patëm dhënë këtë skemë-shembulli korrigjimi:

kisha punuar (kisha pas punuar) në kohë *të kaluar* (e kryer e plotë pluskuamperfekti) ndaj

kisha me punue ose do të punoja në kohë *të ardhme të afërme*.

Gjithsesi, lajthitjet e tilla **spontane, janë shqetësuese, sidomos kjo** për shkak se amputimi me pahir të pjesëzës "me" të paskajores te ne ka kaluar në shprehi. Përkundër vërejtjes sonë e keqja ka vazhduar dhe ende po vazhdon furishëm, madje nga intelektualët tanë të lartë jo vetëm në gjuhën e folur por edhe të shkruar. Kemi vërejtur se një lajthitje e tillë po u shpëton në të shkruar deri edhe ndonjë albanologu e akademiku te ne. Po japim një shembull që e ndeshim të përsëritur, pothuaj në rutinë:

Të nderuar, **ju kisha lutur zini vendet, seanca po fillon...**

Kuptohet se nuk kemi të bëjmë me *mëse të kryeren (pluskuamperfektin)* e dëftores po me të ardhmen e së shkuar *do të ju lutesha* ose të ardhmen e të së shkuarës II *kisha për të ju lutur* që në gegenishte për të dyja këto trajta kohore përdorej më parë dhe përdoret edhe sot nën hije standardi forma me paskajore, **Kisha me ju lutë: zini vendet se seanca po fillon**, ndërsa në gjuhën standarde: **Të nderuar, ju lutem ose do të ju lutesha (të) zini vendet, seanca po fillon...**

Ndërkaq si po shihet lajthitësi shkon edhe më tej në përçudnim, në vend **kisha me ju lutë** shprehet edhe më keq: **ju kisha lutë(!!!)** gjithsesi jo në trajtën e kohës së ardhme të afërt, por në trajtën e kohës mëse të kryer apo të kohës së kryer të plotë, apo jo?!

Po e shënoj edhe një shembull tjetër po nga goja e një intelektualit të lartë me kualifikim shkollor, por gjithashtu të lartë edhe në pozitë shtetërore pushtetore:

Unë kisha thanë që deputeti duhet të din të punon për popull e jo veç për vete.

në vend:

Do të thosha (a thoja) apo kisha me thënë që deputeti **duhet të dijë** apo **duhet me dijtë të punojë** apo **duhet me punue** për popull jo vetëm për vete.

Sidoqoftë, veç lajthitjes rreth përdorimit të kohës *së ardhme të shkuar të dëftores* ndeshim lajthitje edhe lidhur me përdorimin e lidhore veta e tretë e së tashmes (*duhet të din*).

Kjo dukuri, si lajthitje e rëndë do do të trajtohet edhe më poshtë në këtë punim, ku do të jepen edhe më shumë shembujtë ngjashëm konkretë nga jeta jonë e përditshme gjuhësore, prandaj këtu nuk po zgjatemi më tepër.

c) Raste amputimi edhe te disa shprehje të ndërmjetme sinonimike

Për shkak të përjashtimit të paskajores së mirëfilltë nga standardi, kanë ndodhur raste amputimi të pjesëzës “me” të paskajores, jo vetëm te ne, por edhe gjithandej në Shqipëri e më gjerë. Si rrjedhojë e ndeshim këtë dukuri edhe në fjalë-shprehje të ndërmjetme si: *më mirë thënë* ndaj **më mirë me thënë**, *thënë të drejtën* ndaj **me thënë të drejtën**, *thënë të vërtetën* – **me thënë të vërtetën**, *sido që do të jetë* ndaj **sido që ka me qenë** e ndonjë tjetër.

Ç’është e vërteta raste amputimi të pjesëzës **me** të paskajores ndeshim dhe te disa shprehje të tjera, si: *shkurt thënë* ose *shkurt e thënë* ndaj **shkurt me thënë** e ndonjë tjetër.

Kujtoj se në ish standardin trajta me paskajore kishin përparësi përdorimi. Tashti me rastin e rikthimit të saj, meqë këtu nuk kemi të bëjmë aq me përshkallëzim kuptimor me anë të paskajores po me sinonimi pothuaj të rëndomtë normale, atëherë rastet e tilla të paskajores që i shtrohen konkurrencës lojale sinonimike kanë vështirësi fillimishte.

(3) Raste ikjesh spontane nga shprehjet me paskajore dhe raste riballafaqimi të paskajores në konkurrencë lojale

Po për shkak të paskajores jo të standardizuar gjatë kësaj periudhe mbi 70 vjeçare kanë ndodhur raste që në vend të përdorimit të shprehjes me paskajore të përdoren forma të tjera. Këtë dukuri po e rikujtojmë në dy pika: së pari, përmendim raste ikjesh spontane nga shprehjet me paskajore dhe së dyti, kemi të bëjmë me riballaqimin e paskajores në raste konkurruese në kontekste të caktuara që priten të ndodhin gjatë procesit të rikthimit apo konsolidimit të paskajores në standard.

1) Raste ikjesh spontane nga shprehjet me paskajore

Gjatë periudhës së standardit pa paskajore ikej me qëllim deri edhe nga shprehje idiomatike me paskajore, në të mirë të përdorimit të formave të tjera sinonimike, si: **sido me qenë**- *sido që të jetë*, **kishte me qenë më mirë** - *do (të) kishte për të qenë më mirë*; **si me thënë** - *si të thuash, si të themi*; **me folë më qartë** – *të flasësh më qartë*, **mos me u shtijavë** – *pa u shtijav*. **Me folë mirë e me matë fjalën** - *fol mirë e mate fjalën, rrno për me tregue - jeto për të treguar* etj.

Besoj se tash gjithkush e ka kuptuar se ikjet e tilla e dëmtonin natyrën ose mozaikun e gjuhës shqipe dhe tani rikthimi i tyre duhet kuptuar si një pasuri që e nderon kulturën shprehëse

të gjuhës sonë. Pra tashti puna e ndikimit varet nga shkrimtarët dhe stilistët e mirë. Varet, prej tyre se cilën shprehje do t'ia ofrojnë opinionit, apo jo?!

2) Riballafaqimi i paskajores në raste konkurruese kontekstore

Po i shënojmë tri raste ndërsinonimike riballfaqime të paskajores në kontekste sfiduese konkurruese të caktuara, si

- a) ndërkëmbimi me emrat në fjalë të urta etj.,
- b) në raste numrimi të çështjeve në shqyrtim etj. si dhe
- c) në shprehje lapidare.

a) Shembuj ndërkëmbimi të treshit sinonimik

Edhe këtu dallojmë çështje zëvendësimi në idioma, gnoma, fjalë të urta, përgjithësisht në frazeologji si dhe vargëzim çështjesh ndërzëvendësuese, sfidime ndërkëmbimi të treshit sinonimik: **emër –paskajore – lidhore. P.sh.**

1. *Mësim mësim dhe vetëm mësim* ; **me mësue, me mësue dhe vetëm me mësue**; të mësosh, të mësosh dhe vetëm të mësosh!

2. *Durim, durim - shpëtim* ; **Shumë me durue për me shpëtue/ Me durue, me durue - me shpëtue** ; Duro, duro – shpëto/ Shumë të durosh që të shpëtosh!

3. *Të punuarit (puna) është nder* ; **Me punue është nder**; / Të punosh është nder.

4. *Detyra e nxënësit: mësim e dëgjueshmëri*; / **Detyra e nxënësit: me mësue dhe me ndëgjue** ; Detyra e nxënësit: të mësojë dhe të dëgjojë.

Në këso rastesh përparësi shprehjes përkatëse sot mund t'i japë vetëm konteksti, situata dhe për këtë vendos autori.

b) Paskajorja në kontekste numërimi çështjesh

Paskajorja në ish-standardin praktikohej në kontekste numërimi të detyrave, çështjeve, e kështu me radhë. Sa për ilustrim po mjaftohem me tre shembuj: nga dy toskë: dr. Gjergj Pekmezi e Enver Hoxha dhe një gegë, Kolë Bibë Mirakaj.

a. Nga dr. Prof. Gjergj Pekmezi

Prof. Dr. Gjergj Pelmezi, si kryesues i Komisionit Letrare -Shkodër më 1916, duke e shpalosur planin e punës në mbledhjen e parë zyrtare, u shërbye me këtë retorikë:

- 1) *Me marrë për bazë një dialekt të shqipes...*;
- 2) *Me i lënë dy dialekte m'u zhvillue ...*;
- 3) *Të merren parasysh vetëm ndryshimet tipike... etj.*

b. Nga Enver Hoxha

Shembull për këtë shkëputëm këtë sekuencë nga një shkrim i Enver Hoxhës, shkruar si direktivë gjatë luftës NÇI, i cili ndër të tjera shprehej:

Me drejtue mirë do të thotë:

- 1) *Me gjetë një zgjidhje të drejtë të problemit,*
- 2) *Me organizu zbatimin e një vendimi drejt,*
- 3) *Me organizu kontrollin e zbatimit të këtij vendimi ...*

... Për të gjetë zgjidhjen duhet me u bashku...

c. Nga Kolë Bibë Mirakaj

Kur të kthehemi në atdhe programi ynë përmbledhet në dy kapituj:

- 1) Me lirue atdheun nga tirania bolshevike, tue sigurue integritetin toksor e pavarësinë politike;
- 2) Me i sigurue popullit lirinë e plotë që të zgjedhin atë kushtetutë e qeverisje demokratike që do t'i përcejnë.

Me fjalë të tjera, kjo mënyrë e të shprehurit të paraqitjeve të çështjeve me paskajoren e mirëfilltë ka qenë shumë praktike. Është praktikuar normalisht gjatë periudhës së pavarësië edhe në Kosovë deri në vitin 1968. Siç dihet kjo praktikë u ndërpre në Shqipëri më 1945, kur paskajorja u dëbua nga standardi, prandaj me rastin e riintegritimit të paskajores së mirëfilltë edhe në këtë pikë paskajorja fiton të drejtën me kërkue hisen e vet, por tash do të ndeshet në konkurrencë lojale ndoshta më të fortë, ndaj trajtave të tjera sinonimike që ndërkohë morën përparësi, pasi ishin pjesë e stimuluar e standardit të ri mbi bazë të toskërishtes pa paskaiore. apo jo ?!

Sidoqoftë, ne e përkrahim sinoniminë, sepse sinonimet janë pasuri, që kurr nuk mund të jetë e tepërt. Andaj përsëritim të vërtetën se përjashtimi i sinonimeve do të thotë varfërim i gjuhës.

c) Paskajorja në shprehje lapidare në konkurrencë lojale me variante të tjera sinonimike

Për të fituar një ide edhe më të qartë për vendin konkurrues lojal të paskajores në sistemin e përgjithshëm ligjërimor të shqipes po i sjellim nja tre shprehje lapidare në variantet përkatëse konkurruese.

Shprehjet e tilla emblematike janë marrë, e para, nga Naim Frashëri, e dyta, nga Atë Gjergj Fishta dhe e treta nga anonimi.

Për shembullin e parë, sa për orientim, jemi përpjekur që për sesilën frazë -shprehje lapidare (a fjali-periudhë) me përmend destinimin e mundshëm përkatës, për dy të tjerat vendos vetë lexzuesi.

1. Nga Naim, Frashëri:

Punë, punë natë e ditë, që të shohim pakëz dritë. /qëllimi, konceptuar nga përsëritja e dy emrave dhe lidhorja, shumësi, e ardhmja, veta e parë/;

Me punue natë e ditë për me pa pakëz dritë. / paskajorja që ngërthen kuptimin për 8 vetat/;

Të punojmë natë e ditë për të parë pakëz dritë. /qëllim, veta e parë e së tashmes, shumës vetore, paskajorja e dytë, e rekomanduar si zëvendësim të paskajes së mirëfilltë/;

Të punosh natë e ditë që të shohësh pakëz dritë. /veta e dytë e rekomanduar si zëvendësimit i paskajores së mirëfilltë(!)/;

Të punojë (ajo) natë e ditë që të shohë pakëz dritë. /Të vihet re laramani e shprehjes, po pa ndonjë ngrohësi joshëse stilistike/;

Të punohet natë e ditë që të shihet pakëz dritë. /formulim meditativ nga pavetoret/.

2. Nga At Gjergj Fishta:

Mos të harrojmë se me bjerrë gjuhën do me thanë me bjerrë kombsin;

Mos me harrue se me bjerrë gjuhën do me thënë me bjerrë kombësinë;

Të mos harrosh se të bjerrësh gjuhën do të thotë të bjerrësh kombësinë;
 Mos të harrohet se të bjerrët e gjuhës do të thotë të bjerrët e kombësisë;
 Mos të harrojë (*ai, ajo*) se të bjerrurit e gjuhës do me thanë të bjerrurit e kombësisë;
 Të mos harroni se të bjerrurit e gjuhës do të thotë të bjerrurit e kombësisë;
 Mos harroni se të bjerrësh gjuhën, do të thotë të bjerrësh kombësinë.

3) Nga anonimi:

O sa mirë me qenë shqiptar, me folë shqip e me pasë atdhe;
O sa mirë të jem shqiptar të flas shqip dhe të kem atdhe;
O sa mirë të jesh shqiptar, të flasësh shqip e të kesh atdhe;
O sa mirë që jam shqiptar, që flas shqip dhe që kam atdhe;
O sa mirë (për të) te jetë shqiptar, të flasë shqip dhe të ketë atdhe;
O sa mirë të jemi shqiptarë, të flasim shqip dhe të kemi atdhe;
O sa mirë të jeni shqiptarë, të flit(s)ni shqip dhe të keni atdhe;
O sa mirë, që je shqiptar, që flet shqip dhe ke atdhe;
O sa mirë, me qenë shqiptar, për të folur shqip e për të pasur atdhe!!

Pa humbur më tej në pyllin e hamendjeve dhe të kënaqësive të kësaj natyre, nga shembujt sipërshtetë të bolduar dhe të tjerë vëmë re se paskajorja e rikthyer, këtu del njëtrajtshëm, kuptimisht përgjithëson dhe i rri më afër kuptimit të emër-emërtimitit të konceptit të përgjithshëm, ndërsa trajtat si paskajorja e dyti si edhe ato të lidhore që i referohen vetës, kufizohen e përkufizohen po nga veta e rreth vetës, apo jo?

Edhe pse ekziston e drejta universale që në idioma paskajore pjesëmarrja nuk mund t'i mohohet, megjithatë siç është vepruar e ende mjerisht po veprohet te ne, ngjan që në realitete të caktuara te ne mos me dalë ashtu, ngase në asnjë libër shkollor (fatkeqësisht) nuk ekziston (*as për be e rrfë*) ndonjë shprehje lapidare me paskajore, atëherë dihet se çfarë dëmi të pakompezueshëm i ka sjellë dhe vazhdon t'i shkaktojë kulturës shqiptare, konkretisht kulturës së gjuhës shqipe të natyrshme një mungesë e tillë, qoftë brenda shoqërisë shqiptare, qoftë ndaj pasqyrimin të pasurisë sonë gjuhësore në botë. Kjo ka të bëjë me cenimin e etikës së kulturës kombëtare shqiptare në arenën europiane e botërore, apo jo? Së këndejmi, përjashtimi i deritashëm, i përtashëm dhe i mëtejshëm i paskajores së mirëfilltë, shkaktohet nga kapësit e politikës së standardit më përpara dhe aktualisht që nuk duan ta pranojnë legalizimin e paskajores, se u prishka punë dhe nuk tregojnë dhe nuk e dinë se çfarë pune vërtet u prishka ai rikthimi?!

Së këndejmi, duhet kuptuar, sidomos në sistemin e vërtetë demokratik se askush nuk duhet të vuaj edhe më nga veprimet allapartizançe të së kaluarës. Gjuha nuk duhet të vuajë gjithashtu edhe më as nga iluzionet e shkaktoara nga përgjumja narkotike e disa kapëse të standardit, apo jo?!

Shpresojmë se tashmë të gjithë e kanë të kuptueshme dhe në veçanti standardistët, edhe kapësit politikë të standardit të sotëm se paskajorja e mirëfilltë nuk është kurrfarë gogoli por zanëmirë orobekuese edhe për standardin aktual, apo jo?!

Përmbyllje

Në kreun paraprak konstatoam se paskajorja allapartizançe u denua me përjashtim-zhdukje nga standardi duke filluar që nga viti 1945 në Shqipëri dhe nga Kosova, më 1968, dënim ky që u vërtetua edhe në Kogresin e Drejtshkrimit 1972, ku legjitimisht pothuaj u konsiderua e zhdukshme ose si e paqenë. Mirëpo, ç'është e vërteta, siç u arsyetua në fillim të

këtij kreu ajo nuk u zhduk, sepse e ruajti sovrani, i cili me njëren gojë të Shqiponjës së Flamurit që ligjëronte mbi bazë gegnishte, kjo paskajore mbeti dhe u ruajt gjallë, edhe pse standardi e përçmonte.. Ndërkaq sidomos pas përmbysjes së monizmit në Shqipëri, paskajorja, edhe pse qëndronte në gegnishte, ku e kishte folenë e rritës dhe shtratin e jetës, për vlerat që kishte pak nga pak, u bë pronë edhe e ligjërimit standard të gojës tjetër të Shqiponjës së Flamurit mbi bazë të toskërishtes Madje ndërkohë po nga kjo gojë ligjërimi u kërkua që standardi ta rikthejë paskajoren e mirëfilltë në gjirin e vet.

Po përsërisim, pikërisht nga atmosfera e krijuar nga dy gojat e Shqiponjës së Flamurit u mundësua rigjallërimi i paskajores si feniks. Dhe kështu gjeti arsyetim edhe titulli i këtij kreu: *“Të rikthyerit e paskajores si feniks i ringjallur dhe raporti ndërsinonimik ballafaques i saj me format e standardit të sotëm”*, por edhe e trajtua raporti ballafaques i saj me format ekzistues sinonimike të standardit, me të cilat kishte bashkëjetuar më parë në Shqipëri deri më 1945, ndërsa në Kosovë deri më 1968, prandaj ky ritakim krijon bashkëveprim sinonimik që ndihmon shprehjesisht pasurimin e gjuhës shqipe dhe standardin e natyrshëm të saj.

Sidoqoftë, në bazë të të dhënave të paraqitura besoj se në themel të argumentave tashti mund ta shohim paskajoren e mirëfilltë si feniks të vërtetë që u ringjall për të mirën e gjuhës së natyrshme shqipe dhe nuk do të ketë kurrë vdekje as asfiksion, sepse tashti atë nga nevoja me dije po e kërkon vendi i vet, i pambuluar tash mbi 70 vjet, edhe pse konceptet e saj të padukshme nuk ishin krejtësisht të zhdukshme dhe në këtë periudhë.

Paskajorja në të vërtetë, i riimponohet standardit si një ushqim gjuhësor e kulturore copë në dorë, si mjet konkretizimi në kuadër të shqipes së natyrshe globale.

Gjithashtu konstatojmë disa konkurrenca madje edhe lajthitje të shkaktuara ndaj koncepteve të paskajores, ndërsa ajo qëndronte e përjashtuar dhe që ende fatkeqësisht për dikënd zyrtarisht qëndron jashtë standardit, por megjithatë në këtë krye u identifikua mjaft qartë autonomia kuptimore e paskajores që pa lënë keq diçka, nuk mund të zëvendësohet me mjete të standardit të sotëm, andaj u theksua qartë që vendi i saj i merituar në kuadër të kontekstit përkatës gramatikor, jo vetëm të ortomorfologjisë shqipe, por edhe të sintaksës, padiskutueshëm ajo duhet ta gëzojë jetën brenda standardit të shqipes së natyrshme.

Po ashtu dhamë me kuptue se paskajorja gjatë rikthimit në standard nuk prek fare trajtat foljore të standardit, po ofron fuqinë e saj rreth një meditimi të lartë e të thellë abstraktues ndaj shprehjeve sinonimike. Por njëherazi paskajorja, përveç përshkallëzimit kuptimor karakterizohet edhe me përshkallëzim stilistik në suazat e krijimtarisë letrare artistike. .

Sido që të ketë qenë tani nga vetë jeta kombëtare e shqipes po kërkohet me ngulm që ky simbol zemberlek i gjuhës shqipe patjetër duhet të rehabilitohet plotësisht, ngase ishte hedhur në pus pa fund nga padija, madje ndërkohë edhe është akuzuar pa kurrfarë prove, si gogol që gjoja rikthimi i saj e prishka standardin. Gjë që kjo e pavërtetë, e cila po vërtetohet qartë edhe nga të gjitha analizat në këtë krye punimi, andaj simbolikisht themi se paskajorja u ringjall nga hiri hyjnor i gjuhës së natyrshme shqipe jo nga hini i hedhur si mbeturinë mbi të në atë pusin pa fund!

Gjithsesi në krerët vijues do të paraqiten edhe fakte të tjera plotësuese që tregojnë për vonesën drastike që është bërë e po bëhet ndaj shqipes së natyrshme nga sjelljet e disa sikapësve të politikës së standardit. Kështu, kushdo qofshin ata, të cilët pa të drejtë po zvarrisin rehabilitimin e saj sipas procedurës së rregullt në standardin ekzistues, duhet të esëllohen, sepse qëndrimi i tillë refuzues në të vërtetë ka si rezultat nxitim në kërkesën për njëfarë vetgjuqësie që paskajorja menjëreshmërisht të riintegrohet në standard, të cilin nuk e rrëzon, por gjithsesi e forcon dhe e bën dukshëm më të natyrshëm dhe më kombëtar.

Të gjithë titujt dhe nëntitujt nga ky krye dëshmojnë atë që e thamë në këtë përmbyllje.

**VI. DISA PROVA BINDËSE QË ARSYETOJNË RIINTEGRIMIN E PASKAJORES
SË MIRËFILLTË PËRMENJËHERSHMËRISHT
NË STANDARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME KOMBËTARE**

Kush mohon të vërtetën, poshtnon vetveten.

(E popullit)

Hyrje

Në këtë krye do të paraqiten disa prova bindëse, të cilat jo vetëm arsyetojnë kërkesën, por edhe obligojnë rifutjen e menjëhershme praktikisht pa qortueshëm të paskajores së mirëfilltë në standardin e shqipes së natyrshme, andaj këtë që e thamë do të përiqemi ta parashtrojmë në dy nëntituj me theks përmbajtjeje:

E para, kërkesë–propozimi ynë i ngahershëm, që nuk ishte vetëm yni, dhe sfidat rreth riintegritimit të paskajores së mirëfilltë në standardin e shqipes.

E dyta, argumenta që edhe disa rregulla nga Drejtshkrimi 1973, nuk kuptohen pa ndihmë nga paskajorja e mirëfilltë si mjet konkretizimi.

1. Kërkesë–propozimi ynë i ngahershëm me sfida mirëkuptimi e kundërshtimi për riintegrimin e paskajores në standard

Ne para se të bënim kërkesë–propozimin tonë për riintegrimin e paskajores së mirëfilltë në standardin aktual të shqipes, para viteve të 90-a të shekullit të kaluar, natyrisht mbështetur në gjuhën tonë popullore e historinë e saj, por jo aq i motivuar nga studimet e deriatëhershme të profesorëve të nderuar E. Çabej, S. Riza, I. Ajeti, Sh. Demiraj, M. Domi, J. Kastrati e të tjerëve, deri edhe të Prof. A. Kostallarit, të cilët në shkrimet e tyre të para viteteve të '70-a në raste kishin manipuluar edhe me paskajoren e mirëfilltë, e cila tashti, afro 20 vjet pas Kongresit të Drejtshkrimit, kuptohet e anashkaluar, edhe me lëshimet, më pak ose më shumë të tyre, fakt ky që kjo paskajore nuk kishte prani pothuaj fare në tri shtyllat kryesore të standardit aktual, siç janë: *drejtshkrimi, gramatika dhe leksiku* (fjalori leksikor standard), edhe pse shihej dritë me diell, se disa nënfusha semantike, qoftë në raport me gjuhët e huaja, qoftë brendapërbrenda shqipes kishin mbetur të pambuluara mirë ose fare, siç janë:

1) përfaqësimi i foljes në raport me infinitivin e gjuhëve të huaja,

2) disa shprehje të veçanta frazeologjike të një abstraksioni të lartë me paskajore, ku nuk cekeshin ose nuk përcaktoheshin qartë kategoritë foljore: veta, numri, koha, mënyra.

3) vlera të veçanta ideo-estetike, ku paskajorja e mirëfilltë, dukej si një “mollë e ndaluar”, por joshëse, qoftë për stilin letrar, qoftë edhe në atë politik-publicistik etj. dhe

4) disa funksione sinonimike jo të thjeshta ndër-këmbyese *paskajore/forma të lidhorese ose të paskajores së dytë e forma të mënyrave të tjera*, por me shprehësi nuancimesh të veçanta kuptimore, që ndërliidhen veç e veç, por edhe në tërësi me sistemin foljor, konkretisht nga dy numrat dhe tetë vetat e kategorisë foljore.

Kështu e pak më thjeshtë ia pata paraqitur me gojë prof. A. Kostallarit, i cili kërkoi që këtë ide ta paraqitja me shkrim sa më parë, ngase shihte diçka pozitive në të mirë të plotësimit,

dhe mbrojtjes së standardit të shqipes kombëtare, duke e pasuruar edhe me këtë vlerë. standardin në fuqi, ku kishte hise të forcë autorësie edhe vetë prof. Androkliu.

Mjerisht kur prof. Kostallari sapo kishte ikur nga kjo jetë, kur këtë çështje në një konferencë shkencore më 1992 në Tiranë, këtë temë e preka me pak fjalë, më kujtohet që në ato çaste nga foltorja vura re që prof. Dh. Shuteriqi, me pallto të vjetruar, jo me atë shkëlqim që i ndrinte kur e pati vizituar Prishtinën, luajti pak nga vendi dhe i shkoi buza në gaz, ndërsa prof. M. Domi, kur mbarova diskutimin më tha se nuk e kishin zhdukur paskajoren po e kishin *anashkalar*. Ndërkaq, prof. Sh. Demiraj i skuqur më shumë se unë, ishte i detyruar të ma tërhiqte vërejtjen se paskajorja, siç më tha, *ka mbetur jashtë standardit*, andaj nuk duhej përmendur fare, por ajo, në popull, në krijimtari folklorike mund të përdoret, por gjithsesi duhet të studiohet. Si duket për të parën herë, prof. Demiraj dëgjoi prej meje lidhur me detajin që paskajorja mbulon tetë veta (unë, ti...), ngase edhe i përsëriti nëpër dhëmbë... Po këtë fakt ma ka përsëritur në Shkodër në viin 2000, bashkë me porosinë që paskajorja duhet të studiohet.

Është e vërtetë, se mendimet e mia i kam shprehur me gojë edhe gjetiu si në Medresën e Prishtinës, ku m'u tërheq vërejtja nga kryesuesi prof. R. Qosja, por edhe nga prof. I. Ajeti, i cili edhe diskutimin tim në Tiranë, nuk e kishte pritur mirë, ngase *nxirrja punë pa punë*, pasi paskajorja me marrëveshje(!), mbase edhe me pëlqimin e tij, kishte mbetur e përjashtuar nga standardi. Ndërkohë, disa nga trajtesat e mia nga fusha të tjera gjuhësore (dorëshkrim), siç paralajmëroja i përmbloodha në 8 vëllime, por ndër to, katër trajtesa nën titullin *Çështje të shqipes standarde...I*. gjeta rastin t'ia ofroja për botim *Fondit për shoqëri të hapur* (Soros), zyra në Prishtinë. Akademik Besim Bokshi dhe prof. Mehmet Halimi si recensues, kishin dhënë mendim pozitiv për botimin e atij vëllimi. Mirëpo, me thënë të drejtën, pa lejen e recensuesve, botuesit Nazmi Rrahmani, nga dorëshkrimet e mia që kisha, kësaj përmbledhje ia parashtova edhe punimin që zuri vendin e parë: *Përsosja e shqipes standarde faktor integrues në jetën tonë kombëtare*, ku si pikë të veçantë të fundit, zinte vend edhe çështja e infinitivit, ku kërkoja rikthimin e paskajores së mirëfilltë në standard.

Meqë ndërkohë mbi këtë temë, veç rasteve brenda artikujve e trajtesave të veçanta, kërkesë-propozimin tonë për integrimin e paskajores në standard e kemi shprehur mjaft gjerësisht në tre libra të tjerë: *Paskajorja çështje shqipes standarde (vështrim sinkronik)* (2000), *Paskajorja dhe Standardizimi* (2006) dhe *Drejt stadardizimit të gjuhës shqipe* (2015). Ndërkaq, këtu, tash fill në përputhje me temën, do të mjaftohem që për opinionin e sotëm me sjellë një fragment që edhe sot është aktual, nga vepra e parë e sapocekur, *Çështje të shqipes standarde ...I*, PNB Rilindja, Prishtinë 1997, f. 24-26), ku veç tjerash arsyetonim:

Për mendimin tim (ri)integrimi i formës së tillë me +pjesore, i paskajores së mirëfilltë, pra si rast i veçantë (kuptohet pa paradigmat shoqëruese dialektore) aspak nuk e dëmton strukturën bazë ekzistuese të gjuhës letrare kombëtare, përkundrazi e bën atë më të sforcueshme dhe më kombëtare. Fundja, me një veprim të tillë, nuk kërkohet ndryshimi i normës në fuqi, por kërkohet zbutja e qëndrimit apo vetëm përplotësimi me të, qoftë për ndonjë koncept a nuancim të ri, qoftë si sinonim konkurrues. Mbase, hëpërhë, te ndonjë adhurues "i përflakët" i normës së sotme dhe të bazës ekstreme të saj (ku mund të ndodhet ende i pashlyer edhe emri im), mund të shkaktojë ndonjë paqartësi të përkohshme?! Personi i tillë do të bindet lehtë posa t'i rikujtohet fakti se, fundi i fundit, tashti nuk kemi të bëjmë më me variantin letrar të toskërishtes, por kemi të bëjmë me një sistem krejt të ri, më të përpunuar, më të gjerë e më te niveluar, d.m.th. kemi të bëjmë me shqipen standarde kombëtare të njëzuar, e cila si pronë e gjithë shqipërdoruesve, pa marrë parasysh bazën dialektore të tyre, së andejmi merr tiparet më pozitive për të sajuar një

gjuhë standarde të zhvilluar, e cila edhe e ka si detyrim jo vetëm të lejojë, por edhe të përfshijë, të shfrytëzojë e njëherazi edhe të ushqejë me gjirin e vet tërë thesarin pozitiv të trashëguar nga dialektet, sociolektet, idiolektet e variantet e caktuara të gjuhës, të cilën edhe e përfaqëson dhe vetëm pastaj në rast nevoje mund të bëjë risime dhe huazime të domosdoshme nga gjuhët e huaja për konceptet përkatëse. Sidoqoftë, kjo çështje e diskutueshme nuk është mirë të lihet zvarë. Fundja, nuk shtrohet pyetja tashti a bën pa të, po a mos është më mirë me të? Me fjalë të tjera, njeriu mjaft gjëra mund t'i shohë edhe me një sy, por kur i ka të dy pse mos t'i shfrytëzojë të dy. Dihet fakti se po të mohosh sinoniminë do të thotë të pranosh varfërimin e gjuhës?! Sigurisht kur kemi parasysh faktorët psikolinguistikë dhe sociolinguistikë është më mirë të mos shikohen gjërat si kjo vetëm me syrin e toskërishtfolësit, por me të dytë, me të tretë e me të katërt, pra edhe me syrin e objektivitetit shkencor dhe me atë të politikës a të planifikimit gjuhësor, sidomos kur kemi parasysh faktin, siç po thuhet, se mëse 3/4 e bashkësisë folëse shqiptare e njohin apo e kanë të ravijëzuar në sistemin e tyre ligjërimor formën e tillë dhese në ish-shqipen letrare mbi bazë të gegërishtes, paskajorja e mirëfilltë, cilësohej, si me thënë, shtyllë kurrizore e sintaksës të asaj gjuhe (sot variant ende i gjallë jo vetëm dialektor), këtë e dëshmojnë, pos tjerash, edhe veprat e klasikëve të gjuhës sonë, madje kjo formë ishte e pranishme edhe në veprat e shkrimtarëve më të spikatur toskë: Naim Frashëri, F. Konica, Asdreni, M. Grameno etj. Me një përdorim të tillë ata nuk nderuan vetëm gegërinë, por nderuan në radhë të parë artin e vet gjuhësor e letrar, nderuan gjuhën e natyrshme shqipe.

Po përfundoj me konstatimin nga sa u tha më lartë për paskajoren. Gjithsesi me përsosjen e normës së shqipes letrare dhe me përplotësimin e formave të caktuara të bazës së saj, të të gjitha niveleve, me integrimin e saj (paskajores së mirëfilltë) standardi do të jetë ndërgjegjësisht edhe më i pranueshëm, politikisht më i përqaftueshëm dhe kombëtarisht më i integrueshëm.

(Shih Çështje të shqipes standarde...I, Prishtinë 1997, f. 24-26)

Si duket situatat ishin të tilla që kjo kërkesë jona nuk bëri aq jehonë, edhe pse nuk mbeti pa vërejtje që kjo çështje nuk është dashur të hapej fare se *nxirte punë pa punë(!)*, megjithatë ne punuam dhe ndërkohe u thelluam edhe më po në këtë temë, duke e formësuar një libër tjetër në dorëshkrim, kushtuar vetëm paskajores së mirëfilltë me titull: *Paskajorja çështje e shqipes standarde (vështrim sinkronik)*. Një kopje të dorëshkrimit ia pata dhënë prof. Idrizit, dhe nga një profesorëve standardpërqafues të dalluar, z. Isa Bajçinca dhe z. Ahmet Këlmendi. Ndërsa ata dy s'kishin fjalë, prof Idrizi e mbajti një kohë dhe ma ktheu dorëshkrimin, duke ma bërë me dije se e ka diskutuar me kolegë, por assesi nuk janë të mendimit me publikue. Ndërkohë Engjëll Sedaj, e botoi në vitin 2000 nën titullin e njëjtë: *Paskajorja çështje e shqipes standarde (vështrim sinkronik)*. *Dardania sacra*, Shtufi, Prishtinë 2000. Ky botim pati jehonë. Madje u shprehen mendime se punimi si diskutim kishte përmbajtje konstruktive etj., por sa i përket sendërtimit, edhe pse në libër toleroheshin edhe trajtat e toskëzuara të paskajores d.m.th. integrimin të paskajores në standard, ishte i pamundur, ngase, sipas kundështuesve. *prekte keq në sistemin e standardit aktual mbi bazë të toskërishtes(!)*.

Kjo që u tha kundër ishte propagandë, e cila u përsërit në Tiranë, më 2002, në një konferencë kushtuar përvjetorit të Kongresit të Drejtshkrimit 1972, ku gjatë diskutimit, përkundër disa paraqitjeve pozitive mbisundoi mendimi se integrimi i paskajores e *dëmtonte mbarëvajtjen e standardit(!)*. Unë pasi mora vesh këtë, isha i bindur për të kundërten, sepse paskajorja ndihmonte përvetësimin dhe njëherazi e pasuronte standardin e shqipes së natyrshme. Ç'është e

drejta, meqë isha i përjashtuar nga arsimi, si i leqitur nga takimet e gjuhëtarëve, nuk mund të isha në rrjedha të diskutimeve në raportin paskajore/standard. Nuk e dija për çok se akademikët nga Tirana e Prishtina ishin marrë vesh, apo jo, që çështja e paskajores të heshtej, me një fjalë të vazhdojë pasivizimi i saj deri në zhdukje, pasi, sipas tyre, konceptet e paskajores së mirëfilltë i mbulonte plotësisht lidhorja. Për mendimin tim ky ishte gjykim shumë i padrejtë ndaj gjuhës shqipe. Kisha bindjen, siç e kam edhe sot se pa paskajore simbolikisht përgjysmohej gjuha shqipe. Edhe pse më kishin punësuar përkthyes në një ndërmarrje metalpërpunuese, nuk e ndërpreva interesimin për mbarëvajtjen e standardit të shqipes, sidomos rreth gjuhës teknike apo në domenin funksional në fushën tekniko-teknologjike, por pa e harruar paskajoren e hedhur, si thuhet, në pus pa fund, e cila vërtet i duhej gjuhës sonë, madje hynte në punë edhe në fushën e emërtimeve të proceseve tekniko-teknologjike në krahasim me gjuhët e huaja.

Ndërkohë e përgatita edhe një vepër tjetër me titull: *Paskajorja dhe standardizimi i gjuhës shqipe*, përmbajtjen e së cilës pata rast ta kumtoja paraprakisht në një tubim gjuhëtarësh me titull *Paskajorja në fokus rrugëzgjdhjeje* (më 02.09.'05). Ndaj kumtesës pati reagime ashtu e kështu. Por kur dorëshkrimin komplet ia paraqita për lektorim e botim z. prof. Fadil Raka, u paraqiten emisarë që kërkonin që assesi ai punim të mos botohej, sepse ishte kualifikuar si vepër pamflet kundër standardit të gjuhës letrare kombëtare të njësuar, përndryshe nëse autori nuk heq dorë nga publikimi do të kishte për pasojë: bojkotim më të rrebtë ndaj publikimeve të tij etj. Megjithatë, pasi isha i bindur se edhe kjo vepër për paskajoren në standard, nuk ishte kundër, por ishte në të mirë të përplotësimit të normëzimit të standardit të përbashkët kombëtar, ngase e ndihmonte dhe sforconte gjuhën shqipe e standardin e saj, gjeta rastin dhe e botova (2006), por vërtet ndodhi bojkotimi i organizuar dhe më i ashpër seç e pata paramenduar. Që nga ky rast jehonëzimi dhe botimi i punimeve të mia nga institucionet e gjuhës dhe të kulturës nga Tirana, Prishtina e më gjerë, u ndërpreu pothuaj, hermetikisht.

Po e përsëris, kjo ndodhi madje shumë më ashpër seç e kisha paramenduar. Për dikë mbase e pabesueshme, por bojkotimi apo mosbotimi, përkatësisht vlerësimi jo i duhur i veprave të mia, siinatçe, fatkeqësisht ende vazhdon (2021)?! Megjithatë unë diçka publikova në rrugë të tjera, sidomos te portali "*Zemra shqiptare*" dhe letërlibërtimin e bëra kryesisht jo me investime zyrtare, po familjare dhe nga kompensimi i kohës së qëndrimit në burg (1952-1954).

Mirëpo, pa hyrë në hollësi, për çudi, siç alarmon momentalisht Redaksia e Wikipedisë më 09.07.2020, tek emri im në rubrikat *Shënime dhe referenca* në pikat 1. 7 dhe 18, nga *parametri langage*, munguakan apo qenkan tretur *kopjet e arkivuara* të mbi 10 veprave të mia shkencore të botuara nga fusha e gjuhësisë, nga shtypshkronja *Era* Prishtinë. Prej tyre 7 më 2015, dhe 5 të tjera më 2017, të cilat nuk u ndeshkan si të evidentuara, prandaj *alarmohet: Ndihmë!?!?! Ky shqetësim përsëritet, amdje edhe për më shumë raste bile edhe për më shumë raste nga e njëjta redaksi më 08.10.2021.*

Sidoqoftë, jo vetëm prej meje, por ndërkohë janë botuar e po botohen edhe nga të tjerë trajtesa e libra për paskajoren në dobi të integritimit të saj në standard, ku edhe unë edhe më qëndroj si argat aktiv i zellshëm në atë drejtim. Për çka dëshmojnë përveç artikujve e trajtesave në mbi 15 vëllime, por edhe artikuj e trajtesa në vazhdimësi, siç dëshmon edhe ky punim. Me këqyrë hollë e hollë paskajorja, edhe pse e pa përfshirë në standard, ka qëndruar dhe qëndron e gjallë në të gjitha porët e ligjërit të shqipes, madje ndikimi i saj del i pranishëm vetvetiu edhe në disa rregulla nga Drejtshkrimi i gjuhës shqipe 1973, rregulla këto, të cilat, pothuaj, nuk kuptohen pa paskajoren e mirëfilltë si mjet konkretizues, fakt i pamohueshëm ky, të cilin konkretisht po e dëshmojmë tash fill.

2. Argumenta që disa rregulla nga Drejtshkrimi 1973 nuk kuptohen pa ndihmën e paskajores së mirëfilltë

Tashti, me ringjalljen botërisht të paskajores si feniks në të mirë të standardit të shqipes së natyrshme, kur dolën e po dalin për fushë shklluat e përjashtimit të saj allapartizance, po shihen qartë vlerat e paskajores, të cilat, me dashtë e padashtë, nuk mund të heshten as të mohohen më, ngase me këqyrë hollë e hollë, qoftë drejtpërdrejt, qoftë tërthorazi, gjuha shqipe dhe standardi i saj i natyrshëm nuk mund të frymojë si duhet në anjë pore ligjërimi në të gjitha stilet funksionale pa materializimin e koncepteve të paskajores, edhe pse dikujt i duket se mjafton praktika e përdorimit të shqipes pa paskajore me shprehje të njohura të nkehura e të lëmuara të standardit të shqipes mbi bazë toskërishte, të cilat vërtet të kënaqin., po nuk janë e tërë shqipja e natyrshme, shqipja vërtetë.

Së këtejmi, tashti do të përmendim vetëm disa nga argumentat që dëshmojnë pa mëdyshje se as disa nga rregullat nga paragrafët e **Drejtshkrimit të gjuhës shqipe** 1973 nuk kuptohen dot si duhet, pa ndihmën e paskajores së mirëfilltë, edhe pse paradoksalisht ende paskajorja del e përjashtuar nga ky standard, ndonëse prania e saj si mjet konkretizimi del e domosdoshme, apo jo?! Le të vlerësohet kjo që e thamë.

Pra, le të vlerësohet e vlerësuara se paskajorja ishte hedhur në pus pa fund allapartizance dhe arsyeja pse deri tash nga standardologët tanë nuk është nxjerrë nga ai pus mbetet e turbullt. Dikush arsyeton me prangat e monizmit e dikush për mungesë koncepti, apo jo?!

Sidoqë të ketë qenë, nuk dihet mirë pse nuk u rehabilitua kjo paskajore pas viteve të '90-a dhe në fillim të këtij shekulli, pas mendimit të ak. B. Bokshi pas monizmit, i cili pohon se në Kongresin e Drejtshkrimit nuk iu rikthye standardit paskajorja për mungesë të konceptit për rolin pozitiv të saj ndaj vetë standardit. Refuzimi i tillë kishte të bënte me trullavje apo hipnotizim patologjik mendjesh, apo me diçka tjetër, le të vlerësohet.

Sidoqoftë, ja faktet që në nëntë pika, ose në 10 paragrafë e më shumë rregulla paskajorja e mirëfilltë, edhe pse e shpallur e paqenë për standardin, domosdo del e implikuar në sqarimin e rregullave përkatëse të drejtshkrimit të standardit 1973 (!).

1) Paragrafi 5, pika a)

Te paragrafi 5, “*Ë-ja paratheksore*”, shënohet si shembull folja **dëliR** (geg. *me dëliRë*) dhe në kllapa mbiemri **i e dëliRë**, ndërsa pjesorja e standardizuar e kësaj folje del **dëliRur**. Dihet se vetëm te foljet apofonike, si **sjell** (*me sjellë*) mbiemri si derivat formohet ngjashëm si pjesorja, ashtu si shembulli ynë: **i dëliRë** me *Ë* fundore, ngjashëm si **i e sjellë**. Dihet se si folja **dëliR** *me dëliRë* që nuk i takon grupit apofonik sipas standardit sidomos ato me konsonant fundor e formojnë pjesoren me -UR fundore. Ashtu u del edhe mbiemri i paranyjzuar: **mat matur, kap kapur, lëkund lëkundur**, së këndejmi edhe mbiemri e paranyjzuar: **i e matur, i e kapur, i e lëkundur**. Për ne këtu del e domosdoshme të sqarohet se sikurse folja **dëliR** *me dëliRë* dhe të gjitha foljet me konsonant fundor si **mat me matë kap me kapë, lëkund me lëkundë**, pra edhe **dëliR me dëliRë** në gegërishte (ish standardin mbi atë bazë), edhe tash si pjesore të paskajores me +pjesore jashtë standardit siç po dëshmojnë pjesoret e paskajores së mirëfilltë: *matë, kapë, lëkundë*, pra edhe

dëllirë (me *dëllirë*) e formojnë pejsoren me –Ë fundore. Pse standardi e futi këtë folje në grup me folje apofonike apo pse e trajtoi si foljet e ish standardit mbi bazë gegnishte me konsonant fundor?

Kështu për të arsytuar trajtën e shembullit të tillë doli e domosdoshme që të sillet, prej jashtë standardit **paskajorja me + pjesore**, si mjet konkretizimi, apo jo?!

2) Paragrafi 6, pika a) dhe pika b)

Gjithashtu edhe te paragrafi 6 “*Ë ja pastheksore*”, pika a), ndër të tjera thuhet se **-Ë-ja** shënohet *tek emrat e mbiemrat mashkullorë më –ËS*, si *ardhës, folës, shpikës* etj. Gjithashtu ky rregull vlen edhe te pika b), për mbiemrat me –ËT, si *i e cekët, i e kthjellët*, përkatësisht edhe te ata më –TË, tipi *i e ftohtë, i e nxehtë* etj. dhe së këndejmi për lehtësi kuptimi imponohet doemos shpjegimi me **paskajoren e mirëfilltë, pjesoren e saj**.

Siç dihet si emrat *ardhës, folës, shpikës* ashtu edhe mbiemrat *i cekët, i kthjellët*, përkatësisht *i ftohtë, i nxehtë* cilësohen **prejpjesorë**, janë formuar nga pjesorja. Po nga cila? Sigurisht jo nga pjesorja e standardit: *ardhur, folur, shpikur*, përkatësisht *cekur, kthjellur; ftohur, nxehur* **po nga pjesorja e paskajores** së ish-standardit mbi bazë gegnishte *me ardhë, me folë, me shpikë*, përkatësisht *me cekë, me kthjellë; me ftohë, me nxehtë*. Nga pjesorja e paskajores që kishte –Ë fundore, prandaj sipas rregullit nuk kishte nevojë t’i shtohet –Ë, po vetëm -S, Së këndejmi, nga krahasimi i pjesores me prejpjesorin përkatës: **ardhë/ardhës, folë/folës, shpikë/shpikë/S**, përkatësisht **cekë/ i cekët, kthjellë/ i kthjellët; ftohë/ i ftohTË, nxehtë/ i nxehtëTË**, kuptohet qartë se këta emra e mbiemra qenkan formuar nga pjesorja e shkurtë e paskajores së ish-standardit të pajisur me paskajore, jo nga njëjësi i dëffores së foljes përkatëse, apo jo?! Nga kjo del se gjithsesi lypset një riformulim i rregullës, apo jo?!

Për ne ka rëndësi fakti se për të kuptuar këtë rregull si duhet shkencërisht, domosdo si mjet i vetëm konkretizues jashtë standardi u ofrua paskajorja e ish standardit me pjesoren e vet, apo jo?!

3) Paragrafi 8, pika k

Te **Paragrafi 8, pika k)** në kryerreshtin e parë thuhet: **Marrin Ë pjesoret e foljeve me temë më zanore a më –l, ll, -r e -rr dhe mbiemrat e nyjshëm të formuar prej tyre: qarë, bërë, blerë, pirë, fryrë; mjelë, vjelë, mbjellë, sjellë, marrë, nxjerrë, etj.**

Lidhur me këtë imponohen tri sqarim-vëreja (të vëna re):

E para, te shembujt e parë: qaJ qarë, bëJ bërë, bleJ blerë, pi(j) pirë, fryj fryrë; në letrarishten e sotme, siç ceket në këtë rregull “*pjesore me temë në zanore*”, ajo nuk ekziston (!). Vërtet, nuk shihet se ka *tema të pjesores me zanore*, apo jo (?!), sepse as në njëjësin si trajtë përfaqësuese **qaj**, as në pjesoren e letrarishtes **qarë**, shembujt nuk kanë zanore fundore si prapashtesë, sepse trajta *qarë* zberthehet nga pjesorja geqe: **qa** (me qa) + prapashtesa **-RË, qa+rë**. Madje **-RË-ja** si formant shpjegohet si prapashtesë e toskërishtes me të cilën del e formuar pjesorja e asaj koineje. Gjithsesi konteksti lyp tjetër logjikë formulimi, apo jo?!

Po, si shpjegohet “*Tema në zanore*” nga teksti siç e përcakton rregulla? Ajo kishte dhe ka kuptim vetëm sipas ish-standardit mbi bazë të gegnishtes me paskajore në themel, sepse në atë standard kishim të bënim: **me pjesoren e shkurtë të paskajores**, që si e tillë edhe ishte e normëzuar: **me qa, me bë (ba), me ble**, ku si po shihet **pjesorja geqe** (e gjuhës shqipe) në ato raste, **si pjesore e shkurtë e paskajores së mirëfilltë** mbaronte me zanore: **qa, ba, ble..** Atëherë,

cilat janë ato derivate, sipas rregullës, nga këto folje që marrin –Ë? Cilat?!!! Sidoqoftë, vetëm sqarim-interpretimi me paskajoren me + pjesore e shkurtë **me qa, me bë (ba), me ble, rregulla** (nga teksti) ka kuptim. apo jo?!

Ndërkaq si duket për t’u kuptuar tërë logjika e rregullës, sepse formimi i pjesores së zgjeruar në toskërishte del e formuar mbi bazë të pjesores së shkurtë të paskajores që e kishin të përbashkët me të gegnishtes, apo jo?! Sido që të ketë qenë patjetër lypset ndryshuar rrënjësisht formulimi a mbarështrimi i tekstit të kësaj rregulle.

E dyta, madje edhe te foljet apofonike, edhe pse –Ë-ja nuk kontestohet, por si duket aty ka pasur veprim allapartizance në qëndrueshmërinë në formulimin kuptimor lajthitës të kontekstit. Konkretisht, kjo lajthitje shihet te prania faktike e –**R-së**?! Aty janë shënuar shembujt: vjel **vjelë**, mbjell **mbjellë**, sjell **sjellë**, marr **marrë**, nxjerr **nxjerrë**, pra me fundoret: -**L/Ë**, -**LL/Ë** dhe –**RR/Ë** dhe asnjë me –**RË**, atëherë pyesim ekzistojnë në shqipe, pjesore si folje apofonike me –**R** fundore, apo jo?! Në fjalorët tanë normativë nuk e ndeshim asnjë rast me –**R+Ë** (!!!!).

Në të vërtetë, kam vënë re se në Ortografinë e vitit 1948 ishte në alternativë njëjësi i foljes **nxjerr e nxjer** (mbase pse gjithkund nuk shqiptohet **RR**-ja) dhe si duket së andejmi, edhe pse **R**-ja faktikisht u hoq nga rregulla, ai tekst u kopjua dhe kështu si lajthitje damkë del e bartur shabllon në të gjitha ortografitë e më pastajme, pa u vërejtur nga askush?! Mund të quhet kjo pakujdesi *veprim allapartizance*, apo jo?!

E treta, në kryerreshtin e tretë thuhet: **Pjesoret me temë më togzanor të cilat theksin e kanë në rrokjen e parafundit shkruhen pa Ë në fund: përzier, kryer, lyer, mësuar, punuar, shkruar etj.**

Edhe te këto raste, siç po shihet nga shembujt “**temë me togzanor**”, nuk ka, as njëjësi as pjesorja e standardit, sepse **nuk përfundojnë në temë me togzanor**. Krahaso: **përzieJ përzieR**, kryeJ kryeR, lyeJ lyeR, mësoj mësuaR, punoj punuaR, shkruaJ shkruaR. Togzanorja e pjesores së tyre del qartë vetëm në pjesoren (temën) e shkurtë të paskajores së mirëfilltë të gegnishtes (ish standardit): **me përZIE, me krYE, me lYE, me mësUE, (mësua?), me punUE (punua?), me shkrUE (shkrua?)**, dhe po mbi këtë bazë të pjesores së shkurtë të paskajores dalin prej pjesorët e normëzuar: *përzieS, kryes, lyes* të konkurruar, nga letrarishtja e sotme *përzierës, kryerë kryerës, lyer lyerës*. Emra këta, të fundit, pra si risi, të përfutur mbi bazë të pjesores së zgjeruar të toskërishtes, apo jo?!

Ndërkaq tri rastet e fundit **mësuar, punuar, shkruar** janë sishpifje apo emërformime paralele, ngase *emrat e vepruesit* dalin mbi bazë të pjesores së paskajores së gegnishtes: **me mësue mësue - mësues, me punue punue -punes, me shkruue shkruue shkruues** dhe konstatojmë se vetëm për rastet e gegnishtes plotësisht vlen rregulla e këtij paragrafi, apo jo?! Mirëpo, përkundër këtij fakti, për çudi, nuk shihet i regjistruar asnjë shembull nga realiteti me pjesore të gegnishtes?!!!

Pra, edhe këtu për me u sqarue rregulla konfuzë e standardit pa paskajore doli e domosdoshme me u marrë si mjet konkretizimi *paskajorja e mirëfilltë e gjuhës shqipe* jashtë standardit, e cila (paskajorja) për disa autoritete të standardit të Kongresit 1972, ishte e paqenë, por gjithsesi siç po shihet qartë se ajo shërbente atëherë e po shërben edhe sot si mjet i vetëm konkretizimi, siç po tregon shembulli, për të sqaruar rregullën drejtshkrimore, apo jo?!!!

4) Paragrafi 13, pika b

Te grupe zanoresh e diftongjesh -ie/-je, paragrafi 13 pika b) thuhet: **Shkruhen me IE, foljet që ndiqen nga një J si ziej, përziej ndiej.**

Meqë në letrarishte pjesorja e foljeve të tilla del e identifikuar jo me IE, po me –IER, atëherë s’do mend se rregulla është bazuar mbi trajtë-temën e **pjesores së shkurtë të paskajores së ish standardit mbi bazë gegnishte: me zie me përzie**. Dhe vertet mbi atë bazë plotësisht arsyetohet formulimi, sepse kështu saktësisht formohet e tashmja e dëftores së standardit, të cilës i shtohet –J-ja, e cekur në rregull: (me) zie +J ziej, (me) përzie+J përziej, (me) ndie+J ndiej, apo jo?!

Gjithsesi, kuptimi i rregullës del i qartë vetëm nga pjesorja e paskajores së mirëfilltë me+pjesore e shkurtë si mjet konkretizimi, të cilën nuk e njihka standardi, por domosdo është detyruar me dalë e shprehur për me sqarue rregullën, apo jo?!!!

Krahaso edhe njëherë, grup diftongjesh: **me zie** ndaj *ziej zier*, **me përzie** ndaj *pëziej përzier*, **me ndie** ndaj *ndiej ndier*?

5) Paragrafi 14

Te Paragrafi 14 thuhet: *Shkruhen me –JE- foljet me temë më -l-, -ll-, -rr- si: mjel, shtjell, tjerr, njësoj si edhe te foljet e tjera të këtij tipi(!) me temë më bashkëtingëllore, si: rrjedh, djeg, pjek, rrjep* etj.

Këtu lypset sqaruar shembujt e foljeve apofonike që marrin –JE- në temë me ato me bashkëtingëllore në temë që në gegnishte vërtet ishin të një tipi zgjedhor, sepse kishin zhvillim të njëjtë të pjesores së paskajores, por që tani në letrarishten e sotme nuk e kanë, ngase i ndan pjesorja e standardit. Krahaso: *vjel vjelë* (g. me *vjelË*) ndaj *pjek pjekUR* (g. me *pjekË*) e kështu me radhë.

Pra në letrarishten e sotme ndahen për shkak të ndërtimit të pjesores –Ë/-UR *vjel vjelË* (me *vjelë*) folja apofonike, ndaj *pjekë pjekUR* (me *pjekë*) folje jo apofonike konsonantike.

Pra edhe këtu doli paskajorja e mirëfilltë e ish standardit si mjet konkretizimi për të sqaruar rastin se si duhet kuptuar drejt rregulla e drejtshkrimit e pas Kongresit të Drejtshkrimit 1972, apo jo?!

6) Paragrafi 15

Te Paragrafi 15 thuhet se *grupi YE shkruhet i plotë*.

Lidhur me këtë kemi dy vërejtje. Si vërejtje e parë, për mendimin tonë këtu janë ngatërruar pa nevojë emra e folje me –YE-, krahaso emrat *fyell* (fyej!), *krye* (kryej!), pra me foljet me –ej e -yej: *pëlqej, pëlqyer, përkthej përkthyer kryej kryer* (me krye) etj., mirëpo kemi edhe një vërejtje të dytë më serioze.

Tek fundoret e foljeve më –EJ –YER, si te shembulli **pëlqej pëlqyer** etj. nuk del qartë YE-ja e cekur si grup fundor dyzanoiresh, siç e thotë rregulla, sepse aty po del një grup treshkronjash fundore –YER, Dyzanoiresh fundor nuk del as nga njëjësi i dëftores **lyeJ** as nga pjesorja e letrarishtes **lyeR**, ajo del qartë vetëm sipas trajtës së paskajores me+pjesore e shkurtë të ish standardit mbi bazë të gegnishtes. Krahaso: *me lye lye, me pëlqye pëlqye* etj., apo jo?

Edhe në këtë rast u imponua si mjet sqarues konkretizimi doemos paskajorja e mirëfilltë e ish-standardit, apo jo?!

7) Paragrafët 16, 17

Te Grupet -UA/-UE tek te dy pragrafët 16 dhe 17 vërejmë:

Së pari, edhe pse nënkuptohet se kemi të bëjmë me foljet që pjesoren e paskajores e bëjnë me –UE, në paragrafin 16 nuk shënohet asnjë shembull i tillë më –UE(!). Madje, në pikën b) të paragrafit 16, asnjë temë e foljeve të shënuara në pjesore nuk përfundon me UA(!) pa –R fundore, po përfundon me fundore të plotë –UAR si bluaj -bluar (g. bluej me blue - blues), kruaj - kruar (kruej me krue krues), rruaj – rruar (rruej me rrue rrues), shkruaj shkruar (shkruej me shkrue - shkrues), shuaj – shuar (shuej me shue -shues), ose me fundore tjetër në temë si quaj – quajtur (quej me quejtë quejtës), ruaj – ruajtur (ruej me ruejtë ruejtës), druaj druajtur (druej me drue drojë). Siç po shihet vetëm në paskajoren e gegnishtes (e pa njohur nga standardi!) pjesorja del me –UE fundore.

Në tekst është shënuar edhe folja **dua - dashur** (due me dashë, me dash(ë)/(t)un!, me dashtë) dhe në vijim sqarohet se kështu përdoret grupi –UA- në shumësin e së kryerës së thjeshtë, te habitorja si dhe te pjesoret e foljeve me temë më –O, si p.sh. nga pjesorja: *mësuar: mësuan mësuar mësuan*. Lidhur me këtë kërkojmë nga lexuesi që për ta kuptuar kontekstin, patjetër, duhet t'i ketë në dijeni trajtat e ish-standardit të gegnishtes që i shënuam më lart mes kllapash, sepse vetëm në atë mënyrë arsyetohet titulli: “Grupet -UA/-UE (me blue, me lue, me shkrue etj.)

Sidoqoftë, te pragrafi 16 dalluam: shembujt *bluaj bluar (blue me blue)*, si dhe foljet me temë në –O: *ruaj ruajtur (me *ro' rue me rue me ruejtë)*, *kruaj kruar (me *kro' krue /me krue)* krues kruese (vegël), raste këto ku reflektohen realitete të ndryshme dhe së këtejmi për ta kuptuar kontekstin, patjetër imponohen sqarimet e mëposhtme:

E para, duhet kuptuar se shumësi i së kryerës së thjeshtë: *punuam punuat punuan* në ish-standardin gegnisht ishte: *punuem, punuet, punuen*, kurse pjesorja ishte *punue (me punue)*. Së këndejmi u bë shpifja e pjesores në toskrishte pa –R fundore në biçim të trajtës së gegnishtes **punue** (punua??), ngase si trajtë përfaqësuese *punua* si pjesore nuk del gjëkund në gramatikat e standardit apo të toskërishtes, apo jo? Krahaso, letrarishtja e sotme: *punoj punuar*, fundorja -UAR.

Prandaj, nëse e kërkojmë ku është pjesorja temë fjalëformuese me –UA, sipas titullit të paragrafit, atë nuk mund ta gjejmë asgjëkund ??? Zgjidhja qëndron te tema e pjesores së shkurtë të paskajores së gegnishtes të foljes *me punue: punue*, fundorja –UE përkatësisht trajtës së pjesores së shkurtë, jashtë standardit, të toskëzuar: **punua, me punua**, fundorja –UA, rast i reflektuar në disa të folme të Veriut, (Rugovë, Malësi) mbase apo gjithsesi mund të ndeshet edhe në të folme të Jugut, temë e paralajmëruar prej nesh që lypset trajtuar në gjerësi e hollësi, për ndryshe grupi UA, sipas tekstit nuk ka kuptim fare, ndërsa ai UE po.

E dyta, duhet të sqarohet e vërteta se te habitorja: *mësuakam, mësuake, mësuaka* (mësuekam, mësueke mësueka) pjesorja toske është përftim paralel i pjesores së shkurtë të gegnishtes nga lashtësia, apo është ndikim nga ish-standardi: **mësue+kam** dhe së andejmi u reflektua në standardin mbi bazë toskërishte **mësua+kam**, apo jo?! dhe

E treta, të sqarohet gjithashtu që pjesoret e foljeve me temë më –O (!): **punoj punue me punue - punuar**), **mësoj mësue me mësue** – *mësuar* nënkuptojmë se kemi të bëjmë me foljet me *On, me mbaresë-fundore primare *O, që refketohet te rastet: *mësokam nga ***mëso'** trajtë arkaike, por që letrarishtja e sotme nuk e pranoi paskajoren as më –*O, as me ***On** as me –UE e –UA fundore, apo jo, atëherë të konstatohet apo të sqarohet dilema: toskërishtja (standardi i sotëm) ka apo nuk ka pjesore të veten pa –R fundore, apo jo?! Vallë, e krijoi dhe e krijon atë nga halli, apo ajo është gjurmë që nga lashtësia, kur mbase edhe toskërishtja posedonte paskajore të shkurtër me –UA fundore?! Le të vlerësohet.

Së dyti, në paragrafin 17 thuhet: **Shkruhen me -UE- emrat dhe mbiemrat foljorë të formuar me prapashtesat: -S dhe –SHËM nga folje me temë më –O / -UA(!!!); po kështu**

shkruhen edhe fjalët e formuara prej tyre(!!!!) dhe pasojnë shembujt, si; dëgjues, i dëgjueshëm etj.

Gjithsesi lypset sqarimi, -UA ishte më e vjetër apo -UAR si mbaresë e foljes në toskrishte, kur dihet fakti se në gegnishte pjesorja e shkurtë ishte më parësore. Madje shtrohet edhe një pyetje tjetër, pse është lejuar “kodër pas bregu”, pse nuk thuhet troç që emri e mbiemri si të tillë nuk janë formuar konkretisht as nga -O as nga -UA, por **mbi temë të pjesores së shkurtë të paskajores së ish-shqipes letrare të gegnishtes më -UE fundore.** Dhe kjo më së miri dëshmohet nga shembujt me +pjesore të shkurtë *me dëgjue: dëgjue +s, i dëgjue+shëm; me mësue: mësue+s; me lavdue i lavdue+shëm* e kështu me radhë.

Siç po shihet në formimin e temave të tillë fjalëformuese nuk merr pjesë fare pjesorja e letrarishtes së sotme as me -UA as me -UAR fundore, por vetëm ajo e shkurta e ish-shqipes letrare të gegërishtes më -UE fundore.

Së këtejmi, duke e pranuar si mjet konkretizimi detyrimisht paskajoren e mirëfilltë me +pjesore, ajo, me dashje e padashje, domosdo po imponohet si e tillë, e gjallë dhe aktive,, atëherë a mbetet farë arsyeje reale mos me pranue paskajoren e mirëfilltë në standardin e sotëm, ngase vetëm me një veprim të tillë kuptohet e vërteta e pamohueshme, kuptohen apo kanë me u kuptue si duhet edhe këto rregulla të Drejtshkrimit të Kongresit 1972, apo jo?!

8) Paragrafi 41

Në paragrafi 41, në “Çështje gramatikore” nuk është i paqartë kuptimi i rregullës ku thuhet “**Emrat mashkullorë më -ËS, -UES e -YES e kanë trajtën e shumësit njësoj si të njëjësit**” dhe ndër të tjerë jepen edhe këta shembuj për ilustrim: *mbledhës, qitës; mësues, sulmues; përkthyes, udhërrëfyes*, por del e nevojshme të sqarohet tema prodhuese emërformuese e tyre në raport me prapashitesën përkatëse emërformuese.

Shpjegimi është i lehtë, kur dihet fakti se të gjithë këta emra të tipit veprues janë prejpjesorë dhe për ta bërë edhe më të lehtë sqarimin po i shënojmë sipas rregullës së fjalëformimit sipas skemës:

temaprodhuese+prapashitesa - emri veprues dhe paskajorja e mirëfilltë si shtesë.

Sa po për orientim po japim këta shembuj me paskajoren përkatëse në kllapa:

- *mbledhë+S -mbledhës* (me mbledhë), *qitë+S -qitës* (me qitë);
- *mësue +S -mësues* (me mësue), *sulmue+S -sulumues* (me sulmue);
- *përkthye+S -përkthyes* (me përkthye), *udhërrëfye+S -udhërrëfyes* (me udhërrëfye)

Siç po shihet këta emra janë formuar me prapashitesën -S mbi pjesoren e shkurtë të paskajores përkatëse gege të shfrytëzuar si temë prodhuese, të cilën nuk e njih gramatikisht standardi, apo jo?!!!

Sigurisht hartuesit e drejtshkrimit e kanë ditur këtë rregull fjalëformuese, atëherë pse i quajtnë dhe i shënuan këta emra më -ËS, -UES e -YES pa qenë fare këto formante fundore prapashitesa, pse bën një lajthitje të tillë?! Ata ndoshta u detyruan të vepronin kështu në mënyrë jo të rregullt, jo shkencore, sepse paskajoren e mirëfilltë me pjesoren e saj të shkurtë e kishin të përjashtuar nga standardi apo kishin ndonjë arsye tjetër (!), ku ta dimë?! Gjithsesi një veprim i tillë ishte i gabuar.

Por sido që të ketë qenë shkaku, edhe ky fakt tregon se nga përjashtimi i paskajores allapartizançe standardologët gjatë monizmit ia mbyllën vetes rrugët për zgjidhjen e natyrshme të problemeve të tilla sipas kriterëve shkencore. Mjerisht, këtë lajthitje po e dëshmon edhe vetë

fakti se sot për sqarimin e këtij rasti dhe të rasteve të tjera, jemi të detyruar me kërkue ndihmë nga paskajorja e mirëfilltë, përkatësisht me manipulue me pjesoren e shkurtë të saj, që ligjërisht nuk e njeh standardi i sotëm, apo jo?!

9) Shembull: dy folje ndenj (me ndejë) dhe shëtis (me shëtitë) si trajta përfaqësuese standarde të rregullta, por të paqëndrueshme në zgjedhim e fjalëformim

Ka edhe shumë argumenta të tjerë të diskutueshëm nga Drejtshkrimi që lypsen rishikuar, kuptuar e sqaruar, ndëkaq këtu po i trajtojmë kalimthi vetëm nja dy folje, si raste, trajta të rregullta përfaqësuese të standardit, por të paqëndrueshme në zgjedhim e fjalëformim.

Së pari, që në paragrafin 1. të *Drejtshkrimit* shënohet pjesorja e foljes *ndenj*, si rast i vetmuar me -NJ arkaike, ngase siç dihet të gjitha foljet me NJ fundore norma i njeh me reduktimin e NJ-së në J, prandaj do të duhej që edhe pjesorja e foljes **rri** (edhe pse folje e parregullt) me dalë tosk. *ndejur, geg ndejë me ndejë*. Themi kështu, kur kemi për bazë rregullën rreth zgjidhjes së foljeve me -NJ fundore si dhe procesin e fjalëformimi. Po si e ndeshim tani këtë folje të regjistruar në *Fjalorin e gjuhës shqipe* 2006? Aty në realitet, jashtë kësaj rregulle këtë folje e ndeshim me -J fundore. Madje nga kjo folje *me ndejë* ndeshim shembujt: *ndejë ndeja*, madje edhe prejpjesorë si: *ndejës ndejse (mjet), ndejë-ndeja!*, shprehja: *Ndeja e mirë!* etj.

Sidoqoftë, edhe këtë rast paskajorja e mirëfilltë është ajo që i jep kuptim trajtës **ndejë me ndejë** si trajtë tash letrare pa -NJ fundore, apo jo?!

Pse mos të jetë e lejuar paskajorja që të çlirojë kapjen e gjuhës me rregulla të tilla penguese të pa qarta, si ky rast i veçantë me -NJ fundore, apo jo?

Së dyti, edhe trajta *shëtis* nga folja *me shëtitë*, si vetë e parë e njëjësit të dëftores si trajtë përfaqësuese e standardit, mbeti, si të thuash faktikisht, jashtë norme, sepse norma e letrarishtes parapëlqeu trajtën *shëtis*, pjesorja *shëtitur*, trajta këto që s'di si mund të quhen trajta që përfaqësojnë realisht foljen në sistemin zgjedhor e përgjithësisht, ashtu si edhe në sistemin e fjalëformimit, e cila në ish standardin përfaqësohej me paskajore: **me shëtitë**, pjesorja **shëtitë**, njëjësi i dëftores **shëtis**. Kështu, edhe aktualisht pjesorja e shkurtë e së cilës në zgjedhim vepror e jovepror del në trajtën përfaqësuese **shëtis**- (jo shëtis) , e cila në të dyja koinetë përdorej 152 herë gjatë zgjedhimit (në veta), ndërsa si temë te pjesores toskërishte me -UR përdoret, 288 herë (veta). Po kjo në ish shqipen standarde, ku paskajorja e mirëfilltë qëndronte si formë përfaqësuese, pjesorja e saj në zgjedhim merrte pjesë në 440 raste. Madje. jo vetëm në zgjedhim, por edhe në fjalëformim edhe në letrarishten e sotme nuk merr pjesë trajta *shëtis* po pjesorja e paskajores së mirëfilltë **me shëtitë, shëtis/ë**. Krahaso: prejpjesorët: *shëtitës, shëtitje, shëtitshmëri, i shëtitshëm, e shëtitshme, shëtitore, e shëtitme, e shëtitne.*- ndaj *trajtës së vetme në toskërisht* (përrjashtuese nga fjalëformimi) *shëtitur, trajta përfaqësuese shëtis?!!!*

Pra, dalin pasive trajtat e standardit: **shëtis e shëtitur**, edhe në zgjedhim pjesërisht edhe në fjalëformim (pothuaj plotësisht), sepse derivatet shpjegohen vetëm me pjesoren e shkurtë të paskajores së ish standardit të shqipes *shëtis*- (nga *me shëtitë*), si temë prodhuese fjalëformuese, apo jo?!

Edhe për këtë rast, pyesim, vallë, nga kush nuk kuptohet sot, se ishte mashtrim patologjik absurd veprimi allapartizançe për zhdukjen e paskajores së mirëfilltë nga standardi i gjuhës shqipe dhe përgjithësisht?! Së këndejm, kemi të drejtë të pyesim standardologët e sotëm, cila ndërjegjeje sot e lë jashtë standardit paskajoren, e cila, siç u pa zgjidh këto e shumë anomali të tjera edhe të drejtshkrimit, ku konsiderohet e paqenë, apo jo?!

E drejta dhe e vërteta flasin: Ajo (paskajorja e mirëfilltë) patjetër duhet afruar, shfrytëzuar e integruar në standard, sepse pa të, nëse mbetet e përjashtuar, askush nga studentët e studiuesit e rinj, qoftë i huaj, qoftë vendës (toskë e gegë), nuk mund t'i njohë e t'i kuptojë me lehtësi as disa nga rregullat më elementare të drejtshkrimit të sotëm, siç u trajtuan në këtë krye punimi, apo jo?!

Është e vërtetë se rehabilitimi i paskajores ka pasur ithtarë të heshtur gjithandej e gjithëndej, por edhe numri i atyre që shprehen haptas me prejardhje jugore po shenon rritje, të cilët legalisht po përkrahin dhe po e arsyejnë riintegrimin e paskajores në standard, madje një numër i konsiderueshëm intelektualësh e studiuesish, respektues të standardit të sotëm, siç u cek në kreun e mëparshëm, po e fusin në përdorim në shkrimet e tyre pikërisht paskajoren në trajtën e ish standardit mbi bazë gegnishte.

Sido që të ketë qenë e ka me qenë, mund të konstatohet se rehabilitimi i paskajores edhe më, nuk mund të ketë ngecje, prandaj është mirë që jo një këmbë e më parë, po menjëhershmerisht pa pritur ndonjë direktivë a vendim të ndonjë forumi qendror, secili që e ndjen të nevojshme paskajoren e mirëfilltë duhet ta përdorë, për koncepte përforcuese apo sinonimike,. Po më së mirë është që këtë problem ta zgjidhin fare lehtë përgjegjësit e sotëm kompetentë, duke deklaruar që **përdorimi me vend i paskajores së mirëfilltë nuk është i qortueshëm**. Vetëm kaq mjafton. Kjo njëherazi nënkupton edhe futjen e saj në libra shkollorë, por njëherazi nënkupton edhe obligimin tjetër që assesi mos të përdoret vend e pa vend kjo paskajore, ngase të gjitha rekomandimet e mëparshme për forma të tjera mbesin në fuqi.

Përmbyllje

Në përmbyllje të këtij kreu: së pari, rikujtojmë rrjedhojat që pësova nga këmbëngulja ime për rikthimin e paskajores në standard, së dyti, konstatoj *vuajtjen* që ndjen standardi i sotëm për mungesë të paskajores së mirëfilltë dhe së treti, jepet mesazhi përmbyllës i përmbylljes.

1. Rrjedhojat nga këmbëngulja për paskajoren në standard

Në fillim të këtij kreu kemi bërë të ditur se jam një ndër të parët që pas Konsultës gjuhësore të Prishtinës dhe Kongresit të Drejtshkrimit 1972 nga militant i rezervës i standardit pa paskajore të *dhuruar* nga Tirana, ndërkohë i esëlluar nga realiteti pa u rrasë telasheve rreth gegnishtes veçmas vura re se ishte bërë padrejtësi e madhe ndaj paskajores së mirëfilltë dhe pas studimit në logjikë meditimi përjetova metamorfozim, por edhe pësim. Njëri ndër të parët te ne fillova me folë e me shkrua, bile edhe me publikue libra në të mirë të riintegrimin të paskajores në standardin e përbashkët të shqipes letrare. Ky veprim këmbëngulës i guximshëm imi nuk u përkrah nga Qendra, as nga filialat e saj në Prishtinë e më gjerë, ngase së andejmi arsyeohej propagandisht se rikthimi i paskajopres gjoja prishte nga themeli standardin mbi bazë toskërishte. Megjithatë unë si me thënë, kryenvete nuk hiqja dorë nga ai veprim, prandaj edhe pësova. Së këndejmi jo vetëm humba jehonëzimin veprave të mia të botuara, 11 nga fusha e letërsisë dhe 4 e disa artikuj e trajtesa nga fusha e gjuhësisë shqiptare të përmbledhra në 8 vëllime, por institucionalisht m'u bojkotua publikimi i atyre dorëshkrimeve dhe të tjerave deri edhe në masmedia që ishin nën ndikimin e tyre. Madje aq më keq m'u shkëput bashkëpunimi me kolegët e institucioneve profesionale të gjuhësi-standardologjisë. Me ç'rast më shumë ndjej që pësova pse nuk mund të isha në korrent me shokë bashkëpunëtorë, me forumet përkatëse ku do t'i gëzoja disa privilegje, ku do të kisha kushte ta mësoja dhe ushtroja shqipen edhe më mirë në komunikim profesional, do të kisha kontakt më të lehtë me burime, biblioteka, dhe gjatë bashkëpunimit të drejtpërdrejtë me kolegët, veç tjerash edhe do të përfitoja sepse dorëshkrimet e mia para se të publikoheshin do të

survejoheshin, e rëndësishme kjo që sigurisht nuk do të më përvindheshin kaq shumë gabime daktilografike e të tjera. Madje ndryshe vlerësohet një punim që del i lejuar në emër të një institutit se të një individi pa përkrahje institucionale. Për krejt këto nuk fajsoj askë, sepse me qëndrimet e mia pak a shumë u kam pri dështimeve e sukseseve në rrugën time jetësore. Por sidoqoftë, unë jam i vetëdijshëm për këto që thash, ngase e dija se nuk kisha kompetencë për zgjidhje çështjesh gjuhësore, megjithatë jam përpjekur pa kursyer që temat përkatëse të ndjeshme që më kanë interesuar t'i trajtoja sa më me kompetencë, pra edhe lidhur me paskajoren, në mënyrë që kontributi im t'u lehtësojë punën kompetentëve në të mirë të konsolidimit të shqipes së natyrshme kombëtare dhe standardit të saj.

Për të gjitha që jam shprehur në të mirë të rikthimit të paskajores së mirëfilltë në standard kërkoj mirëkuptim. Mirëkuptim kërkoj edhe për kërkesën e fundit që paskajorja përmënjëhershëmrisht të pranohet në gjirin e shqipes së natyrshme dhe standardit të saj dhe kjo, siç e mendoj unë, është punë shumë e lehtë të realizohet nga kompetentët. Nevojitet, siç u cek më lartë, që standardologët e sotëm vetëm të pohojnë se *përdorimi i paskajores për nënfusha të caktuara semantike nuk është i qortueshëm, deri ndërfitja e saj edhe në libra shkollorë*, ndërsa është krejt tjetër gjë nëse kërkohet që për këtë si edhe për shumë çështje të tjera gjuhësore të standardit të organizohen konferenca, simpoziume, mbase edhe kongrese e ku ta dimë, mirëpo deri atëherë paskajorja mos të mbesë në pus pa fund, po të këthehet e respektohet si anëtare e barabartë e shpisë së madhe shqiptare nëkundër të ligjëritimit gjuhësor, apo jo?!

2. Argumentat flasin se standardi i sotëm vuan për mungesë të paskajores së mirëfilltë

Në pjesën e dytë, doli sheshit paradoksi absurd që Drejtshkrimi i gjuhës shqipe 1973 i miratuar (botuar) një vit pas Kongresit 1972 nuk e njeh paskajoren e mirëfilltë me + pjesore, e cila faktikisht ishte hequr nga standardi si e panevojshme mbi 20 vjet më parë, ndërsa këtu në 9 paragrafë argumentuam se në përkufizimet përkatëse si mjet i domosdoshëm konkretizimi shfaqej po ajo paskajore dhe vetëm me ndihmën e saj kuptoheshin mesazhet e mbi 10 rregullave, apo jo?!

Së këndejmi, nuk është lehtë të kuptohet ky paradoks absurd, kur dihet se hartuesit e rregullave njihnin anashkalimin apo zhdukjen e paskajores, e në anën tjetër e dinin se pa paskajore nuk ka standard të shqipes së natyrshme, prandaj as drejtshkrim të natyrshëm të shqipes, por ishin disi të detyruar të vepronin sipas direktivave politike të ditës të aktivistëve partiakë, pa profesion standardologu, andaj kemi aq shumë lëshime e paqartësi brenda atij *Drejtshkrimit*, siç u argumentua edhe në këtë krye të punimit tonë. Po shtoj edhe këtë se në një vend tjetër gjatë trajtimit kritik të këtij Drejtshkrimi, në 64 paragrafë ndeshëm mbi 200 lëshime të lehta e të rënda (*Shih edhe te Drejt standardizimit... 2015, f.191-236*), prandaj shikuar nga ky aspekt del e drejtë kërkesa që ky Drejtshkrim duhet t'i shtrohet një korrektimi të thellë, dhe në këtë kontekst si preventivë paskajorja e mirëfilltë për të ndreqë punë, përmënjëhershëmrisht, duhet t'i kthehet standardit, apo jo?!

3. Mesazhi përmbyllës i përmbylljes

Sidoqoftë, paskajorja e mirëfilltë tashmenjëherë duhet rikthyer në standardin e shqipes së natyrshme kombëtare dhe njëherazi domosdo duhet të rizotërojë kompetencë dhe ta rigëzojë hisen e të drejtës së vet të merituar në kuadër të morfologjisë dhe të sintaksës shqipe.

VII. INTEGRIMI I PASKAJORES, SHPËTIM PËR STANDARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME DHE PËR LAJTHITËSIT NAIVË - RESPEKTUES PATOLO-FANATIKË TË STANDARDIT TË SOTËM

Dardha ka bisht, bishti gërvisht

Sihyrje

Për të kuptuar më mirë titullin e këtij kreu: *Integrimi i paskajores, shpëtim për standardin e shqipes së natyrshme dhe për lajthitësit naivë respektues patolo-fanatikë të standardit të sotëm*, lëndën do ta shtjellojmë në tri pjesë:

së pari, do të përmendim diçka nga përjetimet tona si mësues i shqipes me e pa paskajore në standard,

së dyti, nga realiteti ynë gjuhësor (Kosovë) do të paraqitim konkretisht shembuj lajthitjesh, shkaktuar nga respektuesit fanatikë të standardit pa paskajore në 11 pika dhe

së treti, paskajorja në standard argument përforcimi eleksirues për shqipen e natyrshme dhe shpëtim magjik nga alergjia e lajthitjeve.

A) Diçka nga përjetimet tona si mësues i shqipes me e pa paskajore në standard

Mbase edhe nga nostalgjia e një arsimtari të vjetër, mësues gjuhe, që me dhunë disa herë i është hequr ditari nga dora (7 herë), gjatë tërë jetës e veprimtarisë sime mbeta dashamirës i pushtuar i saj. Kështu edhe tashti në njëfarë mënyre e ndiej veten edhe si mësues e më fort si nxënës i gjuhës shqipe, gjithsesi adhures i të nxënët dhe të mësuarit të shqipes së natyrshme dhe respektues i standardit të saj, por njëherazi edhe si përkrahës i denjë në të mirë të pasurimit të gjuhës globale kombëtare dhe standardit të saj, ngase e shoh shqipen ende të pastudiuar si në planin diakronik ashtu edhe në atë sinkronik. Lidhur me këtë kauzë jam përpjekur me vetmësim me u pajisë me të nxënët kudo e kurdo ku më është dhënë mundësia, duke filluar nga muhabetë odash, në lexime e studime të pandërprera, sidomos tashti nga kompjuteri. Kështu këtë “të bleme” sa kam arritur ta shpreh, qoftë në biseda të lira, qoftë në fushën e mësimdhënies, në diskutime a trajtesa studimore, qoftë edhe në fushën e krjimitarisë letrare, madje edhe të asaj gjuhësore shkencore, mund ta thonë të tjerët, unë për vete ende nuk jam i kënaqur. Mos me zgjatë në këtë vazhdë jam përpjekur të zbuloj dhe të shfrytëzoj tërë pasurinë e fshehur ose të pavërejë brenda sistemit të gjuhës sonë, në mënyrë që gjuha jone letrare kombëtare e standardi i saj të përfaqësojnë gjuhën tonë sa më denjësisht, së këndejmë ngulmoj që standardi i saj të pajiset edhe me paskajoren e mirëfilltë, e cila vërtet qëndron në krahun e gegenishtes, po nuk është vetëm gege ajo i takon shtatit të shqipes, qëndron si shtyllë kurizore, po njëherazi shërben si hallkë ndërlidhëse e sistemit foljor me atë emëror më dallueshëm se çdo njësi tjetër kategoriale, por edhe në aspektin e ndërlidhjes jo përçarjes së dijes ndërkoenizuese të shqipes globale.

Gjithsesi kam bindje të plotë se me përfshirjen e *paskajores në standard*, pasi kjo askund, në asnjë segment nuk e rrudd letrarishten e sotme, gjuha jonë dhe standardi i saj do të jetë më i plotë, më gjithpërfshirës, më i pasur, më i fortë dhe më i afërt për masën e gjerë shqipfolëse si

dhe në veçanti më i përshtatshëm për nxënës, studentë dhe për vetë mësuesit, studiuesit, standardologët.

Meqë në kreun e fundit do të flasim më gjerësisht rreth metamorfozimit të mendimit tonë rreth shndërrimit të konceptit ndaj paskajores nga një qëndrim i paanshëm papritmas në një anashkalues një sigogol pëmbindësh dhe së andejmi pas zhveshjes hipnotike të asaj veshjeje dordole gogolëzuese, paskajorja u përftua si një zanëmirë orëbekuese. Orëbekuese ngase vërtet shëron plagët shkaktuar asaj dhe gjuhës shqipe allapartizançe me plumbat e kallashëve të padijes në një kohë të pa kohë. Prandaj, para se të them edhe diçka më konkrete rreth pasojave nga ajo përçudni, mendoj se është me rëndësi të rrëfhem rreth një përvoje vetjake që mund t’u shërbejë mësuesve të rinj, nëse vërtet e duan gjuhën shqipe me zemër e shpirt si ne. Unë si mësues gjuhe, për sa më është dhënë mundësia ta ushtroj atë profesion, që nga klasa e parë fillore e tutje e ndërkohë si mësimdhënës lëndë, qoftë në klasat e larta të fillores, por më tepër në shkollë të mesme, edhe pse të profilit profesional jogjuhësor (shkollë ekonomike, shkollë e mesme teknike), kam pasë përdorur kryesisht këtë metodë mësimdhënieje. Në fund të orës, duke u dhënë nxënësve detyrë shtëpie që për mësimin e sapozhvilluar të shënojnë së paku nga një fjali që ndonjëra ndër më të veçantat do të lexohej në hyrje të orës pasuese, njëherazi paralajmëroja temën e ardhshme që ta kenë në dijeni dhe kush ka mundësi ta sjellë edhe për të një fjali, qoftë me gojë, qoftë të shkruar. Dhe vërtet kur kjo edhe ndodhte e shfrytëzoja si hyrje për njësinë e re mësimore. Me thënë të drejtën në këtë mënyrë nga nxënësit e zellshëm mësoja edhe vetë, ngase kështu vevetiu ata i kisha bashkëpunëtorë e mi të parë, të cilët përpiqesha me i drejtue që të bëhen edhe gjuhësisht më të zot të vetvetes. Kujtoj vetëm kaq që shumica e nxënësve fjalitë i hartonin me paskajore, gjë që nuk kisha vërejtje, ndërsa pas vitit 1968, kur paskajorja u përjashtua nga mësimi në shkollë, më duhej t’i korrigjoja në shkrim e në të folur, duke zëvendësuar konceptet zakonisht me lidhore ose me dëftore. Kjo idilë topitjeje nuk më zgjati shumë, sepse përsëri m’u hoq ditari nga dora dhe pas një vakuumi afro dyvjeçar, nga halli u detyrova të punësohem jashtë arsimit, në një ndërmarrje ndërtimi rrugësh me qendër në Beograd dhe së andejmi me ndihmën e shokëve dhe të ish nxënësve të mi të shkollës teknike tash inxhinierë, drejtues repartesh, kalova përkthyes dygjuhësor serbokroatisht-shqip në një ndërmarrje prodhimi metalpërpunuese “Uzina e Amortozatorëve –Prishtinë”.

Kështu duke mos iu nda mësimi, ngase i ndiqja studimet pasunivesitareme pa shkëputje nga puna dhe në veçanti i ndikuar nga realiteti gjuhësor e pashë të arsyeshme të sillesha më pragmatikisht edhe ndaj paskajores, por edhe të pajisesha me dije rreth gjuhës tash të stilit tekniko-teknologjik. Meqë atë përjetim rreth mësimi të gjuhës teknike e kam përshkruar gjetiu, madje edhe në libra (Shih *Fjalor pune...* 2017, *Çështje të shqipes standarde V...* 2017 etj.) këtu nuk do të zgjatem, por më gëzon fakti kur has në shkrime, kur shfrytëzohet me vend krejt bagazhi i gjuhës shqipe, pra edhe paskajorja, e cila është ama që lind prepjesorë edhe nocione të proceseve tekniko-teknologjike, dhe kështu paskajoren fillova me e ripërdorë edhe në shkrime të natyrës shkencore.

Ç’është e vërteta unë lexoj e mësoj vazhdimisht dhe përpiqem me marrë njohuri edhe me perfeksionue gjuhën standarde përtej letrares, gjuhën e stileve funksionale. Kështu mësoj nga studiuesit e kujdeshëm, por më vjen shumë keq nga disa intelektualë tanë, qoftë edhe studiues gjuhe të cilët duke e braktisur paskajoren pa i gjetur së paku një zëvendësim të përafërt sinonimik me pahir kanë shkalluar e po shkallojnë në lajthitje e gabime të të patolerueshme.

Madje e keqja është edhe më e madhe, si për ta si për shqipen e standardin e saj te ne, se me veprime të tilla nuk po dinë që po lajthisin. Kjo ka ndodhë për shkak se braktisja e paskajores si trajtë me + pjesore nga hartuesit e drejtshkrimit që në fill monizmi mbi bazë toskërishte, duke

menduar se krejt nocioni i saj edhe te gegërishtfolësit si në letrarishten zyrtare mund të zëvendësohej me një pjesore apo me një trajtë të mënyrës lidhore. Këtë që sapo e thamë ishte vërtetë shkaku rreth lajthitjeve të vrazhda dhe të patolerueshme që i ndeshim kryesisht e veçmas në meset tona në Kosovë. Në të vërtetë për lajthitjet që po flasim tek disa nga intelektualët tanë janë shpifur dhe erdhën duke u shumuar e majmur, që nga viti 1968, prej se nga përgjegjësit e gjuhës dhe të politikës te ne, u kërkua me ngulm, të hiqet dorë nga përdorimi paskajorjes së mirëfilltë (gege!), ngase atëherë qe pranuar euforikisht standardi i sajuar në Tiranë pa paskajore, duke menduar se ai standard ishte vërtetë gjithpërfshitës dhe i përkryer, ndërsa ne na mbetej vetëm me mësue e zbatue disiplinisht.

Së këndejmi, mos me e zgjatë, momentalisht për të ndihmuar pikërisht lajthitësit dhe vetveten e shokët si unë në të mirë të mbarëvajtjes së shqipes së natyrshme e standardit të saj, e kemi fjalën për gjendjen e sotme, ne brenda 2-3 muajsh kryesisht nga faqe gazetash e interneti të Prishtinës kemi hetuar e vjelë disa nga shembuj lajthitës që më ranë në sy të përdorura në gjuhën e shkrimit nga disa intelektualë tanë të lartë të angazhuar në fusha të caktuara, jo vetëm në gazetari e aktivitete shkencore-publicistike etj., por edhe të profilit albanologjik, madje edhe në pozita të larta të pushtetit, të cilët, si respektues fanatikë të standardit unik sipas rekomandimit të standardologëve tanë për mungesë njohjeje ose zotërimi të trajtave po nga standardi me të cilat sadopak zëvendësohen konceptet e paskajores, me pahir shpifën trajta lajthitëse gjoja barasvlerëse në vend të paskajores, përkatësisht trajtës së letrarishtes që ne i quajtmë trille të patolerueshme, sepse ato trille bien ndesh me standardin e vërtetë në fuqi të gjuhës shqipe dhe rrahin ose shëmtojnë si lajthitje në katër domene:

e para, lëndojnë standardin e tashëm, të cilit po i shkaktojnë defekte të vrazhda,

e dyta, nuk respektojnë ish standardin mbi bazë të gegnishtes,

e treta, me pahir përbuzin edhe gjuhën e vet të familjes dhe

e katërta po helmojnë me shprehje të tilla lajthitëse mjedisin ku punojnë e veprojnë.

Kjo që sapo e shprehëm do të ilustruhet me shembuj konkretë në pjesën vijuese nën B).

B) Shembuj konkretë lajthitjesh të patolerueshme në masmediat tona nga disa nga intelektualët tanë

Para se të radhisim shembuj lajthitjesh që i seleksionuam në 11 grupe, po japim tri sqarime:

E para, fjalë-folja ose pjesa e foljes së diskutueshme ose trilli i shpifur si lajthitje, është shënuar me *shkronja të shkrufta* (italike).

E dyta, mes kllapash, me *shkronja të zeza (bold)*, është shënuar zgjidhja dy varianëshe: prin *paskajorja e mirëfilltë* dhe pas vizëlës pason *trajta e standardit*.

E treta, në fund të sëcilës pikë jepet **vërejtje –sqarimi** shkurt (e vënë re, jo vërejtje).

E katërta, edhe pse i kemi të evidentuar lajthitësit, për hir etike, nuk po shënojmë as emrat e tyre as të masmediave, ku e ndeshëm të publikuar shembullin e caktuar lajthitës ose të diskutueshëm.

T'i ndjekim **shembujt lajthitës** të patolerueshëm, të seleksionuar në 11 grupimet, sipas nënfushave përkatëse në raport me zgjidhjet e ofrueshme dy variantëshe të tolerueshme me: **paskajore/ trajtë e standardit**:

1) Lajthitje nga amputimi i pjesëzës “me” të paskajores së mirëfilltë

1. *Ju kisha lutë (kisha me ju lutë - do të ju lutesha)* zini vendet, po fillojmë (vazhdojmë) seancën.
2. *Ju kisha thënë (kisha me ju thënë, do të ju them)* se mbrenda pesë minutash do të takohemi në zyrën e punës.
3. *Ju kisha lutë (kisha me ju lutë-do të ju lutesha, kisha për t’ju lutur!)* të votoni me 6 tetor.
4. Unë e *kisha cilësuar (kisha me cilësue – do ta cilësoja)* situatën që jemi ende duke bërë përpjekje për të arritur marrëveshje.
5. *Kisha pas qejf me drejtuar (kisha me pasë qejf me drejtue – do të kisha pasur qejf për të drejtuar)* lojën nga fusha sportive.
6. *I kisha lutë (kisha me i lutë – do t’i kisha lutur)* të mos e heqin taksën, por të kërkojnë njohje reciproke.
7. Unë *kisha propozu (kisha me propozue-do ta propozoja)* atë për kryeministër.
8. *Ju kisha lutë t (kisha me ju lutë – do të ju lutesha)* të diskutojmë pa fyerje.

Vërejtje-sqarim: *Siç e kemi vënë re më përpara (Shih “Çështje të shqipes standarde...II, f.89-103) nga kjo lajthitje me amputimin e pjesëzës “me” të paskajores që është shkaktuar pjesorëzimi arbitrar i paskajores së mirëfilltë, siç e trajtuam edhe më parë, kuptohet se në këtë mënyrë është ngatërruar trajta e më se të kryer: Kisha punua(R) (kisha punue) me të ardhmen afërt të së shkuarës së dëftores. Krahaso g. kisha me punue, letrarishtja do të kisha punuar g. do të kisha punue (ose kisha me punue). Kjo lajthitje është cilësuar si defekt i rëndë, i patolerushëm. Mjerisht ndaj kësaj dukurie, ku shihet se lajthitësi nuk e zotëron rregullën përkatëse gramatikore, nuk ka ndonjë reagim nga standardologët tanë. Madje ndodh që ndaj kësaj dukurie nuk ka mundur me qenë imun edhe ndonjë albanolog-akademik yni.*

Sidoqoftë kjo lajthitje e panatyrshme mbetet çështje brengosëse rreth konsolidimit të standardit të shqipes së natyrshme te ne dhe nëse nuk shërohet mund të shkaktojë edhe më tutje infektim, mbase edhe në Shqipëri.

2) Lajthitje amputimi të pjesëzës të të lidhores

1. *Do mjellim (kemi me mbjellë – do të mbjellim)* druj (drurë).
2. *Si do shprehej (si kishte me u shprehë – si do të shprehej)* N.N në këtë udhëkryq veprimi?
3. *Do përcaktojë (ka me përcaktue - do të përcaktonte)* të ardhmen.
4. Sidoqoftë, Kosova edhe kësaj radhe *do paguaj (ka me pague – do ta paguajë)* faturën.
5. Kjo nënkupton se ai pasnesër *do i mbroi (ka me i mbrojtë – do t’i mbrojtë)* me konsekuencë edhe qëndrimet e tua.
6. Është thënë e gjithnjë *do thuhet (ka me u thënë – do të thuhet)* ashtu.
7. Një ditë *do mund të flasim (do të mundemi me folë –do të mund të flasim) ... do udhëtojmë, do vishemi e do mbathemi, (kemi me udhëtue, me u veshë me u mbathë – do të udhëtojmë, do të vishemi, do të mbathemi), do kemi (kemi me pasë – do të kemi)* makina, *do kemi (kemi me pasë –do të kemi)* autostrada, supermaketa,, gradaqiela... po a *do jemi (a kemi me qenë – a do të jemi)* të lumtur, apo jo?!

Vërejtje-sqarim: *Kjo dukuri më tepër e përhapur në Shqipëri dëmton shumë rëndë trajtën e*

lidhores, si konstrukt, e cila konstatohet si barasvlerëse e paskajores së mirëfilltë. Krahaso pjesëzat përkatëse në fjalinë: Më duhet të punoj - Më duhet me punue. Kështu edhe pjesëza të krahasoher me pjesëzen me, dhe së këndejmi pyesim paskajorefobët, pse aq përkujdesje kishin e kanë kundër përdorimit të paskajores e nuk po reagojnë për mbrojtjen e lidhores nga amputimi që po i bëhet pjesëzës speciale të karakteristike të saj, e cila konsiderohet si zëvendësuese e plotë e paskajores së braktisur?!

3) Amputime të E-së nga diftongut –UE/ -U. Raporti paskajore /standard

1. Hap debate për të përcaktu (për) me përcaktue -për të përcaktuar) të vërtetën.
- 2, Kjo do të thotë me i vendu (me i vendue, me i vu/e apo me i vënë - t'i vë(në)sh) gishtin kokës.

Vërejë-sqarim: Edhe cungimit grupit -UE, me amputimin e -E-së fundore nuk është dukuri e re, edhe misët e Komisionit të Shkodrës 1917e kishin vënë re, por ata parapëlqyen ruajtjen e plotë të diftongut UE, ngase më mirë qëndronte në sistem se trajta e cunguar pa -E fundore, dhe për këtë e atëhershme dhe e ardhme plotësisht u dha të drejtë. Në aktualitetin tonë kjo dukuri ka përhapje, Ne do ta trajtojmë si pikë më vete nga fundi i punimit.

4) Përdorime të diskutueshme të paskajores së dytë, raporti paskajore/lidhore

1. Shkurt për vatan duhet për të luftuar! (duhet me luftue - duhet të luftohet /duhet luftuar)
3. Mendon se koha është për t'u zgjuar (me u zgjue – (që) të zgjohet).
4. Fytyrën tënde të dashur askush nuk mundet për ta zëvendësuar!(me ta zëvendësue - nuk mund të ta zëvendësojë).
5. Këso vargjish (gështenja, fiqsh, ullinjsh)... askush nuk ka fuqi për t'i nda (me i nda –t'i ndajë, për t'i ndarë).
6. Sot nuk munden për të ngritur (nuk po munden me ngritë - nuk po mund të ngrenë) kokën.
7. Ata që respektojnë sovranitetin duhet për ta ditur (duhet me ditë – duhet ta dinë) se qeveria merr vendim në mënyrë të pavarur.
8. Besoj se organet përkatëse kanë për ta thënë (kanë me thënë – do ta thonë) fjalën e vet.

Vërejë-sqarim: Është e vërtetë se paskajorja e dytë në nja 3-4 raste fjalish qëndron si barasvlerës i arsyeshem sinonimik i paskajores së mirëfilltë, mirëpo, siç po shihet në rastet si këto kuptimi më mirë qëndron qoftë me paskajoren e pavarur, qoftë me lidhore apo me të ardhmen e dëftores, prandaj duhet pasur kujdes të mos përdoret arbitrarisht, as në vend të lidhores, as të dëftores, madje as në vend paskajores së mirëfilltë.

5) Përdorimi lajthitës veta III nj. dëftore e tashme në vend të së ardhshmes së dëftores ose të lidhores së tashme v, II – më –O/SH ose v. III -O/JË dhe raporti me paskajoren e mirëfilltë

1. Nëse një person nuk di e *do të mëson* (**do me mësue - do të mësojë**) je i detyruar *ta mëson* (**me e mësue - ta mësosh**).
2. Njeriu duhet *të qëndron* (**me qëndrue / të qëndrojë**) pas parimeve.
3. Nepotizmi qëndron në atë *që të lehtëson* (**për me lehtësue-që të lehtësojë /të lehtësonte/ për të lehtësuar**) përparimin e individëve.
- 4, Kjo gramatikë *tenton të dallon* (**tenton me dallue - tenton të dallojë**) ndajshkrimin e paveçuar nga përcaktori.
5. Një komb që nuk diti *të tejkalon* (**me i tejkalue –t’i tejkalojë ose t’i tejkalonte**) furtunat... (prej) nga (sot) guxon *të kundërshton* (**me kundërshtue - të kundërshtojë**) arratisje, tradhti, poshtrim, dëshprim, demoralizim !!!
6. Përpiqej *që të shënon* (**me shënue–që të shënonte**), atë që lypsej.
7. Ajo *don të na dhuron* (**do me na dhurue – do të na dhurojë**) një libër.
8. Me ndikimin e tij *bën të përfiton* (**bën me përfitue- bën të përfitojë**) një person i tretë.
9. Kush ua ven shkollave drynin Zoti i Madh *do t’ia verbon* (**ka me ia verbue –do t’ia verbojë**) syrin.
10. Gjakderdhja *do të pason* (**ka (me) pasue! – do të pasojë, do të pasonte**) deri edhe me prerje me sharrë për së gjalli në Makoc, afër Prishtinës.
11. Ai mundi *t’i provokon* (**me i provokue – t’i provokojë ose t’i provokonte**) kundërshtarët.
12. Ai *mund të dështon* (**mundet me dështue - mund të dështojë**) me kualicion qeverisës.
13. *Nuk mund të na shkon* (**nuk mundet me na shkue – nuk mund të na shkojë**) edhe më kështu.
14. Edhe në mal kur këndohet duhet *të na shkon* (**me na shkue– të na shkojë**) mendja te “Çeta e Profetëve Plisbardhë”.
15. Populli *din të shpërblen* (**di me të shpërmblye – di të të shpërblejë**), por *edhe të dënon* (**me të dënue - të të dënojë**) rëndë me votën e vet. .
16. . S’kishte kush *t’ia rregullon* (**me ia rregullue – t’ia rregullonte ose t’ia rregullojë!**) shtratin atij lumi vërshues.
17. Shkenca ka arritur *të demistifikon* (**me demistifikue - të demistifikojë, të demostifikonte**) të ashtuquajturën “*srpstvo*” në mendjet e Vladikës P. P. Njegosh dhe Knjazit Nikola.
18. LDK-ja këtë synim *le ta harron* ((duhet) **me harrue(!) – le ta harrojë**) përgjithmonë.
19. K. *duhet t’ia lëshon* (**duhet me ia lëshue – duhej t’ia lëshojë**) vendin e presidentit.
20. Ky është dashtë... *të i zbaton* (**me i zbatue – t’i zbatojë**) vendimet e marra më parë dhe bashkë me K. *të merr* (**me marrë - të marrë**) vendim që *të detyron* (**me detyrue – ta detyrojë**) atë *të njeh* (**me njoftë – ta njohë**) gjenocidin dhe etnocidin...
21. Libri në fjalë *do të jeton* (**ka me jetue – do të jetojë**) ca më gjatë.
22. Shqiptari *duhet të fillon ta njeh* (**duhet me fillue me njoftë – duhet të fillojë ta njohë**) veten si njeri i suksesit.
23. Po të kishte nevojë që *ta mbron* (**me mbrojtë – ta mbrojë**) dikush, do të konkonte këtë nga Policia e Kosovës.
- 24 Ai përpiqet *t’i arsyeton* (**me i arsyetue – t’i arsyetojë**) broçkullat primitive...
25. A ka kush *të më tregon* (**me më tregue – të më tregojë**), kur ka ndodhur që mos të merret pushteti i ofruar me votë e pa dhunë?
26. I bëjmë thirrje popullit që ta *rrëzon* (**me rrëzue – ta rrëzojë**) nga pushteti dhe ta detyrojë *që të kërkon* (**me kërkuë – të kërkojë**) azil në B...
27. Pasi arrit që *ti lexon* (**me i lexue – t’i lexojë**) të gjitha përmendoret iu vërsul formimit të gjuhës së lashtë serbe(!).
28. A. veç *le të vazhdon* (**me vazhdue – le të vazhdojë**) me këso “mashtime”...

29. Interneti ofron mundësi praktike për secilin *që di të hulumton (qi di me hulumtue- që di të hulumtojë)* në masmedia.
30. S. *duhet ta kupton (duhet me kuptue – duhet ta kuptojë)* se ka përgjegjësi penale, civile dhe detyrimore kundrejt shqiptarëve.
31. Kuvendi i Republikës *të rishqyrton (me rishqyrtrue - t' i rishqyrtojë)* dy ligje *për të ridefinu (për me e ridefinue – për ta ridefinuar)* këtë çështje.
32. Kjo qeveri duhet *të vazhdon (me vazhdue – të vazhdojë)* me dinjitet.
33. Diaspora *nuk do të lejon (nuk ka me lejuë – nuk do të lejojë)* ma që sharlatanët ta nëpërkëmbin djersën dhe paranë e tyre.
34. Ne nuk kishim njeri tonin që *(të) na mbron (me na mbrojtë – të na mbrojë)*.
35. Po u mbajtën zgjedhjet asnjëra nga këto parti *nuk do e kalon (nuk ka me kalue – nuk do ta kalojë)* pragon.
36. Ajo nëse do *ta beson (me besue – ta besojë... mund ta beson (mundet me besue - mund ta besojë)*, një gjë të tillë.
37. Atij *mund t'i kushton (mundet me i kushtue – mund t'i kushtojë)* fushata.
38. Nuk më besohet se në tre akademitë *mund të kontribuon (mundet me kontribue – mund të kontrobuojë)* për të merituar anëtarësim.
39. Kjo do të jetë qeveria që *do të fillon (ka me fillue – do të fillojë)* dialogun.
40. Gjykata *do ta kryen (ka me krye – do ta kryejë, / do ta kryente)* punën dhe *do ta parandalon (ka me parandalue- do ta parandalojë, do ta parandalonte)* - krjimin e një gjendje amorfe,
41. Gjykata Kushtetuese *ta dëshmon (me dëshmue – ta dëshmojë)* vetveten.
42. Kjo qeveri *do të bijë (ka me ra – do të bjerë)* mbrenda 3-4 ditësh dhe vendi *do të shkon (ka me shkue – do të shkojë)* në zgjedhje të reja.
43. Vota *mund ta ndëshkon (mundet me ndëshkue – mund ta ndëshkojë)* rëndë LDK-në.
44. Rrëfimi *do të përfundon (ke me përfundue – do të përfundojë)* kur *të vjen (ka me i ardhë -t'i vijë)* koha.
45. Nuk dihet, cilën ministri *do ta drejton (ka me drejtue – do ta drejtojë)* djali i tij.
46. Trump thotë se SHBA-ja do të vazhdon *të kontribun (ma me vazgue me kontribue – do të vazhdojë të kontribuojë)* në KFOR.
47. Ai vazhdon *ta denoncon (me donocue – ta denoncojë)* hapur presidentin.
48. Urime Ditëlindjen, duke të dëshiruar shëndet të plotë deri sa *ta kalon (me kalue !– ta kalosh)* 100-shin!
49. Ministri sa më parë *ta shkarkon (me shkarkue – ta shkarkojë)* atë nga pozita.
50. Komprania po planifion *të praktikon (me praktikue – ta praktikojë)* një vaksinë kundër koronavirusit
51. Viktimat e terrorit serb *nuk mund t'i ngushëllon dhe mbron (nuk mundet me i ngushllue dhe mbrojtë – nuk mund t'i ngushëllojë dhe mbrojë)* asgjë nga masakra shpirtërore.
52. Prokuroria *të zbarkon (me zbarkue – të zbarkojë)* në kabinetin e Sh.
53. Si po arrin Serbia *të na mashtron (me na mashtrue – të na mashtrojë)* me lojën e radikalizmit islamik.
54. Çdo shqiptar që di shkrim-lexim *mund t'i kupton dhe sheh (mundet me kuptue e me pa – mund të kuptojë e shohë)* ... lojën e përgatitur antishqiptare.

Vërejtje-sqarim: *Kaq shumë lajthitje nga intelektualët tanë për shkak të braktisjes së paskajores*

dhe moszotërtimit të rregullës së përdorimit të lidhores, përkatësisht të së ardhmes së dëftores, paraqet alarm jo vetëm për mësuesit tanë të të gjitha niveleve, por edhe të fakulteteve tona, në veçanti të atyre të gjuhës shqipe.

*Vërtet çdo zgjedhim i foljes fillon me të tashmen e dëftores njëjës: **punoj, punon, punon**. Pjesëza të është tipar i lidhores: **të punoj, të punosh të punojë**, ndërsa **do të** është tipar i së ardhmes së dëftores: **do të punoj do të punosh, do të punojë**, ndërkaq trajtat **do të punoja, do të punoje, do të punonte, do të punonim, do të punonit, do të punonin** janë karakteristikë e së tashmes së kushtajo ores.*

Sa i përket paskajores në këto raste paraqitet më fort me përshkallëzim kuptimi se sa si sinonim i trajtës së normëzuar të lidhores. Edhe këtë pikë do ta ritheksojmë në pjesën e fundit të këtij kreu

6) Lajthitje foljesh konsonantike me ndryshim zanoreje të pjesores, zakonisht A nëE në raport me paskajoren e trajtën standarde

1. Me që ai *nuk mund të flet* (**nuk mundet me folë -nuk mund të flasë**) nuk u ftua.
2. Përkrahet nga ata që *do t'u jep* (**që do me u dhënë - që do t'u japë**) para.
3. Ai mund të *jep* (mundet/ **me dhënë – të jape**) sqarim?
4. Bota *fillon të flet* (**fillon me folë – fillon të flasë**) se ata ishin paraardhës të shqiptarëve.
5. *Të mos guxon të shet* (**mos me guxue me shitë– të mos guxojë të shesë**) pjesë të tjera të Kosovës.
6. Secili (duhet) *të flet* (**me i folë – t'i flasë**) nga tri gjuhë.
7. Gjuha vdes kur s'ka më kush *të flet* (**me e folë – ta flasë**).
8. Zoti *mund të flet* (**mundet me folë – mund të flasë**) vetëm me gjuhën angleze!
9. Leokondi *duhet të flet* (**duhet me folë – duhet të flasë**) më shumë e më qartë.
10. Nuk ia dhash *ta sheh* (**me pa – ta shohë**).
11. Ai bën përpjekje që portretin *ta paraqet* (**me paraqitë – ta paraqesë**) sa më mirë.
12. Kush është ai që *guxon të jep* (**me dhënë – të japë**) copa territoresh?
13. Kush i mbyll shkollat shqiptare, rrënja e tij *do t'i del* (**ka me i dalë –do t'i dalë**) fare.
14. Nuk po arrin *t'i jep* (**me i dhënë – t'i japë**) domethënie idesë së tij.
15. Secili nga analitikët mundohet *të jep* (**me dhënë – të japë**) arsyetime.
16. Buzëqesh, *që ta sheh* (**me ta pa - që të ta shohë**) dielli bukurinë tënde.
17. Prokuroria *t'ia jep* (**me ia dhënë[- t'ia japë**) sa më shpejt raportin familjes.
- 18 Komanda në fillim nuk mundi *ta merr* (**me marrë – ta marrë**) Shkupin.
19. Të mundohemi që secili *ta jep* (**me dhënë – ta japë**) kontributin për mirë.
20. Ai formon komisionin *që të jep* (**për me dhënë – që të japë**) pëlqimin për pasaporta urgjente.
21. Shtabi *do të merr* (ka **me marrë - do të marrë**) vendim për shpazjen e Kosovës nga partizanët shqiptarë...
22. Ai dëshiron *të jep* (**me dhënë –të japë**) veriun *për të mbetë* (**për me mbetë – për të mbetur**) në të njëjtin post.
23. Kënga *të merr* (**me marrë /të marri -të marr,**) pedestalin e majave të trojeve shqiptare.
24. Ai bëri ngritje profesionale *ti del* (**për me i dalë – për t'i dalë**) ndihmë popullit.
25. Gjuha duhet lejuar *të merr* (**me marrë – të marrë**) frymë lirisht.
- 26 Turp *të ju vjen* (**me ju ardhë – të ju vijë**) nga vorret e stërgjyshve tuaj.
27. Ideologjia *nuk mundet të krijon* (**nuk mundet me krijue – nuk mund të krijojë**) -punë, aty ku kërkohet *të flet* (**me folë – të flasë**) gryka e pushkës.

28. Ai *le t'i merr* (bën **me i marrë** – **le t'i marrë**) me vete në Bruksel 82 deputetët që votuan shkarkimin e tij!
29. Kjo parti *nuk mund të flet* (**nuk mundet me folë** – **nuk mund të flasë**) për hajna, ngase vetë është e korruptuar.
30. Nuk e kanë menduar që kjo pandemi *mund të merr* (**mundet me marrë** – **mund të marrë**) përmasa kaq shpejt.
34. Ai nuk refuzon *t'i jep* (**me i dhënë** – **t'i japë**) emrin.
35. M. po përgatitet *të ja jep* (**me ia dhënë** - **t'ia japë**) edhe një mandat.
36. Modestia e tepruar *din të vret* (**di me të vra-di të të vrasë**).
37. Ai duhet *ta merr* (**me marrë** – **ta marrë**) me qetësi largimin.
38. Kushtetuta nuk po mund *e gjen* (**me gjetë**) – **të gjejë**) zbatimin e duhur.
39. Gjykata duhet *të jepë* (**me dhënë** – **të japë**) sqarim a ka të drejtë ai *t'ia jep* (**me ia dhënë** – **t'ia japë**) të drejtën shumicës.
40. Gjykata *të jep* (**me dhënë** – **të japë**) opininonin dhe *të tregon* (**me tregue** – **të tregojë**) se si duhet vepruar.
41. Historia duhet *të flet* (**me folë** – **të flasë**) shqip *që të tregon* (**për me tregue** -**që të tregojë**) të gjithë të vërtetën.
42. Ai ishte i gatshëm *të merr* (**me marrë** – **të marrë**) postin e konsullit.
43. Çka ka bërë shteti që Vatikani *ta njeh* (**me njoftë** – **ta njohë**) Kosovën?
44. Ata të pafytyrë do ta lënë në rrugë, kështu *do të del* (**ka me dalë** - **do të dalë**) e mbramja.
45. Mos ta harrojmë kurrë memëdhenë dhe gjuhën tonë amtare vlerat e së cilës *do t'i njeh* (**ka me i njohë** – **do t'i njohë**) e ardhmja.
46. “Lluku” ideologjik në rastin e Kosovës *duhet të pret* (**duhet me pritë** – **duhet të presë**) të profilizohet tek në dekadën e radhës.
47. Ish ministri thotë se Kosova nuk duhet *të vjen* (**me ardhë** – **të vijë**) në një situatë të tillë të pavolitshme.
48. Historisë duhet *t'i japim krahë* (**me i dhënë krahë-t'i jepen krahë**) dhe guxim *që të flet* (**për me folë** – **që të flasë**).
49. Shpresojmë se kushtetuesja *të merr* (**me marrë** - **të marrë**) vendim më shpejt.
50. Do të mjellim druj trotoareve dhe kështu qyteti *merr frymë* (**ka me marrë frymë** – **do të marrë frymë/ ka për të marrë frymë**) sh lirë.
51. Shoqëria *nuk mund të merr* (**nuk mundet me marrë** – **nuk mund të marrë**) rol “kasapi”.
52. Ka porositur që *le të më thirr* (**me më thirrë** – **që të më thërrasë**) nëna.
53. Edhe diaspora nuk duhet *të rri* (**me ndejë** – **të rrijë**) e pa interesuar.
54. Pas këtij “marshimi” *do të vjen* (**ka me ardhë** – **do të vijë**) historia e një “princi”.
55. Gjykata Kushtetuese *nuk mund të jep* (**nuk mundet me dhënë** – **nuk mund të japë**) vendime të ndryshme për çështje të njëjtë.
56. Kushtetuesja është e gatshme *të del* (**me dalë** – **të dalë**) në verdiktin final.
57. A mund *t'i jep* (**me i dhënë** – **t'i japë**) fund kriza e coronavirusit përdorimit të thëngjillit?
58. Reperi ka filluar *të jep* (**me dhënë** – **të japë**) mësim.
59. Ai kurr nuk ka mundur *të del* (**me dalë** – **të dalë**) nga kornizat...
60. Nuk pranoi *të flet* (**me folë- të flasë**) për masmedia.

Vërejtje- sqarim: Ngatërrohet e tashmja e dëftores veta III me lidhoren e së tashmes po veta III si dhe me të arrdhenen e dëftores po veta III. P. sh: **ai të jep; ai do të jep ndaj ai të japë; ai do të japë (ai ka me dhënë)**. Përveç asaj që thamë në pikën e mësipërme, këtu duhet

pasur kujdes te trajta e përftuar sipas standardit, si dhe raporti i saj me paskajoren e mirëfilltë. Edhe kjo çështje nuk duhet konsideruar vetëm si çështje individësh te ne, sepse kjo është çështje e shkollës dhe insititucioneve të tjera përgjegjëse. Por gjithsesi para se të mësohet e përvetësohet trajta standarde duhet të përdoret ajo që njihet nga përdoruesi e ajo është paskajoprja, apo jo?! Prandaj edhe këtë pikë do ta rimarrim në trajtim në pjesën e fundit të këtij kreu

7. Shembuj paskajoresh hibride, me pjesore të toskëzuar në raport me paskajoren e mirëfilltë dhe me trajtën standarde

1. Duhet *me ia afruar* (**me ia ofrue – t’ia ofrosh**) të gjitha të mirat.
2. Duhet *me pasur* (**me pasë - të kesh**) më shumë respekt.
3. Është vështirë *me jetuar* (**me jetue, të jetohet, të jetosh**) shqip.
4. Te na klubet *dojnë me ekzistuar* (**duan me ekzistue – duan të ekzistojnë**).
5. Fushat kanë filluar *me u prishur* (*me u prishë – të prishen*).
6. Zor *me ia mbushur* (**me ia mbushë – t’ia mbushësh**) mendjen njeriut.
7. Kjo është *për me u brengosur* (**për me u brengosë – për t’u brengosur**)
8. *Për me pas drejt me luajtur* (**për me pasë të drejtë me luejtë - për të pasur të drejtë loje**, duhet me qenë (**duhet të jetë**) ekip.
9. A mundesh *me folur* (**me folë- a mund të flasësh**)?
10. Nuk i përgjigjen këkesës *me kërkuar* (**me kërkue – për të kërkuar apo që të kërkajnë**) falje.
11. Duhet *me punuar* (**me punue - të punohet, të punosh**) më ndryshe, *me ndryshuar* (**me ndryshue – të ndryshohet, të ndryshosh**) sistemin
12. Janë detyruar *me shkarkuar* (**me shkarkue – për ta shkarkuar, që ta shkarkonin, që ta shkarkojnë**) qeverinë.

Vërejtje-sqarim: Është e vërtetë se paskajorja e toskëzuar, përdoret në kohë të Rilindjes, por gjithnjë e më rrallë gjatë kohës së Pavarësisë ngase paskajorja e mirëfilltë kishte përdorim themelor të sanksionuar standardisht. Mirëpo pas LDB, kur u dëbua nga standardi paskajorja e mirëfilltë (gege), ajo (paskajorja e toskëzuar me punua a me punuar) në Shqipëri, në shqipen zyrtare gjithsesi pushoi se përdoruri Megjithatë shqipja popullore si dhe respektuesit e ish-standardit nuk mund ta braktisnin paskajoren edhe atë të toskëzuar. Siç dihet në Kosovë, zyrtarisht kultivohej paskajorja e gegnishtes deri në vitin 1968, atëherë kjo trajtë e toskëzuar e paskajores së mirëfilltë ndeshej e përdorur spontanisht deri edhe në gjuhën e shkruar, siç po ngjan edhe e sot, si zëvendësim i paskajores së përjashtuar nga standardi, siç dëshmojnë shembujt e mësipërm. Kështu ne duke u mbështetur në realitetin e përdorimit dhe me sugjerimin e profesorëve standartdistë, nga Tirana e Prishtina në veprën “Paskajorja çështje e shqipes standarde”, 2000, (e hartuar më herët) patëm shënuar krahas paskajores së rëndomtë gege në konkurrencë lojale edhe paskajorjen e toskëzuar si alternativë. Mirëpo, meqë standardologët paskajorefobë të Tiranës me qëndrime shumë të prera e refzuan të dyja trajtat, paskajoren me +pjesore nuk duhet qasur fare në standard as atë të toskëzuar, prandaj paskajorja e toskëzuar **me punua** dhe **me punuar** mbeti jashtë standardit.

*Por ka mendime që këmbëngulin se nuk gabon askush, me përdorë paskajopren e mirëfilltë sa herë ia kërkon konteskta, por as atë **me punua** në raste të caktuara.*

8) Deformime pjesoresh nga moszotërimi i standardit në raport me paskajoren e trajtën e standardit

1. S'mund të durojmë që armiku *mos me (na) lërë* (**mos me na lënë - të mos na lërë**) të jetojmë si njerëz.
2. Nuk po *mund të epin* (**nuk po munden me dhënë – të japin**) një prognozë të saktë.
3. Ajo *nuk do të na bërë të lumtur* (**nuk do me na bë të lumtun - nuk do të na bëjë të lumtur**).
4. Si mundet që sabotuesin e luftës *ta bërë* (**me bë – ta bëjë**) kryetar shteti
5. Ata manipulojnë *si të qenë* (**si me qenë - si të jenë /si të ishin**) prona të tyre.
6. Me muaj kanë humbur *për me bërë* (**për/ me bë – për ta bërë**) qeverinë.

Vërejtje-sqarim: Këtu nuk lypsen shumë fjalë sqarim: duhet të respektohet trajta e shkurtë e pjesores së paskajores së mirëfilltë.

9) Shembuj ngatërrese veta III e aoristit të dëftores me trajtën e lidhores

1. Ajo tenton *të zgjoi* (**me zgjue, të zgjojë**) kureshtjen.
2. A i tentoi *të zgjoi* (**me zgjue – ta zgjojë**) nga gjumi.
3. K. nuk duhet *ta pranoi* (**me pranue – ta pranojë**) një ofertë të tillë.
4. Ai *duhet të dëshmoi* (**duhet me dëshmue – duhet të dëshmojë**) që është i çkapur nga kriminelët.
5. Cilat kushte *duhet të plotësoi* (**duhet me i plotësue-duhet t'i plotësojë**) një musliman?
6. Aksioni nuk guxonte *të përfundoi* (**me përfundue - të përfundonte**) pa i likuiduar 10 shqiptarë.
7. Kjo punë *nuk mund të shkoi* (**nuk mundet me shkue – nuk mund të shkojë**) më kështu zvarrë,
8. Qeveria *mund të dështoi* (**mundet me dështue – mund të dështojë**).
9. Ai në momentin kritik diti *të ofroi e bashkoi* (**me afrue e bashkue – ta afrojë e ta bashkojë**) popullin.
10. A guxon kush *ta dënoi* (**me dënue – ta dënojë**) këtë njeri.

Vrejtje-sqarim: Këtu trajta e aoristit, si b.f. e foljes **me zgjue** e dëftores **zgjoi** (**zgjova, zgjove zgjoi**) është ngatërruar me të tashmën e lidhores veta III **të zgjojë** (Krahaso: *të zgjoj, të zgjosh, të zgjojë*). Te këta shembuj kjo lathitje përmirësohet lehtë sepse aoristi ose e kryera e thjeshtë nuk formohet me pjesëzën **të**, sepse **të-ja** është karakteristikë e lidhores. Po përsërisim se vetëm lidhorja në rastet e tilla karakterizohet me pjesëzën **-të**: *të punoj, të punosh, të punojë, të punojmë, të punoni të punojnë, ndërsa e kryera e thjeshtë (aoristi) ka këtë zgjedhim: punova, punove punOI punuam, punuat, punuan.*

10) Lajthitje nga folja me ditë në kushtore të së tashmes dhe në dëftoren e ardhme në raport me pasjaoren dhe me trajtën e standardit

1. Nëse pranon atë kusht, *le ta dinë* (**duhet me ditë! -le ta dijë**) se ai është i vdekur politikisht.
2. Populli shqiptar *duhet ta di* (**duhet me dijte – duhet ta dijë**) që ata duhet ta kenë të njëjtën politikë kombëtare.
3. Duhet ta din gjithkush se ai që *nuk do ta din* (**nuk do me ditë – nuk do ta dijë**) të vërtetën e argumentuar ose është i marrë ose i prishur në shpirt.
4. Serbia *duhet ta din...* (**duhet me ditë – duhet ta dijë**) se Kosova është shtet i pavarur.

5. Modestia e tepruar *din të vret (di me të vra – di të të vrasë)*.

Vërejtje-sqarim: *Lajthitja ndreqet lehtë nëse repsektohet standardi: njëjësi i dëftores për të tri vetat është i njëjtë (unë, ti ai, ajo) di, ndërsa e atdhmja e dëftores: do ta di, do ta dish, do ta dijë, kurse e tashmja e lidhore: të di, të dish, të dijë, kujdes mos të ngatërrohet me të ardhmen e dëftores: do ta di, as me të tashmën e dëftores: di, di, di (tri vetat e njëjësit), ndërsa dimë, dini, dinë (tri vetat e shumësit).*

11) Lajthitje me gjysmë ndihmësen mund /mundet dhe raportit paskajore/ trajta e standardit

- 1, Mbikëqyrësi *mund* me shenjën e paraparë të dorës, *të ndal (mundet me ndalë – mund ta ndalë)* komunikacionin.
2. Shenjat e komunikacionit vendosen në mënyrë që *munden* me kohë dhe lehtë *ti vërejn(munden me u vërejtë – mund të vërehen)* ditën dhe natën.
3. *Nuk mundet* që një karakter i tillë *të bëhet (nuk mundet me u bë- nuk mund të bëhet)* kryeministër.
5. Personi i autorizuar *mund* shtetasit të huaj, *ti marr (mundet me ia marrë- mund t'ia marrë)* përkohësisht pasaportën.

Vërejtje-sqarim: *Lidhur me këtë grup imponohen tri sqarime:*

E para, trajta mund zakonisht përdoret para foljes në lidhore, ndërsa mundet para paskajores, si: mund të punoj- mundem me punue, mund të punosh mundesh me punue, mund të punojë – mundet me punue

E dyta, vërtetohen lajthitjet si rastet e mësipërme që nuk janë as paskajore as lidhore që duhen përmirësuar dhe

E treta, tërhiqet vërejtje se si duket si ndërtim teksti mes foljesndihmëse mund/mundet dhe trajtes së foljes që është përfutur nën ndikimin e ndonjë gjuhe të huaj si refleks i përkthimit bukual, ndërsa në shqipe rekomandohet që zakonisht fjala e ndërmjetme të shënohet veçmas, më përpara, e ndarë me presje, sepse më natyrshëm del kur gjysmëndihmësja bashkohet me foljen bazë. Pra, trajta mund zakonisht mund të qëndrojë para lidhore dhe nuk ndryshon, ndërsa mundet gjithsesi qëndron para paskajores dhe ndryshon sipas vetave, pa u ndarë pjesëza nga paskajorja me +pjesore.

S' do mend se për këto lajthitje kaq të shumta dhe kaq të rënda, për çudi, disa apo kurrkush nga mohuesit e paskajores nuk po reagojnë. Sidoqoftë, ne po mjaftohem me këta mbi 150 shembuj, të seleksionuar në 11 grupe, të cilët besoj se mjaftojnë sa për ta paraqitur problemin. Së këndejmi, meqë lajthitjet e tilla janë shpifur me pahir për shkak të mosnjohjes së rregullës së përdorimit të trajtës së lidhore ose të së ardhmes lë dëftores në vend të koncepteve të paskajores, lypset sqarim e ndreqje. Së këtëjmi, për përmirësimin e këtyre lajthitjeve përgjegjësini nuk duhet lënë vetëm insividëve, por edhe redaktorëve, madje edhe mësuesve e profesorëve e në veçanti institucioneve përgjegjëse. Për mendimin tonë si masë e parë shëruese është lejimi i rikthimit të paskajores së mirëfilltë në përdorim normal.

C) Paskajorja në standard përforcim elektorues për shqipen e natyrshme dhe shpëtim magjik nga alergjia e lajthitjeve

Përveç vërejje-sqarimeve që dhamë në fund të secilën pikë të shembujve lajthitjesh të patolerueshme, meqë lajthitjet e tilla janë karakteristike etnolektin apo për shqipen e Kosovës, të shpifura me pahir kryesisht pas heqjes dorë normativisht nga përdorimi i paskajores pas Konsultës gjuhësore të Prishtinës 1968 dhe Kongresit të Drejtshkrimit 1972, në këtë pjesë do të argumentojmë bindshëm që rikthimi i paskajores në standard është një domosdo që vërtet paraqet përforcim elektorues apo shëndet përjetësor për shqipen e natyrshme, po ajo njëherazi paraqet edhe shpëtim magjik nga alergjia ndaj lajthitjeve të shpifura me pahir te ne, prandaj pikërisht këtë dukuri shkurtimisht fare do ta faktojmë në katër pikat vijuese:

së pari, rikujtojmë propozimin e para 20 viteve për zgjidhjen e qëndrueshme të këtyre lajthitjeve,

së dyti, qëndrimi *paskajore/trajta e standardit* si zgjidhje të mbi 150 shembujve të pjesës B) më lart, argumenton harmoninë vepruese ndërsinonimike të dy formave simotra brenda standardit,

së treti, dobia për shqipen e natyrshme nga raporti ndërafres gegnishte toskërishte nga rrezatimi harmonizues i paskajores brenda standardit të përbashkët të njëzuar dhe

së katërti, argumentimi që të rikthyerit e paskajores në bazë dhe raporti ndërsinonimik me dy trajtat tandarde (*paskajore/trajta e standardit*) plotësisht thahen rrënjët e lajthitjeve dhe gabimeve neveritëse të shpifura te ne për mungesë të paskajores në standard.

1. Rreth disa shfaqjeve devijuese të shpifura te ne pas menjanimit të paskajores nga ish-standardi 1968

Pa hyrë në analiza të thella dhe të përimtuara është e vërtetë se pas Konsultës gjuhësore të Prishtinës, përkatësisht pas Kongresit të Drejtshkrimit 1972, kur u pranua me entuziazëm të veçantë te ne standardi i sajuar në Tiranë pa paskajore, atëherë për konceptet e pambuluara plotësisht të paskajores së mënjeluar u shpifën disa shfaqje devijuese, të cilat ishin dhe mbeten të patolerueshme për standardin e njëzuar, por megjithatë gjetën përdorim në bashkësinë tonë kosovare. Ne në veprën *Paskajorja çështje e shqipes standarde* (2000) nën titullin *Disa shfaqje devijuese të shkaktuara te ne nga menjanimi i paskajores me + pjesore* (f. 97-100) në tetë pika kemi paraqitur këtë problem, shumica e rasteve të tilla nuk trajtohen në këtë krye të punimit tonë që këtu në 11 pika i kemi seleksionuar shembujt sipas domenit semantik që mbulojnë. Qëllimi ynë është të theksojmë se problemi ka mbetur i njëjtë, madje edhe më shumë është ndërlikuar e shumuar, kjo është arsyeja që po e përmendim faktin se kjo është arsyeja që propozimi ynë i atëhershëm nuk është dëgjuar nga faktorët përgjegjës, prandaj të njëtat probëme kanë mbetur aktuale edhe sot. Sa kemi të drejtë në këtë pohim, nga libri i sapocituar po e paraqitim tash fill propozimin e atëhershëm të para 20 vitesh:

Le të gjykohet pra, a më mirë është t'i rikthehet statusi paskajores me "me" me prestigjin e normës letrare si sinonim i përligjur i përshkallëzuar ndaj formave të lidhore e formave të tjera, apo të legalizohen, "format e reja", të cilat, ç'është e vërteta, nuk janë gjë tjetër, pos lajthitje si rrjedhojë e përjashtimit arbitrar të paskajores së mirëfillt nga përdorimi i shqipes së natyrshme pa zotërua përgjegjësin përkatës zëvedësues sinonimik të standardit, madje si pasojë e një përjashtimi të tillë ndodhi një veprim edhe më arbitrar

:amputimi i pjesëzës me të paskajores. Kështu u krijuan konstrakte “neveritëse” shpifëse (I. Bajçinca) kundër natyrës së gjuhës shqipe, sigurisht të shkaktuara pavetëdijshëm si kompensim i keq për mungesën e paskajores së amputuar ose i menjanuar nga sistemi i ngulitur individual ligjërimor, pjellë e keqe kjo që vjen nga mosnjohja e formës zëvendësuese barasvlerëse të koceptit të paskajores me+pjesore, siç ngjau edhe në shembujt e fryrë me tepri të paskajores së dytë. (Aty f. 100).

Pra edhe për shembujt e shënuar më lart në këtë krye punimi përsërisim po atë kërkesë, që në të vërtetë ne e zbatuam konkretisht, siç edhe e shënuam si zgjidhje të parë paskajoren për të gjitha shembujt pikat e pastaj e shënuam trajtën e standardit në funksion sinonimik me paskajore. Mirëpo për me qenë kjo çështje edhe më e qartë dhe më e avacuar do të bëjmë fjalë dhe në nëntitujt në vazhdim.

2. Bashkëpunimi paskajore/trajta e standardit si zgjidhje e mbi 150 shembujve lajthitës e të tjerë argument bashkëjetese ndërsinonimike të dy formave brenda standardit

Meqë në fund të çdo 11 grupimeve lajthitëse në *verejë-sqarimet* përveç sqarimeve përkatëse kemi dhënë edhe ndonjë porosi të veçantë se çfarë duhet bërë që të shërohen këto anomali kaq të mëdha, kuptohet si mjete të zgjidhjes shënuam të dyja format: **paskajoren** që lajthitësit e kishin në strukturë si trajtë të ngulitur, por për hir të standardit që synonin ta zhduknin, ngase nuk ishte trajtë standardim por e shënuam edhe trajtën e dytë si zgjidhje standardi dhe kështu që të dyja trajtat ndërsinonimike, ofroheshin zgjidhje. Prandaj do të na lejohet që për të dyja format në standard, të kërkojmë ndihmë e angazhim, duke u nisur nga prindërit, familja, edukatorët në çerdhe fëmijsh, nga mësuesit e të gjitha lëndëve në filllore e sidomos nga mësuesi e gjuhës shqipe në shkollë filllore e të të mesme, natyrisht obligim shtesë në fakultete të të gjitha profileve, përkatësisht nga secili individ e grupet shoqërore që të kenë kujdes për mësimin e gjuhës të natyrshme shqipe, duke i shfrytëzuar të dyja trajtat gjithsesi të paqortueshme assesi jo të bëjnë zgjidhje gjysmake. Kuptohet parësisht në vend të trajtave lajthitëse të përdoren trajtat e standardit në fuqi, lidhorja, dëftorla a kushtorja e të tjera, por varësisht nga konteksti assesi mos të jetë e qortueshme paskajorja. Është e vërtetë se, siç e pati theksuar prof. Zijadin Munishi se :

Folja si kategori e ndryshueshme e ligjëratës mbështetur në dy dialektet \historike... me këmbimet e shumta tingullore që janë zhvilluar në gjuhën shqipe gjatë historisë si dhe për shkak të dallimeve të shumta dialektore, paraqet vështirësi të mëdha në përdorimin normativ në ligjërim në gjuhën e sotme të shqipes standarde, por me rifutjen e paskajores krijohen edhe mundësi të reja, por edhe lehtësi shprehëse të shqipes globale.

Gjithsesi paskajorja në standard futet për harmonizim në raste konkrete si sinonim i thjeshtë, por edhe për aftësinë kontekstore që ka për përshkallëzim kuptimi.

3. Rikthimi paskajores në standard dhe raporti gegnishte/ standardi me paskajore

Për të kuptuar më lehtë këtë raport koinezues, si shtysë mirëkuptimi të pikave të mësipërme: 4) dhe 5) si dhe 9) e 10) po trajtojmë një shembull nga ish standardi mbi bazë gegnishte, konkretisht shkëputëm një frazë nga shkrimtari e publicisti i dëgjuar i Periudhës së Pavarësisë dhe të

Shqipnisë në kohë të LDB-së z.Ernest Koliqit, të cilën si shembull tipik po e zbërthejmë në pesë variante:

1) Originali nga Ernest Koliqi në *ish gëgnishtja letrare*:

Në lexim të librit shqip gjaku yt ka me gufue plot hare se në të ka me gjetë frymën e atdheut të adhuruem.

2) Versioni patololajthitës siç po ndeshet te ne (Kosovë) pas vitit 1968:

Në lexim të librit shqip gjaku yt do të gufon plot hare se në të do të gjen frymën e atdheut të adhuruar.

3) Versioni në shqipen e sotme standarde:

Në lexim të librit shqip gjaku yt do të gufojë plot hare se në të do të gjejë frymën e atdheut të adhuruar.

4) Versionin i barasvlerës me mjetet e standardit sot për t'i dhënë fjalisë konceptin e përshkallëzuar siç nënkuptohet me paskajore si barasvlerës i plotë ose më i përafërt të me versionin e natyrshëm me paskajoren e mirëfilltë:

Në lexim të librit shqip gjaku yt patjetër do të gufojë plot hare se në të gjithsesi do të gjejë ose ka për ta gjetur frymën e atdheut të adhuruar.

5) Versioni në shqipen e natyrshme në standardin e sotëm plus me paskajoren e mirëfilltë të legjitimuar:

Në lexim të librit shqip gjaku yt ka me gufue plot hare se në të ka me gjetë frymën e atdheut të adhuruar.

Ndër pesë versionet vetëm versioni i dytë kosovolajthës nuk është i tolerueshëm.

Pra, kërkohet që patololajthitësve gëgnishtfolës adhurues fanatikë të standardit së paku t'i vënë. gishti kokës, fundi i fundit të vetëdijësohen le ta përdorin paskajoren dhe assesi mos ta përrësisin lajthitjen e tillë neveritëse, apo jo?!

Po si të kuptohet dhe të shërohet kjo alergji tek ne e shkaktruar si dhe ku për mungesë të paskajores do të mësojmë tash fill, duke u kthyer në bazë, apo jo?!

4. Kthimi në bazë dhe çrrënjësja e lajthitjeve si zgjidhje e natyrshme nga të dyja format: paskajorja e trajta e standardit

Për të kuptuar më mirë titullin më sipër *kthimi në bazë dhe çrrënjësja e lajthitjeve* që vjen nga raporti ndërsonimik **paskajorja/trajta e standardit**, e shohim të arsyeshme që nga pjesa B) të sjellim në analizë 4 fjali: një nga pika 5, dy nga pika 6 dhe 1 nga pika 10:

1, Nëse një person nuk di e *do të mëson* (**do me mësue – do të mësojë**) je i detyruar *ta mëson* (**me e mësue- ta mësosh**).

2. Gjuha vdes kur s'ka kush *të flet* (**me folë- ta flasë**).

3. Kush mbyll shkollat shqipe rrënja e tij *do t'i del* (**ka me i dalë –do t'i dalë**) fare.

4. Gjithkush *duhet ta din* (**duhet me ditë –duhet ta dijë**) se ai që *nuk do ta din* (**nuk do me ditë – nuk do ta dijë**) të vërtetën është i prishur në shpirt.

Nga këto fjali po dallojmë lajthitjen dhe zgjidhjen përkatëse sipas tipit të foljes:

a) **Nga foljet më -O**, fjalia e parë **mësoj, me mësue**, lajthitja *do të mëson*, zgjidhja me paskajore: **do me mësue/ do të mësojë**, trajtë e së ardhmes së dëftorës.:

b) **Nga foljet konsonantike**, foljen e fjalisë së dytë: **flas, me folë**, lajthitja *të flet*, zgjidhja me paskajoren: **me folë/ të flasë**, trajtën e njëjësit të së tashmes së lidhore veta III:

- c) Nga folja apofonike fjalia e tretë nga folja **dal, me dalë**, lajthitja *do t'i del*, zgjidhja me paskajore **ka me i dalë / do t'i dalë**, trajtë e së ardhmes së dëftores .
- d) Nga folja vokalike, **di, me ditë**, lajthitja *duhet ta din*, zgjidhja me paskajore: **duhet me ditë/ duhet ta dijë**, trajtë e lidhores; lajthitja e dytë *nuk do ta din*, zgjidhja me paskajore: **nuk do me ditë/ nuk do ta dijë**, trajtë së ardhmes së dëftores.

Për të parë edhe më qartë vatrën e ngatërresës pa paraqitim këtë skemë:

Skema e vatrës së ngatërresës së lajthitjes dhe zgjidhja sinonimike:
trajtë e standardit/ paskajore

Krahaso tri vetat e njëjësit: veta I, veta II veta III / lajthitja

1) Folja **mësoj me mësue**

a) e tashmja e dëftores	<i>mësoj</i>	<i>mëson,</i>	<i>mëson</i>	<i>(trajtat gabim!)</i>
e ardhshmja e dëftores	<i>do të mësoj</i>	<i>do të mësosh</i>	<i>do të mësojë</i>	<i>do të mëson,</i> <i>(do të +mëson!)</i>
b) paskajorja	<i>kam me mësue</i>	<i>ke me mësue</i>	<i>ka me mësue</i>	
a) e tashmja e lidhores	<i>të mësoj</i>	<i>të mësosh</i>	<i>të mësojë</i>	<i>të mëson (të+mëson!)</i>
b) paskajorja	<i>me mësue</i>	<i>me mësue</i>	<i>me mësue</i>	

2) Foljet **flas me folë, dal me dalë dhe di me ditë:**

a1) e tashmja e dëftores	<i>flas, dal, di,</i>	<i>flet, del, di</i>	<i>flet, del, di</i>	
a2) e ardhmja e dëftores	<i>do të flas do të dal, do të di</i>	<i>do të flasësh do të dalësh, do të dish</i>	<i>do të flasë , do të dalë, do të dijë</i>	<i>do të +flet, do të +del, do të+din</i>
b1) paskajorja	<i>kam me folë, kam me dalë, kam me ditë</i>	<i>ke me folë ke me dalë, ke, me ditë</i>	<i>ka me folë/ ka me dalë, ka me ditë</i>	
a3) e tashmja e lidhores	<i>të flas, të dal, të di</i>	<i>të flasësh të dalësh, të dish</i>	<i>të flasë, të dalë, të dijë</i>	<i>të+ flet, të+ del, të +din</i>
b2) paskajorja	<i>me folë, me dalë, me ditë</i>	<i>me folë, me dalë me ditë</i>	<i>me folë, me dalë me ditë</i>	

Siç po shihet në të gjitha rastet është ngatërruar veta e tretë ose ajo e dyta e njëjësit të së tashmes së dëftores me veten e tretë ose të dytë të së tashmes së dëftores , të cilës i është vënë pjesëza **do të** e së ardhmes së dëftores ose **të** e së tashme së lidhores.

Si vërejtje të parë, po theksojmë se paskajorja me vetën e parë të dëftores nuk kontakton në funksion zëvendësimi kuptimor brenda fjalisë. Ajo në të vërtetë me njësin e së tashmes së dëftores ka kontakt vetëm në funksion të përfaqësimit. Paskajorja, siç e kemi trajtuar më parë ka raporte sinonimike me dy vetat e tjera të njëjësit të së së ardhmes së dëftores dhe po me dy vetat e njëjësit e së tashmes së lidhores, të cilat prihen me pjesëzat, përkatësisht **do të** ose **të**, ndërkaq, siç po shihet te trajtat lajthitëse këto pjesëza ia janë shpifur arbitrarisht vetës së tretë ose të dytë të së tashmës së dëftores, andaj edhe është shkaktuar lajthitja e patolerushme.

Sidoqoftë, ne kemi bindjen se pa përjashtuar rimësimin si metodë për korrigjimin e lajthitjeve të tilla, megjithatë medikamenti më i mirë dhe i sukseshëm është këshillimi apo rekomandimi i rikthimit në përdorim normal i paskajores së mirëfilltë, të cilën lajthitësit patolonaivë e kanë të ngulitur në sistemin e tyre ligjërimitor dhe atë si trajtën më të pagabueshme

mund ta përdorin, po kjo nuk do të thotë se nuk duhet ta mësojnë edhe trajtën e letrarishtes në fuqi.

Gjithsesi përdorimi i lirë i paskajores nuk i lejon me bë gabime të tilla aq të rënda të pafalshme ndaj standardit. Pra përdorimi i paskajores është zgjidhja dhe ilaçi më e mirë dhe më e lehtë që i ndihmon lajthitësit të normalizojnë të folmen e tyre dhe njëherazi, duke respektuar këtë bazë do ta kenë më lehtë me mësuë dhe me respektue standardin.

Duhet ta kemi të qartë se zgjidhja nuk bëhet me ndrydhjen e paskajores në vetvete siç patë ndodhur fillimisht gjatë fazë së parë të shfaqjes së lajthitjes, kufr pa kuptuar ndodhi kjo avari me braktisjen e paskajores pa i gjetur zëvendësim normal, prandaj del e nevojshëm rikthimi i paskajores në përdorim normal ose derisa të zotërohet standardi, madje varësisht nga konteksti mund ta përzgjedhin trajtën e duhur sinonimike, por nuk duhet harruar mundësinë e përdorimit të paskajores anjherë , qoftë si sinonim e aq më tepër për përshkallëzim kuptimor a stilistik.

Në të vërtetë, të dyja trajtat e shënuara edhe paskajoren edhe lidhoren ne i kishim brenda standardit deri në vitin 1968, bile në drejtshkrimim i gëgenishtes veta e dytë, por edhe e trata të lidhores për foljet konsonantike dalloheshin si gege në mënyë që në vend të *japësh, të japë, të marrësh, të marrë, të dalësh, të dalë* toskërisht, në gegnisht rekomandohej: **të japish, të japi, të marrish, të marri, të dalish, të dali** etj. Prandaj, tashembatashti prania i të dyja trajtave paskajore e lidhore në përdorim është zgjidhje e domosdoshme për standardin e shqipes së natyrshme, ngase rikthimi i paskajores shërben jo vetëm sinonimisht në të shprehur, por edhe shton aftësinë e përshkallëzimit kuptimor estilstik në krahasim me trajtën përkatëse të së rardhmes së dëftores ose të së tashmes së lidhores, apo jo?

Ne këtu nuk i trajtuam lajthitjet me amputimin e pjesëzave, sidomos të **me**-së së paskajores nga e cilëa janë shkaktuar e po shkaktohen gabime edhe më të rënda ndaj standardit të shqipes, por vetëm po konstatojmë se rikthimi i paskajores në standard zgjidh edhe disa anomali të tjera.

Për mos me pasë keqkuptim po i mëshojmë të vërtetës se ne nuk jemi kundër rekomandimit që edhe gegerishtfolësit, sikurse toskërishtfolësin ta përdorin lidhoren ose në raste edhe paskajoren e dytë, por përsërisim pyetjen mediuëse drejtuar standardologëve të Tiranës, me gojë më 1992, dhe me shkrim më 1997, të cekur pakëz më parë se fundi i fundit, vetëm për hir të ndihmës që duhet dhënë këtyre lajthitësve, respektues fanatikë të standardit ekzistues, stadardologët e Tiranës duhet t'ia kthejnë prestigjit normues paskajores, së paku si mjet mësimor-educues sepse shumica e këtyre gabuesve janë me shkollim të lartë, madje pothuajse më shumë se gjysma janë albanologë, njerëz të pendës, gazetarë, pushtetarë, kolumnistë, opinionistë analitikanë etj, të cilët duke u treguar si të devoçëm ndaj standardit pa paskajore, spontanisht me pahir lajthitën e po me pahir po lajthisin kaq rëndë.

Së këndejmi, vërtet s'kemi arsye kurrfare që mos ta shohim përmenjëhershëmrisht paskajoren të rikthyer brenda gjuhës së natyrshme shqipe dhe standardit të saj. Siç e kemi përmendur në krerët e mëparshëm ky rikthim është shumë i lehtë, nëse mirëkuptohen deklarimet e studiuësve tanë e të huaj të dallur, prandaj na mbetet të verifikohet e verifikueshmja që përsëritet gabimi tash e 30-50 vjet se gjoja rikthimii paskajores prishka standardin aktual , të cilin në të vërtetë, nëse kuptohet drejt vetëm e përforcon.

Përmbyllje

Shtjellimi i lëndës në këtë krye u bë në tri pjesë. Në pjesën e parë me titull “*Diçka nga përjetimet tona si mësuës i shqipes me e pa paskajore në standard*”, e fillova me përkujtimet e mia si mësuës, dashamirës i gjuhës shqipe para Konsultës gjuhësore të Prishtinës 1968, kur

paskajorja ishte në përdorim normal te ne, ndërsa pas asaj Konsulte dhe Kongresit të Drejtshkrimit 1972, heqja i paskajores së mirëfilltë nga standardi respektohej edhe prej nesh me rreptësi marramendëse, por ndërkohë u pa se një veprim i tillë, mungesa e paskajores, gjithnjë e më shumë rëndonte nga pesha e të së mbrapshtes për gjuhën shqipe. Megjithatë, edhe pse kjo heqje na krijonte vështirësi, për hir të gjuhës letrare së përbashkët e respektonim. Mirëpo pasi studiuam gjithanshëm të tri shtyllat kryesore të standardit të quajtur gjuhë e njësuar kombëtare, me të cilat për shqipen sollën vërtet risime e ngritje cilësie, por edhe lehtësi komunikimi mes shqiptarësh në relacionin Shqipëri–Kosovë e më gjerë, edhe pse edhe jo aq sa trumbetohej, ngase që të tria këto shtylla *drejtshkrimi, fjalori e gramatika* nuk ishin pa zbrastësi, Për risimet dhe të metet këtyre tri shtyllava ndërkohë jam shprehur publikisht. Tani e do puna të përmend një fakt se atij standardi në rrafshin sinkronik i mungonte si edhe ende i mungon shtylla kurrizore e sistemit foljor të shqipes e ajo ishte paskajorja e mirëfilltë. Madje siç jemi shprehur më përpara në punimet kushtuar kësaj teme si edhe në këtë krye punimi këmbëngulim në rikthimin e saj në standard, sepse, vërtet mungesa e saj në standard te ne ka shkaktuar defekte të veçanta, të patolerueshme.

Në pjesën e dytë nën titullin “*Shembuj konkretë lajthjesh të patolerueshme në masmediat tona*” i tratuam mbi 150 shembuj, të cilët brenda 2-3 muajve i volëm si lajthitje nga masmediat e Prishtinës, që janë vetëm disa nga defektet e kësaj natyre të shkaktuara kryesisht ose plotësisht pas heqjes së paskajores së mirëfilltë nga standardi më 1968. Këto defekte të vlerësuara si lajthitje të patolerueshme i sistemuam në 11 grupime dhe për secilin grupim shënuam fjali me trajtën trajtën lajthitëse dhe si zgjidhje shënuam të dy variantet te sinonimike: 1) **paskajoren e mirëfilltë** dhe 2) **trajtën e standardit** (të shkuaren e dëftores ose të tashmen e lidhores), të cilat u dalluan me bollëq (shkronja të zeza). Në fund të çdo pike është dhënë një *vërejtje-sqarimi*, ku kuptohet sugjerimi se zgjidhja qëndron në të dyja këto forma sinonimike.

Në pjesën e tretë të titulluar “*Paskajorja në standard përforcim eleksirues për shqipen e natyrshme dhe shpëtim magjik nga alergjia e lajthitjeve*” e shtjelluam në katër nëntituj:

së pari rikujtohet propozimi i para 20 viteve që shërimi më i mirë i të gjitha këtyre lajthitjeve është rikthimi i paskajores në standard,

së dyti, konstatoam se shërimi dhe zgjidhja i të gjitha këtyre lajthitjeve qëndron tek të dyja format sinonimike: paskajoja e mirëfilltë dhe trajtat e standardit të sotëm.

së treti, nga krahasimi i një shembull fraze marrë nga ish gegnishtja letrare me paskajore të zbëthyer në 5 variante u argumentua se paskajorja edhe pse e ardhur nga shtrati i gegnishtes nuk prish punë aspak, por forcon bashkëpunimin Gegni -Toskëri dhe njëherazi në plan më të gjerë i forcon vlerën shqipes së natyrshme globale dhe standardin unik të saj dhe

së katërti, nga analiza argumentohet forcërisht se trajtimi i problemit, duke u kthye në vatrën e lajthitjes në bazë vetvetiu kuptohet defekti dhe njëherazi bëhet çrrënjësja e motivit të shpifjes së lajthitjeve, nga zgjidhja është aq e qartë nga të dyja format: **të paskajores së mirëfilltë** dhe të **trajtave të standardit: të së ardhmës së doftores dhe e së tashmes së lidhores** dhe kështu trajtat lajthitje zhduken rrënjësisht.

Pra me këtë ndërmarrje shërohen jo vetëm këto mbi 150 raste, por edhe të tjera dhe nuk do të ketë më asnjë çast shpifjeje të rasteve të tilla lajthitjesh të patolerueshme te ne, nga intelektualë: gazetarë, politikanë, albanologë e deri akademikë, të lindur gegë, të cilët paskajoren e kanë të ngulitur nga lindja në sistemin e tyre ligjërimor, por lajthitën me pahir nga ndikimi i standardit që rekomandonte standardin pa paskajore.

**VIII. STANDARDI I SHQIPES SI REALITET DHE TRILL-GOGOLËZIMI, ARMË
E FUNDIT BRENDAGJUHËSORE KUNDËR RIKTHIMIT TË
PASKAJORES NË STANDARD**

**Ishte, seç na isht', një përbindësh i trisht', trill, dhelpën pa bisht?!
(paskajorja e gogolëzuar)**

Sihyrje

Para se të thellohemi në lëndën që do të trajtohet në këtë krye, që ka për shenjë-objektivi *“standardin e gjuhës shqipe si realitet dhe trill-gogolëzimin si armë e fundit brendagjuhësore kundër rikthimit të paskajores në standard”*, do ta konstatojmë se vërtet i tillë si është, standardi i sotëm i shqipes është një realitet politiko-historik i formësuar në kohë të sistemit monist diktatorial që në njëfarë mënyre është edhe arsyeja kryesore që standardi i sotëm mbi bazë toskërishte qëndron pa paskajore. Edhe pse ai realitet ka mundur të jetë më i përkryer, më me pak të meta ai duhet të mbetet bazë e respektuar për të ecur drejt standardit të vërtetë më të plot, më të kompletuar, siç i ka hije standardizimit të shqipes së natyrshme, si mozaik ngjyrimesh drejt një qëllimi ideal përbashkues.

Gjithsesi për t'iu përgjigjur funksionit të një standardi të shqipes së natyrshme kombëtare idealbashkuese këtij standardi i duhen përmirësime e përplotësime me ato që i mungojnë, në radhë të parë të pajiset me paskajoren e mirëfilltë. Është e vërtetë se paskajorja që eliminuar allapartizançe që në fillim të regjimi monist (1945), kur filloi së formëzuar standardi i ri, i cili ndërkohë gjatë periudhës së diktaturës edhe u kurorëzua pa paskajore. Ishte periudhë kjo, kur autoriteti i diktatorit ndikonte edhe në riformëzimin e standardit të gjuhës zyrtare, mirëpo kur është çështja dretpëdrejt rreth përjashtimit apo zhdukjes së planifikuar të paskajores më tepër ose plotësisht, faji bie tek standardologët e kohës se te diktatori. Kështu themi se ai si edhe më parë edhe pas blasfemisë së shqiptuar me drejtshkrime kundër paskajores, sa herë që pati nevojë apo i vinte në gojë *guxonte* me përdorë. Për këtë ka prova, andaj edhe ky rast në njëfarë mënyre tregon faktin që duhet ta dinin përgjegjësit standardologë të asaj kohe dhe në vazhdimësi se paskajorja si mënyrë apo formë nuk ishte vetëm pronë e gegëve po e gjuhës shqipe, edhe e toskërishtes që e përdorte diktatori, apo jo?! Atëherë, si rrjedhojë, faji i asaj marrje rreth menjanimit apo zhdukjes së paskajores qëndron tek ata që në atë brishtësi nuk iu bënë krah Dh. Shuteriqit, i cili si rrëshqitas deshi disi ta nxjerrë nga pusi ku që hedhur me veprim allapartizançe dhe ta qasë në rrugë përdorimi.

Sidoqoftë, për të kuptuar të vërtetën e këtij realiteti se faji këtë rast nuk mbetet jetim, mbasi kishte autorë profesorët tanë të dëgjuar, prandaj, jo për të shfajësuar përgjegjësit e tillë, por për të lehtësuar edhe vetveten rreth qasjes ndaj tyre po theksoj faktin se gabimet ose lajthitjet patologjike rreth paskajores së mirëfilltë mbesin minore ndaj veprave që studiuesit tanë të dëgjuar asokohe e ndërkohë hartuan vepra në të mirë të gjuhës shqipe e standardit të saj. Disa prej tyre meritojnë të cilësohen yj të pashuar, të cilët në orbiten e shkencës shqiptare lanë vepra vërtet madhore që e përfaqësojnë themelisht shqipen si në sinkroni, ashtu edhe në diakroni.

Mirëpo për ne lidhur me paskajores mbetet pikë jo e bardhë për ta, madje shumë më tepër se të parët mbesin të fajsuar disa nga standardologët nga Qendra e këndeje, të cilët pas rënies së monizmit në Shqipëri, pas viteve të 90-a dhe në fillim viteve të shekullit XXI në Kosovë e më gjerë, kur lidhur me paskajoren në vend të praktikonin shirje, ata sajuan shtrëngime të pa para, madje në shenjë kundërshtimi paskajoren e trilluan si një gogol përbindsh që aksiomativisht mendohej se nëse prek standardin në fuqi e djeg si gaca e mbuluar në hi dorën. Së këndejmi kjo propandë ka lënë vrragë e pasoja shumë të rënda për aktualitetin tonë gjuhësor dhe paranojisht, për fat të kaq, ende po vazhdon me avazin e njëjtë. Pëkërisht këtë situatë do të përpiqemi ta zbardhim në këtë krye të punimit. Kështu, duke pasur parasysh konceptet si faktorë të jashtëm gjuhësor ashtu edhe atë brendagjuhësor temën do ta shtjellojmë në dy pjesë:

Së pari, konstatojmë se nga subjektivizmi i standardologëve tanë zyrtarë paskajorja e shqipes nuk u pasqyrua drejt dhe vazhdon të mos pasqyrohet realisht në plan të jashtëm gjuhësor dhe

Së dyti, edhe më keq po për shkak të subjektivizmit të standardologëve tanë zyrtarë, është bërë e po bëhet pasqyrimi joreal i paskajores në plan brendagjuhësor.

Sido që ka qenë e ka me qenë, të ndjekim analizën tonë në dy pjesë, siç u paralajmërua.

A) Ndikimi i faktorit jashtëgjuhësor subjektivist dhe sajimi i standardit të shqipes shkak i të dhënave dhe konstatimeve të përmjegullta rreth paskajores

Siç dihet si faktor i jashtëm ndikues për standardin ka qenë **faktori shoqëror politik**, i cili nuk është mbështetur aq te **faktori real historik**, por nga ai **aktual politiko-shoqëror mbarë popullor**. Me që ky problem socrealist hap gamë shumë të gjerë, ne gjithnjë duke e pasur në spikamë paskajoren e mirëfilltë sipas konceptit faktor jashtëgjuhësor po përmendim dy dypika si dy fakt-burime, ku faji të dhënave dhe konstatimeve jo të sakta bie tek standardologët tanë studiues të kohës:

e para, rreth përfaqësimit jo objektiv të paskajores së shqipes në kuadër të bashkësisë gjuhësore ballkanike dhe

e dyta, duke e kualifikuar me kuptim të ngushtë vetëm *si paskajore gege* në vend sipas funksionit “*paskajore e mirëfilltë e gjuhës shqipe*” dhe kështu i është bërë degradim i pafalshëm pikërisht ndaj kësaj shtylle kurrizore të gjuhës së natyrshme shqipe.

(1) Shqipja dhe bashkësia gjuhësore ballkanike

Sipas studiuesve e ashtuquajtura *Bashkësi e gjuhëve ballkanik* u formua për shkak të përzierjes së popujve të ndryshëm në Ballkan, e sidomos pas dyndjes së sllavëve këndeje në shek 8, por që ata dalin të identifikuar si të tillë në shek 12. Kështu, më drejt, në Siudhesën Ballkanike në shekullin 17 e këndeje vërehen zhvillime të ngjashme gjuhësore, ndër të cilat përmendet pësimi ose zhdukja e infinitivit (paskajores), përkatësisht mbulimi i koncepteve të saj me futurin, prezentin, përkatësisht me konjuktivin (lidhoren). Së këtëjmi, në gjuhët ballkanike ky proces i zhdukjes së infinitivit nuk qenka i njëjlojtë. Kështu, nga konsultimi i një *wikipedia* nga faqe interneti, gjuhët e prekura nga ndyshimet rreth infinitivit në këtë bashkësi gjuhësore ndahen në pesë grupe:

1) Grupi i parë i gjuhëve që e paskan humbur plotësisht paskajoren qenkan: *maqedonishtja, greqishtja dhe shqipotoskërishtja*.

2) Në grupin e dytë që pothuajse e kanë në humbje e sipër qenkan: **arumanishtja, bullgarishtja dhe disa të folme të serbishtes.**

3) Grupin e tretë ku paskajorja shfrytëzohet në numër të vogël shprehesh e përbëjnë **shqipogegnishtja dhe disa treva magl. rumanishte.**

4) Në **rumanishten standarde** dhe në **serbo-kroatisht infinitivi** në shumë funksione këmbëhet me *konjuktivin*.

5) Edhe **disa të folme serbe e turke** në Sliveni e Shumeni në fqinjësi me bullgarishten pothuaj plotësisht e kanë humbur infinitivin. Përndryshe *gjuha altaje* qartësisht bën pjesë në *bashkësinë e gjuhëve ballkanike*.

Siç po shihet, në grupin e parë, ku paskajorja qenka zhdukur plotësisht bashkë me *greqishten e maqedonishten* bëka pjesë edhe *shqipotoskërishtja(!!!)*, ndërsa në grupin e tretë, ndër gjuhët ku paskajorja u përdorka vetëm në disa shprehje(!) me disa treva të *magl. rumanoshtes*, qenka *shqipogegenishtja* (!!!).

Kjo është pasqyra në *wikipeditë* e gjuhëve të huaja për paskajoren në gjuhën shqipe. Sa janë reale konstatimet e tilla, kërkojmë të vlerësohet e vërteta.

Sidoqoftë, edhe pse kam vërejtja edhe për gjuhë të tjera, për të dhënat e gjuhës shqipe, qoftë për toskërishten, qoftë, sidomos për gegnishten dihet se janë gënjeshtër të kulluara, por po pyes, Vallë, kush i ka dhënë ato të dhëna?! Ruana zot, mos i kanë dhënë studiuesit tanë standardologë?!!! Mozoallah, nëse kjo është e vërtetë, ndonëse s'po due me besue, gjasat janë reale së këto të dhëna kanë dalë nga studiuesit tanë të periudhës së monizmit ... Gjithsesi kjo e pavërtetë duhet demantuar. Madje barra e demantimit bie në Qendrën akademike. Pikërisht aty ku deri tash është mohuar paskajorja e mirëfilltë, Pikërisht aty ku duhet të mbrumet standardi i shqipes së natyrshme, apo jo?!

Gjithashtu kam lexuar se serbishtja ka ndikuar në gegnishte. Çka nuk ma merr mendja, por ekziston ngjashmëri dukurie, por jo sa i përket ndërtimit të paskajores. Po i krahasojmë dy shembuj në shqip e serbisht si gjuhë fqinje, si:

1) Dua të shkruaj / *Due me shkruë* - *Zelim da pishem/ zelim pisati*;

2) Dua të jem shëndosh / *due me qenë shëndosh* - *zelim da budem zdrav /zelim biti zdrav*.

Po e shtoj edhe këtë se si në serbishte ashtu si edhe në shqipe, konceptet me paskajoren janë më të qëndrueshme në fushe të abstraksionit, ndërsa me mënyra të tjera konceptet i afrohen konkretës.

Pra gjuha shtokavski e serbishtes ka dy forma futuri si shqipja: **dua të shkruaj ose do të shkruaj - zelim da pisem, ja cu da pisem** pëkatësisht **due me shkruë – zelim pisati, pisatcu (ja cu pisati)**, shprehje këto që shpjegohen me barasvlerësit e shqipes *lidhore/paskajore*, mirëpo në atë gjuhë që të dyja apo tri format janë të standardizuara, ndërsa në shqipe trajta me paskajore nuk i takon standardit, si e tillë është gjykuar me zhdukje (!). Është në rregull kjo?! Gjithashtu, si është e mundur që toskërishtja e paska të zhdukur plotësisht paskajoren, kur dihet se e ka në përdorim paskajoren e mirëfilltë **me +pjesore**, ndërsa në gramatikën e saj figuron paskajorja e dytë **për të +pjesore, si paskajore standarde?**!

Ndërkaq, shqipogegnishtja konstatohet se qenka në asfiksimin e fundit, e shfrytëzuan paskajoren vetëm në disa shprehje (!!!). Me këtë të pavërtetë absurde, s'di kush do ta ketë infomuar botën shkencore të vendit dhe të huaj, universale?! Urgjentisht duhen bërë demantimet dhe korrigjimet, apo jo?! Për këto të pavërteta, kush do të përgjigjet !!!Sigurisht jo të vdekurit, apo jo?!

Gjithsesi fajet për këto të pavërteta u takojnë *shkencëtarëve tanë nga koha e monizmit*, por pse nuk janë demantuar e korrigjuar deri tash fajet të rënda kanë studiuesit standardologë nga Qendra. të cilët, për çudi, edhe më keq se të huajt e përjashtuan dhe e mbajnë të përjashtuar vetë

paskajoren nga standardi i shqipes. Dëmi është shumë i madh ndaj së vërtetës, ndaj kombit tonë , gjuhës së tij dhe ndaj ndaj botës së jashtme, por edhe më i madh është ai i botës sonë të brenshme, por për këtë në pikën vijuese më në hollësi.

2) Rreth degradimit të togfjalëshit “paskajore e mirëfilltë e gjuhës shqipe”, nga thënia “paskajore gege”

Pas kësaj që trajtuam që nga fillimi i këtij punimi, si dhe nga shkrimet tona të mëparshme dhe në veçanti në këtë krye, ta quash dhe konsiderosh me gjithë mend paskajoren e mirëfilltë me+pjesore (të shkurtë e të zgjeruar): *paskajore gege*, përkatësisht ta përkufizosh si formë të një dialekti me shtrirje të kufizuar periferike, në vend: **paskajore e mirëfilltë e gjuhës shqipe**, është degradim i madh i realitetit objektiv, është si të prezantosh, b.f. *Atë Gjergj Fishtë*n vetëm si poet shkodran dhe *Ismail Kadarenë*, vetëm si shkrimtar gjirokastrit e jo siç janë në të vërtetë: **shkrimtarë kombëtarë**, ashtu qëndron edhe nami i pakajores, ajo sipas funksionit që ka kryer dhe kryen **edhe si mënyrë edhe si formë i takon gjuhës kombëtare shqiptare**.

Së këndejmi, siç është përmendur edhe nga studiues të tjerë paskajorja e mirëfilltë assesi nuk mund të nënkuptohet si një gegizëm i thjeshtë, sepse kjo i takonte shqipes globale që në zanafillë, ku kishte dhe ka përhapje në të gjitha viset shqipfolëse, andaj me shikue më në thellësi këtë dije është dashur ta kenë të qartë normëvenësit para e pas Kongresit 1972, por sidomos aq më tepër standardistët e pas viteve të 90-a dhe të sotmit, të cilët duhet ta zgjidhin këtë anomali përmënjëshmërisht, së pari nga kokat e tyre dhe së dyti deklarativisht me fjalë ose me shkrim pa hezitim ta bëjnë rikthimin e saj në standard, sepse me të shqipja rishton gjysmën e forcës shprehëse të saj.

Siç na është e ditur, paskajorja që nga vitet e para të pas LDB-së e gjatë tërë periudhës së monizmit ishte përçmuar. Një degradim të tillë e kam pas vërejtur që në vitet e '90-a të shekullit të kaluar, kur fillova të merren me vlerësimin e saj si një kategori e dalluar reale e gjuhës shqipe, e cila në gramatikës së Akademisë në vend të quhej *paskajore e mirëfilltë të gjuhës shqipe* aty figuron si një trajtë dialektore, si “*paskajore gege*”, madje me shtrirje jashtëmenç të kufizuar.

Ja disa nga arsytet pse një qëndrim të tillë e kam mbrojtur që nga fillimi në të gjitha punimet e mia, andaj e mbroj edhe këtu:

E para, paskajorja *e mirëfilltë* si formë apo njësi kategoriale gramatikore ishte pjesë e pandashme e gjuhës sonë globale që nga identifikimi i shqipes si gjuhë e mëvetësishme.

E dyta, me shekuj e shekuj paskajorja ndeshet në përdorim normal dhe shërbeu si kokë apo zembërlek i sistemit foljor në bashkëlidhje me atë emëror të shqipes. Madje edhe pse e blasfemuar, ajo padyshim në të gjitha trevat shqipfolëse njihej e njihet edhe funksionon në të gjitha situatat ligjërimore, gjë që dëshmohet jo vetëm me logjikën e shëndoshë, por argumentohet nga të gjithë studiuesit cilësorë, vendas e të huaj.

E treta, është me rëndësi të ceket fakti se para ndarjes së shqipes në 2 koine: **gege**, dhe atë **toske**, paskajorja e mirëfilltë sa i përket ndërtimit identifikohet me ndryshim trajtash në dy pjesore 1) paskajore me+**pjesore e shkurtë**, e specifikuar kryesisht për formim emrash dhe 2) paskajore me+**pjesore e zgjeruar** kryesisht për formim mbiemrash dhe të emrave (asnjanës, e substantivim mbiemrash të parynyjzuar).

E katërta, si duket në një fazë zhvillimi kur shqipja globale (gegnishtja) nga trevat nën Shkumbim zë e preket nga fenomeni i rotacizmit, atëherë paskajorja e pavarur pësoi ndryshim edhe nga trajta e ndërtimit, ashtu edhe nga ajo e dinamizmit të përdorimit, por nuk u shua. Ndryshimi i rolit të funksionit të paskajores dhe i disa elementeve të tjera shoqëruese nga dukuria

e rotacizmit nuk janë të patrajuara nga shkenca shqiptare edhe pse jo shterueshëm, siç është raporti paskajore/lidhore.

E pesta, ndërlidhur me pikën e mësipërme sa i përket paskajores mund të thuhet se ndërsa emërformimi me pjesoren e shkurtë të paskajores së mirëfilltë, e cila ende ishte pronë e përbashkët ndërzonale, treva Gegni e Toskni e sotme siç u argumentua me prapashtesat emërformuese –Ë, –IM e –JE dhe me –S, sepse ajo zonë atbotë ende nuk ishte prekur plotësisht nga rotacizmi greko-sllavobullgar e vetjak, ndërsa te formimet me pjesoren e zgjeruar kemi prekje e dallime të konsiderueshme veri-jug mes dy koineve, ngase dalin qartë efektet nga prekja e rotacizmit të një pjese të shqipes si me thënë, gjithëgnishte të asaj kohe.

E gjashta, pa hyrë në stërhollime po cekim dy fakte dalluese, edhe pse jo absolute, e para, ndërsa në gegnishte N-ja ndërvokalike mbeti e paprekun, në toskërishte ajo u shndërrua në –R nën ndikimin po të dukurisë së rotacizmit, dhe e dyta, po nga ky proces ndodhen edhe ndryshime të tjera, si ndryshimi i *O-së ndërvokalike -*On e gegnishtes në *Or të toskërishtës në sistemin emëror dhe atë foljor. Mirëpo, ndërsa në gegnishte zbërthimi i -*O-së pothuaj u stabilizua në–UE, përkatësisht –UE/N, –UE/M (me punue - me punuen/ me punuem), në shek. XIX- XX, në toskërishte u ntrash përftimi i trajtave –UA dhe –UA/R (me punua - me punuar), por, si duket, meqë ishin pa mbështje trashëgimie historike, siç dëshmon procesi i fjalëformimit me prapashtesat e konsumuara më herët, në shqipen nënë të përbashkët të ashtuquajtur gjithëgegnishte(!), pjesorja e shkurtë në atë dialekt të rotacizuar nuk kishte kushte as nevojë ta rrezonte ose shoqëronte paskajoren e shkurtë nga shqipogegnishtja nënë, pikërisht, me pjesore e vet të shkurtër tani të rotacizuar me –UA, paskajoren e trashëguar me pjesore të shkurtë me –UE, por e forcoi vetëm trajtën e zgjeruar të pjesores me fundore –UAR të specifikuar tashmë në formimin e mbiemrave të paranyjzuar.

E shtata, ndërkohë me specifikimin e trajtave të pjesores së zgjeruar të toskërishtes nocioni abstrakt i paskajores së mirëfilltë në standardin zyrtar nuk u mbulua me paskajoren (gege), por me sinonime të tjera, prandaj koncepti i paskajores së mirëfilltë nga shumësi i pjesës sinonimike zëvendësuese nuk u zhduk edhe gjithandej nga sistemi i sotëm ligjërimit tregon se është vetvetja, apo jo?. Së këndejmi në periudhën e esëllimit që ndodhi pas përmbysjes së monizmit në vitete e '90-a, e po vazhdon edhe sot e gjithë ditën, paskajorja si koncept e formë filloi të ringjallet si feniks dhe si e tillë ndërkohë, konkretisht sot kërkon me të drejtë, siç u tha, ta gëzojë atë që e meriton: *rikthim në vendin e vet të mohuar allapartizançe*. Gjithsesi, me hir a me pahir, paskajorja duhet t'i kthehet standardit për ta plotësuar vakuumin e mbetur .

E teta, me rastin procesit të rikthimit që po vazhdon dhe pritët intensifikimi i këtij procesi, paskajorja e mirëfilltë, konkurren pa paralelen *me punua* të toskërishtes, të cilën vetë studiuesit toskë gjithnjë e më shpesh e zëvendësonin, qoftë me trajtën e gegnishtes ose me forma të tjera të shtjelluara (lidhore, dëftore), apo jo, prandaj sot për sot në të dy koinetë, paskajorja nuk shfaqet si sinonim sesa si mjet me përshkallëzim kuptimor dhe kjo shihet qartë tek të gjitha kontekstet. Kështu themi, sepse kjo dëshmohej gjatë krahasimit sinonimik të paskajores, qoftë me trajtat lashtotokërishte të reflektuara në standard, qoftë ato te gegnishtes të sforcuara në perudhën e mosqasjes së paskajores, ngase në dialektin e toskërishtes edhe më përpara mund të jetë përdorur paskajorja me nocion të përshkallëzuar. Nocion ky që tani kyesisht shprehet me trajtën e paskajores e shkurtë të gegnishtes, andaj si të tillë duhet ta pranojë edhe standardi i sotëm.

E nënta, në aspektin e përfaqësimit, në shprehje frazeologjike etj. paskajorja e mirëfilltë kishte nocion të identifikuar qartë pa konkurrencë sinonimike me trajtat e toskërishtes dhe si e tillë, siç do të shohim, në asnjë rast paskajorja e mirëfilltë nuk e rrezikon sistemin standard të asnjërës koine të shprehura me forma të mënyreve të tjera (zakonisht në trajta lidhoresh), pra as

standardin e zyrtarizuar mbi bazë toskërishte ashtu as atë pragmatik të gegnishtes nën hije, nuk e prek,.

E dhjeta, pasi paskajorja e mirëfilltë i përplotëson këto sisteme koenizuese me përshkallëzim koncepti të natyrës abstraktuese, kërkohet nga studiuesit dhe lexuesi i nderuar që pasi të rilexohet lënda kryesore që rrah këtë problematikë dhe konkretisht pasi të lexohen e mirëkuptohen krerët e mësipëm edhe të këtij punimi, të thellohen rreth mesazhit që del nga ky krye në mënyrë që tashembastashti paskajorja me+pjesore, edhe pse e brumosur në magjen e lashtogegenishtes assesi mos të prezantohet si paskajore gege me përçmim, por si **paskajore e mirëfilltë e gjuhës shqipe** dhe si e tillë përmenjëhësmërisht të pranohet në standardin e shqipes së natyrshme.

Së këndejmi, me këtë mision-koncept paskajorja veç ishte e ngarkuar qartë në standardin e sajuar nga Komisia letrare e Shkodrës, dhe në këtë gjendje, duke e pasur parasysh autonominë kuptimore që kishte dhe ka nga tradita në mbarësishtemin si formë themelore e sistemit foljor e emëror të shqipes së natyrshme që vepronte gjatë periudhës së Pavarësisë, atëherë duhet ta vazdojë bashkëveprimin, më mirë seç e kishte më parë me variantin letrar të toskërishtes, Për çudi, duke e përçmuar ende si paskajore gege disa standardistë të sotëm duhet ta dinë se me një veprim të tillë bëjnë gabim tejet fatal patologjik për gjuhën shqipe, sepse standardin e shqipes edhe më po e lënë të paplotë.

Sido që të ketë qenë e ka me qenë, këtë që e thamë, do ta ketë edhe më të qartë secili lexues nëse ndjek me vëmendje procesin e analizës që po vazhdon rreth zbardhjes së të vërtetës rreth funksionit të paskajores së mirëfilltë.

Sa ishin dhe në ç'gjendje ishin studiuesit, hartuesit dhe miratuesit standardit ekzistues pa paskajore nuk mund të dimë, por sot standardologët duhet të vijnë në vete dhe shqipes së natyrshme (jo si shqipotoskërishte apo shqipogegnishte) duhet t'ia kthejnë paskajoren dhe kështu ta përforcojnë gjuhën dhe të çelnikosin ndërlidhjen vëllazërore veri –jug me paskasjore dhe me r-në e rotacizmit muzikor në ligjërim standard, apo jo?! .

Sidoqoftë po ajo e vërtetë kërkon që urgjentisht të bëhen korrigjime e përplotësime lidhur me gjendjen e paskajores, qoftë në bashkësinë gjuhësore ballkanike dhe aq më tepër rreth funksionit të saj në realitetin tonë brendagjuhësor gjithshqiptar.

B) Gogolëzimi e trille të tjera subjektiviste brendagjuhësore për pengimin e qasjes së paskajores në standard

Pasi në pjesën e parë të këtij kreu pamë qëndrimin jo të drejtë të studiuesve tanë zyrtarë gjatë monizmit dhe pas saj rreth paskajores dhe funksionit të saj në gjuhën shqipe në përgjithësi dhe në standardin e saj në veçanti këtu në këtë pjesë si shkak-rrjedhojë do të përmendim subjektivizmin brendagjuhësorë në realitetin tonë gjuhësor shkencor, ku u vazhdua alergjia ndaj paskajoers e si rrjedhojë u sajua apo u shpif çuditërisht edhe gogolëzimi i saj.

Fatkeqësisht, qasja e studiuesve tanë nga Qendra dhe qëndrimi i tyre rreth raportit: *standardi i sotëm / paskajorja si faktor i brendshëm gjuhësor* nuk ishte korrekt. Ata siç dështuan gjatë kohës së monizmit, dështuan edhe po dështojnë përgjegjësisht pasuesit standardologë të mbetur pas viteve të '90-a, por edhe aq më keq po dështojnë edhe të sotmit, të cilët nuk po i ndryshojnë konceptet duke ngulmuar se paskajorja është vetëm tipar i gegërishtes, i një dialekti të nënshtruar me vullnet ndaj toskërishtes, ngase ashtu të nënshtruar e kërkonte interesi shoqëror shtetërori atëhershëm dhe i sotëm për hir të kauzës që ta kemi një gjuhë letrare kombëtare dhe

një standard, andaj ai standard u bë dhe si i tillë duhet të jetë i qëndrueshëm me përkrahje e respekt të të gjithlëthëve pa i ndryshuar asnjë presje a pikë, apo jo.?!!

Së andejmi duke u bazuar vetëm në dialektin e toskërishte e normën e saj ata ende nuk po e kuptojnë se misioni i përfaqësimit të gjuhës së tillë pa paskajore dhe pa ndonjë element tjetër është i paplotë ndaj shqipes së natyrshme globale, siç dolën jo të plota edhe konstatimet e shqipes me e pa paskajore në bashkësinë gjuhësore ballkanike e në çdo koncept veprimtarie brenda e jashtëgjuhësore t[shqipes kombëtare.

Madje standardistët nga Qendra jo pa përkrahje nga disa nga Prishtina e më gjerë, si përgjigje kundër kerkesave për rikthimin e paskajores në standard përqaftuan dhe ntrashën kundërshtimin, duke e trilluar e paraqitur paskajoren si një gogol që nëse mozoallah kthehet në standard ajo si gacë e mbuluet ku prek aty djeg, dhe kështu e shkatërron standardin. Është shumë për keqardhje që disa standardistë të sotëm po veprojnë po sipas atij avazt të vjetër duke përqaftuar propagandën e tillë institucionale moniste që tashmë afro 80 veçare e ka bombarduar dhe ende po e bombardon opinionin me akuza të tilla të pavërteta, fallse.

Së këmdejmi por si në shkrimet e mëparshem ashtu edhe në në krerët e këtij punimi në mënyrë edhe më bindëse, duke argumentuar një për një, të vërtetën të cilën paskajorefobët me dhjeta vite po e mohojnë do të përpiqemi të kthjellojmë mendjet e trullavta të disa vartësve militantë e naivë, por edhe të një opinionit të gjerë inertë se kinse, plandosja e paskajores gege në pus pa fund ishte bërë me vend, sepse kinse:

“Paskajorja gege(!) ishte dhe është e panevojshme për gjuhën e përbashkët shqipe dhe sidomos për standardin e saj, e cila u kurorëzua me dëshirë të përfaqësuesve të popullit dhe mori urojmën e Kongresit 1972, në prani përfaqësuesve të të gjitha trevave shqiptare, të cilët me nëshkrimin e tyre treguan lojalitet dhe kështu ndërkohë standardi pa paskajore me sukses të paparë tash 50 vjet erdhi duke u konsoliduar kombëtarish, prandaj diskutimi për rikthimin e paskajores në standard del i panevojshëm dhe shumë i dëmshëm, sepse vetë kthimi është tritol–dinamik me fitil të ndezuar që nëse, mosozot. prek standardin, shpërthimi mund t’i sjellë avari të pallogaritshme gjuhës dhe kombit tonë.

Kjo që sa u tha paksa e stilizuar prej nesh, është thënë e stërthënë ekuptuar aksiomativisht, pa kërkuar kush verifikim.

Së këtejmi, në këtë pjesë për të qenë kjo problematikë më e përkapshme në dy pika kryesore do të trajtojmë e sqarojmë:

Së pari, kuptimet e specifikuar të fjalëve : gogol, prek dhe mozoallah

Së dyti, do të njihemi drejtpërdret me akuzat sa janë të qëndrueshme si arsye për mosqasjen për jetë të paskajores në standard.

Duke kërkuar nga lexuesi i nderuar të na ndjekë me vëmendje të zgjuar, po i trajtojmë të dy pikat me radhë.

(1) Sqarime rreth përdorimit të fjalëve: gogol, prek, mozoallah me kuptim të specifikuar si arsyetim për mosqasje të paskajores në standard

Për të kuptuar seriozitetin e temës që po e trajtojmë rreth rikthim-kundërshtimit të paskajores në standard del e nevojshme të sqarohet kuptim të specifikuar këtyre tre fjalë-termave: gogol, prek, mozoallah.

1. Me ç'kuptim është përdorur fjalë-miti “gogol, gogolëzimi i paskajores”?

Në Fjalorin e gjuhës shqipe (2006), fjalë-termi **gogol** shpjegohet: *si një qenie e tmerrshme, me të cilën trembin fëmijët, dhe së andejmi me kuptim figurativ:*

Diçka që paraqitet me qëllim si e tmerrshme ose si shumë e vështirë për t'i trembur e për t'i larguar njerëzit, për t'u prerë hovin e guximin, për t'u ndrydhur dëshirën e vullnetin, përkufizim ky që plotësisht i përgjigjet figurës komplekse të krijuar nga paskajorefobët për paskajoren e mirëfilltë ndaj standardit të sotëm të shqipes, a mos vallë, vetëm pse ishte gegel?

Sido që të ketë qenë, ne për të sqaruar e zbardhur të vërtetën rreth paskajores e shfytëzuam këtë përkufizim, madje edhe e foljezuam me prapashitesën -ZOj: *gogolëzoj me gogolëzue*, prapashitesë kjo, e cila del e specifikuar për të treguar përshkallëzim kuptimor në fushën e proceseve *tekniko-teknologjike*, që për nga ndërlikueshmëria deri në shndërrim substance, kundrejt kuptimit fillestar të temës konkrete prodhuese fjalëformuese.

Në të vërtetë, me një propagandë të tillë të zezë, gogolëzuese kundër paskajores, është arritur mendje-trullavje të një mori naivësh, por edhe të shtresave të caktuara intelektuale, madje aq më keq po vazhdon si propagandë nga qarqe institucionale që *të ndrydhet* në shpirt e mendje *dëshira e vullneti*, i të gjithë atyre që guxojnë të kërkojnë sqarim, apo kërkojnë me të drejtë përmirësimin e standardit të sotëm me prurje të reja nga gegnishtja, siç është edhe paskajorja e mirëfilltë, pa e përmbysur standardin e sotëm mbi bazë të toskërishtes.

Sidoqoftë, e shohim të nevojshme që në vijim të bëjmë fjalë rreth raportit *me prekë a mos me prekë* paskajorja në sistemin foljor të standardit toskërisht?

2. Sa është përdorur me vend fjala “prek” në arsyetimin: paskajorja gege “prek në sistem”, andaj nuk e qas standardi i toskërishtes”(!)

Kjo përgjigje se **paskajorja gege prek sistemin, andaj nuk e qas standardi** dhe kështu ky trill-arsyetim ka qenë lansuar shumë herët për t'ua mbyllur gojën githkuajt që kërkonte sqarim pse paskajorja nuk po rikthehet apo pse nuk duhet t'i rikthehet standardit. Ndoshta për naivët, edhe , të painformuarit, madje edhe për poltronët e servilët, kjo merrej si përgjigje e prerë aksiomative dhe nga nga të cilët nuk vëreheshin tri çakorde që përmban kjo shprehje, të cilat nuk i pranon logjika e shëndoshë në kushte normale, si p.sh.:

E para kuptimi përçmues **paskajore gege**?

E dyta, **“prek në sistem”**, në çfarë sistemi, politik, gjuhësor!

E treta, **“nuk e qas standardi”**, për cilin standard kemi të bëjmë: për , standardin e gjuhës kombëtare shqipe apo të një dialekti?!

Meqë pak më sipër rreth përçmimit të togut *“paskajore gege”* në vend **paskajore e mirëfilltë e gjuhës shqipe**, si dhe për rastin *“standardi i toskërishtes”* ne vend **standardi i gjuhës shqipe**, kemi tërhequr vërejtje në shkrimet tona që në vitet e '90-a të shekullit të kaluar (*Shih Çështje të shqipes standarde... 1, f. 25*), andaj këtu nuk do të bëjmë fjalë për to, ndërkaq rreth pikës së dytë **“prek në sistem”**, do të përpiqemi ta zbardhim këtë çështje, prek vërtet në sistem dhe si , apo jo?! Në të vërtetë, rreth kuptimit polisemantik të foles **prek me prekë** dhe cili nga formulimet i përgjigjet temës sonë, në dy pika, do ta konstatojmë, duke e ndërlidhim me standardin dhe me sistemin foljor të toskërishtes.

a) Nga konsultimi i fjalorëve normativë rreth nocionit prek (me prekë) dhe raporti me sintagmën "paskajorja gege prek në sistem"

Për të kuptuar më mirë dhe për të dhënë përgjigje të besueshme se cili kuptim polisemantik i foljes **prek me prekë** i përgjigjet temës sonë konsultuam fjalorët normativë të shqipes letrare që nga FGJSH 1954, ku kjo folje ka 6 pika polisemantike, ndërsa FSHS 1984 7, FGJSH 2006 8, FTHGJSH 11, ndërsa në FGJSSH 1980 ka 12 pika. Ndë këto 12 pika polisemantike me kuptim neutral e figurativ, konstatoam të gjitha, mirëpo për temën tonë, më tepër përshtatej teksti nga pika 6, i cili (dhe kjo ka domethënie e vet) në tre fjalorët pasues nuk përsëritet dot:

Cenot diçka që mbahej si e shenjtë a e shtrenjtë, zhduk diçka që mbrohej nga ligji ose nga shoqëria, vë dorë, cenot, dhunot. I preku nderin, u preken të drejtat, preken interesat...

S'do mend se ky përkufizim i jepej sistemit ose normëzimit të shqipes standarde (pa paskajore), i cilësuar ashtu, para e sidomos kur u dyllos në e pas Kongresit të Drejtshkrimit 1972 që për standardistët në fjalë vlen edhe sot e kësaj dite, edhe pse hartuesit e fjalorëve pasues FSHS 1984 dhe FGJSH 2006, pos **godit, dëmton** nuk e panë të arsyeshme, siç u cek, ta aktivizonin plus atë tekst, ndërsa hartusi i FTHGJSH 2012 në 11 pika ndryshon radhën e përkufizimeve sipas nënfushave semantike, kështu në pikën 6. për foljen **prek (me prekë)**, shënon *bëj ndryshim në (diçka)* dhe në pikën 4. *trazoj, ngacmoj; cenot, trazoj ...* Në të vërtetë, në FGJSH 1954, pika 2. ndeshim: *cenot godit* me ilustrimin "e preku në nder.

Së këndejmë, për të kuptuar të vërtetën dhe sa ka çakordim logjik apo sa është i qëndrueshëm pasusi: **paskajorja gege prek në sistem, andaj nuk e qas standardi i toskërishtes** ... nevojitet kohë e parapërgatitje, ngase vallë, mos kemi të bëjmë me mashtrim fatal patologjik (sindromë), apo me ndonjë kontekst makiavelist, apo mbase me diçka tjetër që ne nuk e dimë, por sadopak mund ta kemi më të qartë pasi të marrim përgjigje në atë që u shtrua në vetë nëntitullin: *"Sa janë të qëndrueshme arsyet pse u shporr paskajorja gege dhe pse standardi nuk e qas rikthimin e saj?*, pra arsyet duhet t'i kërkojmë, e konstatojmë te faktori apo sistemi i brendshëm gjuhësor në raport me standardin e gjuhës të një dialekti apo të gjuhës shqipe pa paskajore.

b) Shqipja standarde dhe raporti me sistemin foljor të toskërishtes

Vërtet, në kontekst me të vërtetën rreth tabutrillit siç del në artikullin *Pse u la jashtë standardit paskajorja në dislutimet 1952 – 1972*, ku fillimisht tërhiqet vërejtjen që *"kurrkush nuk ka të drejtë të prekë në kodet nacionale, një materie aq të ndjeshme siç është rasti i shqipes standarde"* dhe vazhdon të numrohen preket si njëfarë gradacionio zbritës, kështu gjoja rikthimi i paskajores gege, mozoallah, preka shkatërrueshëm: *themelet e standardit*, përkatësisht *preka disa pika* dhe më në fund *preka disa veçori morfo-fonetiko-fonologjike të papërballueshme*. Siç po shihet preka nuk godet një vend, prandaj lidhur me këtë edhe mendimin tonë në mënyrë të përgjithshme do ta shprehim në tri pika:

E para, ç'është e drejta, këto shkelje-prekje asgjëkundi nuk argumentohen, mirëpo në kohën e monizmit merreshin si të sakta dhe pakonstestueshëm mbroheshin institucionalisht nga pushteti politik që ishte rrezik me kundërshtue atë, por është çudi pse po përsëriten tani pas viteve të 90-a *si fjalë të thata ose trille gogol-shkatërruese* për të përkrahur jo vetëm naivët e të painformuarit, por edhe vazhduesit që e bënë shprehi rperçudnimi respektimin e standardit pa paskajore.

E dyta, thuhet se paskajorja gege u përjashtua nga standardi, sepse të gjitha konceptet e saj gjoja bindshëm mbulohen me lidhoren, konstatim fort i paqëndrueshëm, i thënë kuturu, dhe

tani kush e përkrah ose ka mbetur rob i atij konstatimi, bën shkelje më tepër se morale, ngase është vërtetuar se konceptet e lidhjes assesi nuk mund të krahasohen dot me kuptimin autonom që ka paskajorja e mirëfilltë në gjuhën shqipe dhe

E treta a mund të përjashtohet nga standardi dhe assesi të mos qaset paskajorja e mirëfilltë nën emërtimin nënçmues *paskajorja geqe* e tipit **me +pjesore**, sepse vendin e saj e zëka ose duhet ta zërë paskajorja e tipit **për të + pjesore**, në sistemin foljor (standard!) të toskërishtes, konstatim ky që vret vetveten. Kjo tregon se që në start, para afro 60 -70 vitesh standardi qenka sajuar jo i plotë, pasi ai standard qenka i toskërishtes jo i gjuhës së plotë, të natyrshme shqipe, ku bën pjesë edhe paskajorja e mirëfilltë si vlerë e pakompenzueshme me vlerë për mbarë gjuhën shqipe, por e keqja ndodhi edhe ndërkohë, pasi atë vlerë nuk mund ta pranonte për arsye subjektivistike sistemi standard i toskërishtes që është më i varfër, sipas numrit të njëjësive, se ish standardi mbi bazë të gegenishtes, prandaj rikthimi i paskajores, pritet me **mozoallah** nga penguesit e saj, apo jo?!

3) Rreth aktivizimit të fjalës mozoallah

Si fjalën **gogol** dhe atë **prek me prekë** që konteksti na detyroi t'i marrim në trajtim, ashtu jemi të detyruar që ta trajtojmë edhe kuptimin e fjalës **mozoallah**, fjalë kjo për të cilën del e nevojshme të jepen dy sqarime: e para të sqarohet fjalëndërtimi dhe së dyti, të njihet specifikimi kuptinmor i përdorimit të saj.

a) Në fjalorët tanë normativë (Shih FGJSSH, f. 1104) është e shënuar si ndajfolje **meazallah**, ne e shënuam, **mozoallah**, edhe pse në trevat tona shqiptohet *mazallah*. Ne vepruam kështu, duke u mbështetur në zanafillen togfjalëshe të formimit të kësaj fjale: “**mos+zot+allah** shënuam **mozoallah**”. Një zgjidhje me sqarim të tillë e ndeshim edhe në fjalorin e Mehmet Elezit për fjalët: **mozomakeq** (*mos+zot+ma+keq*), **mozomazi** (**mos+zot+ma+zi**) që te ne shqiptohen: *mazamakeq, mazamazi*. Na merr mendja se trajta nga fjalorët normativë duhet rishikuar.

b) Kjo fjalë **meazallah** sipas fjalorëve të konsultuar përdoret *për të përforcuar një mohim*, e cila ka njëfarë barasvlerësie sinonimike me trajtat: *kurrën e kurrës, në asnjë mënyrë, assesi, kurrsesi*, prandaj ne e aktivizuam këtë fjalë në këtë trajtë, se më së miri i përshtatet kontekstit për të përforcuar mohimin në përkrahje të akuzave që bëhen kundër rikthimit të paskajores në standard. Në fjalorin e Mehmet Elezit për nocion **mozoallah** shënohet fjala **mosozot**, e cila, sipas tij, *përdoret si lutje për t'u mbrojtur nga një e keqe e madhe e mundshme ose për të theksuar diçka që nuk mund të ndodhë*. Aty ndeshim edhe trajtën **mosozo**. Te ne për koncepte të tilla përdoret edhe shprehja e ndërmjetme “*ruejna zot*” (*Po ndodhi fatkeqësi, ruejna zot, s'di qysh me u arsyetue!*)

Së këndejmi duke i pasur parasysh kuptimet e specifikuar të këtyre tri fjalëve: **gogol**, **prek** dhe **mozoallah** po kalojmë në titullin vijues ku do të ballafaqohemi me detaje të akuzave, të cilat janë përdorur e po përdoren si arsytetime pse paskajoren assese nuk e qaska sistemi foljor standard (në fakt) i toskërishtes i emëruar si *standard i shqipes kombëtare*, apo jo?!

(2) Sa janë të qëndrueshme, apo jo, akuzat gogolëzuese të patolerueshme si arsye për mosqasje të paskajores në standard?

U tha pak më sipër se për të penguar rikthimin e paskajores së përjashtuar në standard asaj jo vetëm i vunë hijesat gogolçe të një përbindsheje, por edhe e etiketuan si një virus shkatërrues i raporteve ndërdialektore të shqiptarëve toske e geqe, andaj sa janë të qëndrueshme apo jo akuzat

si arsye për mosqasje të paskajores në standard, paskajorefobët përdoren shprehjet: paskajorja **prek në sistem** me kuptim të **goditjes fatale**, e ndërlidhur me gegenishten, **ajo nuk mund dhe nuk duhej të ndodhte**, ngase *shpreh thelbin fonetik dhe gramatikor* të dialektit tjetër dhe kështu arsyetohej mohimi, të cilin ne e shoqëruam me fjalën **mozoallah** dhe tërë veprimi i tillë u quajt **mozoallahçe**. Andaj shfrytëzuan si provë të fortë edhe ndonjë krahasim në raport: **trajta e standardit/ paskajorja**.

Po cilat ishin ato provë-akuza, dhe sa me të vërtetë ishin shkatërruese apo kemi të bëjmë me një trill sidromë patologjike, do të mësojmë nga konstatimet e mëposhtme që dalin nga: **9 pyetjet mozoallahçe**.

a) Ja pra të nëntë pyetjet trill-mozoallahçe dhe përgjigjet trullim-shëruese.

E para, paskajorja gege përgjithësisht e sidomos ajo me –UE fundore assesi nuk mund të tolerohet në standardin aktual, sepse prek në sistem, prek emrat që janë të stabilizuar në shqipen e sotme letrare me togun –UA, siç janë shembujt *grua, ftua, duar, etj.* përndryshe *do të nxiste trajtat jashtë standardit më –UE si grue, ftue, duer etj., prandaj standardi në fuqi ka pasur dhe ka plotësisht të drejtë ta përjashtojë dhe tani ta refuzojë kërkesën: paskajorja gege në standard, apo jo?*

Përgjigje:

Paskajorja me+pjesore e asnjë tipi foljor, as ajo e tipit **me punue** drejtpërdret nuk paraqet kurrfarë problemi për emrat më –UA në fjalë. Ajo është çështje e togut -UA ndaj –UE në kuadër të sistemit emëror të dy koineve. Në të vërtetë, standardi njih trajtat UA, jo–UE, po edhe ato nuk mund të jenë përjashtuese tek emrat në dialektin e gegnishtes, sa i përket normës së situatës, në fushën e letërsisë etj. Pra problemi nuk besoj se ekziston, po nëse vërtet paraqitet, ai nuk ka të bëjë fare me paskajoren, po te mënyra e përdorimit të emrave paralelë në dy dialektet, së këtejmi paskajorja përmendet kot si gogol pa kurrfarë nevojë, apo jo?!

E dyta, paskajorja gege sipas tipave të foljeve sidomos të tipit me foljet me -UE assesi nuk është e tolerueshme t'i zëvendësojë trajtat gjegjëse më –UA të standardit si b.f. në aorist, veta III joveprorë: u punua, dhe shumësi i së tashmes: (u) punuam, punuat punuan, geg: u punue, u punuem, punuet punuen, prandaj përzierjet -UA/-UE: punuam / punuem dalin të patolerueshme për standardin, ngase trajtat: **u punua, punuam, punuat, punuan**, janë trajtat të vetme të përligjura normativisht. Standardi assesi nuk njih dy trajta pjesorësh: punue – **punua**, përkatësisht: **punuar, ka punuar** ndaj punue, ka punue (me punue), apo jo?!!

Përgjigje:

Konstatim shumë i vërtetë, po paskajorja edhe këtu nuk ka ballafaqim fare me trajtat e cekura të letrarishtes. Edhe kjo çështje i takon konkurrencës mes pjesoreve të foljeve përkatëse, jo të paskajores. Kjo çështje ka të bëjë me ballafaqim të brendshëm të dy koineve, andaj shqetësimi ndaj paskajores është bluf i shprehur naivisht apo me qëllim gogolëzimi, le të vlerësohet.

E treta, edhe dallimi në zgjedhim foljesh tipash të ndryshëm, e sidomos të tipit më –O, në kohët analitike është i patolerueshëm në të shfaqurit e fundores –UE të paskajores së gegërishtes ndaj atyre të normëzuara me –UAR, tipi kam (kisha, isha, pata) punuar. Standardi nuk i pranon dy pjesore, kuptohet as atë të paskajores me –UE *me punue kam, (kisha, isha, pata) punue*, prandaj rikthimi i kësaj trajte të paskajores faktikisht vetëm ngatërron dhe pa dyshim e shkatërron standardin, apo jo?

Përgjigje:

Edhe këtu, pasi kemi të bëjmë me zgjedhim foljesh, paskajorja e mirëfilltë s'ka pse prek në zgjedhim, ajo në të vërtet mund të konkurrojë në përfaqësim të foljes dhe si e tillë s'ka çka të ngatërrojë e aq më tepër të shkatërrojë konkretisht, pasi nuk ka më rivale përfaqësuese gjegjëse për të shkatërruar në toskërishte, meqë paskajorja e toskëzuar *me punuar ose me punua* ka kohë që nuk përfilllet në përdorim, apo jo?!

E katërta, ballafaqimi i fundore-prapashtesës —UAR —UR të toskërishtes (standardit) ndaj atyret të gegnishtes -UEM e -UN paskajorja *me punue/m, me matë (me matun)* shton shqetësimin në strukturën përkatëse të standardit. Krahaso: t. *i punuar, i matur*, ndaj g. *i punuem, i matun*,.) Trajtat dyshe nuk i duron standardi, si: t. *punuar, matur* - g. *me punue/m me punuen, me matun, me matë, etj*, prandaj paskajorja geqe del e patolerueshme në kontekste të tilla, apo jo?!!!

Përgjigje:

Edhe këtu kemi të bëjmë me ballafaqim fundore-prapashtesash të mbiemrave prejpjesorë, toskërisht -UAR dhe -UR të standardit ndaj -UEM/-UEN e -UN të gegnishtes, si p.sh.: t. *i punuar, i matur* ndaj g. *-i punuem/ i punuen, i matun*. Paskajorja e sotme e mirëfilltë del e specifikuar me pjesoren e shkurtë vetëm për formim emrash, ndërsa mbiemrat edhe emrat e paranyjzuar në gegnishte si në toskërishte formohen me pjesoren e zgjeruar përkatëse (të paskajores). Prandaj paskajorja e mirëfilltë në rast të rikthimit nuk prek fare standardin në këtë pikë. Edhe te ky rast kemi të bëjmë me ballafaqim trajtash kryesisht, të mbiemrave andaj të cekurit me shqetësim të paskajores për raste të tilla **është një bluf i kulluar**, apo jo?

E pesta, nëse rikthehet rastësisht, mozoallah, paskajorja geqe në standard si p.sh *me punue, me prishë, me shkue; me shkëlqye, me pëlqye, me zie, me përzie etj.*, atëherë imponohen trajta paralele në toskërishte: **me punuar, me prishur, me shkuar, me shkëlqyer, me përqyer, me zier, me përzier, që janë tejet të papranueshme për standardin në fuqi dhe për toskërishtfolësit në veçanti. Gjithsesi, rikthimi eventual i paskajores geqe imponon, mosozot, dhunë në standard, përkatësisht tek folësit e standardit apo jo?!**

Përgjigje:

Vërtet, shembull shumë naiv i improvizuar, mbase pa të keq?! Edhe nga ky këndvështrim standardi nuk preket fare nga paskajorja e mirëfilltë. Ajo vjen me trajtat e veta me+pjesore të shkurtë, nuk kushtëzon fare trajtë rivale të toskëzuar. Ajo as që prek në të shprehurit e trajtave të standardit. Çdo shqetësim lidhur me këtë **është bluf apo një gogolëzim i improvizuar**, ndoshta naivisht.

E gjashta, integrimi eventual, mozoallah, i paskajores geqe paraqet pengesë të patolerueshme me disa trajta fonetike në raport *rotacizëm/hundorëzim*, tek trajtat e paskajores të foljeve si: *me ba, me u vra, me u lla, me fsha etj.*, të cilat imponojnë trajta paralele inekzistuese të standardit si *me bërë, me u vrërë, me u llërë, me fshërë(!)*, të cilat assesi s'mund t'i pranojë standardi, prandaj paskajorja e tillë nuk tolerohet dot, apo jo?!

Përgjigje

Për mos me pasë keqkuptim, lypset sqaruar dy gjëra, së pari, paskajorja e mirëfilltë nuk imponon forma hibride të toskëzuara, ato mund të ndodhin si raste nga persona të painformuar dhe së dyti, propozuesit e rikthimit të paskajores në standard, trajtat e paskajores shqetësuese për ju, i shënojnë pa theksin hundor, madje huazojnë shqiptimin nga standardi si p.sh. **me bë, me u llë, me fsha**, e

kështu me radhë. Prandaj edhe në këtë pikë shqetësimi ndaj paskajores është i fryrë, duke **kaluar në bluf gogolëzues**. Në raste të tilla nuk cenohet fare standardi në fuqi, por kemi të bëjmë me përplotësim konceptesh jashtë përcaktimeve të standardit në fuqi, apo jo?!

E shtata, edhe përftimi i paskajores me trajta të shkurtëra, tipi: *me la, me qa; me nda, me sha, me nxi, me pi, me pru* etj. në standardin e sotëm sjellin shqetësim, ngase trajtat e shkurta nuk i njeh standardi i sotëm, andaj në rast rikthimi, mozoallah, të paskajores së mirëfilltë, imponohen dhunshëm trajtat paralele të zgjeruara të standardit si: *me larë, me qarë me sharë, me nxirë, me pirë, me tharë, me prurë* etj. etj. dhe kjo është e patolerueshme.

Përgjigje

Edhe ky rast i **improvizuar** dëshmon se rastet e tilla të shpifura nuk mund të imponohen nga paskajorja e mirëfilltë, po janë shpifje të panevojshme, vërtet të patolerueshme me pjesoren e toskëzuar. Këtu dalin dy çështje që kërkojnë sqarim.

Së pari, nga imponimi i paskajores së trajtës së shkurtë nuk duhet pasur kurrfarë shqetësimi as toska as gega, ngase paskajorja ka plotësisht të drejtë të kthehet në vendin e vet në trajtën me+pjesore të shkurtë. Madje disa nga trajtat e tilla të shkurta të paskajores së gegnishtes përdoren edhe në standard, siç janë trajtat në habitore, me të formohen disa emra e mbiemra prejpjesorë vepruesi si dhe foljet apofonike apo jo?

Së dyti, madje paskajorja me pjesore të zgjeruar as që imponohet, prandaj është fakt i paqenë, shqetësim i pavend. Nëse standardi pajiset me paskajore ai pajiset me paskajoren me +pjesore të shkurtë, jo të zgjeruar dhe me kuptimësi jashtë standardi, qoftë si sinonim, qoftë me përshkallëzim kuptimi, kontribute këto që gjithsesi e pasurojnë standardin, por nuk kështëzojnë asnjë ndryshim të standardit. Edhe këtu shqetësimi është fryrë *si një bluf gogolëzues*, apo jo?!

E teta, kur paskajorja e dytë e tipit **për të** (për të punuar) u takon dy koineve, pse kërkohet paskajorja e mirëfilltë që është veçori e një dialekti (gegnisht)?! Pse mos të shfrytëzohet e përforcuar lidhja deri sa të marrë përforcim paskajorja e dytë?!

Përgjigje

Paskajorja e dytë **për të punuar (për të punue)**, vërtet ka shtrirje në të dyja koinetë, po kuptimisht nuk mund të barazohet me autonominë semantike që ka arritur paskajorja e mirëfilltë **me punue** me funksionet e saj gjatë periudhave të ndryshme historike, madje edhe kur nuk kishte ndarje dialektore toskërisht / gegnisht. Raporti i nënfushave semantike që mbulojnë këto dy trajta shkojnë deri në 15 me 4 në të mirë të paskajores së mirëfilltë. Ky është fakti ndër të tjera që paskajorja e mirëfilltë, në letrarishten e sotme, nuk ka barasvlerësi të plotë as formale as kuptimore, pra as me konceptin e paskajores së dytë të standardit, as me konceptet e formave të tjera të standardit, siç janë edhe trajtat e mënyrave: lidhore, dëftore, kushtore, urdhërore e ndonjë formë tjetër.

E nënta, futja e paskajores, mozoallah, në Rregullat e drejtshkrimit, paraqet problem rreth të gjeturit të vendit ndër paragrafë si dhe në të hartuarit e tekstit të përkufizimit adekuat, prandaj edhe ky rast paraqet shqetësim dhe arsye për mosqasjen e paskajores në standard, apo jo?!

Përgjigje

Përmirësimi dhe përkryerja e teksteve të shtyllave të standardit dhe i teksteve shkollore duhet të jetë shqetësim, por kryesore është përmbajtja shkencore e përshtatja tekstore sipas destinimit në përputhje edhe me praktikën pedagogjike e administrative. Sa për sqarim konkret për pyetjen po rrëfhem se ne pas një studimi kritik që i bëmë Drejtshkrimit të gjuhës shqipe

(1973) ndër 64 paragrafë ndeshëm lëshime të shumta (në mbi 200 sosh), ndër të tjera sugjeruam edhe futjen e paskajores në kuadër të rregullave të atij Drejtshkrimi, konkretisht kemi ofruar këtë zgjidhje:

¶Para paragrafit 8, te pika k shtohet teksti:

Edhe pjesoret mbi temë në bashkëtingëllore në kuadër të paskajores së mirëfilltë me +pjesore të shkurtë marrin -Ë fundore, p.sh: me shetitë, me folë, me këqyrë etj.

Ndërsa pas kryerreshtit të fundit shtohet teksti tjetër:

Është e lejueshme që për arsye shkencore e të tjera, përdorimi i pjesores së shkurtë në kuadër të paskajores së mirëfilltë pa fundoren -R, -RË të pjesores së letrarishtes (toskërishtes), si p. sh. me përlqye (pëlqyer), me shkruie (shkruar), me pi (pirë), me ble (blerë) etj.

Me kaq të shtuar problemi i përkufizimit të tekstit rreth paskajores së mirëfilltë zgjidhet për gjithmonë, pa ndonjë kosto të lartë. Është krejt diçka tjetër nëse Drejtshkrimi ka nevojë dhe vërtet ka mbëhi, edhe për shumë e shumë përmirësime të tjera (madje edhe më shumë se ato 200 vërejtjet e cekura prej nesh, prandaj del e domosdoshme që atij Drejtshkrimi dhe standardit t'i bëhet një korrekturë e thellë, por më së mirë është të rihartohet drejtshkrimi i ri më i plotë, ashtu si edhe të rishkruhet gramatikë e re më e plotë e shqipes së natyrshme e plotësuar edhe me paskajoren e mirëfilltë me + pjesore, apo jo?!

Në të vërtetë, të gjitha këto akuza apo shqetësime i kemi dëgjuar disa herë nga eprorët tanë standardologë, profesorët e akademikët tanë epranë si përforsim mohimi kundër qasjes së paskajores në standard, madje po ato ose shumicën prej tyre i kemi ndeshur të formuluar, madje edhe të shprehura edhe në artikuj e intervista të caktuara si dhe nga faqe interneti rikujtoj, ndër të cilat artikullin *Pse jo paskajorja gege ...* të A, Vehbiut, dhe intervisten *Pse u la jashtë paskajorja gege ...* e në artikuj të tjerë të kësaj natyre.

Sidoqoft, besoj se pas këtyre pyetje-përgjigjeve gjithçka mbetet e qartë, për të gjitha falls-akuzat rreth prekjes shkatërruese të paskajores në sistemin e standardi aktual. Mesa po shohim tashmë dolën për lendinë të gjitha ato akuza si proçka të turpshme makiaveliste, por megjithatë çështja e paskajores ende mbetet e lënduar rëndë nga goditjet allapartizançe që pësoi, prandaj sot, pasi shpëtoi nga të gjitha akuzat, sepse ato nuk kishin të bënin me paskajoren po me raporte ndër-dialektore, toskërishten pozitive e në anën tjetër gegnishtja opozitive, e cila po kërkon më shumë vend në standard, prandaj diskutimet rreth mbarshmërisë së standardit janë të nevojshme, por shtrohet madje edhe detyrë trajtimi rreth shpërllasinave allamozoallahçe të paskajores së mirëfilltë.

b) Paskajorja e shpëlarë nga fallsakuzat gogolëzuese si të shpëtojë nga shpërllasinat allamozoallahçe?

Nga sa u argumentua nga pyetje-përgjigjet paskajorja del plotësisht e pastër nga falls-akuzat gogolëzuese, por nuk mund të thuhet se është e liruar nga shpërllasinat allamozoallahçe, të kokave të disa standardistëve nga Qendra e këndeje, të cilët në vend që të studiojnë e të esëllohen që ta njohin të vërtetën më mirë dhe të jenë më të arsyeshëm, po përdorin të shara, siç i ndodhi një studiusjeje shumë të nderuar me origjinë nga jugu, e cila gjatë ose nga vizita në Dardani qenka shprehur për paskajoren në standard, por paska pësuar të shara, Për të sharat të tilla si armë e të dobëtit, është *përshendetur* edhe puna ime për paskajoren, por le ta dinë të gjithë se krejt të sharat nuk i merr era, një pjesë e tyre i mbesin në ndërgjegje autorit sharës, që nuk e ka lehtë të spastrohet nga ballafaqimi me to oser mallkimi që mund t'i kthehet grushtakreje.

Sidoqoftë, lidhur me nëntë pyetje përgjigjet e shprehura mbase për dikë guximtarisht, e shohim të arsyeshme ta shpjegojmë se kur e aktivizuar fjalën **mozoallah**, përkatësisht **allamozaallahçe** më shkoi mendja te mohuesit, të cilët kur lusin zot e allah kundër rikthimit të paskajores në standard nuk po e dinë se bëjnë lutje për grushtakreje kundër vetvetes, kundër shqipes së natyrshme, sepse paskajorja e mirëfilltë, si një feniks i ringjallur vjen e shkrihet në pasuri kombëtare, apo jo?!

Prandaj, ftoj lexuesit e studiuesit edhe të tillët ende të hutuar që t'i rilexojnë disa herë të 9 pyetje përgjigjet dhe nëse nuk mund t'i demantojnë le t'i pranojnë si prova të mjaftueshme mbështetëse për të rrëzuar pretencën antipaskajore të dështakëve prokurorë e gjykaçë standardologë të periudhës së monizmit dhe vazhduesve idejor të tyre, ngase paskajorja me meritë rifitoi të drejtën e mohuar të kthimit në standard, ngase ka pëdorim normal tek të gjithë shqipfolësit që duan ta përdorin si mjet të avancuar shprehjesor, apo jo?!

Për mos me pasë keqkuptim ndaj standardologëve tanë të dëgjur të periudhës së monizmit po përsëris faktin se pa i shfajtuar lidhur me paskajoren, ata me veprat e tjera të tyre vlerëmëdha në fushë të standardit dhe të shkencës shqiptare mbesin hyj të pashuar që gjithmonë do të kujtohen me respekt. Por brengos fakti pse disa standardologë të sotëm ende po veprojnë sipas ideologjisë së luftës së klasave, pa përjashtuar edhe arsyet makiaveliste, të cilët, fatkeqësisht, mbase vetëm për këtë pikë rreth paskajores jo në standard ende e mbajnë në kokë urrejtjen primitive patologjike sipas edukimit klasor partiak kundër kodit gjuhësor me paskajore gege a ruajna zot, nëse gabo.

Si përfundim mund të thuhet se paskajorja në standard sot e për të ardhmen paraqet zgjidhje e shpëtim edhe për faktorët jashtë dhe brendagjuhësor.

Përmbyllje

Në kreun e mëparshëm konstatohej se *paskajorja në standard* ishte shpëtim për standardin e shqipes së natyrshme edhe për lajthitësit naivë, ndërsa në dy pjesët e këtij kreu rikthimi i paskajores në standard konsiderohet shpëtim i dinjitetit të shqipes së natyrshme nga lajthitjet për këtë pikë, në kohë të monizmit të studiuesve tanë standardologë dhe vijuesve të tyre, dhe më pastaj shërben edhe sot si medikament për esëllimin e disa studiuesve standardologë kapës e mbetës në mbrojtje të zgjidhjeve aksiomative të kohës së monizmit, të cilët tashti nëse përqafojnë realitetin të e sëlluar kanë mundësi të kontribuojnë në të mirë të respektimit të paskajores së mirëfilltë dhe duke korrigjuar të dhënat e pavërteta rreth kësaj forme, që po i rikujtojmë siç u trajtuan rastet në të dyja pjesët e këtij kreu, së pari, në plan jashtëgjuhësor dhe së dyti, në plan brendagjuhësor.

1. Paskajorja kryesisht në plan jashtëgjuhësor

Si të tjerët edhe ne kemi dëshmuar se në fillim të qeverisjes moniste në Shqipëri fill pas LDB paskajorja e ashtuquajtur gege, siç thuhet si p pamenduar u hodh në pus pa fund, madje atë nuk u përpoqën ta nxirrnin nga ai pus as të mençmit, studiuesit tanë standardologë të kohës as ata t[pa]s monizmit. Dhe aq më keq disa prej tyre hodhin baltë e mallkim mbi të me synim që të zhdukej. Si rezultat i kësaj anomalie u bënë gabime të rënda pikërisht kundër paskajores së mirëfilltë. Kështu siç vërehet në punim në bashkësinë gjuhësore ballkanike, ku analizohet implikimi rreth humbjes ose zhdukjes së paskajores ndeshëm të dhëna për të dy dialektete e shqipes që nuk i përgjigjen aspak realitetit. Së këtejme këtë çështje po e rikujtojmë në tri pika:

Së pari, siç figuronte në atë burim, **shqipotoskërishtja** nuk është e vërtetë se e ka humbur tërësisht paskajoren, ngase edhe sot paskajorja e mirëfilltë *me +pjesore* ndeshet në përdorim në

të disa treva të toskërisë, por paskajoren e dytë e tipit *për të +pjesore*, e ka të sanksionuar gramatikisht.

Së dyti, kur është fjala te **shqipogegnishtja**, mos vallë standaologët e kohës se monizmit, mendonin se me mos përfilljen e paskajores së mirëfilltë në standard, ajo vërtet do të zhdukej, apo jo?! Sidoqoftë, në burimin në fjalë thuhet në këtë dialekt paskajorja përdoret vetëm në disa shprehje! Mjerisht këto të dhëna të pavërteta kanë mbetur të lancuara, mbase nga koha e monizmit nuk korrigjuan ndërkohë. Gjithsesi sidomos tashti, kur paskajorja u ringjall pothuaj normalisht nga sovranit të dhënat e tilla të mbetura duhen demantuar, gjithësi duhen korrigjuar për hir të së vërtetës, prandaj themi se paskajorja në standard jo vetëm shëron mendjet e mjegulluara të disa studiuesve tanë të sotëm, por i kthen dinjitetin shqipes së natyshme ndaj botës, dhe njëherazi zbut e mbulon fajet e të gjithë lajthitësve për këtë pikë, apo jo?!

Së treti, në punim në dhjetë pika argumentohet se paskajorja e nënçmuar në kohë të monizmit dhe që vazhdon pjesërisht ende, gjithnjë e më mirë po kuptohet nga të gjithë se nuk është vetëm formë e thjeshtë mbeturinë gege, me shtrirje të kufizuar periferike, por është mënyrë e formë që shpëton dinjitetin e shqipes dhe tipizimin e saj të vërtetë dhe kthen nderin e shqipes në plan kombëtar e ndërkombëtar, ngase vërtet paskajorja e mirëfilltë për hir të funksioneve që ka kryer dhe kryen nuk duhet kuptuar edhe më si si paskajore e thjeshtë gege, por si mënyrë e formë e gjuhës shqipe, prandaj dhe në punim në 10 pika u përforcua ky nocion me të dhëna avancuese të qëndrueshme.

2. Paskajorja kryesisht në plan brendagjuhësor

Siç e kemi parë në gramatikën e Akademisë së monizmit paskajorja edhe në planin e brendshëm del shumë e përçmuar. Nuk trajtohet si pjesë e standardit, madje, si duket, vetëm pasi përmendet rikthimi i saj në standard, studuesit fanatikë të asaj periudhe si përkras të standardit pa paskajore për të arsyetuar zhdukjen e saj swajuan shumë trille sa që e gogolëzuan për standardin.

Si akuzë e parë e plasuar që merrej si aksiomë nga standardistët zyrtarë, kundër rikthimit të paskajores ishte se kinse rikthimi i saj prekka shkatërrueshëm standardin. Mirëpo kur këtë fakt e verifikuan rezultati doli krejtësisht ndryshe. Në të vërtetë akuzuesve u dolën sklluqat sheshit, sepse faktikisht paskajorja si kategori në asnjë rast nuk prek në standard, prandaj nuk kishte si ta shkatërronte. Shqetësimet ose akuzaa që i mvishisheshin paskajores kishin të bënin me kategori të tjera ndërdialektore.

Sidoqoftë, rikthimi i paskajores në standard pasi nuk prek fare për të keq standardin, andaj kjo e vërtetë na jepë të drejtë që të kërkohet përmenjëhershëm rikthimi i saj në standard. Ndjejmë kënaqësi që nga nëntë pyetje-përgjigjet paskajorja doli e pastër nga akuzat që e ngarkonin me **trille gogolëzuese mozoallahçe**, që pas përgjigjeve tona **për mendjet e hutuara**, përgjigjet vërtet dolën plotësisht **trullim shëruese**, apo jo!

Së këtejmi, tash e mbas paskajorja vjen jo si një gogol përbindësh por si një zasnëmirë orëbekuese për shqipen e natyrshme dhe sstandardin e saj.

**IX. METAMORFOZIMI E DISA PROVA NDIKUESE NDAJ SHNDËRRIMIT TË
MITIT GOGOL NDAJ PASKAJORES NË ZANËMIRË ORËBEKUESE
PËR SHQIPEN E NATYRSHME DHE STANDARDIN E SAJ**

Nga gogole e pështirë, shpëtimtare zanëmirë!
(Paskajorja e mirëfilltë)

Sihyrje

Në kreun e mëparshëm doli sheshit mashtrimi i madh patologjik se gjoja kthimi mozoallah paskajores në standard e prishka atë tërësisht. Kështu paskarorefobët për mosrikthimin në përdorim normal të ndikuar nga ideologjia e luftës së klasave e gogolëzuan paskajoren e mirëfilltë. Po sido që të ketë qenë, siç e pamë, e vërteta, edhe pse e vonuar, doli ngadhënjyese ndaj propagandës së tillë makiaveliste. Paskajorja doli e pastër, shpëtoi nga të gjitha akuzat që e ngarkonin, të cilat ndërsa sundonte sistemi monist konsideroheshin aksiomativisht të vërteta, ngase ashtu përpalleshin nga studiuesit e profesorët tanë më autoritet, të cilët në atë mënyrë, madje ndoshta pa të keq, arsyetoheshin për të ruajtur karrierën nën maskën e unifikimit të shqipes standarde, prandaj nuk ishte lehtë me u krye verifikimi i bazës faktike të akuzave të tilla, mirëpo e keqja për paskajoren nga Qendra e filialat e saj vazhdoi e përforcuar edhe pas rënies së atij sistemi monist në vitet e 90-a të shekullit të kaluar, po me atë avaz, e keqe kjo që nga disa qarqe të frustruara ende nuk po pushon, duke penguar kështu propagandisht çdo nismë rikthimi të paskajores në standard, madje duke shkaktuar në anën tjetër edhe ndonjë shpërthim ekstrem, siç është fushata e pjesores me –U, punu, për zëvendësimin e pjesores së standardit (toske) –UAR punuar dhe atë të standardit gegnisht, -UE punue.

Së këndejmi, sido që të ketë qenë e do të jetë, në këtë krye të parafundit të këtij punimi, me titull *Metamorfozimi e disa prova ndikuese ndaj konceptit të paskajores nga mit-gogol në zanëmirë orëbekuese për shqipen e natyrshme dhe standardin e saj*, dominojnë këto pesë tema mjaft komplekse:

Së pari, rreth përjetimit tonë ndaj paskajores së mirëfilltë para e nën ndikimin e Konsultës gjuhësore të Prishtinës 1968 dhe Kongresit të Drejtshkrimit 1972.

Së dyti, metamorfozimi ose shndërrimi i mitit “gogol” për paskajoren në zanëmirë orëbekuese.

Së treti, dëshmi që rikthimi i paskajores në standard vjen për të stabilizuar të çorientuarit.

Së katërti, rreth veçorisë së alternativitetit të paskajores së mirëfilltë te tipi i foljeve – UEJ/-UAJ.

Së pesti, dy opsione rreth rehabilitimit të paskajores dhe reformimit të prapashtesës së pjesores së standardit në të mirë të sforcimit dhe njëzimit të shqipes së natyrshme dhe standardit të saj.

Natyrisht nuk do të mungojë as përmbyllja.

(1) Rreth përjetimit ndaj paskajores së mirëfilltë para e nën ndikimin e Konsultës gjuhësore të Prishtinës 1968 dhe Kongresit të Drejtshkrimit 1972

Siç paralajmërohet nga nëntitulli tani do të bëjmë fjalë pak më konkretisht si ndodhi tek ne personalisht rrugëtimi trefazor dhe dy metamorfozor ndaj paskajores së mirëfilltë, nga mendimi neutral para Konsultës së Prishtinës në gogol përbindësh i ndikuar entuziazto-euforikisht nga elaborati i Projektit të Rregullave të drejtshkrimit të shqipes së njësuar letrare (1968-1972) deri në vitet e 80-90-a të atij shekulli dhe ndërkohë shfaqja e simptomave të grykave të ngushta gjatë ekonomimit gjuhësor të shqipes pa paskajore.

Natyrisht do të përpiqemi sa më shkurt t'i shprehim këto përjetime.

1) Përjetimet tona ndaj shqipes para Konsultës gjuhësore të Prishtinës (1968)

Është e vërtetë, se unë në mësimdhënie si mësues nga viti 1952, edhe pse me disa ndërprerje pa fajin tim, që nga fillimi, që nga klasat e ulta deri në klasat e nalta të fillores sipas rasave e mundësive përpiquesha me zbatua shqipen letrare siç e mendoja unë si në Shqipri. Përpiquesha edhe për nga shqiptimi t'i respektoja variantet e të dyja arealeve në mbështetje të gjuhës së shkrimtarit përkatësës. Me këtë jepja me kuptue se gjuha jonë duhet të jetë e orientuar andej nga Qendra (Shqipëria), nga i kishin shkrimtarët. Është e vërtetë, se varësisht nga njësia mësimore që e shtjelloja, qoftë në klasat e nalta të fillores, qoftë në shkollë të mesme, gjuhën time e gërshetoja me gjuhën e autorit krijues. Kështu b.f. një vjershë të Mjedës (Migjenit, Gurakuqit, Shirokës ..., kuptohet edhe jashtë programit përpiquesha me lexue e komentue në shkodranisht (gegnisht), duke i shtuar edhe vargje të Fishtes, ndërsa kur kisha në shtjellim ndonjë vjershë të Naimit (Çajupit, Nolit, Asdrenit etj.) e kishim ose jo në program gjëja shkas, t'ilexojë emocionalisht e t'i komentoja toskërisht. Natyrisht shtoja edhe vargje të tjera më karakteristike, madje edhe ngjashëm improvizojë edhe të tilla që më dilnin nga "thelli". Kjo mund të vërtetohet nga ish nxënësit e mi. Dhe këtë e bëja guximtarisht, pa fshehur emocionet. Për këtë kam pasur edhe pasoja dhe për mendimin tim kishin të drejtë ata të pushtetit jugosllavo-titist që disa herë (7 herë) më patën larguar nga arsimit, ngase vërtet në mësimdhënie nën rogoz nuk shprehja asgjë ndaj patriotizmit jugosllav që ishte detyrë-qëllimi i asaj shkolle, por synoja diçka tjetër...

Me këtë entuziazëm e prita, si shumë të tjerë, atmosferën e krijuar në e pas Konsultës gjuhësore të Prishtinës.

2) Entuziazmi euforik ndaj elaboratit të shqipes së njësuar letrare (1967-1972) dhe ndërkohë shfaqja e simptomave të grykave të ngushta gjatë ekonomimit gjuhësor pa paskajore

Sidoqoftë, e kemi të njohur rastin se si ndodhi që organizuesit e Konsultës gjuhësore të Prishtinës 1968, shfrytëzuan situatën politike në Jugosllavi, kur shqiptarët si me thënë, pa pritë e pa dhe kujtue, ishin lejuar, në pikëpamje kulturo-gjuhësore, të bashkëpunonin me vendin amë, me të cilën pothuaj hermetikisht ishin të ndarë, për 30 vjet e më tepër. Atëherë profesorët tanë në marrëveshje me disa kuadro politikë pa u hamendur shfrytëzuan rastin ta njëzonin gjuhën letrare sipas motos: **Një komb një gjuhë letrare**. Shkurt me i ra, në **Konsultën gjuhësore të Prishtinës e organizuar më 1968** u pranua teksti i Projektit "**Rregullat e drejtshkrimit të gjuhës shqipe**", hartua në Tiranë një vit më parë 1967. Rregullat e atij tekst ishin hartuar mbi bazë toskërishte me

të cilat opinioni ynë gegë në Kosovë e gjithkëndej paraprakisht nuk ishte i njohur, megjithatë, ai drejtshkrim u pranua euforikisht nga studentët e sidomos nga intelektualët si edhe unë që ishim të prekur me burgosje politike etj. Këto rregulla si në Shqipëri do të fillojnë së zbatuari menjëhershëm, duke besuar se vërtet, siç propagandohej, gjoja në ato Rregulla, ishin të inkorporuara edhe të gjitha vlerat edhe të dialektit gegnisht që përdorej te ne si gjuhë zyrtare, vazhdim i *gjuhës së pavarësisë* mbi bazë gegnisht (elbasanishte). Sido që të ketë qenë, jo vetëm në Kosovë po tek të gjitha shkollat shqipe në Jugosllavi, nisi të zbatohet norma sipas tekstit të shqipes zyrtare sipas atij Projekti. Në të vërtetë, edhe pse deri atëherë te ne respektohej, pra, “gjuha e pavarësisë” mbi bazë elbasanishtja, për mua personalisht norma e re paraqiste fare pak ose aspak vështirësi, pasi e kisha të kryer fakultetin e gjuhës shqipe dhe siç e kemi cekur pak më sipër isha i parapërgatur nga dëgjimi fshehtas i Radio-Tiranës, nga studimet e veprave të krijuesve të mëhershme jugorë, por edhe me ndonjë libër bashkëkohor (Fjalori i gjuhës shqipe 1954, gramatika etj.), madje, edhe me ndonjë libër propagandistik që nëndheshëm na binte në dorë. Sido që të ketë qenë, ajo parapërgatitje lidhur me ligjërimin toskërisht më përpara ishte e vetëvullnetshme edhe pse jo pa rrezik për kohën. Dihet se deri atëherë si mësues gjuhe gegnishten e kishim obliguese, ndërsa tashti pas vitit 1968 isha i detyruar të ndryshoja, t’i bëja përkujdesje të veçantë standardit të përbashkët dhe me tërë qenien iu përkushtova mësimit dhe shqiptimit letrar, si në Shqipëri(!). Ç’është e vërteta, si me thënë, që nga orët e para u bëra jo vetëm zbatues fanatik, por edhe shembull militantë për zbatimin me besnikëri të normës së re, Pra edhe për mos përdorimin e paskajores, që ishte pengesa më e madhe për ne e mjedisin, andaj kërkoja rigorozisht sidomos nga nxënësit e kolegët e të gjitha lëndëve mësimore që mos të përdorej fare paskajorja e mirëfilltë. Madje, kundër përdorimit të saj e pata sajuar parullën: “*Fol shqipo, fol me mend, paskajoren mos e përmend*”. Kështu, tashti në shkollë të mesme e kudo, e ndieja obligim të jepja shembull se si duhej përdorur shqipja e përbashkët kombëtare, pa paskajore, sipas normës së re, ngase ashtu përdorej në Amë-Shqipërinë. Aq seriozisht e pata marrë këtë punë, sa që vazhdoja të bëja vetushtrime deri në ndryshimin e timbrit, duke imituar ndonjë profesor a udhëheqës toskë, kuptohet nga Radio Tirana, të cilën tani e dëgjonim gjithsesi më me pa frikë. Kështu atë timbër gjuhësor e përdornim kudo. Kjo u përvetësua edhe nga fëmijët e mi, çka dëshmon fakti, se ime bijë, Floria, për hir të këtij diksioni të dalluar letrar, pati fituar në një konkurs spikerimi në TV-Prishtina, si paraqitëse e programit, ndër 60 e sa shoqe konkurruese, Sidoqoftë, këtë entuziazëm si rutinë e kam vazhduar ashtu edhe pas Kongresit të Drejtshkrimit (1972), aq më tepër kur m’u dha mundësia me i vazhdue studimet pasuniversitare, me korrespondencë, për gradën *megjistër e* ndërkoh edhe *doktor* i shkencave filologjike. Telashet rreth papunësisë e presione të tjera nuk mund të më pengonin në vazhdimin e studimeve. Pikërisht në këtë vakuum papunësimi në vitet e para të ’70-ave pata fatin që si student me korrespondencë t’i dëgjoja ligjëratat nga filologë profesionistë vendës edhe të huaj, nga Beogradi, Novi Sadi, Shkupi e Tirana, ndër këta të Tiranës po veçoj, prof. A. Kostallarin, ligjërues për dy lëndë obliguese dhe prof. E. Çabejn, për një, para të cilëve edhe kemi dhënë provimet. Pikërisht në këtë kohë, i mbetur pa të ardhura për *teprimet* e mia rreth simpatisë ndaj vendit amë e gjuhës shqipe, organet e pushtetit kosovaro-serbojugosllave më *mundësuan* që për bukë goje të familjes të punësohesha, referent në Ndërmarrje për ndërtimin e rrugëve **Partizanski put**, me seli në Beograd, filiala në Prishtinë, dhe së andejmi kalova përkthyes dygjuhësie serbokroatisht-shqip në Uzinën “Amortizatorët”-Prishtinë, ndërmarrje metal-përpunuese kjo me renome në Jugosllavi e Ballkan.

Nuk e pata lehtë me u nda nga arsimi, por megjithatë në këtë Uzinë, pata mundësi që mos të këpusë interesimin për gjuhën shqipe, madje të njihesha më afër e më mirë me hallet e mundësitë aq më tepër *me gjuhën e klasën punëtore(!)* e në mënyrë të drejtpërdrejtë të njihesha

me stilin politiko-administrativ dhe sadopak në veçanti me gjuhën tekniko-teknologjike, me të cilën ballafaqohesha vet si përkthyes, ashtu si edhe punëtorët tanë, serbë e sidomos shqiptarë, të cilët atbotë të ne sa patën fituar të drejtën (në letër) që deri edhe dokumentet e punës dhe të detyrave t'i kishin në gjuhën e vet. Këtu gjeta rastin, madje edhe të kontribuoja në të mirë për mbarë gjuhën shqipe të stilit administrativo-teknik. Dhe vërtet, edhe më parë, por sidomos pas mbrojtjes së temës së magjistrurës vazhdova me u thellue në çështje terminologjike në raport serbokoatisht-shqip e më gjerë. Për këtë dëshmojnë një sërë artikuj të botuar nga kjo fushë në shtypin e ditës e në revistën *Gjuha shqipe*, (Shih te përmbledhja *Çështje të shqipes standarde... (V)*, *Rreth formëzimit të emërimit të njerëzve sipas profesionit...* (tezë doktrate, 2014) si dhe *Fjalor pune (poslovni rechnik)* shqip-serbisht me 8 mijë zëra e nënzëra (2017). Me fjalë të tjera jam përpjekur në radhë të parë në mënyrë të veçantë rreth harmonizimit të termave tekniko-teknologjike në gjuhën shqipe Tiranë-Prishtinë e më gjerë.

Pikërisht në këtë vazhdë: *rreth entuziazmit të paparë ndaj standardit unik të pranuar nga Shqipëria-Nanë*, domosdo imponohej konsultimi i fjalorëve teknikë të gjuhë të tjera, ku paskajorja, ashtu si edhe në serbokroatishte, rusishte, italishte, frengjishte, gjermanishte e deri edhe turqishte, zinte vend themelor në sistemin foljor e emëror (e reflektuar si prejfoljorë) ashtu si edhe te ne. Kështu në fushën e terminogjisë tekniko-teknologjike, edhe pse e pa njohur nga standardi ynë paskajorja jonë shfaqej si mjet-sprovë barasvlerësie themel shumë i përshtatshëm ndaj gjuhëve të tjera. Së këtejmi, siç do shohim në pikën vijuese gjatë punës hasëm raste që për mungesë të paskajores edhe segmenteve të tjera shfaqeshin grykat e ngushta në ekonomimin e gjuhësor të shqipes në krahasim me gjuhë të huaja. Tashti tek unë u shfaq më gjallërisht metamorfozimi i konceptit të pakajores jo më si gogol, por si një diçka e lehtëpranueshme dhe e përqafueshme praktikisht në të mirë për shqipen e natyrshme dhe standardin e saj.

(2) Metamorfozimi ose shndërrimi i mitit “gogol” për paskajoren në zanëmirë orëbekuese

Ç’është e vërteta, gjatë studimeve pasuniversitare dhe punës si përkthyes i dygjuhësisë shqip e serbokroatishtisht, përveç dallimeve sipas natyrës së gjuhës përkatëse, vura re raste lidhur me paskajoren jo aq si shkaktim i grykave të ngushta gjatë ekonomimit gjuhësor në raportin: *shqipe letrare gjuhë e huaj*, sesa paraqitej ajo si mjet konkret shumë i përdorshëm barasvlerës jo vetëm ndaj serbokroatishtes, por edhe ndaj gjuhëve të tjera. Kështu, pasi kjo formë i mungonte standardit, ndërsa në anën tjetër rrethi ynë gjuhësor shërbehej me të, sepse atë nga trashëgimia e kishim të ravijëtzuar thellë në sistemin tonë ligjërimit, madje deri në vitin 1968 e kishim si zemberlek, shtyllë kurrizore, në kuadër të gjuhës shkollore e zyrtare, por që e përdornim edhe në krijimtari letrare e vështrime gjuhësore. Së këndejmi, mungesa e saj ndjehej edhe në gjuhën teknike. Në këtë vazhdë, ç’është vërtetë. gjuha teknike e Prishtinës, edhe pse e përforcuar me përvojat terminologjike shqipe të Tiranës (ngase i kishim në dorë disa fjalorthë të kësaj natyre) për kohën që po flasim ndaj gjuhëve të tjera të kohës ishte shumë modeste, prandaj filluam ta *sforconim* me improvizime kalkëzuese, por edhe me paskajore. Kështu themi, se për të kuptuar elaboratet që edhe në serbokroatishte përktheheshin nga gjuhët e huaja, sidomos te ne nga frëngjishtja (që ne i kishim 2 përkthyes simultantë), sepse nga Franca, kishte inicuar e ndihmuar themelimi i Uzinës në Prishtinë për prodhimin e amortizatorëve për firmën *Pegueot* të saj, andaj edhe terminologjia përkatëse së andejmi imponohej. Dihet fakti se terminologjia teknike ka karakter universal, sepse revolucioni tekniko-teknologjik i takon karakterit të tillë. Ndikimi nga gjuha dhënëse është e domosdoshme, ngase, mjeti i shpikur ose i ofruar vjen bashkë me emrin, por kishte mjaft terma të krijuar më herët që ishin në përdorim dhe që zinin vend ndaj materialit

në shqyrtim, por në raste kur kishim të bënim me procese të reja tekniko-teknologjike bënim kalkëzime dhe për këtë na ndihmonte vetë baza e sistemit të pasur foljeformues të shqipes që vërtet termat e shqipes dilnin mjaft natyrshëm, të cilat i hartonim edhe në bashkëpunim me ekspertë e specialistët nga prodhimi i drejtpërdrejtë etj., emërtime këto që jo të gjitha i kemi përfshi në *Fjalor pune*. Sigurisht si në serbisht e kroatisht ne përpiqeshim me i hamonizue termat në raportin Prishtinë-Tiranë. Por në këtë punë dilnin edhe çështje të veçanta. Kështu, duke respektuar organikat (sistematizimin e vendeve të punës), rifillova ta përdorja paskajoren edhe në bashkëpunim me ekspertë lidhur me skicimet, urdhërat e punës e të detyrave nga vendet e punës për punëtorët nga prodhimi i drejtpërdrejtë e të tjerë. Së këndejmi, m'u lirua dora, paskajoren e mirëfilltë e përdorja më fort si sinonim ose përplotësim konteksti në artikuj të kësaj natyre që i ofroja shtypit, ku paskajorja në tekstet e tilla shpëtonte pa u korrigjuar. Zakonisht paskajoren e përdorja në trajtën gegnisht si trajtë përforcuese ndaj sinonimeve që ofroheshin nga norma e shqipes në fuqi. Për përdorime të tilla të paskajores nuk pata marrë kritika, përkundrazi artikujt e tillë vlerësoheshin pozitivisht deri edhe nga prof. Kostallari (*punëtori- oficinë etj.*).

Me fjalë të tjera, përkundër faktit se vazhdonte të trumbetohej se me trajtat e lidhore, dhe të paskajores së dytë mbulohej tërë autonomia semantike e paskajores së mirëfilltë, konceptualisht arrita të vërtetësoj se kjo nuk ishte e mjaftueshme, andaj gjithsesi dilte i nevojshëm përdorimi i paskajores së mirëfilltë, andaj për këtë munda t'i përcaktoja këto nënfusha semantike:

E para, si trajtë përfaqësuese dhe si barasvlerës i plotë ndaj gjuhëve të njohura europiane e më gjerë,

E dyta, në shprehje lapidare, fjalë të urta e shprehje frazeologjike, të cilat ishin filozofi me vete, me të cilat shprehej dhe shprehet abstraksion i lartë gramatiko-mendësor, pasuri kjo e pambulueshme me mjete të toskërishtes, andaj logjikisht e pragmatikisht as që mund të mohohet një e drejtë e tillë përdorimi shprehjësore me paskajore.

E treta, në krijime letraro-artistike, duke pasur parasysht deri krijimet autoriale të shprehura edhe me paskajoren e mirëfilltë të poetëve e shkrimtarëve doajenë kombëtarë, dukuri kjo, të cilën fundi i fundit e mbron universalja *litentia poetica* dhe

E katërta, përdorimi i paskajores në sinonimi, sepse fjalët sinonime jo vetëm e bëjnë më joshëse shprehjen, por, sidomos në terminologjinë teknike, e pasurojnë gjuhën, sepse fjalët e tilla automatikisht marrin kuptime të diferencuara dhe kështu pasurohet fondi leksikor, përndryshe injorimi i paskajores, përkatësisht i pjesores së saj në funksione përkatëse sinonimike nënkupton gjithsesi vetëvarfërim të gjuhës.

Në këso momentesh tymnaje luftrash ideshë në vetvete, në njërin anë nevoja dhe në anën tjetër ngarkesë e pashkarkuar nga entuziazmi në të mirë njëzimit të shqipes letrare edhe pse pa paskajore si në Shqipri dhe njëherazi me logjikën e shëndoshë në këtë vorbulli alternativash fillova të pyesja edhe eprorët e mi gjuhësor nga institucionet, askush nuk donte të dëgjonte arsyetimet rreth rikthimit të paskajores në përdorim. Shfrytëzova një rast dhe këto nënfusha lidhur me të drejtën e përdorimit të paskajores së mirëfilltë në standard, pasi nuk kisha mundësi tjetër, si muhabet rruge ia shpreha prof. Kostallarit, i cili më dëgjoi me vëmendje madje si duket këtë zgjdhje si ide e kishte pasur mungesë, ai jo vetëm më dëgjoi me vëmendje, por edhe kërkoi prej meje që sa më parë të shkruaja, ngase e kuptonte mirë vlerën e paskajores të mbetur jashtë standardit, sipas tij me fajet e kolegëve gegë. Më kujtohen fjalët e tij të fundit: "*Qenka mirë, t'ua marrim nga goja!*".

Fill pas kësaj bisede, unë fillova me grumbullue material dhe ta përpunoja më thellësisht këtë temë dhe kur m'u dha rasti, e futa si pikë diskutimi (ashtu sinaivisht) në të mirë të rikthimit të paskajores në standard, më 1992 në Konferencën shkencore në Tiranë, që i kushtohej përvjetorit

të Kongresit të Drejtshkrimit 1972, kur mjerisht prof. A. Kostallari nuk ishte më, ndërsa nga të tjerët nuk hasa në mirëkuptim, por detyrën që e mora si obligim nga prof. A. Kostallar e kreu pa humbur shumë kohë, me paraqitjet me shkrim para opinionit në vitete e '90-a të veprës *Çështje e shqipes standarde...* 1, Pr. 1997 dhe *Paskajorja çështje e shqipes standarde (vlerësim sinkronik)* Dardania sacra, Shtufi, Prishtinë 2000,

Nga vështrimi që u kam bërë rregullave ose rregullsive të sajimit të shtyllave themelore të standardit të sotëm mbi bazë të dialektit toskërisht (drejtshkrimit, gramatikës e fjalorit standard) të punuara apo të dirigjuara me direktiva politike partiake, para, në e pas Kongresit të Drejtshkrimit 1972, pa respektuar ligjshmërinë historike e aktuale të pranisë së paskajores së mirëfilltë, kam vërejtur anë pozitive, por edhe shumë mangësi në të tria këto shtylla. Për anë pozitive, nuk kam nevojë të flas, sepse vetë ekzistimi i gjuhës së njëzuar standarde në plan kombëtar tash mbi 70 vjet, përkatësisht 50 (2021 ndaj 1945./1968) flet mjaft, ndërsa për mangësi, me qëllim perfeksionimi të tyre, kam filluar me folë me shkrime që para 30 e sa vitesh dhe deri më sot. Për këtë flasin përveç disa artikuj e vështrime edhe tash 15-17 vepra të botuara e në dorëshkrim, ku kemi rrahur tema me interes, qoftë nga fusha e drejtshkrimore, qoftë nga ajo tekniko-terminologjike e shkencore, si dhe në veçanti rreth fjalëformimit të sistemit foljor si edhe atij emëror (prejpjesorëve), po në mënyrë të veçantë kam bërë fjalë rreth mungesës së paskajores së mirëfilltë në standardin e sotëm të shqipes. Ndër të tjera. kam cekur se paskajorja e mirëfilltë si formë themelore ndërlihet faktikisht me strukturën semantike e fjalëformuese të çdo tipi foljor dhe së andejmi edhe të atij emëror në kuadër të sistemit ligjërimor të shqipes së natyrshme.

(3) Dëshmi që rikthimi i paskajores në standard vjen vërtet si zanëmirë për të stabilizuar të çorientuarit

Me fjalë të tjera pa paskajoren kokë nuk ka analizë të qëndrueshme të sistemit eptimor të shqipes, Lidhur me këtë po i shtrojmë si provë dy shembuj, konkretisht rreth fjalëndërtimi të fjalës *shqiptar* dhe prejadhjes së mbiemerit *i trullavtë*.

1) Rreth fjalëndërtimit të emrit *shqiptar*

Rrerh fjalëndërtimit të emrit shqiptar pothuaj në të gjitha burimet që konsultuam mbizotëron mendimi ndër studiuesit se fjala **shqiptar** ndërtimisht vjen nga ndajfolja **shqip** me nocion gjuhe *flas shqip*, madje përmendet edhe folja *shqipoj* si mundësi (Majeri) që si rrjedhojë e saj është përfutur emri *shqiptar*.

Për mendimin tim, pikërisht për mungesë të anashkalimit të paskajores në analizë ky interpretim nga studiuesit tanë të sotëm mbështetur qoftë në ndajfoljen *shqip*, qoftë në foljen *shqipoj* nuk del i shpjeguar drejt. Për një interpretim cilësor të kësaj çështjeje aksiomativisht duhet pasur parasysh këto dy komponente:

së pari, fjala **shqip**, si fjalë e vjetër njërrokëshe, me origjinë nga protoshqipja, sigurisht e krijuar me qinda vjet para se të dalë si ndajfolje te Buzuku, duhet kuptuar se ishte polisemantike. Pra kishte funksion emri, mbiemeri, e sigurisht edhe folje e ndajfolje. Ajo, pse te Buzuku u ndesh si ndajfolje ishte rastësi.

së dyti, duke u mbështetur në sistemin fjalëformues të shqipes së sotme, sistem ky që ishte ravijëzuar qysh në periudhën kur shqipja identifikohet si gjuhë e mëvetësishme, d.m.th. shekuj para veprës së Buzukut dhe që ende si sistem eptimor vazhdon së funksionuari, kontatojmë lehtë se fjala **shqip** në rastin konkret të fjalëformimit ishte *në funksion të foljes e cila shërbente siç*

shërben edhe sot si temë prodhuese fjalëformuese e veçantë, andaj nga ajo (folja) shpjegohet qartë edhe emri **shqiptar** edhe folja **shqipoj**, por jo vetëm këto. Së këtejmi, sipas sistemit eptimor ekzistues të trashëguar po e vëmë në sprovë fjalë-foljen **shqip me shqipë** në funksion të temës prodhuese emër- e foljeformuese:

Së pari, temëprodhuese e sistemit emëror:

SHQIP- : *shqip + TAR shqiptar, SHQIP+ni Shqipni, shqip+ri; Shqipri shqip+O shqipoja, shqip+i shqipi, shqip+e shqipe shqip etj. .*

Së dyti, formim foljesh:

Konstatohet se përveç foljes **shqip me shqipë** si krjim bazë, që është përfitim pa ndajshitesë ose me zeroprashtesë nga kjo folje në funksion si *temë prodhuese*, janë formuar apo janë në prirje formimi, siç e lejon struktura e sistemit eptimor edhe shembujt si më poshtë:

SHQIP- shqip me shqipë krijim bosht: “**flas shqip**” ; **me shqipë – me folë shqip.**

derivatat:

1. shqip + **OJ shqipoj me shqipue**, veproj me fjalë shqipe;
2. + **TO shqiptoj me shqiptue**, artikulloj me zë fjalët shqipe;
3. + **RO shqipëroj me shqipërue**, përkthej fjalën e huaj në shqip;
4. + **RRO shpërroj me shqipërrue**, d.m.th. përforcoj artikulin e fjalës shqipe me qëllim;
5. + **LO shqipëloj me shqipëlue**, veçori e gjuhës së fëmijëve;
6. + **ZO shqipëzoj me sbqipëzue**, bëj shndërrim fjalësh të huaja në shqipe;
7. + **OS shqipos me shqiposë** flas shqip si me theks jo origjinal;
9. + **LLO shqipëlloj me shqipëllue** d.mth flas keq shqip;
10. + **AV shqipav me shqipavë** shqipflas. keq sa më s’ka;
11. + **NO shqipnoj me shqipnue**, me veprue shqipnisht, relaksueshëm me fjalë shqipe.

Pra, vetëm te folja **me shqipë** (ngase trajta **shqip** del homofomë me emër, ndajfolje) fle prejardhja ndërtimore e emrave **shqiptar, Shqipni Shqipëri etj.**, si dhe krjimi në perspektivë i foljeve të reja kuptimisht të specifikuar sipas nënfushave të caktuara semantike, të sipërcekura etj.

Ndërkaq, sa i përket përmbajtjes etimologjike të fjalës **shqip shqiptar** mendoj se duhet pasur parasysh kontanimit semantike të tre faktorëve : 1. lëndë (objekt) 2. ndiesi (emocionalitet) dhe veprimsi (areali dhe veprimtaria), (Për këtë më në hollësi e gjerësi, Shih në internet, N. Veselaj, *Injorimi i gjuhës shqipe* 3.)

2) Rreth prejardhjes së mbiemrit *i trullavtë*

Në një punim të një studiuesi tonë me emër, me gradë dhe me pozitë të lartë, ndesha që mbiemri, *i trullavtë* në shqipe u konsideruaka huazim nga serbishtja(!). Ne siç do ta sqarojmë këtë konstatim e quajmë të gabueshëm, edhe pse vërtet në serbishte ekziston mbiemri në trajtën *truljav*.

Sidoqoftë, para se ta sqarojmë këtë që e thamë dëshirojmë ta bëjmë me dije opinionin se edhe për shpjegimin rreth kësaj çështjeje, siç do të shohim, patjetër do të na ndihmojë paskajorja e mirëfilltë. Kështu themi, sepse mbiemri *i trullavtë* është prejpjesor. Siç po shihet këtu kemi bëjmë me raporte ndërhuazuese serbisht-shqip dhe pikërisht rreth këtij raporti ndërhuazuar tërbeq vërejtje që studiuesit tanë, ndoshta për arsye subjektive nën ndikimin e kushteve politike por

edhe nga mospuna e shkurtpamësia e vet, i kanë mbivlerësuar huazimet e serbishtes (sllavishtes) ndaj gjuhës shqipe, ndërsa ato të shqipe ndaj serbishtes i kanë neglizhuar, siç ka ndodhur edhe lidhur me formantin –AV si prapashtesë foljeformuese identifikuese e shqipes.

Po i kthehemi tani zbardhjes së rastit **i trullavtë** të shqipes ndaj *truljav* të serbishtes dhe këtë po e bëjmë në dy pika:

Së pari, ndërtimisht në raport me serbishten nuk ndryshon vetëm shkronja ll i trullavtë që në serbishte del l (lj) truljav po ndryshon kuptimi e motivimi. Kështu në serbishte kjo fjalë nuk qëndron e fortë në kontekst përdorimi, ngase sipas fjalorit normativ (Shih edhe FSSH 1974, dhe Reçnik ... 6, 316) në vend të mbiemrit **truljav** rekomandohet përgjegjësi **odrpan dronjav**, që në shqipe kanë kuptimin *leckaman*, ndërsa për foljen **truliti** rekomandohet **trunuti** me kuptimin në shqip **me kalbëzue, kalbëzot**, gjithsesi jo me kuptimin që ka mbiemri i trullavtë në shqipe: **me u trullavë, me u hutue nga mendj, nga truri**. Pra përveç që ndryshon kuptimi i mbiemrit **truljav** ndaj foljes **truliti**, por edhe me emrat *truo trulo* edhe fig. tregohet *diçka e pavlerë, diçka e turpshme* moralisht. Pra dallim shumë i madh ndaj kuptimin që ka mbiemri i *trullavtë* në shqipe.

Së dyti, në shqipe motivimi vjen nga emri **tru truri** mb. **trunor**, sigurisht fjalë me prejardhje shqipe, ndërsa ndërtimisht kjo fjalë si mbiemër **i trullavtë** shpjegohet: **i+tru+LL+AV+TË**, që me shikue pak më thellë, sipas prejardhjes ky mbiemër është prejfoljor më saktë prejpjesor nga folja **trullav, me trullavë**. Po si shpjegohet ndërtimi e kuptimi i kësaj foljeje? Në Gegni e kemi me lehtë me kuptue nga e folmja jonë se ata që mbështeten në konsultimin fjalorit standard, sepse ne e kemi në përdorim aktiv foljen **trullav me trullavë**, edhe atë **trulloj me trullue** të formuar tru+LLOj si dhe mbiemrat mbi këtë bazë: i trulluet i trulluem, i trullueshëm, trullç, që të gjithë mbiemrat si dhe folja kuptimisht motivohen nga emri **tru truni (truri)**, emër ky që qenka foljezuar me prapashtesën pejorative **-LLOj**, **trulloj me trullue**. Kështu nga emri **tru** si temëprodhuese + LLO prapashtesë foljeformuese përbërë LL+O është krijuar folja **trulloj me trullue**, me u trullue. Shkencërisht është konstatuar se prapashtesa **-LLO** është njëra nga 28 prapashtesat foljeformuese të gjuhës sonë e grupit më prodhimtar të foljev e më –O, që me këtë prapashtesë (LLO) në FGJSSH ndeshim mbi 30 folje aktive në shqipen e sotme dhe që funksionalisht jo vetëm priren, por në të vërtetë historikisht dalin të specifikuar për të shprehur një nënfushë semantike të natyrës keqësuese gjithsesi jorelaksuese, siç ishte edhe folja *shqipëlloj*, e cekur te foljezimi i fjalës **shqip: shqipëlloj me shqipëllue (flas, shqiptoj keq)**. Së kërndejmi pa e hequr këtë elementin LL+O pejorativ në shqipen standarde është sajuar po me këtë kuptim folja **trullos (tru+LL+OS)**. Ndërsa në shembullin tonë në shqyrtim del ndërtimi **TRULLAV tru+LL'+AV trullav me trullavë, me u trullavë**. Në gjuhën shqipe kemi të shënuar edhe një folje me kuptim të ngjashëm **trunjëzot me trunjëzue**, me kuptim rraskapitje (lodhje truri), nuk di a mund ta ndërlihet qartë me motivim truri, trullavje, trullosje, por dihet me siguri se assesi nuk mund të ndërlihet me kuptimin e foljes serbishte *trunuti* (me kalbëzue) ose fig. *i molisur nga vuajtja*, apo jo?!

Para se ta mbyll këtë sqarim bëj me dije opinionin se nga studimi që i kam bërë kësaj teme “*Rreth identifikimit të formantit -AVsi prapashtesë e specifikuar foljeformuese në shqipe*” (Shih në internet dhe te libri *Çështje të shqipes standarde ...III*, f.209-248, Prishtinë 2017) dhe pse jo shterrueshëm e kam trajtuar raportin e formantit prapashtesor fjalëformues **-AV** në gjuhët shqip-serbisht dhe veç tjerash, kam arritur në këto përfundime:

1. Formanti –AV ka origjinë parasllave, por ka përdorim në të dyja gjuhët serbisht e shqip.
2. Në serbishte merr pjesë kryesisht në formim mbiemrash, ku kjo trajtë nuk del parësore, ndërsa në shqipe merr pjesë kryesisht **në formim foljesh**.

3. Në shqipe ka temë të qartë motivuese, mbulon fushë të qartë semantike të specifikuar të natyrës pejorative të shkallës më të lartë dhe paraqet model të qartë fjalëformues me prodhueshmëri të pakufizuar shumimi, gjë që në serbishte nuk e ka.

Po përfundoj se edhe paskajorja e këtij tipi foljesh si **me trullavë** trullosje ashtu si edhe me trullue të gjuhës sonë nuk na sjell dije me trullojë e trullosje po dije me **trushtojë**, që na freskon trurin e mendjen për të njohur më mirë dhe më të plotë optimisht sistemin foljor e emëror të gjuhës sonë, mjerisht, ende të pa njohur, kuptohet të pastudiuar nga gjuhëtarët tanë ortologë profesionistë, apo jo?!

Sidoqoftë, studiuesit duhet të zbardhin edhe më tej formimet me AV dhe të mbrojnë shkencërisht formimet autoktone shqipe jo t'ua falin të tjerëve, apo t'i hedhin në pus pa fund, siç qe hedhur dhe ende qëndron e panxjerrë zyrtarisht shtylla kurrizore e sistemit themelor eptimor emëror e foljor të gjuhës sonë: **paskajorja e mirëfilltë me + pjesore**, pa të cilën, pa pjesoren e shkurtë të saj nuk mund ta njohim tërë pasurinë e gjuhës sonë të krijuar me shekuj, apo jo?!

Gjithsesi paskajorja është ajo që na ndihmoi dhe na ndihmon në zgjidhjen e problemeve të shumta si këto, siç e pamë e do të shohim të jetësuar konkretisht te shembuj të tillë në vijim e tutje.

(4) Rreth veçorisë së alternativitetit të paskajores së mirëfilltë të foljet e tipit –UEJ/-UAJ

Një ndër temat më pak ase aspak e studiuar, për mendimin tim, është edhe veçoria e elternativitetit të paskajores së mirëfilltë në tipin e foljeve më –UEJ/-UAJ të gjuhës shqipe. Kjo ka ndodhur, sepse paskajorja e mirëfilltë, pronë e gjuhës globale shqipe, me pjesoren e vet të shkurtë dhe të zgjeruar ende nuk është ribërë pronë e standardit të gjuhës shqipe. Pra qëllimi i kësaj teme është që studimet mos të mbështeten vetëm në pjesoren e zgjeruar të standardit, por të përqendrohen në mënyrë të veçantë në paskajoren e mirëfilltë, me theks të veçantë në pjesoren e shkurtë të saj. Sidoqoftë, tashti këtë problematikë sipas titullit, po e shtjellojmë në dy pika:

së pari, rreth shtrirjes dhe alternativitetit të paskajores, përkatësisht të pjesoreve të saj në të tipin e foljeve me –UEJ/-UAJ dhe

së dyti, rreth veçorive formëzuese fjalëformuese, emrave të prejardhur nga ky tip foljor.

1) Rreth shtrirjes dhe alternativitetit të paskajoreve të foljeve më -UEJ/-UAJ në gjuhën shqipe

Për mos me humbë në probleme të shumta komplekse, që shtrohen rreth kësaj teme, para se të japim shembuj konkretë të paskajores si trajtë përfaqësuese nga tipi i foljes në trajtim, po sqarojmë apo rikujtomë faktin se në *Gjuhën e Pavarësisë* (me elbasanishten simbol), edhe pse folja e variantit më -UAJ ishte e lirë në përdorim, atributin e standardit të këtij tipi foljor e gëzonte fundorja e trajtës më –UEJ, ku mbizotëronte edhe paskajorja e mirëfilltë si trajtë përfaqësuese në përdorim si dhe trajta e shkurtë e pjesores, ndërsa pas LDB, pas përjashtimit të paskajores nga standardi, del e standardizuar vetëm varianti më –UAJ, **shruaj shkruar** pa paskajore **me shkru** dhe pa pjesoren **shkrue** sidomos në zgjedhim foljesh.

Nga trajtimi që i kemi bërë këtij tipi foljor nga aspekti i shtrirjes dhe përdorimit më parë kemi kontaktuar se në FGJSSH 1980, ishin të regjistruar gjithsej 21 shembuj të foljeve më –UAJ, ndërsa me derivate i afroreshin numrit 30. (Shih: *Rreth formëzimit të emërtimit të njerëzve sipas profesionit në gjuhën shqipe*, Prishtinë 2014 f. 156- 160). Ky tip foljesh në raport ndër dialektor

karakterizohet, jo vetëm me ndryshim fundoresh në njëjësit e dëftores -UAJ/-UEJ, por edhe për formimin alternativ të pjesores, përkatësisht të paskajores, formuar me pjesoren e shkurtë me -UE fundore, por edhe me -UA: **me shkruë /me shkrua** (kujto Rugovë, Malësi, mbase edhe Toskëri!), po edhe me pjesore të zgjeruar në të dy dialektet: **(me) shkruem/me shruen – (me) shkruar**. Pa llogaritur propozimin e entuziastëve vetëm me fundoren -U me punu, me shkru (!)

Sidoqë të jetë e të ketë qenë, ne tani po i paraqitim si grup shumicën e **trajtave alternative** të paskajores të këtij tipi foljor që si trajta përfaqësuese i ndeshnim në të kaluara dhe si i ndeshim në gjendjen e sotme në të folmet e gegnishtes e përgjithësisht. Kështu:

Së pari po paraqesim shembuj të paskajores me pjesore të shkurtë (me -UE me shkruë, e -UA me shkrua, përkatësisht - j/TË fundoreose -ueJTËë me shkruëjtë, -uajtë me shkruaJTË) dhe

Së dyti shembuj me pjesore të zgjeruar (-ueN/-ueM me shkruen/me shkruem e -uaR me shkruar(!), përkatësisht - jt/-UN me shkruëjtun e -UR me shkruajtur). Pa hyrë në versione me shkrojtur, me shkrumun me shkrnun

1) Shembuj sipas pjesores së shkurtë:

/gegenisht– toskërisht nga dy alternativat/

1) *me shkruë, me shkruëjtë - ma shkrua, me shkruajtë. 2) me blue me bluejtë - me blua me bluajtë, 3) me shque, me shquejtë -me shqua me shquajtë, 4) me shue, me shuejtë - me shua me shuajtë /, 5) me true, me truejtë - me trua me truajtë, 6) me drue, me dru me druejtë - me drua me druajtë 7)) me krue me kruejtë - me krua me kruajtë/, 8) me pague, me paguejtë - me pagua / me paguajtë, 9) me rrue me rruejtë -me rrua me rruajtë/, 10) me lue me luejtë - me lua, me luajtë11) me vlue /me vluejtë -me vlua,me vluajtë. 12) me gjue, me gjuejtë - me gjua me gjuajtë / 13)me hua(jë) /me huajtë, 14) me tëhuejtë/ me tëhuejtë - me tëhuajtë,*

Është realitet që dyzanorshi -UE në raste ndeshet i redukuar në -U, pothuaj në të 14 rastet po kjo formë nuk ishte e pranuar në standardin e gegnishtes, por megjithatë ndeshet në praktikën tonë ligjërimore.

2) Shembuj sipas alternativës me pjesore të zgjeruar:

a) alternativa e parë: *me shkruem/me shkruen - me shkruar (për të shkruar); me bluem/me bluen – me bluar, me luen - me luar, e kështu me radhë, vlen për të gjithë 30 shembujt;*

b) alternativa e dytë: *me shkruëjtun – me shkruajtur, (për të shkruajtur) me bluejtun - me bluajtur me luejtun - me luejtur, e kështu me radhë, vlen për të gjithë 30 shembujt.*

Siç po shihet pa hyrë në versione të tjera, vetëm nga shembujt e më sipërm **nën 1)** nga standardi injorohen mbi 50 paskajore, përkatësisht pjesore të shkurta të paskajores. Ndërkaq nga shembuj **nën 2)** injorohen gjithashtu mbi 50 shembuj të paskajores me + pjesore të zgjeruar në të dy dialektet, kështu mbesin jashtë normëzimit mbi 100 paskajore të mirëfillta sipas 4 alternativave, përkatësisht 8 alternativave nëse llogaritet ndryshimi sipas dialektit përkatës.

Kështu, pra, edhe sot në situata të ndryshme (historike gjuhësore, letrare artistike), varësisht nga konteksti mund të manipulohet me afro 100 shembuj paskajoresh me+pjesore në 8 alternativat vetëm të tipi të foljeve më -UEJ/-UAJ, pa llogaritur foljet e tipave të tjerë që gjithsesi janë pronë e sistemit fjalësor të gjuhës së sotme shqipe, dhe aq më tepër i takojnë fondit të gjallë ligjërimit të saj, por nuk i pranua standardi, me të drejtë a pa të drejtë, kjo tashmë po dihet, apo

jo?! Sa del absurd ky mospranim le të vlerësohet. Nuk dimë që kështu të ketë ngjarë në ndonjë gjuhë tjetër të botës të mohohet burimi i ekzistencës së 100 e sa emrave. .

2) Rreth veçorive formëzuese e emërformuese nga ky tip foljor

Ne kur përmendëm fushën semantike të paskajores të tipit foljor, përmendëm edhe fushën fjalëformuese, ngase paskajorja del e implikuar edhe në fushën e fjalëformimit dhe të kuptimit me pjesoren e vet, qoftë të shkurtë (në emra sidomos), qoftë të zgjeruar (në mbiemra e emra kryesisht të paranyjzuar). Sa për konkretizim nga folja *shkruaj me shkruë*, sipas alternativave do të paraqitim emërformimin dhe në pikën tjetër japim disa sqarime që na imponohen rreth këtij fenomeni.

1. Shembuj konkretë emërpërftimesh nga aktualiteti:

a) Nga pjesorja e shkurtër:

a. alternativa e parë: **me shkruë** (**shkruej**: *shkrojë-a, shkruës, shkruese, shkrim, shkrimtar, shkrimtare, shkrimtari, shkruësi, i shkrueshëm e shkrueshme, përshkrim, i përshkrueshëm; shkronjë, shkronjës. etj.*

b. alternativa e dytë **me shkruëjtë**: *shkruejtës, shkruejtësi shkruejtje; shkrojtës shkrojtje.*

b) Nga pjesorja e zgjeruar në të dyja alternativat:

a. gegnisht: *shkruejme,; të shkruemit; të shkruejtunit.*

b. toskërisht. *shkruarje të shkruarit; e shkruajtura, të shkruajturit; e shkrojtur,*

Si rrjedhojë, vetëm nga pjesorja e shkurtë e gegnishtes (shkrue / shkruejtë) nga të dy alternativat ndeshim këta shembuj:

shkrojë, shkrojës, shkruës, (shkruës vegël), shkruese, (shkruese mjet), shkruësor,shkrimtore, shkrim, shkrimtar, shkrimtare, shkrimtari, shkruësi, i shkrueshëm e shkrueshme; shkruejtës, shkruejtje, shkruejtësi - gjithsej 15 (12+3) shembuj

Siç po shihet pjesorja e standardit (toskërisht) nuk e ka aftësinë fjalëformuese si ajo e gegnishtes.

2. Edhe tri sqarime imponuese si shtojcë:

E para, të gjithë këta 14 shembuj, në mungesë të trajtave të pjesores së shkurtë, toskërishtja (letrarishtja e sotme) i pranon emrat nga pjesorja e shkurtë e paskajores së gegnishtes, të cilën nuk e njeh(!). A nuk është anomali e tolerueshme apo e patolerueshme kjo? Madje në pikëpamje fjalëndërtimi, fjalëformimi dhe fjalëkuptimi nuk di si mund të arsyetohet insistimi që të cungohet diftongu –UE në –U, tipi **me shkruë** – për të dy dialektet, pa menduar në strukturën gjalluese fjalëformuese të tipit të foljeve më –*O (tema me –UE fundore, tipi, shkrue shkruës, mësue mësues. Gjithsesi kjo vërejtje të kihet parasysh. Ndërkaq nga pjesorja e shkurtë dhe e zgjeruar toskërishte, letrarishtja e sotme pothuaj nuk e ka asnjë përftim të veçantë fjalëformues, sepse të gjitha formimet paralele si barasvlerës janë marrë nga vetvetja, nga protogegnishtja, apo jo?

E dyta, sidoqoftë, po rumbullakësojmë se janë afro 100 formime paskajore alternative mbi të njëjtën rrënjë të foljes së tipit përkatës, po aq e më shumë dalin emra e mbiemra të formuar nga pjesorja e shkurtë e paskajores së gegnishtes, ku mund të thuhet se toskërishtja e sotme e normëzuar, nuk merr pjesë fare, prandaj duhet pasur në konsideratë se kjo pasuri e gatuar nga brumi i paskajores së mirëfilltë të gegnishtes gjatë shekujve si fjalë të gatshme po i dhurohet fondit të standardit të shqipes së sotme, i cili amën e tyre: paskajoren e mirëfilltë, nuk e njihka(!) Vallë, mund të quhet ky paradoks lëshim patologjik, apo jo?!

E treta, dihet fakti, se çdo gjuhë e zhvilluar kombëtare shfrytëzon sinonimet dhe rastet alternative si pasuri, siç, fatlumnisht gjuha jonë i ka brenda vevetvetes, të cilat në përdorim e sipër

tregojnë vitalitetin e saj. Së këndejmi, nga shembujt që u paraqitën këtu apo mund të paraqiten sipas sistemit gjallues, secila fjalë varësisht nga destinimi fiton autonomi kuptimore dhe kështu pasurohet gjuha, po nëse ajo pasuri neglizhohet, atëherë çfarë mund të thuhet për perpektivën e asaj gjuhe?!

Këtë fakt po e theksoj në mënyrë të veçantë për t'ua kujtuar standardologëve tanë, nëse nuk e dinë, se si në këto raste domosdo identifikohet funksioni i veçantë i paskajores së trajtës përkatëse në fushë të përfaqësimit, fjalëformimit e të kuptimit foljesor të gjuhës shqipe, prandaj duhet të zgjidhet paradoksi. Mos vallë, vetëm pse janë forma paskajoresh të mirëfillta të gegenishtes, krijimet e tilla nuk i njihka standardi i sotëm mbi bazë të toskërishtes e ai standard quhet gjuhë e njësuar letrare kombëtare, apo jo?! Është kjo marri, apo përtej marrisë?! Madje aq edhe më paradoksale del sfida për standardologët se krijimet e tilla, apo konceptet e tilla nuk mund të zëvendësohen assesi me mjete të standardit të sotëm.

Sidoqoftë çdo përfitim i secilës fjalë mund të shërbejë si pasuri reale ose edhe mund të shërbejë si mjet rezervë. Kështu, p.sh., fjala shkruet përdoret për disa nocione, fjala sbkruejtës a shkrojtës qëndron në rezervë që mund të shfrytëzohet për ndonjë koncept të ri, apo jo?!

Po përsëris me theks të veçantë se rastet e tilla (paskajorja dhe fjalët e preardhura mbi këtë bazë) nuk janë byk, po janë copa buke nga kokrra drithi të brumosura gjuhësisht në magjen historike e aktuale të të folmeve popullore me të cilat është ushqyer, po ushqehet dhe mund apo duhet të ushqehet për jetë e mot ligjërimi shqip në të gjitha trevat shqipfolëse dhe gjithsesi kjo pasuri duhet të vlerësohet dhe të inkorporohet e sistemohet në vendin që i përket sipas normatizimit përkatës të shqipes së natyrshme.

Së këndejmi, kush qenka fajtor, pse dikush nuk pati kohë as ide me i trajtue si duhet edhe këto çështje që ndërlidhen edhe me paskajoren e mirëfilltë të shqipes, ndërsa pati kohë me krijue bllofe gogolëzuese, se gjoja rikthimi i paskajores qenka rrezik për standardin e gjuhës shqipe kombëtare dhe për harmonizimin e shqipfolësve ndërkoenizues?

(5) Dy opsione rreth rehabilitimit të paskajores në të mirë të sforcimit dhe njëzimit të shqipes standarde

Meqë tashti po jetojmë në një periudhë liberalo-demokratike ku çdo opSION mund të shprehet lirshëm, edhe ne pikërisht rreth dukurisë së cekur në titullin e kësaj pjese, gjithsesi në të mirë të sforcimit dhe njëzimit të shqipes standarde me rehabilitimin e paskajores në standard, do të shprehim opinionin tonë edhe rreth këtyre dy opsioneve:

Së pari, ilidhur me pandehmën: cungimi i fundoreve të pjesores së standardit –UAR dhe -UE në -U si zgjidhje kompromisi rreth njësitimit të shkrimit të pjesores së të dyja koineve, tipi *me punue* dhe *punua*, duke i zëvendësuar me trajtën **(me) punu**.

Së dyti, rreth rehabilitimit të paskajores në standard dhe reformimit të pjesores së standardit –UAR në -UA, sipas modelit -UEM/-UEN në -UE të kryer më parë nga gegnishtja, gjithsesi në të mirë të sforcimit dhe njëzimit të shqipes së natyrshme dhe standardit të saj.

1) Rreth pandehmës cungimi i të fundoreve të pjesoreve -UAR/-UA dhe – UE të standardit në U si kompromis lejim-kthimi të paskajores e pjesores së shkurtë në standard, tipi punu me punu(!)

Siç po shihet nga titulli i kësaj pjese e nxjerr në diskutim nismën, “Përdorimi i pjesoreses së tipit në -U: **punu, me punu**, si kompromis lejim-kthimi të paskajores e pjesores gege në standard”(!), e ndërmarre dhe e vënë në zbatim-qarkullim, jo pa efekt nga një grup gjuhëtarësh

të rinj entuziaztë dhe jo pa perspektivë që në krye ndër shokë, si inicues, me sa di, është z. Agim Morina, po në përdorim e propagandim të kësaj forme secili del më i zellshëm se tjetri, të cilët edhe pse njohës e studiues të gjuhëve të huaja, rreken të kontribuojnë në të mirë të shqipes amtare. Kështu duke ndërë mungesën e njëherazi nevojën për pajisjen e shqipes me paskajoren e mirëfilltë, formë-mënyrë kjo funksionalisht e barabartë me gjuhët e zhvilluara të Europës e të botës, dhe duke parë se riintegrimin e saj në standard po e kundërshtojnë energjikisht pa të drejtë disa standardistë kapës e mbrojtës fanatikë të standardit pa paskajore mbi bazë toskërishte nga Qendra, jo vetëm me prejardhje jugore, si dhe duke parë se pjesorja, përkatësisht paskajorja e mirëfilltë me+pjesore e shkurtë, përdoret masivisht në disa treva gjithandej Shqipërisë dhe më gjerë, madje jo vetëm në versionin letrar të tipit *punue me punue* gegnisht, përkatësisht *punuAR* toskërisht por edhe në versionin **punu me punu**, prandaj së këndejmi, duke u mbështetur në parimin e ekonomizimit gjuhësor që praktikohet në studim-zhvillimin e gjuhëve, parapëlqyen trajtën më të shkurtë **punu me punu** si zgjidhje që kjo trajtë të integrohet në standard për të dyja koinetë dhe ja, ndër të tjera si e shpjegon nismën inicuesi z. A. Morina:

*Ideja asht që nëse veriori nuk mund me heq dorë prej paskajores dhe as jugori prej rotacizmit... si zgjidhje ka dalë një pjesore e shkurtë **punu me punu** ... Kjo asht parandehje e jemja që kjo pjesore e shkurtë edhe në koncept paskajoreje me kontakte të vazhdueshme po përhapet edhe ndër jugorët.... së këndejmi të shërbejë, kjo veçori si çelës për zgjidhjen e problemit të madh të gjuhës standarde shqipe, e cila si një sistem solid i Shqipes së Përbashkët integron në vete veçoritë kryesore të të dyja kryedialekteve...*

Me fjalë të tjera, siç del edhe nga plotësim-reagimet e të tjerëve dhe të tij që pasojnë, trajta **punu** si pjesore dhe **me punu** si paskajore thjeshtëzon dhe unifikon standardin, duke i hequr prapashtesë-fundoren pjesores së zgjeruar të toskërishtes (standardit) -UAR dy shtronjat e fundit -AR dhe njëherazi diftong-prapashtesës -UE të gegnishtes fundoren -E të pjesores së shkurtë dhe kështu *sajohet* një *draftzgjidhje* shumë e përshtatshme kompromisi për njëzimin e standardit në këtë pikë. Së këndejmi sipas kësaj nisme nuk duhet përdorur: trajta e standardit toskërisht: *punuAR, me punuAR, për të punuAR, kam (kisha, pata) punuAR*, madje as gegnisht: *punuE, me punuE, për të punuE, kam (kisha, pata) punuE*, por thjesht: **punu, me punu, për të punu, kam (pata, kisha) punu**.

Në të vërtetë, kjo nismë-dukuri, sa i përket formës së pjesores, *punu me punu*, nuk mund të quhet aq naive apo hipotetike, meqë një mënyrë e tillë e përdorimit ishte në përdorim madje edhe para Rilindjes (Gothoferrata *me shartuum*), pastaj e ndeshim të shënuar në Fjalorin K. Kristoforidhit, madje edhe veç varianteve të tjera mund të ndeshet e ndeshet e sot, jo vetëm në Shqipëri Qendrore që ceket prej tyre, por edhe në të folmet e qyteteve veriore të Shqipërisë, dhe të Kosovës e më gjerë, por edhe nga jugorët që jetojnë në këto treva, por sporadikisht edhe nga të tjerë.

Sidoqoftë, një dukuri e tillë që vërshoi si dallgë në hullinë e hapur të problematikës rreth rikthimit të paskajores së mirëfilltë në standard në kohën tonë, imponon jo vetëm një diskutim, por edhe vlerësim, ngase nuk dimë sa ndihmon a sa pengon pikërisht kjo dallgë në zgjidhjen e vërtetë më të lehtë, më të shpejtë dhe më të udhës të çështjes. Por shtrohet pyetja, sa ka mundësi kjo formë me i mbulue të gjitha konceptet e pjesores së zgjeruar *punuAR* të toskërishtes dhe aq më tepër konceptet komplekse të paskajores së mirëfilltë me + pjesore të zgjeruar *me punuem /me punuen* dhe të shkurtë të tipit **me punue**, variant ky zyrtar i gegnishtes standarde dhe si i tillë është kërkuar të rehabilitohet dhe pritët që “zyrtarisht” ose *mbëhimisht*, si e drejtë universale, pra si *paskajore e mirëfilltë* e tipit **me punue**, patjetër të rikthehet në këtë trajtë në standardin aktual, dhe në anën tjetër sa mund të zëvendësojë formalopraktikisht e emocionalisht kjo pjesore e cunuar pjesoren e gegnishtes në fjalëformim, përfaqësim e zgjedhim.

Kështu, ç'është e vërteta, nismë-propozimi: **punu me punu** prek normën e të dyja koineve: **me punue** dhe **punu**, andaj këtë rast-dukuri e quaj të nxituar, po si reaksion i shkaktuar si pasojë pse kundërshtuesit e paskajores po e zvarrisin pa të drejtë me dhjeta vite, integrimin e paskajores së mirëfilltë në trajtën normale në standard. Sidoqoftë, qëllimi i nismë-propozuesve ishte dhe është shumë fisnik, andaj e quaj pozitiv dhe jo aq të qortueshëm, por njëherazi ndiej dhimbje pse i dhanë, zëkosës fort "hapteqjanë", pa e ditur se livadhi ishte i papastruar nga kërçablat, të cilat thyejnë tehin e suksesit të kostarit, sado forcë e shëndet të ketë.

Sidoqoftë, për ne kjo pandehmë, pra gjithsesi nuk është e padiskutueshme. madje mund të cilësohet edhe me efekt jo të dobishëm, pasi topit tehin e paskajores së mirëfilltë për rikthim të përmjenjëhershëm në standard dhe ja përse:

E para, kërkesa për rikthimin e paskajores në standard me pjesoren e shkurtë të të gjithë tipave të pjesores edhe të tipit **me punue** është bërë edhe prej nesh në mënyrë të rregullt që në vitet e para pas rënies së monizmit, para 20 e sa vitesh, faktet dihen, prandaj nuk po i përsëris.

E dyta, edhe problemi rreth implikimit të paskajores me parapashtesë të cungur tipi **me punu** është trajtuar më parë, si në Komisinë Letrare të Shkodrës, por nga të tjerë, madje edhe prej nesh. Në të vërtetë, flas për vete, kam qenë i befusuar, në majin e vitit 2006, kur në një artikull të botuar në *Koha ditore* të Prishtinës, 13.05 2006, f. 18 nga Rrahman Paçarrizi (profesor fakulteti), anëtar *Këshillit Ndërademik Prishtinë-Tiranë për çështje të shqipëse standarde*, jo pse lexova se ky Këshill, veç tjerash, e kishte në plan me shqyrtue edhe çështjen e rinteprimit të paskajores në standard, por për faktin që si shembull ishte shënuar trajta pjesores, përkatësisht e paskajores **punu me punu**. Unë meqë atëherë rreth integrimin të paskajores në standard i kisha tre libra të botuar me të cilat kërkoja rikthimin e paskajores në standard në trajtën normale kryesisht tipi **me punue**, reagova si me thënë, aty për aty, me trajtesën *Rreth pjesores së shkurtër (të paskajores) si trajtë përfaqësuese*, botuar nëntor 2006, ku tërhiqja vërejtjen se nuk është shënuar drejt *as trajta përfaqësuese e pjesores dhe as ajo e paskajores* që duhej diskutuar e zgjidhur nga Këshilli. (Shih edhe te vepra *Çështje të shqipëse standarde ... II*, Prishtinë, 2015, f. 131-147.)

Si duket diskutim rreth ri/integrimin të paskajores në Këshillin Ndërademik nuk kishte vajtur mirë... Pala e Qendrës assisi nuk paska pasë lëshuar pe. Ndërkohë që organizuar *Konferenca shkencore e Durrësist 2010*, ku, nga kryetarët e dy akademive kërkohej integrimi i paskajores, madje në vendime doli si pikë më vete *shqyrtimi i mundësisë së integrimin të paskajores (me punue) në standard*.

Për befasi timen dhe të opinionit jo të ngushtë edhe ky propozim rreth mundësisë qenka ngulfatur me refuzim energjik nga disa standardistë të Qendrës, madje, të tillët jo vetëm që e lanë punën prishë, por kërkuan me kushtëzim bashkëpunimi nga standardologët e Prishtinës ta tërhiqnin atë kërkesë. Dhe, si duket, pas tri vitesh, hiq e tërhiq, ak. Ethem Likaj në një intervistë (dhjetor 2013), me pompozitet përpalli lajmin e fitores se "**akademikët e Prishtinës,**" jo nga *presioni kolegjial*, mozoallah, po nga vetëbindja **paskan hequr dorë nga kërkesa e futjes së paskajores geqe në standard** për arsye të vetme, siç ngulmon akademik Likaj, se: "*paskajorja prek shumë bazat e standardit dhe na kthen 50 vjet pas*"(!), dhe si argument shtesë, ndër të tjera thekson "*paskajorja me punu me shku nuk mund të futet në standard për shkak se prek themelet e standardit*".(Shih *Gazeta shqiptare*, 11.12.2013.)

Edhe pse arsyetimi i akademikut nuk është i padiskutueshëm, ngase paskajorja, sa i përket zgjedhimit të foljeve nuk prek në standand e pjesorja po. Ndërkaq kur kam parasysh trajtën e cunguar **me punu**, me të cilën pala e Prishtinës e paskan arsyetuar kërkesën për paskajoren në standard (!), siç e hamendin dhe e pandehin edhe nismë-propozuesit tanë, plotësisht pajtohem me

arsyetimin e ak. Likajt, ngase jo trajta e cunguar **me punu** po trajta e plotë e rregullt **me punue** e standardit të gegnishtes (ish standard i gjuhës shqipe) ka mandat të plotë edhe sot me u rikthye në standardin e gjuhës shqip, pa u ndërlydhur me paradigma, elemente e opsione të tjera.

E treta, përzgjedhja e variantit më *U: punu me punu* si zgjidhje kompromisi për zëvendësimine prapashtesës së pjesores -UE, të standardit të mëparshëm dhe -UAR standardit të tashëm zyrtar, vetëm pse prapashtesa -U ishte trajtë më e shkurtë dhe ndeshej në bisedë të lirë, ishte , vërtet, vendimi i nxituar, ngase duhej menduar se çdo rrugë më e shkurtë përherë nuk del më e mirë dhe çdo fjalë e shqiptuar në bisedim të lirë nuk do të thotë se duhet të gëzojë cilësinë e standardit. Madje, është problem se krejt kjo nismë qenka mbështetur nga të dëgjuarit jashtë trevave toskërishtfolëse dhe kërkohet zbatimi zyrtar të shtrihet gjithandej?! Me thënë të drejtën, ky veprim na kujton allapartizançen, kur u hoq paskajorja, pa i pasur në konsideratë gegnishtfolësit, përhapjen e gjerë të saj dhe interesin e përgjithshëm kombëtar, apo jo?! Së këtejmë, një nismë-propozim i tillë ishte e lehtërrëzueshme nga mbrojtësit e standardit zyrtar nga Tirana, ashtu siç edhe ndodhi, apo jo?!

E katërta, meqë nismë-propozuesit në shkrimet e tyre po e viktimizojnë konkretisht dhe haptazi vetëm trajtën e normëzuar të gegnishtes më -UE tipi **me punue**, dhe assesi nuk po mund t'i qasen zëvendësimit të trajtës së standardit **punuar**, imponohet detyrë e të punësuarve në institutet tona gjegjëse ta vlerësojnë këtë viktimizim. Ne, gjithsesi, pasi siç thamë, në veprat e mia trajtën e standardit **me punue** kemi si mbështetje-motivim, atëherë si mbrojtje na mbetet ta arsyetojmë **pjesoren**, përkatësisht **paskajoren me -UE** si dhe të gjitha **pjesoret e paskajoreve** të tipave të foljeve të tjera sipas standardit të gegnishtes dhe këtë po e bëjmë fill në katër pikat vijuese:

a) Mbështje-motivim në historikun e zhvillimit-ndryshimit të kësaj fundore-prapashtese në tipin e foljeve më -O

Studiuesit kanë konstatuar aksiomativisht se paskajorja në gjuhën shqipe globale ose në gegnishte si kategori gjuhësore si edhe ajo tipit të foljeve më prodhimtare me Oj që ishte përfutur para pjesores, krahaso sot **punue me punue** që në zanafillë supozohet se kishte si fundore-mbaresë O, përkatësisht *On dhe ndërkohë pësoi këtë zhvillim, që po i paraqitim sipas dy koineve të sotme:

- a. Gegnisht: pun*On me pun*O, së andejmi *O *OU: UO, UE, UË, U;
- b. Toskërisht: “ me punon(!) “ *O *OU: UA.

Siç po shihet në gegnisht **pjesorja e shkurtë** në përdorim veçanë si dhe në kuadër të paskajores si e shkurtë del e identifikuar me fundoret: -UO (punuo) -UE (punue), UË (punuë) dhe -U (punu), mirëpo si trajtë përfaqësuese, siç do të konstatohet më poshtë u parapëlqye trajta me -**UE me punue**. Konstatohet gjithashtu se kjo trajtë e shkurtër e pjesores së gegnishtes ka shërbyer si temë fjalëformuese për formim emrash, por edhe për zgjerimin e vet si trajtë e zgjeruar. Kështu paskajorja e zgjeruar në gegnishte mori prapashtesën: -ONË, e cila identifikohet si pjesore e zgjeruar në trajtat: -*ONË e *OMË, përkatësisht -UONË/-UOMË,-UENË/-UEMË,-U’N/.U’M, -UUN/UUM (!) që përfundoj në N/M: *me punuen/me punuem*.

Ndërkaq në periudhën kur pjesorja e shkurtë e gegnishtes ishte në fazën e përformimit si pjesore e zgjeruar me prapashtesën *ONË, ngase, si duket, atëherë një pjesë e gegnishtes, (paratoskërishtja) ishte prekur nga rotacizmi, fenomen gjuhësor ky që veç tjerash N-në ndërvokalike e shndërroi në R, prandaj në toskërishte pjesorja e zgjeruar ndryshon nga -**UENË** në -**UARË**, dhe kështu e kapur nga rotacizmi u sforcua, por që ndërkohë që të dyja trajtat paralele në të dy koinetë u stabilizuan pa -**Ë**-në fundore: -**UEN**/ -**UAR**.

Ndërkaq në gegnishte thjeshtësimi eci më tej, d.m.th., trajta e zgjeruar -UEN /-UEM hoqi -N/- M karakteristika të pjesores së zgjeruar, duke u rithyer në trajtën e shkurtë -UE dhe kështu vazhdoi misionin në **fjalëformim, përfaqësim dhe zgjedhim foljor**, ndërsa trajta fundoret – UEN/-UEM u specifikua si fundore-prapashtesë e pjesores së zgjeruar të tipave mbiemëror të paranyjzuar, ashtu si edhe ajo -UAR e toskërishtesh, e cila nuk u thjeshtëzua zyrtarisht në trajtë të shkurtër, prandaj mbeti në trajtën e zgjeruar **punuar**, dhe si e tillë, në kohën tonë (gjatë monizmit) do të ndërhyjë në kohët analitike të procesin zgjedhimor foljor, si rivale ndaj trajtës së shkurtë të gegnishtes, të cilën do ta nënshtrojë dhe përjashtojë tërësisht nga zgjedhimi standard.

Këtu pra qendron ai problem i madh në raport pjesore gege e shkurtë **punue me punue**, e cila në gjuhën e pavarësisë në procesin zgjedhimor u parapëlqy si sunnduese ndaj pjesores së zgjeruarapo të shkurtë **punuar, punua** por edhe ndaj asaj gege me –U fundore **punu a punuë**.

b) Gjuha e shkrimit të shqipes së përpunuar si mbështetje motivim për trajtën me -UE

Që nga gjuha e shkrimtarëve të vjetër të Veriut (F. Bardhi) dhe në shkrimet e rilindësve të ka mbizotëruar, kryesisht, si e vetme trajta e pjesores **UE me punue**, si trajtë e mesme ndaj **-UO me punuo**, më të vjetër dhe **-U me punu**, më të re. Madje dilemën rreth standardizimit të trajtës **-UE** ndaj **U-së** e kanë zgjidhur me vend në periudhën e pavarësisë misët e Komisionit Letrare Shkodër, të cilat parapëlqyen trajtën e pjesores me **-UE**. Pastaj kjo u praktikua zyrtarisht gjatë tërë asaj periudhe. Kështu e ndeshim të zgjidhur në të gjitha ortografitë e Prishtinës deri në vitin 1968. Madje është me interes të ceket fakti që në Shqipëri që në fillim të monizmit u hoq paskajorja, por edhe pse u hoq paskajorja në të gjitha ortografitë e kohës së monizmit në Shqipëri, deri te Projekti i vitit 1967, për dialektin gegnisht, figuronte e normuar folja e tipit më **-UE me punue**. Ç’është e vërteta, edhe në rregullat e drejtshkrimit 1967 dhe Drejshkrimin e gjuhës shqipe të pas Kongresit, të vitit 1973, grupi zanor -UE del i sanksionuar në formim emrash e mbiemrash, tipat: mësUE-s, i qëndrUE-shëm.

Po shtojmë edhe këtë se të gjithë vazhduesit e normës së gjuhës së pavarësisë, si Gjokë Vata, Sami Repishti etj. etj. në shkrimet e tyre këtë grupzanor përherë e përdorin të plotë **UE**, prandaj edhe në këtë trajtë e kemi të parapëlqyer dhe e respektojmë si trajtë të vetme të natyrshme, po përsërisë si trajtë e vetme parapëlqyese del trajtan më **-UE me punue**.

c) Mbështetje motivim edhe nga gjuhën e folur

Le të mos harrohet se ne jemi rritur me UE në të folur. Trajtat me U mund të na jenë përfutur apo edhe mund të na përfutohen sporadikisht nga dinamika e të folurit, por në çdo bisedim të qetë në Gegni edhe në Kosovë mbizotëron trajta më UE, Kjo vërehet, kudo e sidomos në viset rurale. Po i rikujtoj dy fakte, së pari, nga një këngë aktuale folklorike shkëputa këto vargje:

*Oj Lulije, a po vjen me mue,
në Drenicë me shkue/ jetën me kalue...*

dhe së dyti, kemi vënë re që në Shqipëri deri edhe udhëheqës jugorë, trajtat, *për të punuar*, duke punuar, po edhe kam punua/re, po i shqiptojnë me diftongun **-UE: për të punue, duke punue kam punue** Pra nuk është e vërtetë se masivisht u përdorka gjithandej e këndeje vetëm trajta me U, me punu.

Gjithsesi tërheqim vëmendjen lexuesit të nderuar që nuk duhet me marrë shembull nga ndonjë politikan, opinionist etj. të kapur nga dallga e nismë-propozuesve, të cilët po e përdorin

enorm trajtën *me punu*, se gjoja ashtu qenka më e normës në gegenishte e gjithshqipe nga ajo **me punue** a **me punua**, çka nuk është e vërtetë.

ç) Mesazh përmbyllës

Lidhur me sa u tha më lartë qëllimisht po i theksojmë nja katër konstatime që janë njëherazi mesazh përmbyllës ose si porosi për t'u mbajtur mend:

E para, meqë paskajorja me “me” nuk figuron në rregullat e standardit të ‘73-shit, për të *juridikisht* vlejné rregullat e ish standardit, andaj duhet respektuar trajta me UE, nisur nga baza e gjuhës standarde të pavarësisë, siç del nga të gjitha ortografitë e gramatikat e burimet ku foljet e tilla, sidomos paskajorja si trajtë përfaqësuese, janë trajtuar si formë-mënyrë themelore e eptimit të sistemit foljor e emëror të shqipes.

E dyta, në të gjitha gjuhët e zhvilluara ka ndodhur që ndërkohë shqiptimi i tingujve të fjalëve të caktuara të ndryshojë, por trajta shkrimore (sidomos fundoret) e fjalës mbeten të pandryshuara, andaj edhe në shqipe nëse te dikush ndryshon trajta e shqiptimit e diftongun -UE në -U, trajta shkrimore, sipas këtij kodi, duhet respektuar e pandryshuar -UE.

E treta, gjithsesi, në asnjë mënyrë nuk duhet rekomanduar kryemëvetë shqiptimin dhe shkrimin e paskajores me -U, tipi *punu me punu*, pasi nuk kemi të bëjmë me ndryshim kuptimi, dhe të gjitha përparësitë janë në anën e trajtës së standardizuar me -UE, tipi **punue me punue – punues, i përpunueshëm**.

E katërta, si rrjedhojë e mosshqiptimit të plotë -UE-së, po të asaj të pamjaftueshmes, trajt[*s s*] *cunguar* -U, u shpifën në të kaluarën fare pa nevojë prapashtesat dyshe të mbikategorizuara, si -U/NUN (me pununun), -U/MUN (me punumun,) të shfaqura edhe në gjuhën e Elbasanit, të Shkodrës etj., të cilat me të drejtë nuk janë standardizuar.

E pesta, përveç sa u tha më lart, mbase keni vërejtur që disa gegë, bile edhe në pozita të larta, si respektues nga detyra të standardit zyrtar, b.f., shprehjen *duhet punUAR, për të punUAR, duke punUAR* e të ngjashme, duke e pasur në sistemin e tyre të rrëgjuar togun -UE në -U, shprehjet e tilla shqiptojnë *duhet punUUr*, për të punUUr, duke punUUr, madje duke mos u shqiptuar -UE kam ndeshur në raste që emri mësuës të artikulohej **mcUU**s. Së këndejmi, në mënyrë që rastet e tilla të mos krijojnë erozion ndaj ligjërit, me vetëdije sidomos në gjuhën e shkrimit duhet të forcohet përdorimi i trajtës -UE në kontekste të caktuara, ashtu si edhe paralelja -UA, duke i respektuar nënfushat përkatëse semantike, të cilat edhe ashtu i kanë të ndara normativisht.

Si përfundim, trajtat e fundoreve paralele të pjesores -UE /-UA në gjuhën e shkrimit duhen respektuar.

2) Rehabilitimi i paskajores në standard dhe reformimi i pjesores së standardit në të mirë të njëzimit zgjedhimor dhe të zbutjes së inferiore:

-UAR sunduese ndaj -UE nënshtruese

Në kreun e tretë të këtij punimi, u përpoqëm me komentue raportin e shpërndryshimit të fundoreve të pjesoreve përkatëse ndër-dialektore -UAR/-UE dhe shënuam një statistikë që kapte numrin afro 300 ndryshime vetëm te një folje, dukuri kjo që megjithatë shfaq njëfarë inferioriteti të palës përkatëse në aspektin *fituese/nënshtruese*. Dihet se në Shqipëri deri në vitin 1945, ndërsa në Kosovë deri më 1968, në procesin e zgjedhimit e përgjithësisht -UE ishte sunduese edhe si paskajore edhe si pjesore, ndërsa -UAR e -UA nënshtruese, por këto të toskërishtes ishin të lira në përdorim si konkurrenca në të gjitha paraqitjet publike me gojë e me shkrim, andaj mund të

thuhet se trajtat e toskërishtes, pothuaj, përbënin standard paralel. Ndërkaq që në vitin 1945/47 në Shqipëri dhe gjatë periudhës së monizmit pa paskajore, e deri më sot trajta më –UAR del e normëzuar, ndërsa pjesorja më –UE në standardin zyrtar toskërisht nuk praktikohet, ndërsa në gegnishtishte sipas rregullit ishte e lirë në përdorim, ndonëse direktivisht nuk dilte e favorizuar, madje pa paskajore vërtet pjesorja e çdo tipi edhe ajo me -UE në gegnisht del shumë e ligshuar. Ndërkaq në Projektin e drejtshkrimit të vitit 1967 e miratuar në Kongresin 1972, edhe pjesorja e shkurtë gegnisht mbetet jashtë standardit. Sido që të ketë qenë, për të kuptuar më lehtë raportin e fryrë -UAR sunduese ndaj -UE nënshtruese, saksionuar me Drejtshkrimin 1973 e burime tjera pas Kongresit 1972 do të paraqit (sipas Z. Munishit) disa të dhëna statistikore nga sistemi i sotëm i zgjedhimit foljor:

1) Po marrim shembull foljen **mbuloj me mbulue**, e cila ka zgjedhim të plotë vepror e jovepror në 36 kohët (rastet) analitike (18 + 18), ku rezultati i ndërrim-zëvendësimit del kështu: -UAR sunduese ndaj -UE përjashtuese në 487 raste (veta), ndërsa raporti -UA sunduese ndaj -UE përjashtuese del në 74 raste (veta). Kështu vetëm trajta e një folje të grupit të foljeve më -O të gegnishtes, si është folja **me mbulue**, trajtat e pjesores së saj -UE është zëvendësuar nga trajta e toskërishtes në 560 raste. Madje kur kemi parasysh faktin që nga një studim që kemi bërë kemi konstatuar se në FGJSSH 1980 numri foljeve aktive të tipit më O, arrin shifren 1294 (630 folje O pa zgjerim, dhe 664 O me zgjerim), përkatësisht, po sipas këtij burimi numri i tërësishëm i foljeve aktive kap shifren afro 3600 folje, ku nënkuptohet se përveç 1294 foljeve me O, janë edhe 2306 folje tipash të tjerë. Mendo distancën numerike në raportin UAR/-UA sunduese kundrejt -UE përjashtuese. Sigurisht, duke pasur parasysh këtë problem grupi i nismë-propozuesve, të sipërcekur, futen si xhoker pjesoren e tipit **mbulu me mbulu** për të zëvendësuar trajtat me prapashtesës –UAR/-UA të toskërishtes të normëzuara si dhe atë të gegnishtes -UE të nxjerë jashtë po në përdorim jashtë standardi dhe kështu menduan se do të zgjidhej ky problem që gjithsesi mbetet burim inferioriteti potencial ndërkoenizues nga pala UE. Ndërkaq pamë se kjo pandehmë me trajtën *punu me punu* ishte e përzemërsueshme, sepse praktikisht gjatë përdorimit të kësaj trajte faktikisht po sakrifikohet vetëm trajta më –UE standarde e gegnishtes, ndërsa ajo zyrtarja mbi bazë të toskërishtes nuk preket fare. Së këtejmi, u kërkua që nismë-propozuesit mos ta lëndojnë edhe mëtej trajtën e gegnishtes, por t'i kthehen normales, ta përforcojnë trajtën e normuar me -UE të pjesores e sidomos në kuadër të paskajores së mirëfilltë të gegnishtes, e cila edhe pse i ka të gjitha kartat në rregull ka nevojë për stimulim për t'u rifutur në standard në trajtën e vet të normëzuar sipas tipave të grupeve të të gjitha foljeve, pra edhe të tipit **me punue**.

Tashti po i kthehem temës siç e shënuam në titull: “Rehabilitimi i paskajores në standard zbut inferioritetin e ndarjes në raportin -UAR sunduese ndaj -UE nënshtruese (përjashtuese në përdorim zyrtar), të cilën po e shtjellojmë në dy pikat vijuese.

a) Paskajorja në standard zbut dallimin inferior -UAR sunduese ndaj -UE nënshtruese

Për ta kuptuar çështjen më mirë po shfrytëzojmë statistikën që dhamë pak më parë mbi numrit të foljeve dhe ndryshimet në procesin zgjedhimor të foljes ku dilte në shesh problematika në gjendjen e sotme rreth inferioritetit “**trajta sunduese toske ndaj trajtës nënshtruese gege**” të pjesores së foljes dhe lidhur me këtë sipas standardit mbi bazë të gegnishtes 1917-1945 apo deri 1968 (Kosovë), në një farë mënyre trajta e gegnishtes kuptohet si sunduese, ndërkaq me standardin mbi bazë të toskërishtesqë nga 1945-a e në Kosovë nga 1968-a e këndej deri në ditët e sotme sunduese del trajta e toskërishtes. Është e vërtetë se në këtë proces paskajorja e mirëfilltë

(gege) nuk paraqiste kurrfarë problemi, ngase pësonte vetëm trajta e pjesores së gegnishtes që merr pjesë në zgjedhim. Mirëpo për të zbutur sadopak këtë inferioritet kaq të madh përkundër arsytimit që e bëmë në kreun e tretë të këtij punimi, mendojmë se vërtet rikthimi i paskajores (gege) në standard, kuptohet në trajtën e gegnishtes sipas tipave të të gjitha foljeve do të shënojë njëfarë zbutjeje, kur kemi prasysh numrin e tërësishëm prej afro 3600 foljesh aktive në zgjedhim të gjitha tipave, ku, siç do të shohim tash fill, paskajorja e mirëfilltë, edhe pse nuk merr pjesë në zgjedhim foljesh, ngase nuk ka vetë, numër, madje as kohë as mënyrë, si me thënë normale, megjithatë ajo veç si trajtë përfaqësuese në mënyrë anësore depërton edhe tek dy-tre kohë analitike brenda sistemit zgjedhimor, qoftë si sinonim, qoftë në funksion përshkallëzimi kuptimor. Ja pra skema që pohon atë që u tha, të sajuar në tri rubrika:

- 1) trajta e pjesores standarde, toskërisht
- 2) trajta e pjesores (nën)standarde, gegnisht
- 3) trajta standarde me paskajore

1	2	3
---	---	---

1. Koha e erdhme II e mënyrës dëftore:

- 1) *kam për të mbuluar*, 2) *kam për të mbulue*, 3) **kam me mbulue**

2. Koha e ardhme të së shkuarës e mënyrës dëftore .

- 1) *kisha për të mbuluar*, 2) *kisha për të mbulue*, 3) **kisha me mbulue**

3. Koha e tashme e mënyrës kushtore

- 1) *kisha për të mbuluar*, 2) *kisha për të mbulue* 3) **kisha me mbulue**

Kështu kur kemi prasyh faktin se në këto tri kohë, siç ngjan edhe me foljet më –O, tipi **me mbulue, me pajtue** paskajorja reflektohet në zgjedhim vepror e jovepror për secilën kohë në 16 raste, gjithsej paskajorja merr pjesë në 48 raste (16 x 3) veta, por ajo reflektohet edhe në fjali e sifjali paralele me lidhoren, e mënyra të tjera siç janë këto:

4. Në fjali modale lidhore/paskajore

- 1) *Dua të mbuloj* 2) *Due të mbuloj* 3) **due (dua) me mbulue** (16 raste)

5. Fjali pyetëse

- 1) *Pse të mbuloj* 2) *pse të mbuloj*, 3) **pse me mbulue** (vlen për tetë vetat)

Kështu, pa hyrë në hollësi të tjera, rikujto numrin e pakufizuar të fjalive e sifjalive, ndërkëmbese lidhore/paskajore në përdorim e sipër, qoftë me kuptim sinonimik qoftë me kuptim autonom, apo me përshkallëzim kuptimor, prandaj themi me plotëgojë se paskajorja në standard shfryn shumë, përkatësisht, ajo zbut dukshëm inferioritetin e slloganit “*sunduese/nështruese*”, ngase ajo vjen me kuptim sovran të pavarur. Madje edhe numerikisht nuk vjen e pavërejtur, kur dihet, se në 3 kohë folja **me mbulue** paraqitet në 48 raste dhe te fjalia **dua me mbulue +16**, gjithsej në sistemin zgjedhimor dalin 64 raste për një folje, madje po të shumëzohej numri 64 me numrin e tërësishëm të foljeve më O që FGJSSH 1980 kapte shumën 1294, atëherë numri i përdorimit të paskajores arrin në dhjetamijë raste, pa harruar paskajoren si trajtë përfaqësuese që i prin çdo foljeje, por edhe jetësimi i saj në fjali e sifjali, ku zë vend në numër të pakufizuar.

Së këtëjmi vërtet, rikthimi i paskajores në standard zbut raportin inferior *sundues/nështrues* në sistemin zgjedhimor të foljeve në shqipe, megjithatë po ky problem mund të zbutet dhe duhet të zbutete e zgjidhet, përfundimisht edhe më natyrshëm, siç paralajmëruam me një reformim të lehtë sprovues të pjesores së standardit, reformim ky që do të sqarohet në pikën vijuese.

b) Pse sugjerohet reformimi pjesores së standardit dhe konkretisht edhe i mbaresë-prapashtesës -UAR në -UA

Ne kur vlerësuam punën e Komisionit Letrare të Shkodrës, thamë se bënë mirë misët kur reformuan, pëkatësisht ndanë funksionalisht pjesoren e zgjeruar nga ajo e shkurta. Kështu paskajorja me pjesore të zgjeruar -UEM/-UEN në njërin anë, u specifikua identikisht me formëzim mbiemrash dhe emrash të paranyjzuar ndërkaq, paskajorja me pjesoren e shkurtë, në anën tjetër, u specifikua ose vazhdoi së formësuari në funksion përfaqësimi e zgjedhimi për foljet dhe në fjalëformim për emrat, por ua pamë për të madhe misëve pse këtë dukuri nuk e shtrinë edhe te sistemi foljor i toskërishtes, meqë atëbotë edhe në toskërishte kishte elemente dallimi në përdorim gojor e në shkrime mes trajtës së pjesores së zgjeruar ndaj asaj të shkurtë, siç ishte dallimi i tipit të foljeve më -O, -UAR të zgjeruar ndaj -UA si pjesore e shkurtë, dallime këto që duken edhe sot, edhe pse norma pothuaj nuk e përfilli në zgjedhim në kohë analitike pjesoren e shkurtë të toskërishtes, mbase pse në disa tipa foljesh përkonte apo nuk kishte dallim nga pjesorja e gegnishtes(!). Sido që të ketë qenë, pati farë tendence apo jo nuk dimë, por dihet se në kohët analitike, trajta e pjesores së shkurtë të gegnishtes u zëvendësua me trajtën e zgjeruar toskërishte, madje edhe në kohë joanalitike u zëvendësua me trajtat e pjesores së shkurtë të toskërishtes (vetëm për një folje) në mbi 70 raste (veta).

Sidoqoftë, kam bindjen se po të sprovohej nga misët e vazhduesit e punës së tyre gjatë periudhës së pavarësisë që krahas me trajtat paralele të paskajores apo pjesores së zgjeruar të gegnishtes: *me punuem/me punuen, me matun/, me shkëlqyem, me ndamë, me përziem*, të cilat u reformuan në trajta të shkurta: **me punue, me matë, me shkëlqye, me nda, me përzie**, të reformoheshin edhe pjesoret e zgjeruara të toskërishtes **punuar, matur, shkëlqyer, ndarë, përzier**, në të njëjtën mënyrë, ku do të dilnin **punua, matë, shkëlqye, nda, përzie**, të cilat edhe ishin në përdorim jo vetëm zyrtar si nga gegët ashtu edhe nga toskët, besoj se nuk do të kishte arsye të manifestohej qëndrimi ekstremist si për zhdukjes së paskajores, ashtu edhe ndaj zhdukjes apo nënshtrimi total të pjesores së shkurtë të pjesores (së përbashkët) në zgjedhim foljesh në kohët analitike e gjithandej edhe në kohë joanalitike.

Sido që të ketë qenë, besoj se sugjerimi ynë i shprehur në skemën në vijim do ta sqarojë edhe më mirë qëllimin tonë.

Paskajorja dhe reformimi i pjesores standarde

Për të pasur më të qartë çështjen po e hartojmë skemën e mëposhme pikërisht sipas modelit të reformimit të bërë më parë në gegnishte. Shembujt konkretë po i paraqitim në këto 6 rubrika:

- 1) Numri rendor i foljes.
- 2) Paskajorja e rikthyer sipas trajtës standarde të gegnishtes.
- 3) Sugjerimi rreth reformimit të prapashtesave të pjesores së zgjeruar gegnisht (tashmë të konsumuara) dhe toskërisht të normëzuara.
- 4) Trajta e reformuar gegnisht e toskërisht pa prapashtesë zgjeruesie.
- 5) Zgjidhja e propozuar: kam + trajta e pjesores së shkurtë e reformuar + //prapashtesat e atakuara me reformim.
- 6) Vërejtje, pjesorja e zgjeruar në funksionin standard ndërlidhur me mbiemrat e prejpjesorë të paranyjzuar.

1	2	3	4	5	6
<u>1.</u> me punue		punueM/N –punuaR	punue = punua	kam punua //R	i punuar

2. me shkruë	shkruëM/N - shkruaR	shkruë=shkrua	kam shkrua //R	i shkruar
3. me matë	matUN – matUR -//Ë	matë	kam matË //UR	i matur
4. me shkëlqye	shkëlqyeM/N - shkëlqyeR	shkëlqye	kam shkëlqye//R	i shkëlqyer
5. me nda	ndaMË - ndaRË	nda	kam nda//RË	i ndarë
6. me zie	zieM - zieR	zie	kam zie //R	i zier
7. me dalë	dalË - dalË	dalë	kam dalë /-Ë/	i dalë
8. me lënë	lënë - lënë	lënë	kam lënë /-NË/	i lënë
9. me ujitë	ujitUN - ujitUR -//Ë	ujitë	kam ujitË//UR	i ujitur
10. me gurosë	gurosUN – gurosUR -//Ë	gurosë	kam gurosË //UR	i gurosur

Për dikë ndoshta nuk dalin të nevojshme këto sqarime, por për lexuesin e rëndomtë unë i shoh të nevojshme:

E para, prapashtesat e pjesores së zgjeruar sipas tipit të foljeve të gjuhës shqipe të identifikuar në formëzim mbimerash janë:

- për foljet më O në temë: punoj, shkruaj: g. –M/N - t. –R;
- për foljet konsonantike në temë: mat, ujit, guros: g. –UN - t. –UR, //-Ë
- për foljet me zanore në temë: ndaj, fshij, fryj : g. –MË/-NË! - t. –RË,
- për foljet me togzanor në temë: ndiej, ziej g. M - t. R,

E dyta, fundorja Ë tipi **dal me dalë** te foljet apofonike si dhe –NË, te foljet e tipit **lënë me lënë, zënë me zënë** nuk konsiderohen prapashtesa po mbaresa të pjesores së shkurtë gegnisht e tosknisht, madje mbaresa /-Ë/ që në *gjuhën e pavarësisë* është parapëlqyer për zëvendësimin e prapashtesën -UN të foljeve konsonantike (mat, ujit, guros), e cila e shemuar prej nesh //-Ë edhe sugjerohet ta zëvendësojë prapashtesën paralele –UR të standardit, pasi formalisht edhe foljet apofonike si **dal-** i takojnë grupit të foljeve në temë në bashkëtingëllore.

E treta, siç po shihet nga rubrika 3 e sidomos ajo 5 sipas sugjerimit tonë atakohen prapashtesat e pjesores së zgjeruar të standardit -R, -RË dhe –UR, të cilat toskërishtja fillimisht i ka rotacizuar nga ish-vetvetja: -N - R, NË/MË – RË, UN - UR, pra, nga shqipogegnishtja, ku bënte pjesë edhe vetë, kur mbizotëronte paskajorja e mirëfilltë e përbashkët (B. Bokshi).

Krahaso:

1) -ONË UENË UEN -UE ndaj -UARË -UAR, pjesërisht –UA: **punUE, shkrUE** – punUAR **punUA**, shkruaR **shkrUA** - paskajorja: **me punue, me shkruë**; sugjerimi reformues: **kam punua, kam shkrua**.

2) -UNË UN ndaj -URË -UR : matUN, ujitUN, gurosUN - matUR, ujitUR, gurosUR; pjesorja e shkurtë: // -Ë **matË, ujitË, gurosË**.- paskajorja: **me matë, me ujitë, me gurosë**; sugjerimi reformues: **kam matë, kam ujitë, kam gurosë**.

3) Nga –NË/ MË në -RË: - ndaNË/ndaMË, fshiNË/fshiMË, fryNË/fryMË - **ndaRË, fshiRË, fryRË**; pjesorja e shkurtë: nda, fshi, fry; - paskajorja: **me nda, me fshi, me fry**; sugjerimi reformues: **me nda, me fshi, me fry**.

4) Nga -N/M në -R: përzieM/përzieN, ndieN ndieM, shkyeN/shkyeM - **përzieR, ndieR, shkyeR**; pjesorja e shkurtë: **përzie, ndie, shkye**; – paskajorja: **me përzie, me ndie, me shkye**; supozimi reformues: **kam përzie, kam ndie, kam shkye**.

Siç po shihet sugjerojmë që pikërisht për hir të një kauze të lartë, ku bën pjesë gjithsesi edhe njëzimi normal i standardit të shqipes së natyrshme në procesin zgjedhimor të foljeve që të merret në konsideratë pikërisht reformimi i prapashtesave të pjesores së zgjeruar të standardit (toskërishtes), të cilat ka mundësi të thjeshtohen në pjesore të shkurtë dhe kështu do të shafitet

edhe problem kaq i madh në raportin ndërkoenizuar pjesorja *toskërishte sunduese* ndaj asaj *gegnishte nënshtruese* e anasjelltas.

Po a është e mundur të ndodhë kjo? Për mendimin tim fare lehtë, nëse gjykohet e punohet me dorën në zemër dhe me arsyen e shëndoshë, duke pasur si kauzë interesin kombëtar të gjuhës së natyrshme shqipe dhe të standardit vërtet të njëzuar të saj. Për këtë ekzistojnë të gjitha parakushtet si nga faktorët e jashtëm ashtu edhe të brendshëm gjuhësor.

Së pari, jetojmë në një sistem demokratik që ndihmon veprimet e tilla. Vetë koncepti dialekt tashmë në shqipe ka konotacion më të shpërshëm se më para. Nuk ka qytet e fshat ku flitet shqipja që mos të përdoren fjalë e shprehje të dialektit tjetër. Fundi i fundit, nuk jemi nën sundim të huaj, as në atmosferë lufte, siç ishin misët në Shkodër më 1917, kur me *lëshuaemjepesh* të shkodranëve ndaj elbasançes, u sajua normëzimi mbi bazë të gegnishtes, i cili në pika të caktuara vlen edhe sot. Nuk jemi as në vitet e allapartizançes, kur nën korniza direktivash strikte joprofesionistësh nga lartë, megjithatë u arrit një standard mbi bazë të toskërishtes, i cili edhe pse jo i padiskutueshëm, ngase në emër të njëzimit, më fort pa hile se me hile primitivizmi, siç e kuptoj unë, u lanë jashtë standardit disa vlera që kalonin kufijtë e ngushtë të gegnishtes, po megjithatë në shumë pika të caktuara po qëndron me sukses, po ka mundësi të përmirësohet gjatë përpunimit, siç janë edhe dy pikat e shtruar prej nesh: **paskajorja në standard** dhe **reformimi i prapashtesave të pjesores së standardit**.

Së dyti, lidhur me shafitjen e inferiore: **-UAR sunduese ndaj -UE nënshtruese** dhe **-UAR reformuese** ndaj **-UA gjalluese**, nevojitet mbase elaborim më i gjerë, por ne për hir kohe e vendi po japim vetëm ndonjë sqarim që na duket i domosdoshëm që kompetentët të kenë parasysh dhe ta vlerësojnë, ta përplotësojnë dhe gjithsesi ta bëjnë zgjidhjen e duhur.

Meqë edhe këtu kemi të bëjmë me njëfarë kompromisi, po i rikujtoj disa veprime të natyrës së tillë bërë nga standardologët të kohës së monizmit, në favor të gegnishtes, kompromise këto me elemente të shqipes së natyrshme të cilat kanë ndihmuar shumë që standardi i gjuhës sonë të ketë sadokudo jetë të shëndetshme :

së pari, atëherë u parapëlqyen foljet më Oj, **punoj** ndaj atyre **ONJ**, punonj;

së dyti, u parapëlqye emri e mbiemri, të shënohen më UE **mësues, sulmues, i gëzueshëm, i punueshëm**, ku UE-ja element i gegnishtes u standardizua;

së treti ishte shumë i rëndësishëm dallimi i fushave semantike i mbiemrit **i punuar** ndaj **i punueshëm** që me një veprim të tillë mbiemri në trajtën e gegnishtes i ndihmoi shumë shqipes të jetë më e plotë dhe më e natyrshme, ngase për këtë qëllim u hoq dorë nga trajta e mundshme e toskërishtes *i punuarshëm*;

së katërti parapëlqimi i trajtës shkrimore **punua-kam** ndaj *punuar-kam* ka vlerë ngase pranohet lindja e pjesores së shkurtë e toskërishtes, e krijuar nga nevoja, qoftë edhe nën ndikimin e pjesores së gegnishtes *punue-kam*, edhe pse që të dyja, mjerisht, si pjesore **punue/punua**, nuk favorizohen nga standardi i sotëm në procesin zgjedhimor në kohët analitike, ku pjesorja e zgjeruar **punuaR** toske si e vetme u parapëlqye, e cila në të vërtetë, për shumicën shqipfolëse del jo e natyrshme, për mos me thënë e dhunshme, prandaj edhe këtu prek reformimi sipas sugjerimit tonë.

Nga sa u tha për katër pikat kompromise të mësipërme nuk kam nevojë me folë, vetëm po meditoj, se me rastin e futjes ose vazhdimin të përdoruri të mbiemrit në trajtën me UE geqe i **punueshëm** ndaj *i punuarshëm*, paralel me **i punuar**, standardologët tanë i bënë shërbim tejet të madh shqipes së natyrshme kombëtare, ndërsa po të kishin pasur koncepte të rifutnin paskajoren e mirëfilltë **me punue** në standard paralel me lidhoren *të punoj, për të punuar*, atëherë shqipja e natyrshme do të kishte vërtetë dobi të shumfishtë, të pallogaritshme, por edhe tani nuk është aq

vonë për ta përqauar të mirën e të dobishmen, siç është paskajorja në standard (me punue/me punua).

Sidoqë të jetë, tani nuk po ndalemi as rreth treshit sinonimik: *punuekam*, *punuarkam*, *punuakam* po më tepër rreth raportit reformues të pjesores së zgjeruar të toskërishtes në përgjithësi e në veçanti të përgjigjemi pse ngulmojmë në këtë reformim dhe pse kërkohet dallimi *punua* ndaj *punuuar*?

Në mënyrë që sugjerim-propozimi ynë mos të duket utopi po zgjidhje e lehtë në tabelën e mëposhtme po japim si shembuj disa folje, sipas këtyre rubrikave :

- 1) numri rendor
- 2) folja
- 3) pjesa e parë e foljeve analitike (kam, kisha, pata, me) dhe pjesorja e shkurtë e paskajores sipas sugjerimit në të dy dialektet
- 4) pjesorja e standardit
- 5) mbiemri prejpjesor nga pjesorja e zgjeruar në të dy dialektet

1	2	3	4	5
1. punoj	(kam /me)	punue/punua	punua/r	- i punuem/i punuar
2. shkruaj	(kam/me)	shkrue/shkrua	shkrua/r	- i shkruem/i shkruar
3. mat (mas)	(kam/me)	matë	mat/ur	- i matun/i matur,
4. shkëlqej	(kam/me)	shkëlqye	shkëlqye/r	- i shkëqyem/i shkëqyer,
5. ndaj	(kam/me)	nda	nda/rë	- i ndamë /i ndarë,
6/ ziej	(kam/me)	zie	zie/r	- i ziem / i zier,
7. dal	(kam/me)	dalë	dalë	- i dalë
8. shëtit (shetis)	(kam/me)	shëtitë	shëtit/r	- i shëtitun /i shëtitur

Për një zgjidhje të tillë kompromisi në parim, por pa gheks të trajtës së shkurtë të pjesores së standardit është bërë fjalë më gjerësisht në dy kreerët e fundit në librin Paskajorja 2000. Sido që të ketë qenë e ka me qenë, për mendimin tonë, nëse sendërtohet një zgjidhje d tillë, në standardin e njëzuar të shqipës as që mbesin çështje serioze të diskutueshmem, ndonëse ka nevojë për disa konstatime e sqarime të lehtëkuptueshme:

Së pari, sigurisht sugjerimin për reformimin e pjesores së zgjeruar të standardit në pjesore të shkurtë nuk insistojmë vetëm pse:

- ashtu veproi e fitoi gegnishtja, ngase dallimet kanë histori të ndryshme të lindjes dhe të jetës së tyre;

- tashti del i shuar motivimi fillestar i R-së kur rotacizoi N-në mes dyzanorëshit nga vetvetja (ishshqipogegotoskërishtja), ngase tashti -R si fundore nuk paraqet kurrfarë vlere të veçantë, pos asaj formale të trashëguar;

- edhe nëse hiqet, R-ja fundore pjesorja nuk e humb kategorinë, madje fiton cilësi të re kuptimore si pjesore e shkurtë në specifikimin përkatës semantik;

- gjithashtu transformimi nga e zgjeruar në pjesore të shkurtë tashmë e ka rrugën e hapur pikërisht në sistemin zgjedhimor në 74 raste për një folje në kohët joanalitike;

- ky proces përkon me ekonomimin gjuhësor, madje edhe ashtu aktualisht trajta e shkurtë e pjesores është në përdorim nga shumica e shqipfolësve;

- me këtë akt, ky shpërndërrim jo vetëm zbut, por shuan përgjithmonë inferioren “*sunduese –nënshtruese*”, madje ka edhe favore të tjera në aspektin veri-jug e Shqipëri shtetërore ndaj Shqipëri shqipfolëse etj.;

- së fundi, mbi të gjitha, me një reformim të tillë arrihet më madhorja: njëzimi i sistemit zgjedhimor në gjuhën shqipe për të gjithë tipat e foljeve në të gjitha mënyrat, përkatësisht në të gjitha kohët analitike e joanalitike, ngase trajta e shkurtë e pjesores së toskërishtes (standardit) tashti përkon me trajtën e gegnishtes, ish standardit mbi atë bazë dhe kjo është arsyeja që ngulmojmë në realizimin e sugjerimit tonë.

Së dyti, është e vërtetë, se pikërisht sipas sugjerimit tonë, shih skemëm, mbeten paralele trajtat më -UE dhe -UA (UA-ja më kumbuese dhe më stabile), të cilat, që të të dyja edhe duhet të mbesin të favorizuara, duke i specifikuar funksionet ashtu edhe siç i kanë në standardin e sotëm, sepse simbolizojnë trevat dhe zhvillimin historik të shqipes, sepse: **me -UE dhe -UA /shqipja komb-kala** ose **me -UA e -UE /shqipja ngroh fole**. Ndërkaq, sa i përket sugjerimit të entuziastëve të kompromisit -UAR e -UA, bashkë me -UE në -U nuk dimë sa prish a sa do të ndreqë punë në të ardhmen, Sigurisht edhe kjo kypset vlerësuar, apo jio?!

Së treti, me këtë reformim që sugjerojmë ne asnjë shprehje e dialekteve dhe as e normës në fuqi nuk mbetet jashtë vlerave të shqipes së natyrshme, por për këtë, për normën efektive e fakultative dhe rreth specifikimit përkatës në raportin -UE/-UA e të tjera më në hollësi e gjerësi në një punim tjetër.

Përmbyllje

Në pjesën e parë të këtij kreu bëmë fjalë rreth konceptit ose qëndrimit të rëndomtë që kishim për paskajoren pa e ndarë nga njësitë e tjera të ligjëritit dhe për ndryshimin që pasoi ai koncept nën ndikimin e Konsultës gjuhësore të Prishtinës 1968, të përforcuar me vendimet e Rezolutës së Kongresit të Drejtshkrimit 1972. Kështu, si me thënë, nga koncepti neutral që nuk e ndanim nga pjesët e tjera të ligjëritit shqip tashti na u imponua euforikisht qëndrimi kundër përdorimit të saj, madje për hir profesioni e ndjenin detyrë-ngarkesë që duhej mënjënuar menjëherëshmërisht nga sistemi vetjak ligjëritimor. E ndjenim detyrë dhe njëherazi vepronim për menjënimin e saj nga nxënësit e rrethi ku jetonim e vepronim. Dhe krejt kjo bëhej për hir të njëzimit të gjuhës shqipe - standardit të saj. Propaganda ishte e fortë, edhe pse pas një kohe vumë re simptoma të fyteve të ngushta që ndjente mbarë shqipja pa paskajore, jo vetëm te ne, po në përgjithësi. Është fjala edhe për mohim tipizimi.

Kështu ndërkohë gjithnjë e më tepër shfaqej mëdyshja se ndaj paskajores e menjënimimit ë saj nga standardi ishte e bërë e padrejtë. Kështu që:

Së patri, sidomos në vitet e tetëdhjeta të atij shekulli, duke u ballafaquar me realitetin kuptuam se nga mospërdorimi i paskajores krijoheshin defekte e gryka të ngushta, deri edhe në stilin tekniko-teknologjik në raport me gjuhët e huaja, ku paskajorja ofrohej si mjet i përshtatshëm barsvlerësie.

Së dyti, pikërisht në këtë periudhë ndodhi tek ne metamozimi ndaj paskajores që nga koncepti gogol shkatërrues për standardin e gjuhën tonë të shpërndërrohej në zanëmirë orëbëkuese për shqipen e natyrshme në përgjithësi dhe për standardin e saj në veçanti. Një metamozim i tillë nuk ishte i lehtë, por realiteti na esëllloi. Në punim arsyetimi lidhur me këtë trajtohet në katër pika.

Së treti, për të dëshmuar se paskajorja del tejet e domosdoshme në analiza morëm si shembull dy fjalë si fakte, së pari përsqaruam ndërtimin e fjalës **shqiptar** nga tema prodhuese

folja **shqip me shqipë** dhe së dyti, dëshmuam që mbiemri **i trullavtë**, nuk është huazim nga serbishtja, por derivat nga folja shqipe **me (u) trullavë**.

Së katërti, në dy pika u trajtuan disa veçori alternativiteti të foljeve më **-UEJ/-UAJ**, tipi **shkruej/sbhkruaj** që kryesisht me anë të paskajores së mirëfilltë zbulohen disa veçori alternative. pasuri cilësore kjo që për shkak të pëjashtëmit të paskajores nga standard nuk njihet pothuajse fare ky thesat me vlerë nga apinioni dhe studiuesit vendës e të huaj. Pra kemi të bëjmë me qinda folje alternative nga të cilat prodhohen me qindra emra e kategori të tjera brenda strukturave të sistemit.

Së pesti, në të mirë të forcimit dhe njëzimit të shqipes standarde u bë fjalë për dy opsione, nisma të diskutueshme, së pari, rreth rehabilitimit të paskajores në standard dhe së dyti, rreth zbutjes e kontrastit pjesore sunduese/nënshtruese me reformimin de pjesores së zgjeruar të standardit.

Në opsionin e parë trajtohet nismë propozimi si pandehmë e një grupi gjuhëtarësh entuziastë, të cilët mendojnë ashtu siç edhe po veprojnë që me trajtën e paskajores së tipit **punu me punu**, pra duke cinguar fundoret nga trajtat e standardizuara më **-UAR**, si **punu/ar**, përkatësisht **-UE punu/e**, konceptet e të dyja këtyre trajtave të standardizuara mund të mbulohen vetëm me trajtën **punu me punu**. Meqë kjo nismë ndonëse me qëllim fisnik, me të drejtë, nuk pati qasje nga standardologët e Qendrës, andaj kjo u konsiderua prej nesh si një veprim i nxituar dhe dëmtues ndaj trajtës së normëzuar tradicionalisht të gegnishtes tipi **me punue**, e cila, në të vërtetë, kënsiderohet trajtë e rregullt dhe si e tillë ka të gjitha paradispozitat me u rikthye si paskajore e mirëfilltë në standard. Përparësia e trajtës **me punue** ndaj *me punu* arsyetohet në tri pika.

Ndërkaq opsioni i dytë ka të bëjë me sugjerim-propozimin që mund të cilësohet si kërkesë që ka të bëjë rreth reformimit të pjesores së zgjeruar të standardit dhe kjo bëhet me qëllim që edhe në këtë pikë procesi i zgjedhimit të foljeve në gjuhën shqipe të gjejë unifikim të plotë. Së këndejmi, sugjerohet që reformimi të bëhet sipas modelit të gegnishtes të zbatuar që në periudhën pavarësisë, kur pjesorja e zgjeruar e gegnishtes u reformua, duke iu hequr prapashtesav e zgjerimit **-N/-M** dhe kështu u rikthye pjesorja e shkurtë në bazën e vet, e cila u specifikua në **fjalëformim, përfaqësim** dhe në **zgjedhim foljor**, ndërsa pjesorja e zgjeruar e të dy dialekteve mbeti e specifikuar kryesisht në manipulim mbiemrash,

Kështu kërkohet që si pjesorja e gegnishtes të preket edhe **pjesorja e zgjeruar** tipi punuaR e toskërishtes, nga e cila, pa prashtesë-mbaresën **-R** të formëzohet **pjesorja e shkurtë**, tipi **punua**, dhe kështu trajta e shkurtë duke përkuar me trajtën e ish standardit gegnisht, atëherë vetveiu njëzohet tërë sistemi zgjedhimor në gjuhën shqipe. Kjo do të ishte arritje shumë e madhe në dobi të shqipes së natyrshme dhe standardit të saj. Në të vërtetë mbetet si trajta paralele trajtat **-UE** dhe **-UA**, për këto nuk paraqesin kurrfarë problemi, pasi i kanë të pëcifikuara po thuhet (të ndara) nënfushat përkatëse semantike dhe kështu përplotësojnë harmonishëm destinimet përkatëse.

Sidoqoftë edhe nga ky krye konfirmohet, veç tjerash se me këtë reformim dhe sidomos me rikthimi i paskajores në standard ndriçohen disa vlera të domosdoshme që pa to standardi dhe dija për shqipen mbetet e mangët, apo jo?!

X. PSE PO PËRMENJËHERSHMËRISHT PASKAJORA NË STANDARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME

Vlerëshenja pa mohë, shëndet e forcë në gjithkohë (shqipja me paskajore)

Sihyrje

Që vetë titulli i këtij kreu “*Pse po përmenjëhershëmrisht paskajoria në standardin e shqipes së natyrshme*”, për dikë-dikë, me sa fjalë që brendapërbrenda ka, po aq e më shumë provokime nxit, por për dikë tjetër nxit edhe mosdurim! Po në çfarë shkalle dhe në çfarë natyre është kjo nxitje, le të vlerësohet. Kështu, vërtet, për dikë, çuditërisht, ende mund të cilësohet provokim, kur standardi pa paskajore konsiderohet i pa plotë, pasi edhe pse pa të, ky standard po funksionon me sukses tash më se 50 vjet, ndërkaq mosdurim, tek disa të tjerë, po shkakton fakti, pse kaluan mbi 30 vjet që është kërkuar dhe arsyetuar domosdoja e riintegritimit të paskajores së mirëfilltë (gege) në standard, ngase kjo shtyllë kurrizore e gjuhës shqipe, duke mos ia njohur vlerën, ishte menjëherë allapartizançe në kohë të monizmit, ndërkaq rikthimi i saj imponohet me urgjencë në të mirë të kompletimit dhe përplotësimit të vetë standardit, të cilit i shton atributin **standard i gjuhës së natyrshme shqipe**, mirëpo meqë zgjidhja e tillë në rutinë po neglizhohet e sabotohet nga ish standardistët e monizmit mbi bazë të gjykimeve subjektive të tyre, andaj ky është shkaku që po kërkohet demonstrativisht njëfarë vetëgjyqësi për zbatim-përmbartim të menjëhershëm të paskajores në standard.

Sidoqoftë, meqë nuk duam të rihyjmë në sqarime rreth veprimeve allapartizançe që e hodhën paskajoren në pusin pa fund të izolimit, si dhe të disa veprimeve të tjera, po jo të gjitha të qortueshme, siç ishte edhe Konsulta gjuhësore e Prishtinës 1968, pastaj Kongresi i Drejtshkrimit (1972), ku u përshpall njëzimi i gjuhës letrare kombëtare pa paskajore, ngase në ato kushte politiko-shoqërore, thuhet se vetëm aq ka mundë të arrihej në të mirë të komunikimit ndërshtetërisht Shqipri-Kosovë e më gjerë dhe për njëzimin e shqipes standarde, por mund të quhen gabimtarë të mëdhenj standardistët e pas viteve të 90-a, pas rënies së monizmit, pse nuk u punoi mendja e zemra ta rishikonin atë kod dhe ta përplotësonin, veç tjerash edhe me rehabilitimin e menjëhershëm të paskajores së mirëfilltë, pasi tashti kishin mundësi, po fatkeqësisht me faj të tyre atë nuk e bënë. Nuk e bënë pse nuk kuptuan apo nuk deshën, disa nga standardologët me emër kryesisht nga Qendra, le të vlerësohet. Kështu me veprime të tilla joreformuese e joplotësuese u bënë kapës gardianë të standardit të paplotë. Madje gjetën mbështetje tek disa gardianë politiko-gjuhësorë në pozita institucionale, të cilët një godinë të tillë me themele të ngushta dhe me mure të pasuvatuara mirë tashti gjithnjë e më tepër filluan ta mbronin nga paskajoria, të cilën edhe gogolëzuan, duke i dhënë konturat e një sishtrige-përbindshe ndaj shqipes përgjithësisht e standardit në veçanti, sepse gjoja rikthimi i saj gogolëzisht prekte shkatërrueshëm krejt standardin dhe shqipen zyrtare e përgjithësisht e kthente mbrapa disa dekada. Dhe kështu, pa marrë parasysh funksionin historik të paskajores, atë e shpallën gogolë ndaj konsolidimit të standardit të gjuhës shqipe të gjykuar me urojmën e Kongresit të vitit 1972, tubim ky, vërtet meritshumë për disa pika të tjera, por jo sa i përket paskajores. Kështu, për mungesë koncepti për vlerat që kishte, paskajoren e lanë pa e nxjerrë nga pusi pa fund i izolimit,

ku qe hedhur allapartizançe. Së këndejmi në këtë krye të fundit të këtij punimi nuk kemi të bëjmë më me diskutime që po sjellin zvarritje të qëllimita, por vetëm me përforsim argumentash rreth domosdosë së zbatim-përmbartimit përmenjëhershëmrisht të saj (të paskajores së mirëfilltë) në standardin e shqipes:

së pari, argumentohet se në të gjitha fazat historike të të qenit e të zhvillimit të gjuhës shqipe si dhe tani paskajorja ka shërbye dhe shërben si zemberek ndërlidhës frymimi e gjallimi në mbarëvajtjen e ligjërimin shqip si në sistemin foljor ashtu edhe në atë emëror;

së dyti, me të rikthyerit legjitimisht të paskajoren në strukturat ligjërimore të shqipes së natyrshme vargëzohen disa nga përparësitë që rifiton shqipja e standardi i saj vetëpërvetëm dhe në raport me gjuhët simotra e të tjera;

së treti, disa meditim-konstatime shtesë rreth vetëgjyqësisë dhe fatit të paskajores në, gjatë e pas monizmit, duke parë zbatim-përmbartimin si zgjidhje të menjëhershme, për t'i siguruar kështu të sotme e të ardhme të ndritme shqipes së natyrshme dhe standardit të saj.

1) Argumenta historikë me të cilët nëpër shekuj identifikohet roli themelor i paskajores për mbarë ligjërimin shqip

Rreth të qenët të paskajores dhe rolit të saj ndër shekuj si zemberek i sistemit të tërësishëm ligjërimor foljor e emëror të mbarë shqipes të lashtë e të re, po i vargëzojmë disa nga argumentat identifikues:

E para, studiuesit tanë pellazgologë si Muharrem Abazaj, Arif Mati e të tjerë mbi bazë logjike e dokumentimi, qoftë edhe hipotetikusht, kanë konstatuar se protoshqipja që në zanafillë do të ketë qenë e pajisur me paskajore, fillimisht supozohet se kishte formë sintetike, mirëpo ndërkohë, kur u lind pjesorja nga shtati i saj (S. Riza), atëherë paskajorja kalon në trajtë analitike duke u ngjizur me pjesëzën **me** (*emërfolejzim!*), tipi **me dalë**, **me punue**. Po këtë formë analitike të paskajores e faktojnë po në lashtoshqipe pellazgjike në gjuhën e homerit çifti Luftulla e Lilana Peza e të tjerë. Me fjalë të tjera që në antikë në kuadër të protoshqipes mënyra e të folurit shqipo-pellazgjik hipotetikusht karakterizohet edhe me paskajoren analitike **me + pjesore** që me ndonjë ndryshim fundpjesoreje edhe sot vepron në ligjërimin shqip.

E dyta, gjithashtu hipotetikusht konstatohet që protoshqipja pellazge në këtë formë të të shprehuri, përveç në Iliro-Dardani (Gegni), dhe Iliro-Epiro-Maqedoni (sot Toskëri) kishte shtrirje në mbarë pellgun mesdhetar. Përmenden ndër të tjerë hetitët në Azi të Vogël (tash Turqi), parakoptët e Egjiptit, me ndonjë depërtim gjithandej në Arabi, madje ndeshet e shtrirë anembanë, sa andej sa këndej nga Veriu por edhe nga Perëndimi në Siujdhesën Apenine, dhe së andejmi me shtrirje emigrimi doli edhe përtej Siujdhesës Iberike. E përmenda këtë shtrirje, ngase të gjitha gjuhët e gjalla të këtyre vendeve karakterizohen qartë edhe me paskajore, por ajo si paskajore analitike më e gjalluar dhe e formëzuar plotësisht që nga koha historike identifikohet në Siujdhesën Ilirike, pikërisht në gjeografinë, ku shtrihet sot gjuha shqipe dhe vërtet, që nga dokumentimet e para të shqipes si gjuhë shkrimi paskajorja analitike me + pjesore në këto vise kryen funksionin e zemerekut ligjërimor.

E treta, në pikën më sipër përmendëm emrat e sotëm toponimikë popullorë të ngulitur, ku mbizotëron gjuha shqipe Gegni në Veri (Iliri-Dardani) dhe Toskëri në Jug (Iliro-Epiro –Albo-Heleni!) që në atë periudhë sipas mitologjisë së shprehur me gjuhën parashqipe pellazge-homerike përmendet sifakt se në këto treva, përkatësisht në veri të vendndodhjes së gjuhës homerike jetonin njerëz gjigantë me emërtim **gigë**, të cilët ndërkohë e në kohën tonë dalin të shqiptuar në shqipen e sotme si **gegë**, emërtim ky, i cili kështu me evoluim ose ndërkëmbim të

zanores i në e u konsolidua brendapërbrenda vetë anasve. Dihet historikisht se ky popull, *pellazgo-ilir-dardan-arban,,,*, së fundi njihet me emrin **shqiptar**, por megjithatë, për opinionin vendës dihet mirë emri **gegë** e **Gegni**, si krahinë e gjerë veriore shqiptare që karakterizohet me *dialektin gegnisht*, ku paskajorja me+pjesore si veçori zë vend të dalluar në krahasim me krahinën shqiptare jugore **Toskërinë**, apo dialektin **toskë**, ku kjo paskajore ndeshet e rrëgjuar. Së këndejmi, vetvetiu, imponohet sqarimi, meqë toskët, si stërnipë veriorë të homerit sigurisht edhe këta quheshin **gigë** (gegë), dhe si të tillë edhe këta ishin të pajisur me paskajore, apo jo. Lind pyetja pse ndodhi rrëgjimi i saj, dhe pse u quajtën *toskë*?

E katërta, në pikën paraprake u shtrua pyetje rreth çështjes së emërtimit **toskë** e **Toskëri** dhe pse ndodhi rrëgjimi i paskajores gjithandej, çështje kjo që mund të themi se nuk ka mbetur pa u prekur nga studiuesit tanë dhe të huaj, por përgjigjja mbetet hipotetike. Kështu, si për prejardhjen e emërtimit **gegë** e **Gegni** që morëm sqarim logjikohipotetik, ashtu kemi përgjigje edhe për emërtimin **toskë** e **Toskni (Toskëri)**. Lidhur me këtë supozohet po hipotetikisht që ky emërtim mund të jetë bartur nga grupe të ardhurish me popullsi protoshqiptare, qoftë nga viset e Rumanisë së sotme si *pellazgo-iliro-thrakas*, qoftë nga ana tjetër nga Toskana e Italisë nga gjuha *pellazgo-etruske*. Po shtojmë edhe këtë se studiuesi Nezir Myrta fjalën *toskë* si edhe atë *etruskë* e ndërlidh me emrin **trojë**, me gjuhën e trojanëve. Kështu, sido që të ketë qenë, të ardhurit (*thrakas, etruskë apo vetë trojanë*) u përzien me **gigët** (gegët) anas, të atyre viseve që supozohet se kishin pakashumë bazë të njëjtë gjuhësore lashtoshqipe të kohës, pra edhe me paskajore, sepse edhe në Rumaninë e asaj kohe si dhe në Toskanën e Italisë e folmja e tyre karakterizohej me paskajore, ndryshe nuk mund të shpjegohet sistemi përgjithësisht i konsoliduar gjuhësor ngjashëm si te veriorët ashtu edhe te jugorët, pra dje e sot shqiptarë shqipfolës ishin të pandarë gegë e toskë. Po pikërisht andej nga Jugu nga ndikimi i pushteteve të ndara (vija e Teodosit) dhe ndikimi i të ardhurve të tjerë si grekët me gjuhën e tyre e ndërkohë edhe bullgare dhe nga ndikimi i rrethanave jo aq të njohura, u prek gjuha e kësaj popullate jugore, ndër të tjera edhe nga i ashtuquajhuri fenomeni i **rotacizmit**, për të cilin dhe raportin kompleks të tij me paskajoren e nazalizmin e gegnishtes pak më në hollësi në pikën vijuese.

E pesta, meqë po kjo paskajore analitike me + pjesore që nga periudha antike dhe ajo e dokumentuar deri më sot ndeshet në shqipen globale, fillimisht me pjesore të shkurtë që ishte në përdorim në të dyja trevat e paragegnisë (gigëve) veri e jug, dashmon formimi i emrave të hershëm nga pjesorja e shkurtë e paskajores në funksion të temës prodhuese si në veri (Gegni), si në jug (sot Toskëri), siç janë shembujt e përbashkët të formimit të emrave, pra para veprimit të rotacizmit, si *sosë (me sosë)*. *punojë, punim punues (me punoo'?, me punue), matje, matës, (me matë)*, kohë kjo, siç merret me mend, kur e ashtuquajtura lashtogego-toskërishte ende nuk ishte e ndarë nga shtëpia e madhe e gegnishtes, sepse nuk ishte prekur nga **rotacizmi**, d.m.th ende nuk kishte ndodhur alternimi i -N-së ndërvolakie në -R-, si në sistemin foljor ashtu edhe në atë emëror që do të ndodhë më vonë dhe do të shkaktojë edhe disa ndryshime të tjera shqiptimore, fonetike por edhe morfologjike e sintaksore. Krahaso: **punua** ndaj *punue*, punuar ndaj *punuen* ose *punuem*; **matur** ndaj *matun*, por megjithatë nuk u shkatërrua sistemi i tërësishëm gjuhësor i konsoliduar më herët si protoshqipe mbi bazë-strukturë të përbashkët që u identifikua ndërkohë edhe si gjuhë arbnesho-toske.

E gjashta, edhe pse dihen edhe pasoja të tjera në raportin *Gegni –Toskëri* ose *gegnisht-toskërisht* lidhur me fenomenin e rotacizmit, raporti paskajore/lidhore e forma të tjera, për të cilat nuk është vendi të zgjatemi këtu, por sa për kontinuitet më duhet të përmend faktin se me rastin përfutimit të mbiemrave të paranyjzuar (B. Bokshi), kur pjesorja e shkurtë e paskajores së lashtogegnishtes, duke marrë prapashtesën ndërvokalike -N u atribua si **pjesore e zgjeruar**, e cila

njëherazi ajo –N u bë edhe prapashtesë e trajtave të mbiemrave dhe të disa emrave të paranyjzuar, tipi *i punuen* dhe *të punuen't*, pikërisht në këtë fazë shfaqet qartë ndikimi i fenomenit të rotacizmit në toskërishte, sepse automatikisht prapashtesa -N ndërvokalike e fjalës geqe alternohet në -R, duke i marrë të gjitha funksionet e N-së së gegnishtes. Krahaso: **i punuar** ndaj *i punuen*, **të punuarët** ndaj *të punuenët*. Kështu, si pjesorja e gegnishtes që me prapashtesën N nga pjesore e shkurtë u bë pjesore e zgjeruar, ashtu pjesorja e toskërishtes u lind si pjesore e zgjeruar analogjikisht sipas shembullit të pjesores së gegnishtes. Këtu imponohet risqarimi që logjikisht del i pranueshëm që deri atëherë pjesorja e shkurtë supozohet se ishte trajtë e përbashkët për të dyja koinetë (gige), prandaj thamë se u lind analogjikisht me të gegnishtes pjesorja e zgjeruar e toskërishtes, apo jo?!

E shtata, ndërkaq po në këto rrethana prapashtesa -R njëherazi në qarkun veprues të saj u bë edhe prapashtesë e mbiemrave dhe emrave të paranyjzuar. Në të vërtetë, kjo duhet të jetë faza kur u shfaqen dallimet ndërdialektore që, pak a shumë, figurojnë deri në ditët tona. Krahaso edhe njëherë shembujt *i punuem/i punuen* ndaj *i punuar*; *të punuemit /të punuenit* ndaj *të punuarit*, si edhe ndarjet e tjera, si ndarja paralele diftongut (foljoro-emëror) -UE/-UA, tipi **u punue/ u punua**, **grue /grua**, pastaj **truNi truRi**, **gruNi**, **gruRi** etj.- etj.

E teta, pra, kjo është faza kur formohet pjesorja e zgjeruar në gegnisht me prapashtesën e vet përkatësisht -N ose -M, dhe pjesorja e zgjeruar e toskërishtes në atë vijë me prapashtesën e vet -R. Mirëpo, ndërsa paskajorja me pjesoren e shkurtë të gegnishtes pa prapashtesën e zgjeruarsisë: -N/-M, duke u distancuar nga trajta e zgjeruar, të cilën e la në manipulim me mbiemra e emra të paranyjzuar (asnjanës), ngjashëm si edhe pjesorja e toskërishtes nergut e përftua në formë të zgjeruar. Si duket po në këtë fazë, paskajorja me pjesoren e shkurtë u rikthye apo vazhdoi pa ndërprerë veprimin e mëparshëm, veç tjerash, në **fjalëformim emëror e zgjedhim foljor**.

E nënta, nga sa u përmend në pikën paraprake kuptojmë katërcipërisht se paskajorja e shkurtë vazhdoi funksionin si më parë, kur tosknishten e kishte në shpi të madhe, të pandarë. Kjo supozojmë se ishte arsyeja që toskërishtja nuk e kishte të formuar pjesoren e shkurtë, por kjo nuk do të thotë që ndërkohë për analogji edhe në tosknishte të mos jetë përfutur pjesorja e shkurtë, d.m.th. pjesorja pa prapashtesën e zgjeruarsisë –R, apo jo?! Krahaso: *me punua* ndaj *me punue*, dukuri kjo, e cekur sadopak prej nesh, por që pret mendjen e dorën e kujdesshme të studiuesve tanë punëmbarë ogurbardhë më me kompetencë.

(Në të vërtetë pjesëmarrja në emërformim e pjesores së zgjeruar në toskërishte siç janë rastet *ndarës* ndaj **ndas**, *përzierës* ndaj **përziës**, me sa di, është karakteristikë e letrarishtes së sotme.)

E dhjeta, gjuha e tillë me tipare toskërishte edhe me paskajore (me pjesore geqe e toske) u dallua edhe gjatë periudhës së Luftës II Botërore, luftë kjo që në mbarim të saj Shqipërisë e popullit shqiptar, nuk i solli pothuaj kurrfarë përmirësimi, qoftë në sferën e bashkimit të kombit të ndarë, të coptuar në 5 shtete, qoftë në aspektin ekonomik, por aq më tepër i solli sistemin monist të tipit jugosllavo-sovjetik, nga i cili ngjyer me politikën e ditës allashqiptarçe të luftës së klasave pësoi gegnishtja, standardi saj e bashkë me të si më e para ra viktimë paskajorja e mirëfilltë. Pikërisht tani pas LDB pushteti i ri komunist, të cilit më tepër i qëndronte në duar kallashi me propagandë shtrënguese se çdo veprimtari tjetër me fjalë e punë liruese.

E njëmbëdhjeta, kështu të ndikuar nga aleatët e luftës, komunistët jugosllavë e direktivat sovjetike, pak si me hile, shtet-pushteti *popullor*, vuri dorë edhe në drejtim-ndryshimin e standardit të gjuhës shqipe. Pasojat dihen, mirëpo duke vepruar disiplinisht sipas slloganit **një komb - një gjuhë - një standard**, kohësisht e ndërkohë, u bë përparim i madh, kur u arrit të formëzohej një gjuhë unike e shtetit shqiptar, e cila u shtri në Kosovë e më gjerë, por nuk u bë

mirë aspak që nuk u përpunua e plotësua si gjuhë e vërtetë standarde kombëtare me prurje shtesë nga gegenishtja pas rënies së monizmit, prandaj mbeti standard i paplotë, ngase veç tjerash mbeti zvarrë jashtë standardi paskajorja e mirëfilltë.

E dymbëdhjeta, vërtet, ndërlihur me sa u cek në pikën e mësipërme, tash 30 e sa vjet, pas rënies së monizmit, u hap çështja e standardit e në veçanti në dhjetëvjetëshat e fundit ajo e rehabilitimit të paskajores. Në të vërtetë nga diskutimet, ngrih e mos këput, kjo nuk gjeti zgjidhje për shkak të kundërshtimit pa të drejtë të disa standardologëve nga Qendra e klientë të tyre, andaj duke pasur parasysh të vërtetën rreth autonomisë semantike të paskajores, e cila u la jashtë standardit për mungesë konceptesh, dhe mesa pamë, kjo nuk ka të bëjë me ndonjë problem të madh dialektor që prish sa pati dhe ka me një problem të fryrë politikisht, andaj sot kërkohet që zgjidhja të jetë menjëhershmerisht, pasi është vërtetua se riintegrimi i paskajores nuk prek as standardin aktual as interesin kombëtar, përkundrazi ndihmon.

E trembëdhjeta, së këndejmi besoj se u kuptua se gjithë kjo huti patologjike rreth paskajores ka shërim të lehtë nëse paskajorja qetë-qetë e me gjakftohtësi integrohet në standard, veprim ky me të cilin demaskohet propaganda e shkaktuar me sherr ose nga padija nën maskën e monizmit, e pa penguar nga diktatura e proletariatit dhe lufta e klasave, kur në Shqipëri as nuk kishte proletariat, as klasa antagoniste shoqërore po kishte më tepër primitivizëm e ideologji të infiltuara nga jashtë.

E katëmbëdhjeta, kështu ndodhi pa pasur ndonjë problem të mëparshëm konkret lidhur me paskajoen. (Mjafton të kujtohet gramataika e Dilos). Meqë menjanimi i paskajores ndodhi allapartizançe, prandaj pritet që mendjet e esëlluara ta zgjidhin përmënjëhershmerisht këtë çështje që vetëm në dukje është shumë e komplikuar, që në fakt mund të zgjidhet siç thuhet vetëm me një fjalë goje, qoftë edhe me heshtje mirëkuptimi, por më mirë do të ishte këtë fryerja ta shj fryejnë me një informim publik studiuesit e Qendrës, apo jo?!

Gjithsesi me sa pamë në këto 14 pika, standardi i tashëm i gjuhës shqipe ia ka borxh vetvetes pajisjen me paskajore, e cila ka kohë që ka filluar së ngjalluri nga vetë sovranit, populli që e flet, dhe tani si feniks i rilindur kërkon vendin në kuadër të shtratit standard dhe bëhet mëkat i pafalshëm ndaj gjuhës e kombit, nëse vijon të mos përkrahet vullnetshëm zbatim-përmbartimi i menjëhershëm i saj nga të gjithë standardologët e Qendrës.

2) Disa nga përparësitë që rifiton dhe dilemat që shuan shqipja e natyrshme dhe standard i saj me rikthimin e paskajores në gjirin e vet

Me sa pamë nga tërë punimi dhe në veçanti edhe nga 14 pikat e mësipërme, ne, paskajoren dhe menjanimin e paskajores nga standardi e quajmë çështje jodialektore, por, siç është në të vërtetë, problem i mbarë shqipes, i shkaktuar pa nevojë, duke mos i njohur vlerat e vërteta të saj. Megjithatë, gëzon fakti se edhe nga disa studiues të Qendrës në kohë të fundit, besoj pa demagogji, po vlerësohet drejt funksioni i paskajores së mirëfilltë. Kështu ndonjë analitikan këtë formë po e quan *perlë* të gegnishtes, dikush tjetër *ushqim i pandarë jetësor i të menduarit gegë*, dikush *zemberek*, *shtyllë kurrizore e ligjërimit shqip*, madje dikush kërkon që ajo të futet në normë si *sy i dytë i të njëjtës fytyrë*, dikush si *mushkëri e dytë*, dikush metaforikisht shkon edhe më tej e quan *krah i dytë ligjërimor i shqipe-shqiponjës flamur* etj. dhe vërtet me paskajoren në standard të gjitha këto shprehje që flenë si figura të stilit aristik, logjikisht e stilistikisht janë të pranueshme, por e vetmja kritikë mund t'u bëhet vlerësimeve të tilla që i japin atribut dialekti gegë, ndërsa ajo i takon mbarë shqipes së natyrshme. Sidoqoftë, ne në këtë pjesë do të përqendrohemi rreth disa përparësive konkrete që fiton dhe dilemat që shuan shqipja e natyrshme dhe standardi i saj me rikthimin paskajores në gjirin e vet:

E para, me paskajoren në standard plotësohet hallka themelore që i mungonte si koncept ndërlidhës Kongresit të Drejtshkrimit 1972, ngase qëllimi dhe detyra e atij Tubimi, shikuar logjikisht nga interesi përgjithshëm kombëtar ishte përfshirja e të gjitha vlerave madhore të gjuhës shqipe në standardin e shqipes kombëtare, por i mungonte koncepti zanëmirë i paskajores orëbekuere, sepse ajo, fatkeqësisht, ishte e privuar nga standardi, sharllatanisht allapartizaçe që në vitin 1945 për mungesë njohjeje të fushës së autonomisë së gjerë kuptimore të saj, andaj meqë Kongresit i mungoi paraqitja e denjë e paskajores, atëherë si rrjedhojë standardit të atij Kongresi i mungon kjo hallkë e domosdoshme ndërlidhëse e shpirtit të ligjërit emëror e foljor të sistemit të shqipes së natyrshme të përbashkët kombëtare.

E dyta, së këndejmi, e shohim të udhës që nga ky çast të ftojmë të gjithë paskajorefobët e deritashëm që t'i lënë proçkat me arsytetime false gogolëzuese se gjoja paskajorja e mirëfilltë me riintegrimin e saj prishka standardin ose qenka e panevojshme, e ku ta dimë, por ta përqafojnë tashmë të vërtetën e pakundërshtueshme se rifutja e paskajores në standard, edhe pse kohësisht shumë e vonuar, është obligim, përmbartimi i së cilës duhet kryer menjëherësh, dhe në këtë mënyrë do të plotësohet e do të shpëtohet norma e Kongresit 1972, sepse me këtë veprim ai Kongresi sadokudo mund të cilësohet më shumë se i përdëshirueshëm: **Kongresi i standardit të shqipes**, siç edhe duhej të ketë qenë qëllimi i atij Tubimi madhor.

E treta, standardi i shqipes i pajisur edhe me paskajoren e mirëfilltë vetëm atëherë del vetvetja, ngase e rifiton tipizimin si gjuhë me paskajore dhe me lidhore, siç janë gjuhët e mëdha të Europës dhe të botës.

E katërta, me riintegrimin e paskajores së mirëfilltë shuhen diskutimet, se gjoja koncepti i paskajores është mbuluar plotësisht me format e tjera të standardit, si nga paskajorja e dytë, me lidhore etj., kur e vërteta tregon të kundërtën e kësaj falsmjaftueshmërie.

E pesta, me këtë riintegrim del sheshit e pavërteta se gjoja qasja e paskajores së mirëfilltë automatikisht prish standardin ekzistues, gjë që nuk është e vërtetë, sepse paskajorja strukturën e standardit të tillë nuk e prek fare ose vetëm anësisht e përplotëson me koncepte të reja, qoftë me përfaqësim për secilën folje, qoftë me kuptimësi sinonimike ose në raste, brenda fjalish a sifjalish me përshkallëzim kuptimor.

E gjashta, me paskajoren në standard nuk do të thotë se shqipja nuk do të ketë nevojë për përplotësime të tjera, por është e vërtetë se paskajorja e mirëfilltë në standard hap rrugë të re studimi e zhvillimi drejt konsolidimit të mëtejshëm të standardit të plotë, jo të një dialekti, ngase standardi i shqipes edhe me paskajore mund të veprojë si përfaqësuese e denjë e shqipes së natyrshme të plotë në arenën ndërkombëtare.

E shtata, vetëm me paskajoren e mirëfilltë në themel plotësohet dhe njëherazi shpëton standardi nga drunjëzimi i mëtejshëm dhe konservatorizimi i tepruar, i cili kështu siç është ka mbetur peng brenda kornizave të politikës së vjetër kryesisht njëdiaktore të kohës së monizmit pa lëvizur fare drejt reformëzimit apo përformëzimit në dobi të shqipes së natyrshme.

E teta, me paskajoren në standard studiuesit me forca të përbashkëta të përqendruara e kanë më lehtë të përkapin zhvillimin parahistorik e historik të gjuhës shqipe në krahasim e shkoqitje me gjuhët e antikitetit.

E nënta, me paskajoren në standard, pa komplekse të ndajmbathura politike do ta jetë më i lehtë studimi i tërë kompleksit gjuhësor në raportin *shqipe e folur /shqipe e shkruar* e çdo faze e periudhe: pararilindëse, rilindëse dhe të periudhës së pavarësisë, si dhe të fazave të mëvonshme - gjithsesi para, gjatë e pas monizmit e në vazhdimësi.

E dhjeta, sigurisht me paskajoren në standard të gjithë studiuesit pa humbur kohë, energji e sorollatje do të përqëndrohen e thellohen në veprime inventive e kreative rreth *raporteve*

lidhore/paskajore dhe të hartojnë masa të nevojshme reformuese në të mirë të të shprehurit shqip, sepse tashembas do ta kenë më lehtë edhe shkrimtarët edhe medituesit, të gjithë shqipfolësit (jo vetëm gegët), që të shprehin botën e tyre meditativisht e shpirtërisht, pa pasur drojë se po lajthisin me pahir në përdorimin e paskajores normativisht deri tash të padëshirueshme, apo jo?!

E njëmbëdhjeta, paskajorja si njësi e formë themelore e gjuhës shqipe mund të shërbejë jo vetëm si një çelës për të zhdrynuar dyert ende të mbyllura të disa veprave klasike të pastuduara për shkaqe kriteresh politike e mungesë profesionalizmi, në të cilat gjithnjë e më tepër po dalin jo vetëm fjalë të lashta e krijime fjalësh e termash autorësh, por edhe gjurmë të protoshqipes që po nxisin studime në gjurmim faktesh pellazgo-iliro-dardane-epirote-shqipe që si vlera të ruajtura në të folmet tona që nga thellësitë e antikitetit po zbërthehen me ndihmën lashtogegnishtes, të pararotacizmit, apo jo?!

E dymbëdhjeta, pa dyshim paskajorja duke u bërë pjesë e standardit të shqipes e pasuron gjuhën dhe kështu shqipja e natyrshme do ta ketë më lehtë të gjendet edhe në fushën përkthimit qoftë nga gjuhët e huaja në shqipe, qoftë anasjelltas nga shqipja në gjuhët e huaja, sidomos e kemi fjalën tek nocionet abstrakte filozofiko-mendimore.

E trembëdhjeta, s'ka dilemë pas viteve të 90-a të shekullit të kaluar pse paskajorja nuk u rehabilitua, fajtorë, në radhë e parë, dalin jo aq standardologët nga Jugu (vlonjatët, korçarët, gjirokastritët, beratasit, permetarët), të cilët, ndoshta edhe nuk kanë pasur mundësi ta njihnin të vërtetën konkrete rreth autonomisë kuptimore që ka pasur dhe ka konkretisht paskajorja e mirëfilltë në realitetin tonë gjuhëso, por, fajtorë parësor ishin dhe mbesin studiuesit akademikë nga Gegnia, (Shkodra, Prishtina, Shkupi, Tirana, Durrësi, Elbasani), sepse këtyre nuk u falet as mosdija, as servilizmi e përlësia pse u pajtuan me përcëimin e vlerave të paskajores dhe nuk deshën apo nuk patën guxim me përdorë paskajoren në shkrimet e tyre profesionale, siç pati vepruar dikur profesor E Çabej në mbi 40 raste vetëm në një studim të tij, e ndërkohë, edhe pse jo aq trimnisht në kohën tonë vepruan e po veprojnë si prof. Abdullah Zymberi, prof. Bardhyl Demiraj e ndonjë tjetër.

E katërbëdhjeta, jemi të sigurt se standardi i shqipes me paskajoren e mirëfilltë në gjirin e vet do të ketë prestigj më të lartë si brenda trevave shqipfolëse, po ashtu edhe në diasporë, po ajo do të ngrejë prestigjin e interesimin ndaj gjuhës shqipe edhe në arenën ndërkombëtare, apo jo?!

E pesëmbëdhjeta, sigurisht kur thuhet: **Paskajorja përmenjëhershëmrisht në standard**, kuptohet që nuk është vetëm kërkesë jona, duhet kuptuar se kjo vlen vetëm kur konteksti e kërkon, atëherë pa ngurrim edhe duhet përdorur, por duhet pasur kujdes që mos të bëhen teprime, nuk duhet nxituar në përdorimin vend e pavend të saj. Kuptohet që ku është në pyetje sinonimia është krejt normale që respektuesi i normës së sotme ta përzgjedh trajtën e normëzuar sinonimike.

E gjashtëmbëdhjeta, gjithsesi duhet të jetë e kuptueshme nga të gjithë se për paskajoren në standard nuk ka detyrim askush që nuk e ndjen të nevojshme, por kur është çështje për kriteret procedurale siç është trajta përfaqësuese etj. nuk duhet humbur kohë duke pritur ndonjëfarë konsensusi apo direktive institucionale nga lart që si duket ata që i patën zënë kolltuqet gjatë monizmit dhe i trashëguan si me tapi dhe që ende po i mbajnë, jo vetëm nuk deshën dhe nuk po duan as sot ta japin as konsensusin as dekretimin, por aq më keq, i ndërsejnë varësit militantë naivë të bllokojnë të gjitha përpjekjet lojale për rikthimin e paskajores ligjërisht në standard dhe kështu po vazhdohet dëmtimi i shqipes së natyrshme dhe i standardit të saj që përgjithsisht të mos reformohet ligjërisht.

E shtatëmbëdhjeta, pa mëdyshje, paskajorja në standard shëron të gjithë ata hezitues të sinqertë që kishin drojë se rikthimi i paskajores në standard prish standardin ekzistues e jo që e shpëton atë nga drunjëzimi, ngushtësia e konfrontimi i mëtejshëm në krahasim me realitetin.

E tetëmbëdhjeta, s'ka dilemë, që për hir realiteti edhe për hir balancimi, paskajorja duhet rifutur në standard në përputhje me rregullsitë e ish- standardit mbi bazë të gegnishtes, ashtu siç njihet nga standardi në fjalëformim, d.m.th. në trajtën **me+pjesore të shkurtë**.

E nëntëmbëdhjeta, nuk duhet pasur dilemë, të gjitha shprehjet me paskajoren e mirëfilltë, popullore apo savante, jo vetëm si idioma, fjalë të urta e fazeologji, por edhe shprehjet e veçanta nga shkrimtarët e vjetër e klasikë e të rinj duhet të shfrytëzohen në origjinal me ndonjë sqarim eventual, ngase çdo shprehje me paskajore varësisht nga logjika e kontekstit, tashmë konsiderohet se e ka të fituar atributin e normëzimit, natyrisht duke respektuar tolerueshëm rregullat e situatës.

E njëzeta, në të vërtetë, nuk bën të tolerohen arsyeime tashmë të konsumuara që disa prej tyre mund të quhen marrëzira si b.f, rikthimi paskajores cilësohet shartim që nuk e qaska standardi, sepse qenka specie e huaj, thuase paskajorja nuk qenka e rrënjës vertikale e horizontale shqipe, madje përveç gogolëzimit ndaj saj janë të palejueshme veprime sabotimi e bojkotimi të publikimeve të matura në të mirë të paskajores ose duke mos u dhënë jehonë shkrimeve cilësore të botuara në atë drejtim,

E njëzetënjëta, nuk kanë vend polemikat se *paskajorja e mirëfilltë* qenka fjalë mahalle, d.m.th. qenka fjalë-formë e ndonjë treve të skajshme të izoluar, kur dihet fakti se shikuar nga një prizëm tjetër fjalamujtas, më *fjalë mëhalle* janë të gjitha fjalët e prekura nga rotacizmi që sot me të drejtë zënë vend qendror në standard, ngase rotacizmi si dukuri i takon vetëm një dialekti, madje është shfaqur, zhvilluar dhe ka pushuar së vepruari pas një periudhe të caktuar, kurse paskajorja ishte formë e qëndrueshm, nuk ka pushuar kurrë së vepruari në shqipen e tërësishme si në sistemit foljor, ashtu edhe në atë emëror, gjë që faktohet historikisht e përditshmërisht në realitetin tonë gjuhësor, apo jo?!

E njëzedyta, ndërlidhur me pikën e mësipërme nuk duhet pasur mëdyshje në tendenca jobashkuese separate, se gjoja gegnishtja ishte, si me thënë gjuhë zonjë më vete, kështu që edhe pa rotacizmin e sotëm mund ta qëndrojë dhe ta përfaqësojë gjuhën shqipe, ndërsa nga ana tjetër aq më keq rrehet gjithkush nëse mendon se toskërishtja mund të qëndrojë ligjërisht si gjuhë shqipe krah për krah me gjuhë të tjera, pa gegnishten e paskajoren e saj, për çka nuk bën t'i shkojë kujt as ndërmend një vetëvrasje e tillë gjuhësore kombëtare, prandaj duhej afrim e mirkuptim në këtë raport.

E njëzetetreta, nëse pak e angazhojnë mendjen standardologët e sotëm e kuptojnë se nuk mund ta mohohet edhe më roli i paskajores në standard, se pothuaj të gjitha tiparet e veçanta të toskërishtes që sot i ka shqipja e sotme si karakteristika më kryesore të standardit, janë njëfarë mënyre shkoqje nga gegnishtja e hershme ose e sotme. Së paku, ndër të tjera le të kujtohet tipari i parë i toskërishtes *rotacizmi*: shndërrimie N-së (punueN) të gegnishtes në -R (punuaR). Nuk është vetëm kjo dëshmi që nënkupton që standardi i sotëm duhet të jetë i hapur nga prurjet e domodoshme geqe, apo jo?!

E njëzetekatërta, paskajorja në standard shuan kërkesën për standard të ri mbi bazë gegnisht, pasi paskajorja në standard inkorporon, si të thuah, të gjitha vlerat e veçanta e të përgjithshme të shprehjeve të rëndomta e lapidare të shqipes së natyrshme, pasuri e trashëguar, e cila edhe duhet të trashëgohet.

E njëzetepesta, me paskajoren në standard gjithashtu hiqet dilema e një absurdi të përpallur gjatë monizmit që mjerisht ende nuk është korrigjuar nga tekstet universitare (ndër to nga gramatikat e Akademisë) se gjoja një paskajore me të gjitha vlerat që i kanë paskajoret e

gjuhëve të Europës e të botës që e kishte shqipja në standardin e periudhës së Pavarësisë nuk ekziston më, sepse vetë folësit, siç ka konstatuar edhe ndonjë studiues gegë, kinse aq qenka tkurrur në përdorim, saqë qenka në grahmat e fundit të asfiksimit nga presiomi i paskajores tjetër tipi **për të punuar(!)**, andaj sipas tij “*shqipfolësit duhet ta harrojnë paskajoren e mirëfilltë, të mësohen pa të*”(!!!).

E njëzetegjashta, ndërlidhur me pikën paraprake, kush sot nuk e di se paskajorja e vërtetë e gjuhës shqipe që ka barasvlerësi të plotë me paskajoret e gjuhëve të Europës e të botës, tipi **me punue** është gjalluese dhe është në përdorim e sipër në mëse $\frac{3}{4}$ e shqipfolësve (Shqipëria e Mesme, Shqipëria e Veriu, Vise të Malit të Zi, Kosovë, Kosovë Lindore, Maqedoni, madje edhe në një pjesë të Shqipërisë nën Shkumbin, e punkte të tjera, por përdoret edhe tek Arbëreshët e Italisë) dhe si e tillë njihet nga mbarë populli shqiptar dhe gjithsesi i ka të gjitha kartat për me u integruar menjëhershëm në standardin e shqipes së natyrshme, apo jo?!

E njëzeteshtata, meqë paskajorja ka bazë-mbështetëse kodin gjuhësor të shqipes globale dhe ushqehet e ushqehet nga gjuha popullore, dhe nuk e prek për keq ose fare standardin e shqipes së sotme, atëherë vërtet s’ka arsye pse mos të rikthehet menjëhershëm në vendin e vet, në gjirin e standardit të shqipes së natyrshme kombëtare, ku e pret fusha e vet semantike e mbetur bosh që nga dëbimi i saj allapartizançe në fillim të monizmit.

E njëzeteteta, nuk duhet pasur dilemë, assesi nuk duhet hartuar abetare **veçmas gegnisht / veçmas toskërisht**, por abetarja e zyrtarizuar që mund të bëhet fare lehtë, duhet të përmbajë lëndë të përshtatshme për secilin fëmijë shqipfolës sipas grupmoshës etj., por për këtë konkretisht në një vend tjetër.

Të gjitha këto 28 pika mund të përblidhen në një: *paskajorja është çelësi që ndihmon me hapë dyert e historikut për njohjen e së kaluarës, të së tashmes dhe qëndron ogur i bardhë i të tashmes dhe i së ardhmes së gjuhës së natyrshme shqipe dhe të standardit të saj.*

3) Meditim-konstatime për fatin e paskajores në e pas monizmit

Në këtë pjesë të fundit të këtij kreu do të shprehim disa meditim-konstatime ndërlidhur me fatin e paskajores në, gjatë e pas monizmit në katër nënpjesë ose faza të përjetuara, titulluar: e para, *monizmi dhe paskajorja*, e dyta, *pasmonizmi dhe paskajorja*, e treta *paskajorja*, e *tashmja e së ardhmes së saj* dhe e katërta, *meditim-konstatime shitesë në të mirë të paskajores në ligjërimin standard*.

a. Monizmi dhe paskajorja

Siç e kemi të ditur që në fillim të monizmit allapartizançe u plandos për dhe paskajorja *gege(!)*, andaj për fatin e saj, rri e meditoj:

E para, vërtet, në Shqipëri sipas mendjes së ndonjë pushtetari, paskajorja zemberek e standardit gegërisht duhej privuar nga liria, me akuzë se ndoshta mund të pengonte planin *revolucionar* të partisë-shtet që kishte vendosur që gjuhën zyrtare në vend mbi bazë gegnishte (elbaskanishte) të zëvendësonte me standardin e ri mbi bazë toskërisht, prandaj, si me thënë, fitorja u nis e mbarë(!), paskajorja siduarlidhur u plandos në qelitë e të denuarve për ekzekutim dhe vërtet ajo për së gjallë pa gjyq u hodh në izolim të përjetshëm, në një pus pa fund brenda kampit të izolimit. Dhe vërtet nga ky izolim toskërishtja fitoi, fitoi epërsi stardardizimi dhe ndërkohë, natyrisht e ndihmuar me propagandë pushtetore ia *dhuroi shtetit standardin e ri pa paskajore*. Dhe pikërisht kjo gjuhë pretoriane ose gjuhë e elitës burokrate pas një kohe si e tillë u shtri në

Kosovë e më gjerë para Kongresit të Drejtshkrimit 1972, kurse në atë Kongres legjitimisht pa paskajore u shpall *standard i shqipes letrare kombëtare*, e cila shumë më mirë se standardi i rrëzuar mbi bazë të gegnishtes u kompletua me mjete standardologjike bashkokohore, si: *Drejtshkrimi, Gramatika e Fjalori normativ*. Së këndejmi, ndonëse pa praninë e paskajores së pavarur e me disa mangësi të tjera nga dialekti i rrëzuar, ky standard ende po vazhdon të qëndrojë në fuqi.

E dyta, në këto rrethana gegnishtja humbi jo vetëm nga prestigji e përgjithësisht, ngase tash duhet të rronte e nënshtruar, gjithsesi nën hije të tosknishtes standarde, por në realitet nuk humbi aq shumë në saje të afërsisë që kishin të dyja koinetë dhe epërsisë që kishte në përvojë zyrtarie. Kështu shumica e kuptimeve që shpreheshin në standardin e mëparshëm me ndonjë përpunim konceptualisht u mbuluan në standardin e ri zyrtar të tosknishtes me trajta paralele barasvlerëse të përbashkëta, të cilat, përveç paskajores e disa rasteve të veçanta, të tjerat mund quheshin zëvendësime të tolerueshme.

E treta, gjuha globale shqipe humbi shumë, jo aq pse iu ndryshua baza e standardit nga gegnisht në toskërisht, sepse siç u tha u shfrytëzua trashëgimia e përpunuar jo e papërvojë mbi 40 vjeçare e gegnishtes, por humbi fort për shkak të disa koncepteve të pambuluara, pasi toskërishtes i mungonin mjetet përkatëse paralele për zëvendësimin e koncepteve të tilla, sidomos nga fusha e abstraksionit, nuk është fjala vetëm për mungesën e paskajores, por edhe për disa forma të tjera si konstrukte fjalish, të cilat njiheshin historikisht e aktualisht si pjesë integrale e shqipes së natyrshme. Sidoqoftë, paskajorja ishte humbësja më e madhe, dhe kjo për shkak se standardologët politikisht ishin të mbyllur në kornizat e dialektit jugor, andaj as që u përpoqën me rikthye paskajoren e asfiksuar nga pusi pa fund brenda kampit të izolimit, madje as nuk u përpoqën ta zëvendësonin me prirjen, jo pa gjurmë të shpifur të paskajores me pjesoren e shkurtë toskërishte, tipi me dalë, me punue/**me punua** (punue/**punua**) etj.

E katërta, fatkeqësisht, disa nga standardologët me emër të periudhës së monizmit, duke iu nënshtruar politikës së ditës, mendonin ashtu siç edhe vepronin që trajtat dialektore nga gegnishtja që mbeten të pambuluara me mjete përkatëse i cilësuan si fosile, të tepërta. Dhe kështu, sipas asaj logjike më lehtë ishte të zhdukeshin sesa t'i ktheheshin standardit (si trajta të gegnishtes), gjë që mjerisht te dikush-dikushi nuk ndryshoi ajo bindje as pas monizmit deri në ditët tona, apo jo?!

E pesta, meditim po e ndërlihdh me pikën e parë dhe së andejmi me liri-zhgujlen allpartizançe të paskajores në fillmonizëm, atëherë gegnishtes iu sakatua standardi, mirëpo ajo edhe pse u nënshtrua nuk humbi aq shumë, sepse letrarishtja zyrtare edhe pse u bë mbi bazë toske ajo u vijëzua ngushtë më tepër si një gjuhe zyrtare pretoriane burokrate sesa gjuhë letrare shqipe, e cila si i hangri stinët e sundimit shtetëror monisti, edhe pse nuk e ktheu paskajoren, pësoi njëfarë çakordimi për shkak të ngushtësisë së bazës së përzgjedhur, por për këtë më në hollësi në nëntitullin vijues.

b. Pasmonizmi dhe paskajorja

Pas pëmbysjes së monizmit në vitete e '90-a të shekullit të kaluar, ajo që vihej re si mëdyshje rreth plotnisë së standardit të Kongresit ishte mungesa e paskajores së mirëfillt, andaj edhe filloi të shfaqej haptas si problem dhe pikërisht rreth kësaj dukurie i rikujtoj disa konstatime:

E para, është e vërtetë, që edhe unë si shumë të tjerë në rrafshin politikogjuhësor isha i pushtuar nga entuziazmi e euforia e para dhe pas Kongresit 1972, madje një kohë edhe pas rënies së monizmit nuk më ka shkuar ndërmend me dyshue se paskajorja, ishte hedhur për së gjalli në

pus pa fund të kampit të izolimit, sepse kishim besim se gjithçka ishte vepruar mirë e pagabueshëm, andaj tërë energjinë e patëm përqëndruar në përvetësimin e zotërimin e standardit pa paskajore.

E dyta, mirëpo pas rënies së monizmit ndërkohë ndryshuan raportet, paksa ra entuziazmi e euforia, kështu që gjerat shikoheshin pak më realisht, andaj edhe unë preka paskajoren si vlerë për të mirë dhe kërkova integrimin e saj në standard, punë kjo që e shihja të domodoshme dhe jo aq të vështirë. Mirëpo u zhgënjeva paksa, kur nuk hasa në mirëkuptim nga standardologët nga Qendra dhe epranët e tjerë, të cilët jo vetëm nuk ndërruan qëndrim, por edhe më tepër shtuan shtrëngim ndaj rehabilitimit të paskajores, por megjithatë tashti, meqë ende ishte e gjallë dhe unë nuk isha i vetëm, paskajorja pjesërisht u amnistua si me thënë nga kampi i izolimit total u soll në izolim shpiak.

E treta, edhe pse edhe tashti nuk pushonin goditjet nga sandardologët e Qendrës e të tjerë kundër ringjalljes apo rikthimit të saj në standard, megjithatë, nuk mund të mbahej e asfiksuar si më parë dhe si rrjedhojë, në saje të mos-harrimit të saj nga sovrani, paskajorja mori shendet brenda familjes së gjerë jo vetëm gegërishtfolëse. Dhe kështu nga gogole *silugate* e shndërruar në *zanëmirë orëbekuese* qetë-qetë filloi me marrë e me dhënë shendet brenda ligjërimit të natyrshëm edhe pse ende nën plafin e zyrtares, por si *mollë e ndaluar* gjithnjë joshte e po josh pa ndalë kërshtërinë e të gjithë shqipfolësve, përkundër kundërshtimeve të disave me fallsargumenta.

E katërta, ndërlihdur me pikën e mëparshme, duke vërejtur fallsargumenta që nuk ishin të pahetueshëm papandehur m'u përftua mendimi mbase provizor se: *Qenka e vërtetë, se kapja e standardit gjuhësor qenka më e rrezikshme në plan kombëtar se kapja pushtetit politik shtetëror*, ngase pushtetet e pushtetarët mund ndërrohen më lehtë se standardi e standardkapësit standardistë(!).

E pesta, këtë rast kujtoj disa kapës të standardit, që po arsyetohen, dhe pjesërisht kanë të drejtë të ngurrojnë në pranimin paskajores, sepse për hir të një standardi të unifikuar vetë intelektualët toskë e gegë vullnetarisht hoqën dorë nga përdorimi i paskajores nga ish-standardi, duke e konsideruar si barrë rënduese, për të përvetësuar më lehtë standardin e unifikuar mbi bazë të toskërishtes, e cila edhe jepte bukë e karrierë. Po kështu të prirë nga "*patriotizmi*" folklorik, dhe të bindur në plotninë e normës, hoqën dorë nga paskajorja e gegenishtja deri edhe në tipizime personazhësh jo vetëm gjuhëtarët, por, pothuaj, të gjithë shkrimtarët gegë dhe me një akt të tillë vullnetar me pahir jepnin pasqyrë jo të plotë, mashtruese ndaj standardistëve të Qendrës se gjoja, vërtet, kjo gjuhë letrare e pagëzuar edhe kombëtare ishte *pa behane, me tamam* ishte *shqip(!)* dhe nuk kishte novojë as me i heqë as me i shtue asnjë presje drejtshkrimi të saj, e jo më t'i shtonin ndonjë shprehje me paskajoren geqe, apo jo?!

E gjashta, po kështu sharlatanisht mendohej, siç propagandohej, se me lidhore e paskajoren e dytë mbuloheshin të gjitha konceptet e paskajores, pa vra mendjen se kështu i bënin dëm të pallogaritshëm vetvetes nga pikëpamja shkencore profesionale si dhe vetë shqipes së natyrshme, të cilës si studiues e intelektualë duhet t'i shërbenin.

E shtata, ndonëse nuk dua ta besoj, por gjasat më bëjnë të dyshoj ndaj sinqeritetit të disa standardistëve cinikë autoritarë, hartues e botues tekstesh për shkolla e përgjithësisht, të cilët jo vetëm po nxitojnë, por po ngarendin, duke shkelur mbi paskajore që në botimet e ribotimet e literaturës për shkollare, assesi mos të mos *shpëtojë* asnjë gegizëm apo ndonjë shprehje lapidare me paskajore. Dhe këtë *përkujdesje* më strikt e kanë realizuar sidomos në *abetare e libra përkatës ilustrues për shkollare*, ku assesi nuk duhet *me shpëtue ndonjë paskajore gogol silugate* që mos të infektojë standardin e sotëm dhe kështu haptazi duke shfrytëzuar praktikën moniste pa u skuqur fare po angazhohen pa rezervë për shuarjen (zhdukjen) me çdo kusht të vlerave të gjuhës së

natyrshme shqipe, siç është paskajorja që jo vetëm historikisht, por edhe sot ligjërohet nga shunmica e shqipfolësve, apo jo?!

E teta, kështu duke përdorur lloj masash e makinacionesh, madje duke blerë kohë e kushtëzuar vendimet me koncensus që vetë nuk e japin, ku ndërprejnë punën e Këshillit ndërakademik, pse u kërkua rikthimi i paskajores etj. Madje gjithsesi zvarrisin çdo takim duke pritur kinse direktiva nga shteti etj., Shihet qartë se botërisht po duan t'ia arrijnë qëllimit djallëzor të formëzuar në fillim të monizmit, kur nën ndikimin mësimeve të të huajve dhe duke shfrytëzuar primitivizmin e masës së robëruar analfabete sigurisht jo të lirë edhe sot duan ta finalizojnë *me çdo kusht krimin: Me ia tha lozën gegnishtes me paskajore* dhe kështu ndërkohë mund të përmenden si fosile, se dikur shqipja veriore ka pasur disa vlera gjuhësore, të cilat mund të përkujtohen *me pompozitet* siç po duan me i paraqitë sot poezitë e A. Gj. Fishtes, Esad Mekulit, V. Prennushit, se dikur ekzistonte gjuha e *Visareve të kombit*, e *Kangëve kreshnike*, etj,etj., po që tash gjoja nuk kuptohen dot e aq më pak në të ardhmen (pasi nuk mësohen në shkolla, nuk shënohen në libra), andaj edhe vërtet, nuk do të kuptohen edhe më keqas sepse, ajo gjuhë arkaike u braktis nga vetë gegët *vullnetarisht*, pasi ato vepra kishin në brendi edhe një paskajore armike të standardit kombëtar të Kongresit 1972 (!). Së këndejmi, autorët e tillë edhe po *përkujdesen* që paskajorja në asnjë rast mos të figurojë në tekste shkollore (!). Le të vlerësohet është ky krim ndaj visarit kulturo-gjuhësor të gjuhës sonë, apo jo?!

E nënta, meqë këto të dhëna janë të sakta që po shfrytëzohen si “sherr me rrugë”, pasi *standardi i shqipes në fuqi*, siç po thuhet nuk e qaska ligjërisht **paskajoren karakteristike të gege**. gjë që besoj se gjithkuj mund ta vlerësojë si konstatim pa vend, atëherë le të gjykohej paanshëm, për këtë. kush duhet të merret në përgjegjësi, **paskajorja e shqipes** me mbi shtatë milion frymë që e kanë të lindur dhe të gjithë shqipfolësit e kuptojnë dhe e ligjërojnë, apo duhet të merren në përgjegjësi bojkotuesit e sabotuesit sherrakë, qoftë edhe ndonjë gegë profesor fakulteti që ikur në Perëndim, i cili pa e dëgjuar sovranin sot deklaroi se gjoja çështja e gegnishtes dhe e paskajores tashmë ka marrë fund, sepse nuk e qaska standardi i toskërishtes, të cilin ai vetë me shokë e ka hartuar në kohë monizmi, ndërsa në familje e rrethinë flet me paskajore, të cilën para se të shkojë vetë nga varri do ta varrosë atë, apo jo?!!

E dhjeta, ndërlidhur me pikën paraprake, pyesim si mundet me mendue ashtu ndonjë profesor apo intelektual gegë, i cili me gojën e vet mohon pasurinë vlerëshume të shqipes së natyrshme, mohon zemberekun e shtyllës kurrizore të ligjërimin të natyrshëm shqip, e cila gjatë monizmit nga mosdija, mungesa e konceptit, apo pazotësia standardologjike, u menjanua nga standardi, heqje kjo që sot po cilësohet si masakër, prandaj edhe veprimi i mohuesve të sotëm duhet konsideruar sikrim, Të tillët duhet kualifikuar di pjesëmarrës krimi dhe assesi nuk duhet lejuar që njerëzit e tillë të veprojnë e të merren me këto punë në institucione, ku ka të bëjë me çështja të pasurisë së gjuhës kombëtare, ngase çështja e gjuhës kombëtare nuk është më lojë politike individësh, prandaj për këtë ka filluar me folë edhe më me zë edhe vetë sovranin (me dy mushnitë e flamurit), por si do që të jetë e si duhet me qenë, rreth qëndrimit për paskajoren, më konkretisht në pjesën vijuese.

c. Vetëgjyqësia dhe e tashmja e së ardhshmes së paskajores

Në të vërtetë titullit të kësaj nënpjese më tepër i përgjigjet formulimi: *Pse pa pritur koncensus e direktivë* duhet me u realizue përmbarimi detyrues: **Përmenjëhershmerisht paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme**. Ja disa nga shtysat akute që po e imponojnë një akt të tillë:

E para, veçoritë dalluese të toskërishtes ndaj gegenishtes edhe në fillim të monizmit ishin evidente, por jo në atë shkallë sa të dëmtonin raportet ndërdialektore Veri-Jug, siç ndodhi në fillim e gjatë formëzimit të standardit mbi bazë toskërishte, prej nga u përjashtua paskajorja dhe tërë sistemi foljor i ish standardit dhe me këtë njëherazi u dëmtua shumë edhe sistemi foljor e emëror i atij standardi në kuptim të gjuhës shqipe si tërësi.

E dyta, na duket se ndarja e veçorive dialektore apo mosqasja e vlerave të dialektit gegë ishte fryrë artificialisht, sepse siç na tregon historia jo e largët, por edhe ajo antike e më e afërt, raportet gegeni /toskëri nuk janë ndërprerë asnjëherë, përndryshe nuk do ta kishim një histori apo një gjuhë shqipe me rrënjë e degë të përbashkëta, apo jo?! Lidhur me këtë sa për ilustrim kujtoj vargjet e një kënge të vjetër çame:

...Dymijë gege e tremijë çamë/ të lidhur me AliPashanë ...

Përkatësisht:

*S'e tremb kush AliPashanë/se ka trima Shqipëtarë,
se ka labër e ka çamë,/ mirëditorë e kosovarë...*

Vetëm numrat dhe emrat viseve e të luftëtarëve në këto vargje si edhe vetë gjuha shqipe e përbashkët (e përzier) gege/toske//toske/gege e tyre të periudhës së sheullit XVIII e fillim të shekullit XIX , periudhë paraprirëse e Rilindjes sonë, flasin mjaft, andaj nuk kemi nevojë të përmendim në hollësi epoka të mëhershme e të mëvonshme.

E treta, së këndejmi, mund të themi se as vala rotacizëm/jorotacizëm, nazalizëm/joronazalizëm, madje as fenomeni paskajore/jopaskajore (lidhore), si ndarje nuk ishte aq drastike, ngase pati në jug gjurmë të paskajores, madje edhe me pjesore të shkurtë, njëkohësisht madje pati në Veri deri edhe migrime fisesh e familjesh nga Jugu (kabashët, kicët etj.), por shumë gjëra nuk i kemi sot të qarta për mungesë studimesh, por më kryesorja ndër kryesore ndrit fakti se asnjëherë urrejtje ndërdialektore apo luftë gege-toske nuk ka pasur, prandaj themi se dëmtime në raporte gjuhësore primitive që u shfaqen në kohë të monizmit e që po vuajmë edhe sot janë pasoja të shkaktuara nga primitivizmi si barrë e robërisë si dhe të ndikimit e sherrive të huaja, sepse kur e ke “drejt kojshi, prite sherrin në shpi”(!), apo jo?”

E katërta, meditoj sot ndërlidhur me sa u cek më sipër, po me theks në raporte gjuhësore, pëkërisht rreth mospërfilljes ose gjymtimit të gjuhës shqipe në fillim të monizmit kur shtetërisht si me thënë u neglizhua gegenishtja. Si dëshmi po e përmend si fakt një intervistë të prof. B. Beci, ish-sekretar i Kongresit të Drejtshkrimit 1972 (Shih “rd”, 16.03,2021), i cili veç tjerash çeli gojën se standardi i ri ishte rezultat i “politikës gjuhësore të ndjekur nga Partia-shtet që nga viti 1945 për të mënjeluar gegërishten letrare dhe për të vendosur në bazë të gjuhën standarde toskërishten letrare dhe siç konstaton ky autor ajo edhe u arrit. Përmendim edhe një konstatim tjetër nga shkrimtarit famëmadh Ismail Kadare, dhënë në një intervistë, prej nga mësojmë për mentalitetin e asaj periudhe, siç pohon ai: “Toskët e kishin fituar luftën dhe kishin të drejtë... pra të manipulonin edhe me standardin zyrtar, por për paskajoren konkretisht shkrimtari shprehet qartë: “masakrimi i saj ishte barbar”...

E pesta, pra meditoj, rreth mentalitetit të fituesit në atë fillimmonizmi. Ishte fituar lufta kundër “nazi-fashizmit e disa reaksionarëve antikomunistë të Jugut e Veriut”, apo kundër gjuhës elbasanase gege me paskajore ?! Nëse paska pasur hasmëri apo mosmarrëveshje ideologjike mes grupe individësh, duhet të përgjigjeshin individët dhe assesi jo familjet e gjuha e tyre. Me fjalë të tjera gjykojmë sot se pushtetarët e atëhershëm të ndikuar nga ideologjia komuniste sllavo-ruso-serbe kishin një mentalitet për mozomakeq. Ishte më i ulët se mentaliteti në raporte zënkash mes grupe ndërfishesh apo zotshpish të familjeve të dëgjuaara primitive malësore, apo io?!

E gjashta, është e drejtë e patjetërsueshme që folësi t'i gëzojë vlerat e gjuhës së vet lirisht si ishte paskajorja, aq më tepër pasi ajo njihet si perlë e gjuhës së natyrshme globale dhe konceptet e së cilës nuk mund të zëvendësoheshin me trajtat e gjuhës së normëzuar, atëherë e lypte puna që pas rënies së monizmit të inkorporohej paskajorja në standardin zyrtar, ngase shërbente siç shërben edhe sot si shtyllë themelore në ligjërimin normal të shumicës shqipfolëse, po kjo nuk ndodhi, për kaprice, mosnjohje punë apo për dçka tjetër, le të vlerësohet.

E shtata, por aq më tepër gjuha me paskajore ndihmon si çelës i bravës për të hulumtuar veprat klasike të shkrimtarëve tanë të vjetër gegë, të rilindëve e të atyre të periudhës së pavarësisë, gjuhë kjo që tregohet shumë më e pasur se vetë standardi që ofrohej si gjuhë letrare kombëtare, gjë që po tregon mangësi edhe në punë standardistësh, prandaj inkuadrimi i paskajores tash për tash automatikisht duhet futur në standardin e shqipes së sotme.

E teta, gjithsesi standardi i tashëm dhe i ardhshëm duhet të stoliset edhe me shprehje lapidare e të rëndomta me paskajoren e mirëfilltë, borxh ky që ka mbetur me u realizue pa shtyerje afatesh, apo jo?!

ç. Meditim-konstatime përmbyllëse shtesë

E pashë të arsyeshme që në të mirë të përfshirjes së përmendueshme të paskajores në standard të shpreh edhe këto konstatim-meditime:

E para, paskajorja, e cila qëndronte e normëzuar së paku mbi 30, përkatësisht 60 vjet, sipas standardit elbasano-gegë që nga vitit 1909, deri në vitin 1945, përkatësisht 1968, 1973 që në Shqipri u hodh në izolim që nga vitit 1945 dhe nuk pati kush ta nxirrte së andejmi, mirëpo ajo duke pasur rrënjësim në thellësi trolli dhe lartësi qielli, tradtëi e lulëzim dhe e frytëni në ligjërimin e shqipes së natyrshme, jo vetëm nuk u shua, por u ringjall si feniks me ndihmën e sovranit dhe tani e rilindur ka të drejtë të rikthehet në standardin e vërtetë të shqipes së natyrshme kombëtare dhe që nga abetaret të ndjejë e shoqërojë buzëqeshjen padjallëzi të fëmijëve tanë toskë e gegë.

E dyta, gjithsesi, gëzon fakti, siç u përmend pak më lart se jo pak studiues e intelektualë toskë tashmë e kanë kuptuar se paskajorja në standard del shumë e dobishme për standardin aktual, pa i ndryshuar bazën toskërishte, siç p.sh. shprehja elekgjire: *O sa mirë me qenë shqiptar, me folë shqip dhe me pasë atdhe*. çfarë mund t'i prishë standardit të shqipes së sotme pos përplotësim e përforcim shëndeti shpirtëror.

E treta, paskajorja, në të vërtetë, si aneks e ruan këtë standard nga plasaritjet e mëtejshme, prandaj ftojmë standardologët e Qendrës të kenë më shumë mençuri, sa nuk është bërë vonë, ta ruajnë standardin duke shfrytëzuar këtë ogur ofrimi të paskajores si mburojë, siç e pati kuptuar pak vonë edhe prof. Androkli Kostallari, ngase në vend rivaliteti paskajorja paqëton e relakson jetësi e qetësi, atëherë përmenduesherë, jo me heshtje po botërisht me delikatësi për zemërsi duhet përshëndetur paskajoren në standardin e shqipes së natyrshme.

E katërta, kjo që sapo u tha në pikën paraprake kam bindjen e plotë se nuk është dëshirë naive jona, po reale e mbështetur në kritere të logjikës së shëndoshë pragmatike dhe këtë duhet ta ndjejë detyrë çdo shqiptar që e do shqipen dhe kombin e vet të përbashkuar me shqipen e natyrshme dhe standardin e saj vërtet të përbashkët.

E pesta, kemi bindjen gjithashtu që studiuesit e intelektualët tanë duke dëgjuar zërin e sovranit, siç u tha, me forca të përqendruara, duke u ndihmuar edhe nga paskajorja në standard si mjet shërues elikziri, apo si një feniks i ringjallur, t'i zgjidhim edhe të gjitha çështjet e tjera gjuhësore brendakombëtare që deri sot janë dukur të pazgjidhshme, disa prej të cilave i kemi

trajtuar guximtarisht në veprat tona, por paksa kemi cekur edhe në disa nga pikat e krerëve të këtij punimi.

E gjashta, jo vetëm populli mbarë që nuk e harroi paskajoren, por tani pasi u shëruan nga narkoza e propagandës së përsëritur me dekada, janë esëlluar një shumicë studiuesish, shkrimtarës e intelektualësh gegë e toskë, të cilët po e përdorin paskajoren e mirëfilltë në shkrimet e tyre, por ende kanë mbetur disa, mjerisht edhe gegërishtfolës në institucione (në shkolla të larta e fakultete, institute e akademi por edhe në masmedia e organe shtetërore), të cilët po ngurrojnë me përdorë ose me lejue përdorimin e paskajores, vetëm pse nuk duan ta prishin *muhabetin* me disa kolegë epranë nga Qendra. Nuk di pse të tillët nuk e vrasin pak mendjen se me një veprim të tillë bëjnë këto pesë gabime të rënda:

Së pari, dëmtojnë gjuhën e vetvetes dhe të rrethinës ku jetojnë,

Së dyti, po mohojnë vlerën e trashëguar me shekuj të gjuhës shqipe, siç është paskajorja e mirëfilltë.

Së treti, po i dëmtojnë edhe kolegët e tyre nga Qendra e nga mbarë Toskëria, duke i mashtruar se gjoja izolimi apo zhdukja e paskajores, edhe pse allapartizançe, ka qenë zgjidhje me vend.

Së katërti, aq më tepër kështu po zgjasin zvarritjen e zgjidhjes së problemit me integrim të paskajores dhe me këtë, po e dëmtojnë të vërtetën shkencore dhe tiparin themelor të identitetit të gjuhës shqipe në familjen e gjuhëve indoeuropiane e më gjerë.

Së pesti, njëherazi po e dëmtojnë interesin e përgjithshëm e të veçantë ligjërimor si dhe po errësojnë imazhin kombëtar e ndërkombëtar të gjuhës globale shqipe.

Fundi i fundit vetë qartësia e të shprehurit të mendimeve rezulton si vjegë më e mirë që arsyeton lirinë e përdorimit të paskajores për të shprehur me qartë e më me kreativitet nocionet përkatëse në gjuhën e natyrshme shqipe dhe në standardin e saj të rinuar dhe sidomos tash kur paskajorja sot po shihet si feniks i ringjallur dhe kështu me paskajoren në standard e me një reformim të lehtë të pjesores standarde shqipja e natyrshme ka perspektivë të përtrihet duke fuqizuar të dy krahët e punës, ngase me forca të përqendruara, me vullnet, ndërgegje të mbrumur me kujtesë historike standardi i përbashkët i saj do të hapërojë suksesshëm si brenda si jashtë në arenën e globalizmit gjuhësor.

Përmbyllje

Është e vërtetë, se me fitoren e sistemit komunist në Shqipëri, kur edhe filloi periudha e monizmit, standardi i ri, i cili rrëzoi standardin e mëparshëm mbi bazë gegënishte u bë nga korniza të ngushta të dialektit tjetër toskërisht, madje jo nga toskërishtja popullore e masës, po nga gjuha pretoriane e udhëheqësve burokratë. Kështu shpirtngushtësia burokrate e përjashtoi paskajoren e mirëfilltë, madje edhe pas rënies së monizmit në vend që të demokratizohej e liberalizohej standardi e ta kthente paskajoren ai standard u centralizua edhe më shumë dhe pikërisht si njëra nga lajthitjet në veprim të standardologëve aktualë ne shohim moszgjidhjen e çështjes së paskajores me integrim.

Mirëpo, ç'është e vërteta, paskajorja nga vetë ligjërimi me rrënjë në qiellin historik dhe në tokën e begatë që përherë hijeshon çdo stinë moti e përkrahur nga sovrani, i cili duke ushqyer me frymëzim ditunor ithtarët e vet, nuk e la të zhdukej, prandaj sot paskajorja si feniks i ringjallur, duke respektuar shqipen e natyrshme mbështetur në interesin e arsyeshëm kombëtar, duke mosduruar deri në pafundësi zhagitje të qëllimshme frustruesish ndaj rikthimit të saj në standard

kërkoj si edhe u gjykua me vetgjqësi që zbatim-përmbartimi i saj në standard duhet kryer menjëhershëm.

Së këndejmi, si rezultat i kësaj që sa u tha në krejt punimin dhe në përputhje me titullin e këtij kreu: *Pse PO përmenjëhershëmisht paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme* po përmblyllim arsyetimin me faktin se ne që nga fundi viteteve të 80-a dhe fillimi i të 90-ave e kemi pasë argumentuar kërkesën që paskajorja e mirëfilltë sa më parë duhej rikthyer në standardin ekzistues të gjuhës shqipe dhe për këtë kemi publikuar trajtesa, por edhe libra, por fatkeqësisht ajo paskajore ende nuk është rehabilituar formalisht nga standardologët e Qendrës, andaj ne në përmblyllje të këtij kreu me titull: *Pse "po" përmenjëhershëmisht paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme*, po e përsëritim thelb-përmbajtjen e arsyetimit sipas tre titujve përkatës:

Së pari, në 14 pika u paraqitën prova të parrëzueshme historike se paskajorja e mirëfilltë, edhe pse pas LDB, alpartizançe u dobua nga standardi, ajo identifikohet si formë zemberek e gjuhës shqipe e ringjallur si e tillë mbetet në shqipen e natyrshme që nga lashtësia dhe me hovin e ditëve do të vijojë hapërimin drejt ardhmerisë, gjithnjë e më shëndetshme.

Së dyti, në 28 pika u vargëzuan disa nga përparësitë që fiton dhe dilemat që shuan shqipja e natyrshme dhe standardi i saj me rikthimin e paskajores së mirëfilltë në gjirin e vet.

Së treti, në katër nënpjesë të titullit *Meditim-konstatime për fatin e paskajores në e pas monizmit*, në 29 (5,10,8,6) pika, u arsyetua pse përmenjëhershëmisht duhet kryer zbatim-përmbartimi i paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme, pa prituri koncensus e dekretim aparatçikës institucionale, të cilët mbi 60 vjet, e asfiksuat atë dhe po po vijojnë ta zvarrisin me qëllim rikthimin e saj në standard, shkak ky që e detyroi sovranin ta ringjall paskajoren si feniks, duke i dhënë forcë e jetë pambarim në kuadër të shqipes së natyrshme dhe të standardit të saj.

Si këndejmi, mendoj se është me rëndësi të theksohet pika e fundit e këtij kreu ku apelohej që të gjithë shqiptarët e në radhë të parë toskërishtfolësit apo ithtarët fanatikë të standardit aktual, nëse vërtet e duan forcimin e bazën së këtij standardi mbi bazë toskërishte, pa humbur kohë përmenjëhershëmisht duhet ta integrojnë mirëkuptueshëm paskajoren, sepse kjo ndihmon konsolidimin e shqipes së natyrshme dhe e përfocon standardin e saj dhe njëherazi shenjtëron bashkimit shpirtëror të shqiptarëve kudo që janë.

Shprehim, çudi e keqardhje pse u ndërpre puna e Këshillit ndërakademik rreth mirëmbajtjes së shqipes standarde, por na mban shpresa se 5 akademitë tona shkencore të emnueme shqiptare (2 në Tiranë, një në Prishtinë, një në Shkup e një në SHBA), por sa e sa fakultete e shkolla të larta do ta mirëpresin këtë vetëgjqësi miratuar vetëkuptueshëm me pëlqim sovranin dhe do ta jetësojnë përdorimin e paskajores në standard, por me masë e rasë, sepse paskajorja si pasuri e pazëvendësueshme e kulturës sonë pati mbetur jashtë standarrdit arbitrarisht.

Me një rikthim të tillë të paskajores së mohuar pa të drejtë për gabimet e bëra ndaj gjuhës shqipe në përgjithësi dhe të gënjështes në veçanti bërë në monizëm, standardistët dhe përdoruesit e sotëm e të ardhshëm do të shpëtojnë nga të shituarit, sidomos disa nga akademikët gegë, të cilët nuk patën fuqi argumentimi jo vetëm ta standardizonin, por as guxim ta përdornin në shkrime këtë perlë të gjuhës së tyre të lindur, dhe kështu në vend që të ndihmonin ata arsyetonin mosqasjen e saj në standard(!). Së këndejmi, sa më parë duhet të kuptohet kjo nga adhuruesit e këtij standardi, deri tash pa paskajore, ku mund të gjendet i pashlyer edhe emri im, se paskajorja në standardin e përpunuar po mbi këtë bazë me një reformim të lehtë pjesores së standardit, ka për të qenë shpëtim i vërtetë, përndryshe paskajorja gjithsesi do të fitojë, prandaj druaj se pa të do të jemi të humbur bashkë me standardin e sotëm.

Gjithsesi ta kemi të qartë se meqë fajtores nuk është as paskajorja, as mbi 7 milion e më shumë frymë që supozohet që janë të lindur me të, madje nuk mund të fajësohet as mbarë komuniteti shqipfolës që e njih dhe e përdor, atëherë lind pyetja: Kujt i duhen doza jatrokimie për mospranimin e paskajores në standard?. Sigurisht jo të vdekurve, ndoshta jo edhe disa të gjallëve që duan të esëllohen, apo jo?!

S'do mend se me paskajoren në standard e me një forcim e të një reformimi të lehtë të pjesores sdëstandardit shqipja e natyrshme do të fuqizojë të dy krahët e punës dhe me forca të përqendruara, me vullnet, ndërgjegje të mbrumur me kujtesë historike do të operojë suksesshëm si brenda si jashtë në arenën e globalizmit gjuhësor.

**PËRFUNDIME TË PUNIMIT:
PSE “PO” PASKAJORJA NË STANDARDIN E SHQIPES SË NATYRSHME**

Mos me fajdue pasqyren për surratet tona dijevraja

Në këtë *Përfundim punimi* do të përqendrohemi jo aq në vazhdim-diskutime për ndriçim-shpjegimin e filluar para afro 40 vitesh rreth nevojës apo jo të rikthimit të paskajores në standardin e shqipes, por tani fokusohemi nergut për zbatim-përmbardimin e domosdoshëm, pa një pa dy, të saj në standard. Gjithsesi, në këtë përfundim punimi do të ritheksojmë disa të veçanta sirisime që në punimet e mëparshme nuk janë dalluar aq dukshëm apo nuk janë trajtuara fare.

Fillimisht rikujtojmë se që në ballinë të këtij kreu në *Përshëndetje lexuesit të nderuar* dhe në *Hyrje pas Tryezës së lëndës* nën titullin *Paskajorja feniks i ringjallur ndaj standardit të shqipes së natyrshme* dhamë me kuptue se *Paskajorja e mirëfilltë e gjuhës shqipe* nuk ka pse të maltretohet edhe më pa kuptim rreth ndonjë dileme po a jo në standard, por ajo menjëhershmerisht duhet ta përjetojë zbatim-përmbardimin në standard në mënyrë normale, prandaj sotpërsot nënkuptueshëm merret sidetyrë me pëlqim sovrani që standardologët - gjuhëtarë e intelektualë, të angazhohen që paskajorja e mirëfilltë të futet në standard dhe si një mëlmesë relaksuese, sipas mase dhe rase, duhet të gjejë vend në të gjitha stilet funksionale të ligjërimit shqip, jo vetëm në gjuhën e folur të të gjitha shtresave shoqërore, por edhe në atë të shkruar, natyrisht programisht duhet të kultivohet në tërë rrjetin shoqëror edukativo-mësimor tek të gjitha grupmoshat, duke filluar nga çerdhet parashkollore edukative e në vazhdim, në të dy vijat: horizontale e vertikale.

Kjo kërkesë jonë edhe pse duket e shprehur si me njëfarë prepotence me fjalë sibombastike nuk duhet kuptuar ashtu, madje as si një detyrim administrativ, por si një sidetyrim moral i vullnetshëm, ashtu siç e patëm pranuar e përvetësuar ne, me entuziazëm të paparë. pranim-zbatimin e njëzimit të gjuhës së përbashkët letrare kombëtare në Konsultën gjuhësore të Prishtinës 1968, ashtu si e pritëm edhe Rezolutën e Kongresit të Drejtshkrimit 1972, kur vërtet, edhe pse në kushte jo aq normale dhe jo i plotë, standardi u kuptua ashtu edhe siç u shpall *gjuhë e njëzuar letrare kombëtare*, e cila edhe është në funksion e sipër, mirëpo për arsye që tashmë dihen ajo bazë u tregua jo e plotë, sepse i mungonte natyrshmëria e gjuhës gjithkombëtare, i mungonte ndër të tjera nga trashëgimia, edhe **paskajorja e mirëfilltë**, e cila vjen e ringjallur me forcën e arsyes si një feniks i rilindur me mundësi që tashemenjëherë t’i rikthehet standardit. Këtë rikthim të menjëhershëm në vendin e vet ia jep e drejta, ngase prej andej ishte përjashtuar allapartizançe nga kallash-veprimtarët e monizmit, të cilët shërbeheshim kryesisht me parimin primar: *lufta e klasave*, që me forcë *revolucionare* ta përformonin standardin mbi bazë toskërishte, duke pasur siurdhërshembëllimi gjuhën burokrate pretoriane.

Me thënë të drejtën, ky rikthim i tashëm i paskajores në standard ka pasur mundësi të bëhej fill pas rënies së monizmit po ajo nuk ndodhi për shkak të vrazave të ngulitura në mendjen e ndërgjegjen e disa standadistëve kryesisht nga Qendra e ndonjë klienti të tyre, të cilët ende nuk ishin esëlluar nga pija e disa sukseseve të standardit pretorian burokratik edhe pse ishin të arritura kryesisht me fryrje allapartizançe. Ndërkohë shpresa u rishtua për këtë rikthim me themelimin e Këshillit ndërademik Tiranë-Prishtinë, ngase besohej se akademikët tanë mirëkuptimisht, fare lehtë dhe shpejt, do të merreshin vesh për ta ndrequr avarinë që zhguli shtyllën kryesore të

standardit - paskajoren, ngase besohej, siç pati deklaruar prof. E. Likaj, se pas marrëveshjeve të arritura nga ky Këshill, do të hartohet një **“draftvendim”**, në bazë të të cilit vendimet e marra do të jenë të barasvlershme me vendimet e Kongresit të Drejtshkkrimit 1972”, por mjerisht kjo jo vetëm nuk ndodhi, po në vend që të ndreqej kjo avari *“nyje gardiane”*, këtu ngeci bashkëpëlqimi, ngase sipas prof. Mehmet Çelikut, pikërisht pika **“integrimi i paskajores gege në standard ishte tema më e diskutueshme, çka ka sjellë përçarje”**. Ne nuk dimë se me fajin e kujt ndodhi shkapërdarja e këtij Këshilli Ndërkademi, por e dimë se përgjegjësia bie te dikush, ngase pikërisht kjo ngecje u bë shkak që zgjidhja e paskajores në standard që është domosdoja që detyrimisht kushtëzoi nevojën që të përdoret **vetëgjyqësi**, e cila nënkuptueshëm dihet se po bëhet jo pa pëlqimin e sovranit, por që është njëherazi si dëshirë e bime nga shumica shqipfolëse, zëri buçitës i së cilës veç ka dalë në horizont, si:

kush është ai, ku e ka marrë atë të drejtë dhe atë autorizim ligjor e shkencor që fëmijët dhe brezat tanë t'i dëmtojë edhe më, siç ka ngjarë mbi 50 vite në monizëm, duke i ushqyer, edukuar dhe arsimuar mbrapsht e gabimisht me gjuhën tonë amtare jo të plotë !?...

vërejtje si këto, që janë theksuar nga dhjeta e dhjetra studiues e intelektualë shqiptarë e të huaj (Shih ndër të tjera edhe librin *Drejt standardizimit ...*, Prishinë 2015), ashtu siç bënë e po bëjnë dhe shumë të tjerë e tash së voni dhe studiuesit si Aureol Plasari, Elena Kosaqi. Ina Arapi e të tjerë.

Sidoqoftë, janë dy kritere që pos tjerash nga standardistët e monizmit nuk ishin marrë parasysh nga hartuesit e standardit në periudhën moniste lidhur me paskajoren:

së pari është **kuptueshmëria** nga masa për të cilën hartohet standardi dhe

së dyti, është **përfshirja e vlerave të gjuhës së natyrshme globale në standard**,

andaj në këto *përfundime të punimit* po rikujtojmë që teksti i arsytim-ekzekutimit të jetë sa më i kuptueshëm në mënyrë që kjo avari gangrenëse e shkaktuar nga përjashtimi i paskajores nga standardi, e cila ishte e kuptueshme nga masa dhe ishte vlerë e jashtëzakonshme, të ndreqet menjëherësh duke e rikthyer paskajoren në standard, si tretman i domosdoshëm shërues për shqipen e natyrshme, së këndejmi, në këtë **Përfundim** do të spikasim sa është e mundur vetëm disa nga të veçantat sipas titujve të tekstit përkatës hyrës dhe të dhjetë krerëve, por me një ndryshim atraktiv praktik: *motot shoqëruese të titujve bëhen tituj, ndërsa titujt bëhen pjesë e tekstit sqarues.*

1. Të gjithë njerëzit vdesin po bota s'mbetet e shkretë: Gjuha, Mëmëdheu mbesin të patundura për jetë

Kështu shkroi Naim Frashëri, bilbili i gjuhës shqipe, atëherë kur memëdhenë e kishte të pushtuar dhe gjuha shqipe ishte e pa përpunuar shkollarisht. Gjithsesi ai e dinte se duhej luftuar me mish e shpirt për gjuhën, madje edhe me sakrifikue gjithçka për memëdhenë. Në të vërtetë këtë moto si betim hipokrati e kam respektuar, sipas kaçikut tim, gjatë gjithë jetës e veprimtarisë sime, ngase si atëherë si përherë duhej e duhet luftuar për gjuhë shkrimi, përpunimin e saj, e cila do të shërbente si atëherë si sot si armë e zgjimit dhe e qenies kombëtare dhe vulë e kufijve gjeografikë për memëdhenë e përdëshiruar, prandaj si Naimi vepruan të gjithë rilindësit e vërtetë për kultivimin, mësimin dhe shkrimin e gjuhës shqipe.

Dhe vërtet gjuha e jetësoi kombin atëherë, e jetëson edhe sot edhe gjithsesi do ta jetësojë të plotë tërë gjeografinë shqipfolëse pa marrë parasysh kufijtë e sotëm. Këtë e garanton kultura e sotme e demokracisë europiane dhe kjo me këqyrë hollë e hollë bashkimi i shqiptarëve është në interesin e Ballkanit dhe të Europës. Kështu dihet qartë se deri sa të ekzistojë gjuha shqipe në

familje me vullnetin dhe kujtesën historike shqiptarie, hapësira e tillë gjeografike nuk mund të quhet e paatdhe, edhe në qoftë momentalisht e mbërthyer nën prangat e robërisë. Së këndejmi, sot e në të ardhmen jo vetëm shpresa, por edhe realiteti shqiptar do të ketë ardhmeni gjithnjë e më të gjallë, më përjetësuese e të ndritur në gjakimin e përbashkimit jo vetëm shpirtëror e gjuhësor. Së këtejmi kuptohet sot mesazhi përgjithësues që shprehet me moton e mësipërme naimiane. Mirëpo, meqë ky punim i kushtohet kryesisht vetëm një segmenti të gjuhës kombëtare, i kushtohet **paskajores së gjuhës shqipe**, e cila ishte e privuar nga e drejta sharllatanisht në kohë të monizmit, andaj ne bashkohemi me ata që kërkojnë rehabilitimin e saj menjëhershëm. Në të vërtetë, ne që në *Përshëndetje lexuesit* dhe në *Hyrje pas Tryezës së lëndës* nën titullin **Paskajorja feniks i ringjallur ndaj standardit të shqipes së natyrshme** dhamë me kuptue se *Paskajorja e mirëfilltë e gjuhës shqipe* nuk ka pse të maltretohet edhe më me diskutime, ngreh e mos këput, po ajo duhet ta përjetojë zbatim-përmbardimin në standard menjëhershëm, prandaj, siç ceket aty, qëllimi i këtij punimi është edhe që të ndihmohen veç të tjerëve edhe gjuhëtarët-standardologë që ende janë të hutuar por jo të humbur nga jehona e propagandës së kohës së monizmit se gjoja normën *mbi bazë toskërishte*, e kemi të përkryer, vetëm duhet të mësohet e të zbatohet dhese ajo me të drejtë nuk e qas paskajoren *gege*, të gjykuar jo pa të drejtë për vdekje asgjësim që nga Partizania, nga Kongresi, gramatikat etj., demagogji kjo që tashmë doli e sklluqur, prandaj thirrasi standologët e intelektualët e sotëm edhe të gjithë intelektualët e hutuar të esëllohen, sepse pikërisht ata e kanë për detyrë që së bashku me të tjerë të angazhohen për legalizimin dhe përdorimin e kësaj mëlme gjuhësore në të gjitha stilet funksionale, aq më tepër që ajo të zërë vendin e vet të merituar në tekst-bazat e standardit, siç janë gramatika, drejtshkrimi e fjalori normativ, por njëherazi pasi për një kohë të gjatë qëndronte e eliminuar, duhet ndihmuar përdorimi e kultivimi i saj si në gjuhën e folur ashtu edhe në atë të shkruar që mos të bëhen teprime. S'do mend që ky punim është shkruar, pra, edhe për të ndihmuar edhe individët e çorientuar, ngase kjo është në interesin e secilit, në interesin gjuhës shqipe edhe të mëmëdheut, për çka duhet punuar e luftuar, siç e shtronte si amanet edhe, *Bilbili i gjuhës shqipe*.

2. Amanet i lashtë shqipen me dashtë

Motoja *Amanet i lashtë shqipen me dashtë* që e shoqëron titullin e kreut të parë: **Prania e paskajores së mirëfilltë në shqipen globale para Rilindjes sonë Kombëtare**, na kujton të vërtetën se përherë kjo dëshirë-porosi si amanet intuitivisht në rutinë ka qenë e pranishme si obligim atavik që të trashëgohet gjuha me disa zakone me tipare të veçanta shqiptarie dhe si e tillë të përcillet si amanet nga brezi në brez. Kështu duam ta kuptojmë dhe amanetin nga përmbajtja e këtij kreu lidhur me paskajoren, trajtimi i së cilës në këtë krye ndahet në dy pjesë: në pjesën e parë sillen shembuj me paskajore nga periudha antike iliro-pellazge, ndërsa në pjesën e dytë të këtij kreu trajtohet paskajorja nga gjuha e shkrimtarëve tanë të vjetër, kryesisht gegë pararilindës.

Duke falenderuar studiuesit tanë iliro-pellazgologë, të cilët gjatë gjurmimit të periudhës antike para mija shekujsh gjetën shembuj të shqipes së lashtë dhe ndër të tjera identifikuan edhe forma të paskajores së mirëfilltë. Ne në këtë pjesë shënuam disa shembuj nga hulumtimet e tilla të nxjerra nga veprat e Homerit që identifikohen lehtë, qoftë si pjesore, qoftë si paskajore të mirëfillta. Me fjalë të tjera, e veçanta e pjesës së parë të këtij kreu që u mungon veprave të tjera, janë pikërisht shembujt hipotetikë me paskajoren e mirëfilltë me+pjesore të identifikuar që nga periudha antike, formë kjo që në gjuhën shkrimtarëve tanë të vjetër gegë del shumë prodhimtare.

Madje, po lidhur me paskajoren si tipar i veçantë që duhet spikatur si veçori e gjuhës së shkrimtarëve të vjetër gegë është se kjo paskajore identifikohet dy trajtash: *paskajore me+pjesore*

të shkurtë në më pak raste dhe *paskajore me +pjesore të zgjeruar* më me shumë shembuj. Mirëpo, vlen të theksohen gjithashtu si diçka e veçantë që ka të bëjë me dy kryedialektet e shqipes se sipas konstatimeve të disa studiuesve, por edhe sipas nesh, mbështetur në forcën e logjikës, nisur nga realitetit ekzistues, paskajorja me pjesore të shkurtë konsiderohet krijim më i hershëm se paskajorja me pjesore të zgjeruar, dhe kjo kuptohet lehtë nga fakti se pikërisht kjo trajtë (e shkurta) do të ketë qenë e përbashkët për të dyja dialektet dhe kjo ilustron në punimin tonë me formimin e tre tipa emrash të hershëm me prapashtesim, siç janë: a) emrat kryesisht abstraktë me prapashtesë-fundoren -Ë, tipi *sosë, vrajë, pushojë* etj.; b) emrat e veprimit me -IM/-JE, tipi *punim, matje* dhe c) emrat e vepuesit më -S, tipi *punues, mihës* etj. që si përfitime shumë të hershme para rotacizmit, ngase identifikohen në të dy dialektet gege e toske, ndërsa paskajorja me pjesore të zgjeruar duhet të jetë përfitim më i ri, kur zë e preket pjesa jugore e gegnishtes -toskërishtja nga rotacizmi, dhe kjo vërtetohet lehtë nga krahasimi i fundoreve prapashtesë-mbaresa të paskajores së zgjeruar, që në gegnishte ishte -N, ndërsa në toskërishte del -R, (N-ja rotacizohet në -R) dhe kështu i ndeshim të ndarë sipas mbarës-prapashtesave dialektore formimin e mbiemrave dhe disa emrave të paranyjzuar si: *i punuen/i punuem të punuent /të punuemit, i matun, të matunit* në gegnishte ndaj *i punuar të punuarit, i matur, të maturit* në toskërishte.

Së këndejmi, siç po shihet që në atë periudhë ndodhi ndryshimi mjaft i madh mes këtyre dialekteve, kur si po shihet toskërishtes së rotacizuar i mungon pjesorja e shkurtë, të cilën e kishte ndërsa banonte në shtëpinë e përbashkët me gegnishten.

3. Me pa më larg nuk mjaftojnë sall sytë e ballit

Kjo moto: **Me pa më larg nuk mjaftojnë sall sytë e ballit** që e shoqëron titullin e kreut të dytë: *Shqipja e “përzier”e rilindjes deri te standardizimi gjatë periudhës së pavarësisë mbi bazë të gegnishtes me paskajoren e mirëfilltë në themel*, na kujton largpamësinë e rilindësve tanë, të cilët panë edhe me sytë e mendjes. Edhe pse atdheu atëherë ishte i pushtuar afro 500 vjet, ata vërtet panë më larg mençurisht dhe arritën ta përlindnin kombin me anë të gjuhës. Pa marrë parasysh faktin se jetonin nën ndikimin e kulturës së Lindjes, dhe shumica ishin islamizuar, ata duke u orientuar me sytë e mendjes, morën model zhvillimit politik-shoqëror të Perëndimit dhe nga ndikimi gjithandej e hartuan programin e veprimit rreth kauzes të zgjimit kombëtar. Kështu shfrytëzuan të dyja kulturat dhe arritën të organizoheshin patrioto-politikisht në Lidhjen Shqiptare të Prizrenit 1878, por edhe kulturalisht u gjendem mirë, duke pasur shembull arbëreshët e Italisë kur themeluan Shoqërinë e Stambollit, prej nga rezultoi *alfabeti i gjuhës shqipe*, që ishte pothuaj alfabeti i parë kombëtar, me të cilin filluan të botoheshin libra në gjuhën shqipe. Shoqata të tilla patriotiko-kulturore shqiptare atbotë formoheshin jashtë kudo ku kishte mundësi. Ndërkohë, u formuan shoqata edhe në Shkodër e gjithkëndej brenda Arnautllëkut të Turqisë, po arritje më meritore e rilindësve ishte parapërgatitja dhe organizimi i Kongresit të Manastirit 1908. Në vazhdë të këtij suksesi ku u vendos çështja e alfabetit të shqipes mbi bazë latine, ishte edhe Kongresi i Elbasanit, në të cilin u sprovua nisma rreth formëzimit të gjuhës letrare kombëtare mbi bazë gege - elbasanishte, mirëpo kjo sprovë si vepër madhështore mori fizionominë e natyrshme me Rregullat e hartuara nga Komisia Letrare e Shkodrës (1917). Meritë e jashtëzakonshme shkencore pragmatike e kësaj Komisie është se paskajores i dhanë vendin themelor, sidomos trajtës së shkurtë të pjesores së paskajores, duke e vlerësuar, së pari paskajoren si trajtë përfaqësuese të foljes, së dyti, pjesën e shkurtë të saj si trajtë fjalëformuese dhe së treti që ishte më e rëndësishmja konsoliduan këtë si trajtë në zgjedhim foljesh, ndërsa pjesorja e

zgjeruar si geqe si edhe ajo toske e rotacizuar u specifikua në formim mbiemrash asnjësisht të paranyjëzuar.

Sidoqoftë, në saje të rregullave të hartuara nga kjo Komisi, nga shteti shqiptar gjatë Periudhës së Pavarësisë u formua gjuha letrare mbi bazë të gegenishtes me orientim elbasanishtja, me në themel paskajorja, Mirëpo kjo gjuhë e standardizuar në vend të përpunohej, siç do të shohim, pas LDB u përmbys duke iu ndryshuar baza dialektore.

4. Nuk asht kulturë me prishë atë që e ndërtoen shekujt

Kjo moto: **Nuk asht kulturë me prishë atë që e ndërtoen shekujt**, që u nxor nga vepra e At Z. Pëllumit, që e shoqëron titullin e kreut të tretë: *Pas LDB në Shqipëri allapartizançe me stimulimin e standardit mbi bazë të toskërishtes u bë rrëzimi i gegenishtes dhe zhdukja e paskajores*, vlen si vërejtje për veprimin që ndodhi siç është cekur në titullin e këtij kreu, me ç'rast, pësoi gegenishtja dhe u zhduk nga standardi paskajorja e mirëfilltë.

Në të vërtetë, në valë-vorbullën e Luftës II Botërore Shqipëria u gjend nën pushtimin e Italisë fashiste. Mirëpo Italia nuk pengoi shqiptarët në përpunimin e zbatimin e standardit të pavarësisë -elbasanishten, madje joshi me mbretni ta bashkuar Itali-Shqipni edhe me zgjerim territori, territor ky shqiptar, që pa të drejtë shtetet e Europës kishin miratuar okupimin e tyre nga shtetet fqinje. Kështu Italia në emën të Shqipnisë shtriu kufirin italo-shqiptar pothuaj me sukses nga ana e Jugosllavisë, dhe vërtet joshi gegët, ndërsa ndaj anës greke Çamerisë nuk pati aq sukses, përkundrazi, dihen pasojat. Në të vërtetë këndej nga Gegnia pas Luftës, edhe pse në Shqipëri fitoi Partizania komuniste si në Jugosllavi, tokat shqiptare (Kosova e vise të tjera) u kthyen nën sudimin jugosllav. Për dallim nga regjimi i mëparshëm i Kralevinës Jugosllave tash Jugosllavia e Partizanisë komuniste lejoi vazhdimin e shkollës shqipe dhe administratën dygjuhësore serbokroatisht-shqip. Kështu, ndërsa në Shqipëri u fuqizua norma mbi bazë dialekti - toskërisht, pa paskajore, këndej vazhdoi e ashtuquajtura elbasanishtja - gjuha letrare e pavarësisë me paskajore në themel.

Në të vërtetë, në Shqipëri, jo edhe pa hile të të huajve, allapartizançe u rrëzua standardi gjuhësor i pavarësisë dhe si pasojë ndodhi dhe zhdukja e paskajores, prandaj ne e shfrytëzuan moton, e cila vlen si qortim, jo vetëm kundër rrëzimit të gegenishtes, por në veçanti edhe kundër zhdukjes së paskajores, por kjo tentim-zhdukje ngjau edhe në Kosovë e më gjerë pas Konsultës gjuhësore të Prishtinës 1968.

Sa i përket Prishtinës, pse pranuan zhdukjen e paskajores ekziston arsyetimi se nuk kishte mundësi tjetër që shqiptarët të kishin një gjuhë letrare të përbashkët kombëtare. Dhe vërtet me një pëlqim të tillë fitorja sidomos politike për Partinë e shtetin shqiptar ishte shumë e madhe, madje edhe gjuhësisht, por në anën tjetër përkundër suksesit, pse ishte e përjashtuar paskajorja dhe mbeten pa u plotësua konceptet e saj, gjuhësisht e kombëtarisht dëmi nuk ishte aspak i vogël, aq më tepër kjo vërejtje në menjanimin e **pjesores së shkurtë** geqe në zgjedhim foljesh, por edhe të **paskajores** si trajtë përfaqësuese etj.

Sidoqoftë, meqë ky veprim-pranimi ishte i vullnetshëm nuk mungoi as përpjekja e entuziazmi për përvetësimin e standardit të ri pa paskajore, qoftë në administratë e masmedia, qoftë në shkollë, deri edhe në familje. Pikërisht nga tisi i një programi propagandistik të fuqishëm për një gjuhë letrare të njëzuar kombëtare mbi bazë toskërishte nga Shqipëria ndikonte për mos me u pa paplotnia e atij standardi si dhe mungesa e paskajores së mirëfilltë, por çfarë ndodhi me këtë vlerë të mohuar, paskajoren e vlarë, pas rënies së monizmit më në hollësi në pikën vijuese.

5. U vra vlera, u bë krim, nga padija jo me qëllim

Kreun e katërt me titull: *Përmbysja e monizmit dhe pasojat nga pengojcët për rikthimin e paskajores së mirëfilltrë drejt standardizimit të shqipes së natyrshme*, e shoqëron motoja: **U vra vlera, u bë krim nga padija jo me qëllim**. Si kuptohet kjo, varet nga presja që mund të vihet para ose pas ndafoljen *jo*?

Si duket, përmbysja e monizmit nuk e kishte ndërruar mentalitetin tek pushtetarët e aq më pak te standardologët aktivë të asaj periudhe nga Qendra, të cilët as sipërfaqësisht nuk ishin përgatitur për tranzicion, për kalim në sistemin demokratik pluralist e mos të flasim për ndonjë rivlerësim a korrigjim të veprave të quajtura *madhore revolucionaretë* atij sistemi, siç ishte Drejtshkrimi i gjuhës shqipe. Kështu sa u dëgjuan zëra për rehabilitimin e paskajores në standard këta i ngulfatën nismat e tilla, madje nën përkujdesjen e institucioneve nga Qendra, prej nga ishin dresuar militantë naivë vullnetarë për mbrojtjen me vërgjilencë të standardin edhe nga *paskajorja geqe*, andaj për këtë edhe u shtua propaganda si armë kundër rikthimit të paskajores, duke u arsyetuar se gjoja kthimi i paskajores prishka krejtësisht gjuhën letrare kombëtare në fuqi dhe do të na kthente kulturisht mbi 50 vjet mbrapa etj.-etj.

Gjithsesi me një qëndrim të tillë energjik dhe pa mbështetje reale shkencore nuk u bë mirë aspak, ngase u vazhdua me keqkuptimin ndaj kodit të vetë standardit të gjuhës kombëtare, duke mos pasur parasysh si koncept as normën globale të gjuhës, historinë e saj, as normën e situatës, as realitetin e shumicës shqipfolëse, madje as pa e verifikuar fare të vërtetën pragmatikisht e shkencorisht se rikthimi i saj e prek vërtet brendapërbrenda standardin apo jo?! Kështu, ky qëndrim energjik kundër paskajores në standard dhe kundër gegnishtes përgjithësisht, fatkeqësisht, ka ndikuar dhe po vazhdon të ndikojë që ende të mos njihen sa duhet e shfrytëzohen veprat më cilësore të gjuhës shqipe, shkruar në dialektin gegë, që nga shekulli 16, pararilindja e rilindja kombëtare, periudha e pavarësisë dhe deri në ditët e sotme, pra, edhe për shkak se në gjuhën e tyre dominonte e dominon paskajorja e mirëfilltë.

Mirëpo, viteve të fundit me vetëdijësimin e masës, në sistemin e ri shoqëror demokratik pluralist, nënkuptueshëm edhe me vetëdijësimin e vetë sovranit gegnishtja, por edhe paskajorja veçmas, gjithnjë e më guximshëm janë duke fituar terren, qoftë në gjuhën e folur, qoftë edhe në atë të shkruar dhe kështu filluan me dalë sheshazi e me u njoftë vlerat e autonomisë kuptimore të gegnishtes në përgjithësi dhe të paskajores në veçanti, vlera këto që asesi edhe më nuk mund të mohohen, prandaj rreth këtyre vlerave dhe në veçanti të paskajores së ringjallur me forcë feniksi, por për këtë më konkretisht në pikën vijuese.

6. Dita vjen dritëpashtjerrë, sado nata të jetë skëterr

Kjo moto: **Dita vjen dritëpashtjerrë, sado nata të jetë skëterr** që e shoqëron titullin e kreut të pestë: *Të rikthyerit e paskajores si feniks i ringjallur dhe raporti ndërsinonimik ballafaques i saj me format e standardit të sotëm*, vetëkuptohet se **dita** simbolizon shprehjen e lirë të shqipes së natyrshme edhe me dritë e ndriçim kuptojmë paskajoren, pasi ajo që nga viti 1945 në periudhën moniste dhe më keq një kohë edhe pas asaj periudhe, vërtet, jetonte e izoluar në asfiks *në natën sketerr të shqipes së natyrshme*, por që tani, ndonëse jo e kthyer zyrtarisht, si dëshmohet në këtë krye nga shembujt konkretë. ajo shkëlqen e plotë me dritë e ngohësi dielli, duke e falenderuar autonominë e saj të gjerë kuptimore të pashuar. Dhe kështu kjo kuptimësi e paskajores me vlera komplekse, shihet qartë në karahasim sinonimik me trajtat paralele të gjuhës globale shqipe që i ka edhe standardi i sotëm, mjete këto me të cilat gramatikanët e standardologët

në monizëm u munduan, por pa sukses, që me to të zëvendësonin konceptet e paskajores. Vërtet, kush do me pa e me kuptue me të kthyerit në përdorim normal paskajorja sinonimisht shkëlqen si dritëpashuar, madje në këtë proces kjo *dritë e pashuar* siç shihet konkretisht ndihmon shembujt sinonimikë të fryrë në kohë të monizmit të kthehen normalisht në funksionet e tyre të mëparshme, duke i lënë të pa prekshme funksionet e mëparshme të paskajores. siç është roli përfaqësues i foljes në analiza gjuhësore, por edhe funksioni i saj si zemberek harmonizues në rregullimin e strukturën foljore ashtu edhe të asaj emërore në përgjithësi. Madje, si shihet në disa shembuj në shprehje lapidare, koncepti i paskajores në krahasim me variantet e tjera konceptualisht del i pazëvendësueshëm, apo jo?!

Por kjo, sa u tha pak më sipër nuk do të thotë, se rikthimi i paskajores në këtë ndërlikueshmëri shprehjesh mozaike nuk duhet ndihmuar. Sidoqoftë, mungesa rlativisht e gjatë e paskajores në standard në këtë proces rikthimi momentalisht e në vazhdimësi në kontekste lypset ndihur nga dora e mendja e gramatikanëve të arrirë që bashkëveprimi sinonimik *paskajore / lidhore* e forma të tjera harmonikisht të jetë sa më i zbatueshëm dhe më cilësor, ngase kështu jo vetëm pasuria globale njihet më mirë, por edhe pasurohet shprehja e shqipes së natyrshme në rrafshin e përdorimit standard të shqipes së natyrshme.

Së këndejmi, sa ishte pa vend dje mohimi i paskajores dhe sa është sot mosnjohja e mosshfrytëzimi i vlerave të saj, kemi me pa më qartë në pikën vijuese.

7. Kush mohon të vërtetën poshtnon vetveten

Titullin e kreut të gjashtë: *Disa prova bindëse që arsyetojnë riintegrimin e paskajores së mirëfilltë në standardin e shqipes së natyrshme kombëtare* e shoqëron motoja: **Kush mohon të vërtetën poshtnon vetveten**. Nga lënda e trajtuar në dy pjesët e këtij kreu nënkuptohet se vërtet kush e mohoi të vërtetën do të pësojë moralisht, por mjerisht si individ, po fatkeqësisht në rastin tonë, më shumë ka pësuar humbje e po pëson për çdo ditë e çdo çast gjuha shqipe e natyrshme dhe standardi i saj.

Kështu në pjesën e parë, është paraqitur teksti i kërkesës sonë nga vitit 1997, me të cilin shtroni nevojën e riintegrimin të paskajores në standardin aktual, e cila nuk u përfill, prandaj me atë mospërfillje autorët poshtnuen vetveten, ngase tashti çdo njeri i rëndomtë e di që shtyllat kryesore të atij standardi: *drejtshkrimi, gramatika e fjalori normativ* nuk ishin të plota, ngase ndër mungesa të tjera atyre u mungonte, siç u mungon edhe sot pikërisht zembereku i ligjërimit shqip: *paskajorja e mirëfilltë e gjuhës shqipe*.

Ndërkaq, në pjesën e dytë të këtij kreu, dëshmohet katërcipërisht që edhe disa nga rregullat e Drejtshkrimit 1973 (nëntë sosh) nuk kuptohen dot përmbajtësisht pa njohur konceptet dhe vetë trajtë-formën e paskajores së mirëfilltë. Pse kështu?! Katundi që duket, thonë, nuk do kallauz. Sido që të ketë qenë. meqë ne kemi respekt për dijen dhe zotësinë profesionale të hartuesve të rregullave, pyesim, mos vallë, mbase përkufizimet e tilla, që rregullat të kuptohen patjetër me ndihmen e **paskajoren së mirëfilltë nga ish standardi**. ata (hartuesit) i lanë kështu me qëllim, pasi nuk kishin mundësi tjetër ta thonin të vërtetën, që do të ishte kundërshtim i hapur ndaj direktivave apo vendimeve që duheshin zbatuar apo që më parë ishin zbatuar allapartizance, siç ishte edhe zhdukja e të pazhdukshmes: *paskajores së mirëfilltë*, pa të cilën, siç e dinin mirëfilli hartuesit e nderuar, shqipja e natyrshme mbetej e gjymtuar, dhe si rrjedhojë e asaj mangësie, normëzimi do të pësojë lajthitje e devijime, siç ndodhën me të vërtetë, që për to më në hollësi në pikën vijuese. Sidoqoftë, kjo domosdo e paskajores në raport me rregullat le të vlerësohet.

8. Dardha ka bisht, bishti gërvisht

Motoja: **Dardha ka bisht, bishti gërvisht**, e shoqëron titullin e kreut të shtatë: *Integrimi i paskajores shpëtim për standardin e shqipes së natyrshme dhe për lajthitësit naivë respektues patolo-fanatikë të standardit të sotëm*, dhe vërtet në këtë krye kemi dhënë shembuj konkretë që tregojnë se drejtshkrimi ose standardi mbi bazë toskërishte pa paskajore që u pranua te ne me entuziazëm e eufori të paparë të sinqertë, nuk ishte plotësisht i natyrshëm, për arën tonë qindpërqind gege, ngase me të u shtur tërë sistemi foljor vendës, përkatësisht i normës mbi baze gege në përdorim dhe si rrjedhojë u krijuan lajthitje e defekte pikërisht tek ata entuziastë, të cilët e gëlltitën standardin të etshëm, duke menduar se vërtet ishte i plotë, madje disa lajthitës e tepruan me pahir duke menduar se vetëm duke hequr dorë nga paskajorja e duke e zëvendësuar me pjesoren e toskërishtes, standardi i dhuruar nga Qendra, ishte i përvetësueshëm dhe i përvetësuar plotësisht, apo jo?!

Dhe së këndejmi, jo pse nuk deshën, por nuk qenë në gjendje për të zhbërë shprehitë e ngulitura me paskajore nga struktura e brendshme ligjërimore dhe me i zëvendësue konceptete e saj me mjete sinonimike pakashumë barasvlerëse që servoheshin sipas rregullave të reja pa paskajore, prandaj ndodhën e po vazhdojnë të ndodhin defekte patologjike që mjerisht te ne disa lajthitje çuditërisht u shndërruan në vese, edhe tek ndonjë intelektual me shkollë të lartë albanologjic(!), siç është amputimi i pjesëzës “me” naivisht, gabime këto, që bien ndesh me normën në fuqi, me ish standardin mbi bazë gegnishte e aq më keq edhe në kundërshtim me të folmen e trevës përkatëse.

Për këtë dukuri deformimesh nuk ua shohim aq për të madhe lajthitësve sa disa standardologëve akademikë e profesorëve tanë, jo vetëm nga Tirana me origjinë jugore, por atyre me prejardhje veriore, të cilët në vend që ndihmojnë lajthitësit në këtë pikë, ata i përqeshin cinikisht, duke mos pushuar propagandën dhe këshillën se standardi qenka i përkryer pa paskajore, ndërsa *kokëtrashët* vetëm duhet ta mësojnë dhe nuk rekomandojnë ilaçin e menjëhershëm shërues: *rikthimin e paskajores në standard*, sepse gjoja rikthimi i saj prekka shkatërrueshëm standardin, paçka me këtë këshillë bëjnë gabim të pafalshëm patologjik si ndaj lajthitësve veriorë, por edhe ndaj studiuesve besues të sinqertë jugorë, por sidoqoftë, rreth raportit: *standardi i përkryer / paskajorja*, më qartë në pikën vijuese.

9. Ishte siç na isht', një përbindsh i trisht: trill, dhelpën pa bisht

Me moton, formë enigme gjëegjëze: **Ishte siç na isht', një përbindsh i trisht – trill, dhelpën pa bisht**, që e shoqëron kreun e tetë me titull: *Trill gogolëzimi, armë e fundit kundër rikthimit të paskajores në standard dhe prirja metamofozuese e shndërrimit të mitit gogol në zanëmirë orëbkuese*, me fakte bindëse demantohet gogolëzimi ndaj paskajores. Kështu të gjitha akuzat e plasuar nga propaganda e organizuar kundër paskajores në standard në periudhën moniste e pasmoniste që mjerisht ende vazhdon se kinse rikthimi i saj prishka standardin, demantohen në këtë krye si të gabuara. Dhe kjo vërtetohet nga nëntë pyetje përgjigje, sepse vërtet paskajorja e mirëfilltë e rikthyer në përdorim nuk prek fare drejtpëdrejt në standard, andaj edhe s'ka si me prishë atë.

Ç'është e vërteta, standardi është i prekur jo nga paskajorja po nga pjesorja e shkurtë e gegnishtes, e cila që nga fillim periudha e monizmitn del e pushtuar, përkatësisht e përjashtuar, duke u zëvendësuar në standard nga pjesorja e zgjeruar e toskërishtes. Kjo vërtetohet katërcipërisht nga shembujt në pyetje-përgjigjet përkatëse, por edhe nga vetë jeta ligjërimore e

gjuhës shqipe. Si duket pretenca kundër paskajores është sajuar pa bazë dhe po vazhdon si e tillë, si propagandë makiaveliste, me qëllim që të mos dalë sheshit *pushtimi ndaj pjesores së shkurtë të ish standardit*, pjesore kjo që nga trashëgimia e ndarë nga paskajorja në praktikën gjuhësore ka kryer funksione të caktuara, siç është edhe zgjedhimi i foljeve.

Gjithsesi, problemi është gjetiu andaj akt-akuza kundër paskajores hedhet poshtë si e gënjeshtërt: *dhelbër pa bisht*.

10. Nga gogole e pështirë - shpëtimtare zanëmirë

Motoja: **Nga gogole e pështirë – shpëtimtare zanëmirë**, që e shoqëron titullin e kreut të nëntë: *Metamorfozimi e disa prova ndikuese ndaj shndërrimit të konceptit të paskajores nga një mit-gogol në zanëmirë orëbkuuese për standardin e shqipes së natyrshme*, është një perifrază që nga konteksti kuptohet shumë lehtë.

Ç’është e vërteta, në këtë krye, vend qendror zë paskajorja e mirëfilltë e përjetuar prej nesh në disa faza:

së pari, nga mohimi i saj nën entuziazmin vetëmashtues lidhur me Konsultën gjuhësore të Prishtinës 1968, përforcuar me Rezolutën dhe me rregullat e dala nga Kongresi i Drejtshkrimit, botuar më 1973.

Së dyti, metamorfozimi mohues/pohues ndaj konceptit të paskajores së mirëfilltë dhe qëndrimi i përfutur pohues.

Së treti, rikthimi i paskajores si kriter stabilizues, jo vetëm në ligjërim gojor, por edhe në gjuhën e shkrimit, por ende jo i qasshëm në kodin zyrtar për shkak moskuptimit të ndonjë standaologu nga Qendra.

Së katërti, konstatime që pa paskajoren e përfshirë në standard shumë (me qinda) koncepte mbesin të panjohura dhe të pashfrytëzuara dhe për pasojë standardi del më i varfër, kjo ilustron me shembuj konkretë nga tipi i foljeve më -UEJ/-UAJ.

Së pesti, vlerësohet nisma e dy siopsioneve të plasura në të mirë të autoritetit të paskajores në standard:

a) propozim-nisma: mbulimi i koncepteve të tipit të trajtave të paskajores, tipi *me punue* (gegnisht) dhe pjesores së zgjeruar *punuuar* të standardit (toskërisht) me trajtën e cunguar të përbashkët(!): *punu, me punu*.

b) nismë-sugjerimi që për hir e nevojë unifikimi të zgjedhimit të foljeve është mirë të sprovohet një zgjidhje shumë e përshtatshme kompromisi: *të reformohet pjesorja e zgjeruar e standardit*, duke i hequr *prapashtesën R*, dhe kështu do të unifikohet procesi i zgjedhimit të foljeve në gjuhën e natyrshme shqipe.

Për të veçantat e këtij kreu u mjaftuam me paraqitjen e përkufizimeve të të pesë temave të trajtuara, por për dy nismat e nënpikës së pestë do të bëhet fjalë paksa edhe në përmbyllje të krejt punimit.

11. Vlerëshenja pa mohë - shëndet e forcë në gjithëkohë

Motoja: **Vlerëshenja pa mohë - shëndet e forcë në gjithëkohë**, që e shoqëron titullin e kreut të fundit: *Pse “PO” përmenjëhershëmrisht paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme*, pasqyron të vërtetën, se paskajorja edhe pse për një periudhë relativisht të gjatë ishte bombarduar me një propagandë të paskrupullt që ende te dikush-dikushi ka mbetur e tillë, paraqitet e shëndetshme, madje edhe me forcë shprehëse të rilindur për admirim.

Sidoqoftë, në këtë krye të fundit, janë trajtuar këto tri tema me interes:

e para, përmenden argumenta historikë e aktualë që identifikojnë të qenët e paskajores së mirëfilltë që nga protoshqipja pellazge deri në prag të monizmit pas LDB, kur, çuditërisht, kjo shtyllë e ligjërimit të shqipes së natyrshme globale plandoset e zhdukur për standardin e shqipes;

e dyta, shënohen afro tridhjetë përparësi (28) që fiton shqipja e sotme e standardi i saj me integrimin e paskajores në gjirin e vet dhe

e treta, jepen disa meditim konstatime, në tri nënpika, lidhur me fatin e paskajores sot, duke përfunduar në nënpikën e katërt me titull *Pse PO paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme* dhe për këtë jepen prova bindëse që nuk lënë mëdyshje mbrapa, që paskajorja patjetër duhet të rikthehet në vendin që i përket, sepse standardi në fuqi, jo vetëm që nuk humb asgjë, nuk preket, por përkundrazi, duke e përfshirë edhe këtë formë në gjirin e vet fiton tiparin e shqipes së natyrshme, pasurohet me shprehje e me mjete që disa sosh standardi i sotëm nuk i ka dhe i janë të nevojshme për të mbuluar nocione specifike që i ka shqipja të trashëguara, por edhe që mund të krijohen automatikisht në bazë modelesh fjalëformuese. prandaj me rifutjen e saj në standard konsiderohen të zgjidhura jo pak mëdyshje, defekte e paqartësi në shqipen letrare në përgjithësi dhe në standardin e saj në veçanti.

Si përfundim, me rikthimin e paskajores në strukturën ligjërimore të shqipes së natyrshme dhe standardin e saj mund të thuhet se përplotësohet zyrtarizimi i kodit bazë të standardit kombëtar të gjuhës së natyrshme shqipe.

12. Mos me fajdue pasqyren për surratet tona dijevraja

ose

Përmbyllje e Përfundimeve të këtij punimi

Në këtë përmbyllje të *Përfundimeve të punimit* përdorëm moton: **Mos me fajdue pasqyren për surratet tona dijevraja** që kuptohet lehtë se kemi të bëjmë, për njohuritë tona të mangëta shkencore për disa çështje kryesore të gjuhës, sonë siç është edhe funksionimi i paskajores së mirëfilltë, e cila për shkaqe objektive, por edhe subjektive e aq më keq edhe subjektive, që nga fillimi i moniozmit, ende nuk po e rigëzon statusin e duhur në kuadër të shqipes standarde, ndonëse në të mirë të standardizimit të saj janë deklaruar publikisht dhe me shkrime një numër i konsiderueshëm studiuesish e intelektualësh (afro 100 zëra të njohur), ashtu siç bëmë edhe ne në dhjetë krerët e këtij punimi. Mirëpo, me thënë të drejtën, dikush po na fajson pse përveç diskutimit dhe kërkesës së paskajoren në standard, po kërkojmë jo fjalë e premtime, por zbatim-përmbartimi konkret të menjëhershëm, që si përgjigje doli motoja e mësipërme, pse po pasqyrohet e vërteta pa tis të zi.

Sidoqoftë, në këtë përmbyllje përfundimi po i risjell në spikamë në dy pika dy tema të hapura, organikisht të mpleksura njëra me tjetrën, që vetë materiali i tillë ekzistues i grumbulluar pret zgjidhje nga studiuesit kompetentë mendjekthjellët dorëmbartë, të cilët nëse rreken me i zgjidhë këto dy çështje do të mbesin shëmbëltyra të vërteta, që e duan të ardhmen e shqipes së natyrshme dhe standardin e konsoliduar për jetë të saj:

e para, të vërtetësohet apo jo konstatimi ynë që me paskajoren menjëhershëmrisht në standard kompletë standardi i shqipes së natyrshme, lëndë kjo, e cila duhet rishikuar e plotësuar pa i përmbysur bazën dhe

e dyta, pse del tejet i nevojshëm reformimi i pjesores së standardit duke i reduktuar prapashtesë-mbaresën -R, siç është bërë më parë në standardin mbi bazë gegnishte: heqja e prapashtesë-mbaresës -N/-M. S'do mend se me një reduktim të tillë unifikohet tërësisht

njëherëpërgjithmonë sistemi zgjedhimor i foljeve në gjuhën shqipe dhe kjo nuk krijon pengesa që pjesorja e zgjeruar e standardit të ruajë ato funksione të fituara , të cilat pothuaj i ka edhe i gëzon sot.

Kështu këto dy veprime: **paskajorja në standard dhe pjesorja e toskërishtes pa –R në zgjedhim foljesh**, që në parim nuk bie ndesh me ligjin e ekonomizimit në gjuhë dhe që të dyja këto veprime përputhen me vetë ligjërimin e masës shumicë shqipfolëse dhe kështu me këtë akt shuhet përgjithmonë dukuria e inferioritetit pushtuese/nënshtruese mes palësh dialektore dhe kështu zgjidhet për jetë e mot standardizimi e gjuhës së natyrshme shqipe.

Gjithsesi me një mirëkuptim standardologësh tanë të esëlluar një zgjidhje e tillë është shumë e mundshme dhe e lehtëzbatueshme. Por ai shkopi magjik i zgjidhjes që vepron edhe pa pritur atë mirëkuptim të përdëshirueshëm koncenzusor, ndodhet në dorën e zemrën e prindërve të çdo familjeje dhe aq e më tepër rrezaton si detyrë në gojën e punën e mësimeve të të gjitha profileve të shkollimit e në radhë të parë të mësues-edukatorëve të yllkave e fatosave parashkollorë e filloristë.

Së këtjmi, edhe pse për çdo grup-moshë dhe nivel shkollimi kam shembuj të gatshëm model të kësaj natyre, këtu me dëshirë për t'i ndihmuar zgjidhjen e mësimit të shqipes së natyrshme, pa anashkaluar asnjë vlerë, që nënkupton mësimin e kultivimin e shqipes së natyrshme që nga abetarja nga përvoja ime si prind, ashtu edhe si mësues-edukator, për çka e kam kualifikimin shkollor, po i paraqit si shembull dy përrallëza në vargje apo dialog lojëfjalësh, që i mbaj mend nga klasa e parë e mësimit shqip 1941, të cilat i kam shfrytëzuar si mësues, si prind e tash i shfrytëzoj si gjysh e stërgjysh në lojëfjalësh me fëmijë, nipa e mbesa, që luhen të impromizuara si dialog-skeqe për të mësuar si duhet gjuhën e natyrshme shqipe dhe kjo kam dëshirë të shërbejë si shembull -model për të gjitha familjet e sidomos institucionet edukativo-mësimore për të gjitha trevat shqipfolëse, apo jo, le të vlerësohet.

Që tani, pra, po ju njoh me tekstin e lojëfjalëshave;. Së pari po i japim tekstin e vjershëzave siç i pata mësuar në gegnisht, ashtu si edhe flasim, porsë dyti, i kam përshtatur siç duhet mësuar sipas standardit të sotëm - toskërisht.

a) Shembulli i parë

Gegnisht:

-Mori macë, çka je tue ba?
 - Jam tue u lëpi e jam tue u la,
 Mos **me u lëpi** e mos **me u la**,
 Kurrkush gjallë **nuk do me të pa**.

Letrarishtja e sotme:

-Ç'bën ashtu moj mace e mbarë?
 -Duke u lëpirë jam, duke u larë
 se pa u lëpirë e pa u larë
 askush s'do të të shohë të gjallë.

b. Shembulli i dytë

Gegnisht:

Dallëndyshe, bukuroshe,
 faqekuqe, buzë burbuqe,
sqepgjylpane, bishtgërshane.

Letrarishtja e sotme:

*Dallëndyshe, bukuroshe,
faqekuqe, buzëburbuqe,
sqepgjilpëre, bisht gërshëre.*

c) Shembulli i tretë

Gegnisht

Për një pe e një gjylpanë
Vojti dam një gunë e tanë

Tosknisht

Pë një pë e një gjilpërë
Vajti dëm një gunë e tërë

Variant gegnisht

Për ni pe e ni gjylpanë
Shkoi dam një gujë e tanë

Kështu për kënaqësi timen si mësues, dashamirës i gjuhës shqipe dhe të vogëlushëve dhe i dijes e kulturës shqiptare, i nxitja dhe i nxis aktorët e vegjël, si dikur filloristët e fëmijët e mi e tash stër)nipat e (stër)mbesat që në recitim t'i ndërrojnë rolet dhe kështu të garojnë, cili më mirë se tjetri dallohen në shqiptimin e tekstit, qoftë si gegë, qoftë si toskë, qoftë si shkodran a shkodrane, pejan a pejane, qoftë si permetar a permetare, korçar e korçare e gjithandej sipas qyteteve të Shqipnisë dhe të Kosovës, gjithandej e gjithkëndej ku flitet shqipja. Dhe me të vërtetë me një lojë të tillë shfaqjeje kënaqeshin e po kënaqen fëmijët dhe natyrisht edhe unë bashkë me ta.

Fundi i fundit, edhe të futurit e **paskajores në standard**, edhe nëse sprovohet **shkurtimi i pjesores së zgjeruar të standardit**, s'ka pse të mos mësohen të dyja (apo të trija) versionet, pasi si lojëfjalësia i përvetëson lehtë kompjuteri natyror i fëmijëve dhe në këtë mënyrë arrihen shumë vlera, ndër to edhe e përbashkëta normale e shqipes së natyrshme. Sigurisht, kjo është metoda që më së miri e më së lehti mësohet e përvetësohet shqipja e natyrshme, prandaj hartuesit e teksteve parashkollore e shkollore, pra edhe **të abetares**, pra jo të hartojnë abetare sipas dialekteve, por **një abetare të përbashkët**, po shtojcën ilustruese të saj ta pajisin me lëndë kësodore, pa u ikur shprehjeve të përshtatshme me paskajore apo me rrjedhoja të rotacizuara. Së këndejmi, të gjithë shqiptarët me studiuesit dhe mësuesit në krye në një gjuhë të përbashkët me paskajore dhe me rotacizëm, duke bashkuar forcat intelektuale, si një e një, vojti e vajti apo shkoi a shkojti, duke i zgjidhur e harmonizuar çështjet brendapërbrenda vetvetes, vëllazërisht të bashkuar si feniksëluftëtarë të shkrimshqipnxënies gjithsesi, me shqipen e natyrshme të hapërojnë suksesshëm edhe në arenën e globalizmit gjuhësor ndëkombëtar.

Sivërejtje

(Kjo vlen për të gjithë e në veçanti për studiuesit e mësuesit)

Së pari te shembulli a) të vihen, re barasvlerësit: paskajore/lidhore: *me pa/të shohë*, paskajorja/privativi: *me u lëpi/pa u lëpi/rë*, përcjellorja geqe/toske: *tue u la/ duke u larë*, raporti *-an/-ër,-a/-ë* dhe

Së dyti, te shembulli b) dukuria nazalizëm/rotacizëm: *gjylpanë/gjilpërë, gërshanë/gërshërë*.

Nëse një tekst i tillë ose i ngjashëm ndeshet në *abetare* dhe luhet si skeq, qoftë edhe i shoqëruar me film vizatimor a forma të tjera dhe sidomos luhet në klasë apo gjetiu *ilustruar me maska ose veshje*, duke i ndërruar rolet, qoftë edhe në një shkollë më te skajshme veriore ose

jugore, sigurisht jo vetëm aktori recitues po edhe ai që e dëgjon, me një fjalë të gjitha këto dallime gjuhësore absorbohen, shkrihen harmonishëm shqiptimisht e kuptimisht me lehtësi dhe kështu fitohet kulturë e vërtetë gjuhësore dhe kur të rritet fëmija fjalën *gjylpanë* apo *gjilperë*, *me pa* e *të shohë*, *nanë të due* apo *nënë të dua*, *vojti* e *vajti*, e *tanë* e *tërë* etj. që i ka të njohura nga këto skeqe vjershërime, atëherë do t'i ketë të njohura dhe më për zemër, si i rritur, kudo që të gjendet në ambiente e situata të caktuara, apo jo?!

Prandaj është shumë me vend shprehja se *vlera e prindit dhe mësuesit është e pamatshme për jetën e gjuhës kombëtare* sa edhe *vlera e dritës dhe e ngrohësisë së diellit për jetën njerëzore*, apo jo?!!

REZYME

Është e vërtetë se çdo njeri apo vizitues sado shpesh të kalojë një rrugë malore apo shëtit në një park nacional, ai veç relaksimit fizik e shpirtëror që ndjen, përherë vëren diçka të re, diçka të ndryshuar, qoftë nga dora e njeriut mirëmbajtës, qoftë edhe nga vetë dora natyrë. Kështu disi na ka ndodhur e po na ndodh ne sa herë zgjohem i këndellur nga meditari relaksues në pyllfushën standarde të braktisur të gegenishtes me paskajore pas konvertimit të saj ose pas përfaqimit standardit të ri me plot eufori e entuziazëm të shpallur standard i përbashkët i gjuhës shqipe mbi bazë toskërishte pa paskajore në Konsultën gjuhësore të Prishtinës 1968, përkatësisht të Kongresit të Drejtshkrimit 1972. Kështu, edhe pse i armatosur me bindje se standardi i ri dhuratë nga Nana Shqipni, përkatësisht *Shqipëria Nënë*, ishte vërtetë ashtu siç propagandohej, gjë që nuk ishte krejt pa të vërteta, dhese në standardin e ri ishin inkorporuar të gjitha vlerat e mundshme të shqipes globale shqipe, edhe ato formale të standardit të sapo nënshtruar mbi bazë elbasanishte (gegnishte), mirëpo ndërkohë pas këndelljes nga ajo eufori, gjithnjë, duke qëndruar nën hije të pyllnajave të ligjërimit toskë e gegë të mbetur jashtë standardit, filluam të vërejmë se përveç disa gjërave që me rastin e unifikimit kishin humbur vetëm disa nuancime kuptimore e shprehjesore dialektore që për hir unifikimi të drejtshkrimit të një gjuhe të përbashkët, i konsideronim, siç i konsiderojmë edhe sot, të tolerueshme, gjithnjë e më shumë si më madhore ndër minore na binte në sy mungesa e paskajores së tipit me+pjesore të shkurtë, e cila nuk ligjërohej në standardin e ri të përbashkët.

Në të vërtetë, kjo paskajore, meqë aktualisht nga standardistët e rinj me orientim jugor nuk kishte gjetur zëvendësim të plotë me mjete të toskërishtes së folur, atëherë ishte shpurrur tej allapartizançe. Mirëpo, ajo në të vërtetë, kishte mbetur e struktur në pyllin e gegnishtes së folur, ku e gjeja aktive sa herë meditoja ose kërkjoja relaksim si në një gjumë fëmijënor nostalgjik në pyllishtën e ish standardit të kohës së pavarësisë. Ç'është e vërteta, kjo paskajore si pjesë e të folmes sonë nuk ishte braktisur nga sofrat ushqimore e ligjërimit të gjerë familjar, andaj ky ishte motivi që ndërkohë si student pasuniversitar i gjuhës shqipe më ngacmoi dhe më ngjalli në kujtesë, shumë gjëra rreth paskajores dhe autonomisë kuptimore të saj e përgjithësisht që i kisha përjetuar e përvetësuar disi pakutueshëm si ushqim i jetës gjuhësore gjatë rritës sonë shoqërore, prandaj edhe filluam t'i ndjenim e t'i kuptojmë këto gërricje paksa ndryshe.

Së këndejmi, ndonëse paskajorja, kishte mbetur jashtë standardit të ri, të cilin vërtet jo vetëm e pranuan vullnetarisht, por edhe u obliguam që detyrimisht me ndërgegje të plotë si të tillë edhe ta përvetësonim. Mirëpo në këtë kompleks, megjithatë vetë natyra e formëzimit të deriatëhershëm kërkonte edhe paskajoren pasi nga mësimi e përvetësimi standardit mbi bazë gegnishte atë kategori si individë brenda turmës e kishim të ravijëzuar thellë në sistemin tonë ligjerimor. Kështu pasi standardin e ri e kishim në proces përvetësimi, sa i përket pikës së paskajores domosdo na imponohej verifikimi i vlerave në raport të brendshëm, por edhe jashtë në krahasim me barasvlerësit e gjuhëve të huaja. Dhe në këtë situatë arritëm në përfundimin që të hedhurit jashtë standardit të paskajores vetëm pse dikush nga pazotësia e tij si standardolog, nuk i kishte gjetur mbulesë nga dialekti apo e folmja vetjake, nuk na dukej zgjidhje e mirë.

Në të vërtetë, paskajorja edhe pse e mbetur jashtë standardit ajo nga fushëpylli i saj siç kishte vepruar edhe më parë në fjalëformim e sistem shprehjesh ofronte edhe tash zgjidhje shumë më të plota barasvlerësie se ato që oftoheshin nga standardistët mbi bazë toskërishte. E kam fjalën konkretisht për këto katër nënfusha semantike:

1. përfaqësimi barasvlerës ndaj infinitivit të gjuhëve të huaja,
2. specifika kuptimore e disa shprehjeve abstrakte të vetë shqipes ku paskajorja mbulonte tetë veta në kohëhapësira të veçanta të standardit në fuqi.
3. disa shprehje poetike mjedisore nga jeta që mund të shfaqeshin jo vetëm nga trashëgimia po edhe nga jeta praktike që mund të shprehen në atë mënyrë vetëm me paskajore, e cila joshte poetët si një “mollë e ndaluar” dhe
4. në disa shprehje sinonimike që pa paskajore nuncimi semantik del shumë më i zbehtë dhe jo i plotë.

Me këtë “*arritje*” fillimishte konstatojmë se standardi i ri duhej t’i shtonte vetës terren, të fuste brenda kufijve të gjeografisë së vet doemos edhe pyllishten me paskajore, e cila do ta begatonte atë, sepse ajo pyllishtë nuk ishte tokë e shkretë dhe pa histori. Kur këto ide-konstatime ia pata shprehur guximtarisht prof. A. Kostallarit në kushte jo aq normale, me arsytimin se këto nënfusha të reja nuk preknin në standardin në fuqi, ai jo vetëm nuk më qortoi, por më këshilloi që këtë ide duhet ta studioja më thellë dhe ta paraqitja me shkrim. Nga kjo këshillë eprani ndjeva lehtësi dhe njëherazi e kuptova si një detyrë-urojmë për punë të mbarë. Kështu që edhe më tej meditimisht gjithnjë e më shpesh e më notivueshëm e vizitoja pyllishten me paskajore gjithsesi në ballfaqim e ndërlydhur me standardin dhe së andejmi më ntrashej shkak-nevoja që ai pyll me paskajore patjetër duhej futur nën patronazhin e ligjëritimit standard. Mirëpo kur këto katër pika, disi pak si drojshëm, i paraqita në diskutim të lirë në një Konferencë shkencore në Tiranë 1992, edhe pse prof. Kostallari nuk ishte më, mendoja se çështja do të vete mbarë, do të pranohej e zgjidhej menjëherë nga pasuesit e tij, po fatkeqësisht kjo nuk ndodhi. Nuk ndodhi as pas prejës me shkrim më 1997 në veprën *Çështje të shqipes standarde I*, edhe pse puna jonë si analitikan shkencërisht nuk u nënçmua. Nuk u nënçmua as kur e paraqitëm këtë ide tonën në librin *Paskajorja çështje e shqipes standarde*, 2000, ku në propozimin tonë qëndronin dy alternativa me arsyetim të bazuar se paskajorja mund apo duhet të integrohej, qoftë në trajtën e ish gegenishtes që kishte histori të pamohueshme, qoftë në trajtëformën me + pjesore të toskëzuar, po që edhe kjo i përshtatej sistemit aktual, edhe pse nuk ishte pa efekt e jehonë nuk u pranua si zgjidhje e domosdoshme, sepse mesa kuptohej Qendra donte që me çdo kusht çështja e paskajores të mosdiskutohet fare, sepse, sipas tyre, konceptet e asaj *paskajoreje gege(!)* ishin të mbuluara tërërisht me mjete të standardit (toskërishtes), konstatim ky i kuptuar si aksiomë, andaj as që duhej diskutuar. Por, sipas nesh dhe jo vetëm prej nesh, e vërteta tregonte se tërë autonomia kuptimore e paskajores ishte shumë më e gjerë dhe nuk delte e mbuluar plotësisht me mjetet e standardit në fuqi. Së këndejmi ne e shihnim vetëm pjesërisht të drejtë konstatimin e prof. Sh. Demirajt se “*paskajorja në raport me foljen drejtuese mund të përdoret në të gjitha funksionet sintaksore, duke përfshirë edhe ato të kryefjalës e kundrinës*”, por nuk pajtoheshim me konstatimin tjetër që gjoja paskajorja gege si kategori gramatikore sa i përket gjëllimit qenka në asfiksion e sipër dhe se paska mbetur në përdorim vetëm “*në disa të folme të gegërishtes verilindore e veriperëndimore*”. Kjo ishte e padrejtë, sepse realiteti, bazuar në veprat e shkruara dhe ligjërimi aktual që shihej në pyllnajën e pashkelur, tregonte se fushëpylli i përdorimit të paskajores ishte shumë më i gjerë, ngase shprehjet me paskajore jo “mund” po ato shprehje me paskajore shtriheshin në mbarë Gegërinë, madje njihej e kalonte nën hije standardi pothuaj në të gjitha shtresat shoqërore të Shqipërisë, të Arbëreshve të Italisë e më gjerë.

Kështu në këtë situatë, duke qenë i sigurt se pa paskajore të mirëfilltë do të vazhdojë të vuajë nga paplotnia vetë standardi i shqipes së natyrshme, përsëri kërkonim që sipërfaqja e arealit të pyllnajës ku gjallonte paskajorja duhet të integrohej në fushën e standardit, sepse jo vetëm nuk prish asgjë, por përkundrazi ndreq, kjo e përforcon standardin, e bën më të plotë, më shkëncor e më kombëtar, prandaj në këtë frymë e hartuam edhe veprën tjetër *Paskajorja dhe standardizimi 2006*. Në të vërtetë ndërsa atë e kisha në dorëshkrim pati reaksion për mosbotimin e saj, sepse dikush nga kompetentët nga Qendra nuk donte që kjo vepër e një gjuhëtari t'i bëhej krahu veprës së një letrari si Mehmet Elezi, i cili me veprën e tij *Gjuha shqipe në bunker 2005* që nuk ishte i pashokë, i frymëzuar po nga pylli i paskajores, kërkonte veç tjerash edhe çbunkerizimin ndaj paskajores në raport me standardin. Ndërkohë u botua edhe libri ynë. Por në anën tjetër reaksioni kundër paskajores nga militantët u rrit edhe më shumë, ajo u shpall gogol përbindësh për standardin, rikthimi i së cilës do të thante çdo çdo rrënjë standardi të shqipes së përbashkët, madje do të prishte edhe harmoninë shoqërore ndërdialektore shqiptare etj. Kjo ishte e tërë propagandë e zezë kundër zhvillimit të shqipes globale të natyrshme. Prandaj ne përsëri vazhduam arsyetimin rreth propozimit që pyllishta me paskajore duhet të pushtohet në mënyrë të qetë nga standardi aktual, sepse kjo fare nuk prishte asgjë. Po tashti nuk ishim vetëm, as ne, as Mehmet Elezi, as Grupi shkodran, madje as disa studiues të matur nga Prishtina, Tirana e Tetova. Kështu ne e hartuam veprën e re **Drejt standardizimit ... 2015**, ku si atitudë, përmblodhëm mendimet e mbi 200 e sa studiuesve, të cilët ishin shprehur në të mirë të integrimin të paskajores me pjesore në standard. Përsëri alergjia ndaj pyllit të paskajores nga disa standardistë nga Qendra vazhdoi. Nuk bëri punë as diskutimi në Këshillin Ndërkademi, as Konferenca e Durrësit 2010, as kërkesat e parreshtura tona dhe të tjerëve, sepse istikamet kundër paskajores thelloheshin me trille arsyetimesh e veprimesh ekstreme, deri me organizim peticioni etj.

Në këtë situatë, në njërin anë pengesa nga disa kapës të pushtetit të standardit, të cilët përveç arsyetim- gogolëzimit të shpifur, nuk kishin fakte, por ndër të tjera arsyetoheshin se ende në praktikën gjuhësore nuk ka aq shembujsh autorësh seriozë në sipërfaqe që e shohin të arsyeshme në shkrimet e tyre ta fusnin në përdorim atë paskajore dhe në anën siç e shihnin dhe shohim ne që ajo vlerë e paskajores duhet dalë në dritë, duhet aktivizuar, sepse zvarritja e saj po bëhet me sherr, me qëllim që të arrihej asfiksimi i plotë i saj standardisht, atëherë ne duke dëgjuar zërin e sovranit, guximtarisht në trajtesën: *“Brerore lavdie ...”*, botuar më 19.11. 2019, në portalin *“zemrashqiptare”*, kërkua si njëfarë vetëqyqësie nga *feniksëluftëtarët e shkrimshqipnxënies anonim e të tjerë, kudo që ishin, janë e do të jenë*, që ta përdorin paskajoren sa herë që e ndjejnë të nevojshme pa prituri koncenzus apo ndonjë dërkativë nga Qendra, dhe si arsyetim sa kishim të drejtë apo jo, veç tjerash, tregojnë edhe 10-12 kërërët e këtij punimi të titulluar *Pse po paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme*.

Së këtejmi, pikërisht nga kërërët e këtij punimi, shprehet rezultati i qendrimit tonë meditativ ëidhur me pyllnajën e paskajores, prej nga edhe vërejtëm sheshazi edhe një mal faktesh *të reja në të mirë të paskajores në standard*, fakte këto gjithsesi të *parrëzueshme* që arsyetojnë joasfiksimin apo *zhdukjen e paskajores*, por përkundrazi kthimin dhe *kultivimin e saj* me tërë autonominë kuptimore që ka brenda standardit.

Të kuptohemi ne nuk dëshirojmë me përmbysë, po e duam paskajoren nën patronatin e standardit të shqipes, dhe sa për ilustrim po shkëpusin diçka-diçka nga risitë e veçanta që dalin të shprehura në tërë këtë punim si mesazh që sipas titujve të 10 kërërëve përkatës të këtij punimi po i shprehim në vijim:

I. Prania e paskajores së mirëfilltë me + pjesore në shqipen e natyrshme globale para Rilindjes sonë kombëtare

Paskajorja e sotme perifrastike **me + pjesore** që del e pranishme në shkrimet shqipe të pararilindjes, sipas studiuesve pellazgologë, ajo si e tillë, ka shembuj identifikimi që në gjuhën homerike. Madje sipas ndërtimit kjo paskajore ndeshet dy lloje trajtash: **pakajore me +pjesore e shkurtë** dhe **paskajore me+pjesore e zgjeruar**. Si e veçantë del se paskajorja **me + pjesore e shkurtë**, ishte më e vjetër se e **zgjeruara** dhe si e tillë ishte e përbashkët për dy dialektet e sotme të shqipes dhe kjo dëshmohet sipas nesh nga formimi i këtyre tre tipave të emrave të lashtë të trashëguar që janë aktivë edhe sot në të dy dialektet, si:

a) emra abstatkë (tash edhe konkretë) me –Ë, nga foljet: **sos (me sosë), sosË-a, des (me dekë) dekË-a, prit (me pritë) pritË-a, mbuloj (me mbulue) mbulojË-a, shtroj (me shtrue) shtrojË** etj.;

b) emra prejpjesorë veprimi më –IM: **punoj (me *punO’) pun-IM, shikoj (me *shiko’) shikIM** etj, përkatësisht më –JE: **rrah (me rrahë) rrahJE, mbath (me mbathë) mbathJE, dal (me dalë) dalJE** etj. dhe

c) emra prejpjesorë vepruesi me –S: **ec (me ecë) ecëS, shëtit (me shëtitë) shëtitëS, mbath (me mbathë) mbathëS, mësue (me mësue) mësueS** etj.

Kanstatimin e mbështesim në faktin se këto raste emërformimi janë të pa prekura nga pjesorja e toskërishtes apo fenomeni i rotacizmit si tipar i dalluar identifikimi i toskërishtes, dukuri kjo që iu pejdah ndërkohë po në lashtësi në një pjese të Gegnisë, si me thënë, brenda gjirit apo terrenit jugor të saj, në kohën kur gegnishtja ishte në manipulim e sipër me përfitim e mbiemrave të paranyjzuar, kur edhe e zgjeroi për atë destinim pjesoren me prapashten -N, siç identifikohen sot b.f. te rastet:

i punuenë (me punuenë), i shikuenë (me shikuenë), i rrahunë (me rrahunë), i mbathunë (me mbathunë), i ecunë (me ecunë), i shetitunë (me shetitunë) etj. ,

përftime këto të cilat rotacizimi në këtë kohë i forcuar (në të folmen e vet separate), pra vetëm në Toskëri këtë prapashtesë –N- të zënë mes zanoresh e rotacizoi në –R-, si *i punuarë, i shikuarë, i mbathurë, i ecurë, i shetiturë*, që ndërkohë në të dy dialektet u hoq -Ë-ja fundore, prandaj sot mbiemrat në dialekte dalin të standardizuar dytrajtash me me -N a -M gegnisht ndërsa me –R toskërisht, si p.sh. *i shikuen a i shikuem* ndaj *i shikuar* e kështu me radhë.

Së këndejmi, ndërsa trajta e zgjeruar e gegnishtes, si me thënë, funksionalisht mbeti te mbiemrat, ajo e shkurta u rikthye në bazën e vet të vazhdojë si në procesin e emërformit ashtu edhe në zgjedhim foljesh, ndërkaq trajta e paskajores së toskërishtes nuk ndoqi atë rrugë, ajo pothuaj se u dyllos, apo ashtu u parapëlqye më vonë. siç më thotë një mendje nga allapartizançja(!), por sidoqoftë si e tillë, siç do të shohim për shkak të kësaj dyllosjeje në procesin e zgjedhimit foljor u krijuan probleme të mëdha në procesin e standardizimit të njëzuar të shqipes, siç po përjetohet sot.

II. Nga shqipja e përzier” deri tek standardizimi gjatë periudhës së Pavarësisë mbi bazë të gegnishtes me paskajoren e mirëfilltë në themel

Çdo rilindje kombëtare ka tipare e veçori që e dallojnë ose edhe që e afrojnë gjuhësisht me veprimet e rilindësve të popujve të tjerë. Rilindësit tanë, sa i përket gjuhës së shkruar edhe lidhur paskajoren e trashëguan një gjuhë të përzier. Kështu ndërsa në shkrimet gege të krahut verior të natyrës kristiane katolike, paskajorja e zgjeruar mbizotëronte, ajo në anën tjetër në shkrimet e krahut jugor të natyrës muslimane e kristiane ortodokse, pëfshirë edhe Arbëreshët e Italisë, paskajorja kishte prani, por nuk kishte paraqitje dominuese. Kështu e ndeshim edhe në

vazhdimësi. Dihet se nga rilindësit njëzimi i gjuhës ishte synim, qëllim i lartë i programuar. Ndërkohë, pas alfabetit të Stambollit, në “Kanonizmën” e saj paskajoren e ndeshim të përfaqësuar në të dy dialektet, ashtu si edhe në gjuhën e shumicës së Shoqatave që u shtuan ndërkohë. Dhe sidomos kjo ndodhi pas Kongresit të Manastirit (1908), ku u njëzua alfabetii shqipes, pas Kongresit të Elbasanit (1909), ku u rekomandua elbansanishtja me paskajore si gjuhë letrare kombëtare, por vendin e merituar themelor në standardin e shqipes paskajores ia dha Komisia Letrare Shqiptare e Shkodres (1917). Aty e në vazhdimësi gjatë periudhës së Pavarësisë pikërisht paskajorja, përkatësisht pjesorja e saj e shkurtë u kurozua si shtyllë kurrizore e sistemit emëror e foljor e shqipes së shkruar. Kështu paskajorja identifikohet:

- a) si trajtë përfaqësuese foljes;
- b) vazhdoi si vepruari si trajtë–temë emërformuese dhe
- c) si trajtë themelore të kohëve analitike në zgjedhim foljor.

Dhe pikërisht kjo zgjidhje gjithësi ishte arritje e madhe, sepse ndihmoi që në ato kushte, gjuha zyrtare-administrative të ravijëzohej në masë si gjuhë zyrtare ose si gjuhë letrare (standarde) e periudhës së Pavarësisë.

III. Pas LDB në Shqipri allapartizance me stimulimin e standardit mbi bazë të toskërishtes u bë rrëzimi i gegnishtes letrare dhe shuarja e paskajores

Që jo vetëm gjatë LDB, por edhe pas saj ndodhën përmbysje revolucionare të mëdha në Shqipni edhe në lëmin e gjuhës standarde s’do mend, sepse sa i përket zgjedhimit foljor dhe sistemit foljor në përgjithësi në thumb ishte vënë pikërisht paskajorja e gegnishtes, përkatësisht pjesorja e saj në sistemin zgjedhor, ku në vend të saj në kohët analitike u vu pjesorja e zgjeruar e toskërishtes. Për që vërtet pësoi kjo paskajore (gege) me pjesoren e saj të shkurtë dhe të zgjeruar nga veprimi allapartinançe të asokohshme, mjafton të sjell shembullin sesi u ndryshua standardi edhe me dorën (jo mendjen) e tre gjuhëtarëve tanë të njohur si anëtarë Komisioni: Aleksandër Xhuvani, Kostaq Cipo dhe Eqerem Çabej.

Që prof A. Xhuvani, elbasanas, ithtar, themelues e zbatues fanatik i kodit pothuaj i formëzuar të elbansanishtes si standard, tashti i ngarkuar me direktivë pushteti në emër të komisionit hartues pati aq liri vetëm sa ta hartojë Ortografinë e parë të gjuhës shqipe të pas Çlirimit në gegnishte, por pa paskajore. Po kështu bëri edhe K. Cipo, edhe ky elbasanas, që e përpunoi po atë tekst, po ashtu në emër të atij komisioni, po tashti në toskërishte. Po shtojmë edhe këtë se edhe anëtari i treti i këtij komisioni prof. Eqerem Çabej, i cili më parë ishte i implikuar në hartimin e Fjalorit serbokroatisht-shqip (1947), ishte pajtuar, sipas direktivës, që në tekstin basvlerësi të shqipes kundrejt serbokroatishtes me paskajore të mos ketë asnjë gjurmë të paskajores shqipe, apo jo (!).

Kështu ndërsa, në Ortografitë e hartuar nga tre emrat e sapocekur anëtarë të këtij Komisioni, paskajorja (gege) nuk figuronte dot, në të njëjtën kohë në ortografitë e Prishtinës paskajorja vazhdonte të zinte vendin themelor. Mirëpo në Konsultën e Prishtinës 1968, përkatësisht pas Kongresit të Drejtshkrimit 1972, me rastin e pranimit pa kurrfarë oponence të Projektit të Drejtshkrimit të gjuhës shqipe nga Tirana, pothuaj u shua standardisht përdorimi i paskajores edhe te ne. Thuhet se me këtë veprim u fitua shumë politikisht, por sa i përket interesit të brendshëm e në perspektivë për nga aspekti gjuhësor e kombëtar, te ne, mbase pati vetëm ndonjë rezervë në heshtje. Sidoqoftë, siç u cek më sipër, mungesa e paskajores konsiderohej e tolerueshme për hir të arritjes së një pike rrezatimi qendror të shqiptarisë, gjuhësisht e kombëtarisht, apo jo?! Sa ishte me vend kjo le të vlerësohet.

IV. Përmbysja e monizmit, dhe pasojat nga pengojcat për rikthimin e paskajores drejt standardit të shqipes së natyrshme

Pa hyrë në problematika të tjera kjo periudhë, periudha e përmbysjes së monizmit, krijoi atmosferë të tillë që mund të flitej lirshëm edhe për telashet e përjashtimit të paskajores, madje të jepen edhe propozime edhe për rikthimin e saj në standard. Në këtë drejtim, edhe ne e patëm çelë gojën, në një paraqitje në librin *Çështje të shqipes standarde I* e botuar në 1997, kërkesë të cilën e arsyetoja më gjerësisht në librin tjetër **Paskajorja çështje e shqipes standarde 2000**, kushtuar vetëm kësaj tema. Mirëpo ky integrim nuk ndodhi për shkak të kundërshtimit të standardologëve jo vetëm nga ata nga Qendra. Ne vazhduam arsyetimin rreth nevojës së integritimit të paskajores edhe në veprën tjetër **Paskajorja dhe standardizimi 2006**, e cila nuk mbeti e vetmuar, ngase asaj kërkesë i ishte shtuar libri i Mehmet Elezit, **Gjuha shqipe në bunker (2005)**, ku kërkohej çbunkerizimi i paskajores, por megjithatë edhe pse iu shtuan asaj kërkesë edhe shumë artikuj e trajtesa, megjithatë kapësite e normës nga Qendra nuk lëshonin pe, përkundrazi kundërshtimin e përforcuan edhe me trille gogolëzimi kundër paskajores, e cila gjoja mosozot me rehabilitimin eventual do ta prishte standardin dhe do ta përçante edhe kombin.

Kështu as diskutimet në Këshillin Ndërkademi, as Konferenca e Durrësit, madje kërkesë-arsyetimet e shumta të mbi 200 studiuesve që i përmblohdhëm në veprën **Drejt standardizimit të gjuhës shqipe (2015)**, nuk sollën zhblllokim. Megjithatë, edhe tashti edhe ne si të tjerë nuk reshtëm së shkruari në të mirë të paskajores në standard.

V. Të rikthyerit e paskajores si feniks i ringjallur dhe raporti ndërsinonimik ballafaques i saj me format e standardit të sotëm.

Së këndejmi ne, duke dëgjuar zanin e së vërtetës dhe kërkesën e sovranit, paskajoren, ashtu siç bashkëjetonte para menjnanimin të saj në mënyrë normale, ashtu në këtë krye si sprovë e rikthyen në përdorim në ligjërim normal në ballfaqim me sinonimet përkatëse shprehjesore, dhe kështu vërtetuam se paskajorja në këtë ballafaqim sinonimik e në raporte të tjera jo vetëm nuk prishte punë, por ndreqte, sepse e kompletonte standardin e gjuhës së natyrshme shqipe të mbetur bosh nga anashkalimi i saj që nga fillet e monizmit.

VI. Disa prova bindëse që arsyetojnë riintegrimin e paskajores së mirëfilltë në standardin e shqipes kombëtare.

Në vazhdim duke demantuar gogolëzimin e paskajores si bllof, në këtë krye sollëm nja 9 prova se as rregullat e drejtshkrimit të Kongresit, as nuk ishin hartuar dhe as sot nuk mund të kuptohen dot pa ndihmën e paskajores së mirëfilltë si mjet konkretizimi. Me këtë u vërtetua fakti se shqetësimi se paskajorja prishka standardin dilte vërtet mashhtrim i gënjeshtërt, ngase përkundrazi faktohet se paskajorja si mjet konkretizimi ishte e domodoshme në të mirë të të kuptuarit të rregullave drejtshkrimore përkatëse të standardit aktual mbi bazë toskërishte, miratuar në Kongresin e Drejtshkrimit 1972.

VII. Integrimi i paskajores, shpëtim për standardin e shqipes së natyrshme dhe për lajthitësit naivë respektues patolo-fanatike të standardit të sotëm

Që, vërtet, heqja e paskajores nga standardi te ne, në Kosovë, po jo vetëm te ne, ishte plandosur allapartizançe, pa arsyetimm dhe pa parapëgatitje të nevojshme, dëshmojnë jo pak defekte me pasoja shkaktuar fatkeqëishtë jo nga tjetërkush, po pikërisht nga vetë ithtarët entuziaztë propagandistë lojalistë të këtij standardi, që as vetë nuk e kishin pasë kuptuar sa e si duhet standardin që e përqaftuan! Si dëshmi rreth kësaj avarie patalogjike absurde në këtë krye u

paraqiten nja 9 grupe lajthitjesh me shembuj konkretë. E veçanta qëndron se këto lajthitje kishin ndodhur e po vazhdojnë të ndodhin pikërisht nga disa repektues fanatikë standardi jo të pashkolluar, të cilët më parë duke e pasur thellë të ngulitur paskajoren e mirëfilltë në sistemin e tyre ligjërimor nga trashëgimia, dhe duke mos njohur barasvlerësit e përafërt të ofruar nga standardi, me pahir e skalperuan dhe po e skalperojnë pjesëzen ME të pandashme të paskajores dhe njëherazi, duke e zëvendësuar pjesoren e saj të shkurtë me pjesoren e zgjeruar të standardit po e përdorin pjesoren e standardit si paskajore geqe dhe kështu me këtë avari me pahir po dëmtojnë rëndë jo vetëm standardin në fuqi, por edhe:

së pari, kulturën gjuhësore vetjake, si dhe standardin e mëparshëm pa i gjetur mbulesë barasvlerëse konceptit të paskajores së vet;

së dyti, po ndikojnë shumë negativisht në mësimin e gjuhën amtare në rrethet ku jetojnë e veprojnë,

së treti, njëherazi, si njerëz të shkolluar po ndikojnë keqas në autoritetin e standardit në fuqi, duke i shtuar avari pa kuptim e nevojë dhe

së katërti, duke mos e njohur këtë lajthitje nga padija si shkelje norme dhe duke mos e pranua me kryeneqësi korrigjimin po shkaktojnë dëme edhe në domene politike autoritetesh ndërinstucionale ndërshtetërore, apo jo?!

Sidoqoftë, për mendimin tonë, ndihma e parë për shërimin e kësaj sëmundjeje duhet të vijë nga Qendra, duke i këshilluar klientët e vet që si masë preventive ta kthejnë në përdorim paskajoren nga sistemi i vet i lindur ligjërimor dhe pastaj pasi ta mësojnë standardin të bëjnë përzgjedhjen si duhet intelektualisht, apo jo?!

VIII. Trill gogolëzimi, armë e fundit kundër rikthimit të paskajores në standard dhe prirja metamorfozuese të shndërrimit të mitit gogol në zanëmirë orëbekuere.

Që plandosja apo eliminimi i paskajores nga standardi si veprim allapartizançe ka qenë shumë i gabuar, madje e aq më tepër si të tilla edhe më të gabuara janë edhe akuzat e trillta të mbiforcuar pas rënies së monizmit se rikthimi i saj është i pamundur, ngase nuk e qaska struktura ekzistuese e vetë rregullave të standardit të toskërishtes(!) etj. Së këndejmi, si përgjigje që arsyetimi i tillë ishte gënjeshtër e kulluar u dëshmuua me 9 pyetje - përgjigjet e ekspozuara prej nesh në formë intervistimi si prova të argumentuara në raportin *standard/paskajore*, ku faqëza u demaskua gogolëzimi fort i paqëndrueshëm, sepse, asnjëra nga akuzat nuk kishte të bënte fare drejtpëdrejt me paskajoren në standards, po me kategori të tjera dualiste ndërdialektore.

Kështu edhe nga kjo analizë paskajorja fiton tagrin që përmendëshmërisht të kthehet në standard dhe ta plotësojë vakuumin që i ka mbetur hapur qysh nga dëbimi i saj sharllatanisht nga standardi që nga fillet e monizmit, apo jo?!

IX. Metamorfozimi e disa prova ndikuese ndaj shndërrimit të konceptit të paskajores nga një mit-gogol në zanëmirë orëbekuere për standardin e shqipes së natyrshme.

Meqë kjo temë kap një gamë të gjerë çështjesh, gjë që në këtë krye edhe është shtjelluar në pesë pika, andaj për t'u kuptuar më lehtë e drejt e vërteta, e shohim të arsyeshme t'i përsërisim me ndonjë përsqarim tematik po në pesë pikat me radhë:

së pari, rreth përjetimit tonë ndaj paskajores së mirëfilltë para e nën ndikimin e Konsultës gjuhësore të Prishtinës 1968 dhe Kongresit të Drejtshkrimit 1972, ku paskajorja nga neutrale u vu në thumb zhdukjeje, edhe pse ajo në botën e ligjërimin tonë e përgjithësisht u tregua e pazhdukshme;

së dyti, metamorfozimi ose shndërrimi i mitit “gogol” për paskajoren në zanëmirë orëbekuëse, ku vërtet atë shndërrim metamorfozues të paskajores nga përbindësh gogol në zanëmirë orëbekuëse, sidomoa pas rënies së monizmit, veç tjerash te ne ndodhi edhe për shkak të shfaqjes së fytave (grykave) të ngushta në stilin tekniko-ekonomik në krahasim me ndërtimet në gjuhët e huaja që ishin më të dukshme pikërisht me paskajore në themel.

Së treti, dëshmi që rikthimi i paskajores në standard erdhi si shans për të stabilizuar të çorientuarit, u shfrytëzua paskajorja me pjesoren e shkurtë të saj edhe për të treguar rregullsinë e ndërtimit të emër-apelativit **shqiptar**, nga folja **shqip (me shqipë)** si dhe të ndërtimit mbiemrit **i trullavt**, jo si huazim nga serbishtja, **po si krijim autokton** nga folja **me (u) trullavë**, me etimologji shqipe nga tema **tru-** (truri): tru +LL+AV, ngjashëm si: tru+ll+oj **trulloj trullim** apo tru+ll+os **trulloj trulllosje** etj.

Së katërti, rreth veçorisë së alternativitetit të paskajores së mirëfilltë tek tipi i foljeve – UEJ/-UAJ. ku sipas shembujve të ofruar mund t’u shtrohet pyetja standardologëve paskajorefobë:

Si mund të pajtohet një studiues apo adhurues i shqipes me logjikën e vet që paskajorja duhet të mbesë jashtë standardi vetëm pse ka thënë dikush se nuk e qaska standardi i sotëm i njëdialekti?-

kur dihet fakti se paskajorja me pjesore të shkurtë i takon gjuhës shqipe globale, madje si pjesë përbërëse e të njëjtës gjuhë e ushqen edhe vetë atë dialekt, konkretisht, kur vetëm nga tipi i foljes më -UEJ/-UAJ, tipi *shkruej./shkruaj me shkrue me shkruejtë* i dhuron po këtij standardi mbi 100 emra e mbiemra, apo jo?! Dhe, siç dihet të gjithë këta shembuj janë krijuar e krjohen me pjesoren e shkurtë të paskajores, të cilën nuk e njihka po ky standard, apo jo?!

Së pesti, në këtë pikë janë dhënë dy opsionene në të mirë të paskajores në standard, që zgjojnë interes:

a) Opsioni i parë ka të bëjë rreth përzgjedhjes së trajtës së pjesores në gegnishte si trajtë përfaqësuese, ku për mendimin tonë nuk duhet pasur dilemë: gjithsesi duhet respektuar pjesorja e shkurtë, dmth pa prapashtesën N/M dhe UN dhe as ato të mbingarkuarat -MUN e -NUN, madje për foljet më –O duhet respektuar trajta me fundore - UE, jo me variante të tjera si –UË as ajo e cunguar më –U, e faforizuar në kohë të fundit nga disa entuziastë, sepse kjo po e prek vetëm trajtën e standardit (mbi bazë gege) –UE e jo atë –UAR të standardit, për çka destinohej qëllimii propozusve dhe njëherazi trajta më –U po krijon ngatërresë në funksione të tjera të natyrës fjalëformuese etj. Sidoqoftë, kjo përzgjedhje e pjesores së paskajores lypset zbatuar menjëherësh.

b) Si opsion i dytë qëndron propozim-sugjerimi ynë, që të shihet mundësia e një reformimi jo të rëndë të pjesores së standardit, në procesin e zgjedhimit të foljeve në kohët analitike, ku kërkohet pjesorja e tillë të lirohet nga R-ja fundore, ashtu siç qe liruar gegnishtja nga prapashtesa N/M. Ky reformim nuk kërkon sakrifikim të madh të papërballueshëm jo vetëm te shumica shqipfolëse që nuk e kanë të lindër, po as nga respektuesit e standardit të sotëm, pasi ka jo pak raste që po kjo pjesore paraqitet në standard pa këtë prapashtesë mbiemërore. Fundi i fundit kur kemi parasysh parasysh fitimin, sepse kjo zgjidh përfundimisht problemin e njëzimit në zgjedhimin foljor të gjuhës standarde pa dukurinë *sundim/nështrim* trajtash dhe përgjithësisht, atëherë sakrifikimi arsyetohet edhe te ajo pjesë shqipfolësisht.

Që sugjerim-propozimi ynë nuk është utopi po zgjidhje që mund të arrihet me mirëkuptim që është prekur në këtë krye është bërë fjalë më gjerësisht në dy krereët e fudnit në librin Paskajorja 2000. Këtu sa për qartësim po e sjell tabelën e mëposhtme m disa folje si shembull sipas rubrikave:

1) numri rendor

2) folja

3) pjesa e parë e foljeve analitike (kam, kisha, pata, me) dhe pjesorja e shkurtë e paskajores sipas sugjerimit në të dy dialektet

4) pjesorja e standardit në krahasim me fundore-prapashtesën e skaduar të gegenishtes

5) mbiemri prejpjesor nga pjesorja e zgjeruar në të dy dialektet

1	2	3	4	5
1. punoj	(kam/me)	punue/punua	punua/r//uen/uem	- i punuem/i punuar
2. shkruaj	(kam/me)	shkrue/sh	shkrua/r //uen/uem	- i shkruem/i shkruar
3. mat (mas)	(kam/me)	matë	mat/ur //un	- i matun/i matur,
4. shkëlqej	(kam/me)	shkëlqye	shkëlqye/r//m	- i shkëqyem/i shkëqyer,
5. ndaj	(kam/me)	nda	nda/rë //më	- i ndamë /i ndarë,
6/ ziej	(kam/me)	zie	zie/r //m	- i ziem / i zier,
7. dal	(kam/me)	dalë	dalë	- i dalë
8. shëtit (shetis)	(kam/me)	shëtitë	shëtit/ur //un	- i shëtitun /i shëtitor

Sidoqoftë, kjo zgjidhje mbase nuk kërkon shumë kohë që të arrihet mirëkuptim, nëse në këtë drejtim angazhohen standardologë të matur, përkatësisht studiuesit me shokë, si Gjovalin Shkurtaç e Emil Lafe, i cili asnjëherë nuk e ka mohuar paskajoren në standard, por ka pritur masivitet të përdorimit të saj në bazë, atëherë edhe propozim-sugjerimi ynë rreth shkurtëzimit të pjesores së standardit nga prapashtesë-fundoja -R, besojmë se nuk do të jetë i papranueshëm prej tyre, sepse me këtë zgjidhja madhore që mund të do të bëhet pa kurrfarë buje e reaksioni, fiton për jetë e mot shqipja e natyrshme, standardi i saj dhe kombi shqiptar.

X. Pse PO përmjenjëhershmerisht paskajorja në standardin e shqipes së natyrshme?

Për të arsyetuar formulimin e titullit të këtij kreu, të fundit, përveç asaj që është thënë e stërthënë në nëntë krerët e mëparshëm, këtu të shtjelluara në ttri pjesë, ku janë janë shtuar e ritheksuar si përgjigje disa sqarime e përparësi :

së pari, u argumentua në 14 pika se në të gjitha fazat historike të të qenit e të zhvillimit të gjuhës shqipe si dhe tani paskajorja ka shërbye dhe shërben si zemberek ndër lidhës frymimi e gjallimi në mbarëvajtjen e ligjërimit shqip si në sistemin foljor ashtu edhe në atë emëror;

së dyti, me të rikthyerit legjitimisht të paskajoren në strukturat standarde ligjërimore të shqipes së natyrshme në 28 pika vargëzohen disa nga përparësitë që rifiton shqipja e standardi i saj vetëpërvetëm dhe në raport me gjuhët simotra e të tjera, sa për ilustrim po mjeftohem vetëm po e spikasim vetëm zgjidhjen e çështjes së tipizimit të gjuhës shqipe dhe

së treti, në fund u shprehen disa meditim-konstatime shitesë në të kuptuarit pse u kërkua njëfarë vetëgjyqësie për zgjidhjen përfundimtare të fatit të paskajores, e cila pësoi e po pëson pa të drejtë nga prangimi arbitrar i vendosur gjatë dhe e pas monizmit e po zgjat pa kuptim me zvarritje deri në ditët tona, dhe kështu duke pasur parasysh vlerën e saj arsyetohet zbatim-përmbartimi i përdorimit të paskajopres si zgjidhje menjëhershme, për t'i siguruar kështu të sotme e të ardhme të ndritme shqipes së natyrshme dhe standardit të saj.

Përmbyllje e rezymesë

Në të vërtetë, kjo paraqitja e fakteve që doli nga vizita në rutinë që i bëmë meditimisht pyllishtes së paskajores të shprehur në 10 krerët e këtij punimi besoj se mjafton për të arsyetuar pse u kërkua

njëfarë vetgjqësie rreth rikthimit të paskajores në standard, pa pritur konsensus e mirëkuptim njëgoje apo direktivë nga Qendra, sepse kështu të përbashkuar në veprim integrimi, pra gegët me pyllishtën e paskajores dhe me vlera të tjera ashtu si edhe toskët me normën aktuale, gjithësesi, duke e shkurtëzuar pjesoren e zgjeruar me heqjen mbaresë-prapashtesl -R te foljet analitike , kryesisht a vetëm në procesin e zgjedhimit të foljeve, atëherë të gjithë shqifolësit, me prejardhje gegë e toskë gjuhën standarde do ta kenë më të plotë dhe më të natyrshme, më cilësore dhe më kombëtare.

Sidoqoftë, ne edhe në këtë punim kemi dhënë prova që me vullnet, me kujtesë të mbarë historike dhe me ndërgjegje të hapur të arsyeshme, kemi mundësi ta arrijmë ta kurorëzojmë me sukses të plotë këtë ideal të shenjtë. – gjuhën e përbashkët standarde, duke shfrytëzuar të gjitha vlerat që ka gjuha shqipe. *Kështu me pranimin e paskajores me +pjesore të shkurtë në standard dhe me shkurtëzimin e pjesores së standardit (toskërishtes) pa –R fundore-prapshtesë në zgjedhim foljor, kombi shqiptar, gjuha e tij fiton plotninë e vetvetes.* Mbeten gjëra miniore për diskutim si -UE e -UA te foljet më –O, që mendoj se ky mozaik duhet të mbesë në raste, sepse shprehjet e tilla me vlera e nuanaca të caktuara stilistike e kuptimore si veçori stilistike e kuptimore qoftë të trashëguara nga dialektet ose të krijuara rishtazi janë të mirëseardhura si vlera, sepse e ndritin gjuhën e kulturën shqiptare brenda vetvetes, por edhe në krahasim me botën.

Është e vërtetë, pra, se me këtë zgjidhje në standardin e njëzuar të shqipes as që do të mbesin edhe më çështje serioze të diskutueshme, ndonëse ka nevojë për disa konstatime e sqarime të lehtëkuptueshme, por për këtë më në hollësi në kreun e përpunuar.

Ky është në të vërtetë edhe mbetet mesazhi fisnik edhe i këtij shkrimi prej 10 krerësh që kërkon esëllim, dhe mirëkuptim nga të gjithë, sepse, vërtet pyllishta e paskajores e futur nën patronazhin e pyllfushës së standardit relakson dhe fizikisht e shpirtërisht bijt e bijat e shqipes që shqipin dhe shqipojnë në e me këtë gjuhë, e cila josh e këndell jo vetëm shpirt e trup shqiptarësh, por edhe të të gjithë dashamirëve të shqipes dhe të kulturës shqiptare anembanë universit.

